

ΑΤΕΙ ΠΑΤΡΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΤΙΤΛΟΣ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

*<<ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΔΙΑΜΟΡΦΩΝΟΥΝ ΚΑΙ
ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΙΣ ΔΙΑΦΥΛΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ Ο
ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ>>*

ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ: ΒΟΡΙΖΑΝΑΚΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ

ΚΟΓΙΑ ΣΟΦΙΑ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ,
ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ

ΠΑΤΡΑ 2004

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ

Η παρούσα εργασία πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της πτυχιακής εργασίας του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του Α. Τ. Ε. Ι. Πατρών για τη λήψη του πτυχίου. Η καταγραφή αυτής της μελέτης δε θα ήταν δυνατή χωρίς τη συμβολή κάποιων ανθρώπων, που μας βοήθησαν ο καθένας με το δικό του τρόπο, για την αποπεράτωσή της.

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε όλους όσους συνέβαλαν με απόψεις και ιδέες για την ολοκλήρωση της πτυχιακής, ξεκινώντας από την επόπτιά-καθηγήτρια κυρία Κωνσταντίνα Γεωργίου, οι κατευθύνσεις της οποίας υπήρξαν πολύτιμες για την τελική διαμόρφωση της εργασίας.

Επίσης αισθανόμαστε την ανάγκη να ευχαριστήσουμε από καρδιάς τους Διευθυντές και τους Δασκάλους των τριών Δημοτικών Σχολείων της Καρδίτσας (1^ο, 2^ο και 6^ο) για την πολύτιμη βοήθειά τους στην εξεύρεση των οικογενειών του δείγματός μας, καθώς και τις μητέρες που ως εκπρόσωποι των οικογενειών αυτών στήριξαν την έρευνά μας μέσα από τις συνεντεύξεις που μας παραχώρησαν. Χωρίς τη βοήθειά τους δε θα ήταν δυνατή η διεξαγωγή αυτής της μελέτης.

Ευχαριστούμε επίσης για την πολύτιμη βοήθειά τους την κα Μαρία Γκασούκα, κοινωνιολόγο του Κ. Ε. Θ. Ι. Αθηνών και καθηγήτρια του τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου, την κα Μαριάννα Χαλκιαδάκη, αναπληρώτρια διευθύντρια του Κ. Ε. Θ. Ι. Ηρακλείου Κρήτης, τον κο Λουκά Γεωργίου, καθηγητή ηλεκτρολογίας στο Α. Τ. Ε. Ι. των Πατρών και την κα Αλεξάνδρα Κοντόγιωργα, σπουδάστρια ηλεκτρολογίας του Α. Τ. Ε. Ι. Πατρών.

Τέλος, το πιο μεγάλο ευχαριστώ στις οικογένειες μας που όλα αυτά τα χρόνια των σπουδών μας, μας στήριξαν και μας συμπαραστάθηκαν ηθικά και υλικά.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΜΕΡΟΣ Α΄

2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

2.1 ΤΙ ΟΡΙΖΟΥΜΕ ΔΙΑΦΥΛΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

2.2 ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ ΤΑ 2 ΦΥΛΑ

2.2.1 ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΦΥΛΟ

2.2.2 ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΒΙΟΛΟΓΙΚΟ- ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΦΥΛΟ

2.2.3 ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ- ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΡΟΛΟΥ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ

2.2.4 ΒΙΟΛΟΓΙΚΑ- ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ- ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ 2 ΦΥΛΩΝ

2.2.4.1 ΒΙΟΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ 2 ΦΥΛΩΝ

2.2.4.2 ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ 2 ΦΥΛΩΝ

2.2.4.3 ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ 2 ΦΥΛΩΝ

2.3 ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ 2 ΦΥΛΩΝ

2.3.1 ΤΟ ΟΡΙΖΟΥΜΕ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

2.3.2 ΘΕΩΡΙΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΡΟΛΟΥ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ- ΦΟΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

2.4 ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ ΦΥΛΩΝ

2.4.1 ΤΙ ΟΡΙΖΟΥΜΕ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ

2.4.2 ΕΙΔΗ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ

3. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

3.1 ΤΙ ΟΡΙΖΟΥΜΕ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

3.2 ΡΟΛΟΙ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

**3.2.1 ΠΩΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΝΟΝΤΑΙ ΟΙ ΡΟΛΟΙ ΤΩΝ 2 ΦΥΛΩΝ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ
-ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ -ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΡΟΛΩΝ**

**3.2.2 ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΣΕ
ΟΤΙ ΑΦΟΡΑ ΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΔΙΑΦΥΛΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ**

3.3 ΤΙ ΟΡΙΖΟΥΜΕ ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

3.4 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΟΜΑΛΗ ΠΟΡΕΙΑ ΜΙΑΣ ΣΧΕΣΗΣ

3.5 ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΓΑΜΟΣ ΚΑΙ ΠΩΣ ΕΠΗΡΕΑΖΕΙ ΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ 2 ΦΥΛΩΝ

3.6 ΠΩΣ ΒΙΩΝΕΤΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΣΥΖΥΓΩΝ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

4.ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

4.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

**4.2 ΠΩΣ ΟΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΡΟΛΩΝ
ΤΩΝ 2 ΦΥΛΩΝ**

4.3 ΣΧΟΛΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

**4.3.1 ΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΚΑΙ ΠΩΣ ΑΥΤΟ ΕΠΗΡΕΑΖΕΙ ΤΗ ΖΩΗ ΤΩΝ
ΜΑΘΗΤΩΝ**

**4.3.2 ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ-ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ
ΔΙΑΦΥΛΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ**

**4.4 Η ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΜΑΔΕΣ
ΣΥΝΟΜΗΛΙΚΩΝ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ**

5.ΕΡΓΑΣΙΑ

5.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

**5.2 ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΑΝΔΡΩΝ-ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΩΣ
ΕΠΗΡΕΑΖΕΙ ΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥΣ ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ**

**5.3 ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ Η ΑΝΑΛΟΓΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΑΝΔΡΩΝ-ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΟΥΣ
ΧΩΡΟΥΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**

**5.4 ΠΟΙΟ ΡΟΛΟ ΔΙΑΔΡΑΜΑΤΙΖΟΥΝ ΤΑ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ
ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΑΝΔΡΩΝ- ΓΥΝΑΙΚΩΝ**

6.ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

6.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ Μ Μ Ε

6.2 ΠΩΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΝΤΑΙ ΤΑ 2 ΦΥΛΑ ΣΤΑ Μ Μ Ε

6.3 Η ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΩΝ

7.ΘΡΗΣΚΕΙΑ

7.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

7.2 ΟΙ ΔΙΑΦΥΛΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΣΤΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

7.3 ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ 2 ΦΥΛΩΝ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

8. ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ

8.1 ΠΟΛΙΤΗΣ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

8.2 ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ

8.3 ΕΜΦΥΛΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

8.4 ΑΡΧΗ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

9.ΟΙ ΔΙΑΦΥΛΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΕΡΕΥΝΑ

1. ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΗΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

2.ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Α. ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ

Β. ΔΕΙΓΜΑ

4. ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.ΑΞΟΝΑΣ (ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ) ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

6.ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΚΤΕΛΕΣΗΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

7.ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η σχέση των δύο φύλων έχει απασχολήσει, από αρχαιοτάτων χρόνων, όλες τις εκφράσεις της καθημερινότητας. Αυτό φαίνεται χαρακτηριστικά στο ότι απασχόλησε και απασχολεί σχεδόν το σύνολο του πληθυσμού των δύο φύλων οδηγώντας πολλές φορές σε συγκρούσεις και αντιφάσεις και ενίοτε σε συναινέσεις δείχνοντας ότι ουσιαστικά τα δυο φύλα δεν διαφέρουν σε τίποτα πρωτογενές παρά μόνο στην συμπεριφορά που καθορίζουν οι κοινωνικές κανόνες και η κοινωνία γενικότερα. Οι κοινωνίες γαλουχήθηκαν από μια σειρά παραγόντων που είτε διαχώρισαν είτε συνέσφηξαν τα δύο φύλα. Ας δούμε λοιπόν τους παράγοντες που συντελούν στην ανάπτυξη των διαφυλικών σχέσεων.

Η οικογένεια, το οικογενειακό περιβάλλον, ανά τους αιώνες, είναι ο σημαντικότερος παράγοντας καθώς ασκεί καθοριστική επίδραση στην διαμόρφωση των διαφυλικών σχέσεων. Είναι ο πρώτος σε σειρά φορέας κοινωνικοποίησης καθώς είναι το πρώτο περιβάλλον που συναντά κάθε άνθρωπος από τη στιγμή που θα έρθει στο κόσμο. Είναι ο σημαντικότερος για έναν ακόμη λόγο ότι ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας υπάρχουν καθοριστικοί συναισθηματικοί δεσμοί για την εξέλιξη και την πορεία του ατόμου στη ζωή.

Αμέσως μετά την οικογένεια, έρχεται το σχολείο. Είναι, χωρίς αμφιβολία, ένας από τους σημαντικότερους θεσμούς στην κοινωνικοποίηση των παιδιών και στη μετάδοση του πολιτισμού. Η σχολικοποίηση αρχίζει από την στιγμή που το παιδί εισέρχεται στο παιδικό σταθμό μέχρι την ενηλικίωση του, δηλαδή για δεκαπέντε χρόνια. Τα παιδιά, ερχόμενα στο σχολείο, έχουν εσωτερικοποιήσει συμπεριφορές που το σχολείο τις ενισχύει. Ο δάσκαλος αποτελεί, μετά το γονέα, την σημαντικότερη μορφή λειτουργώντας ως πρότυπο για το ίδιο το παιδί. Η σχέση δασκάλου-μαθητή, οι σχέσεις μεταξύ των παιδιών και το σχολείο ως θεσμικό πλαίσιο(σχολικές δραστηριότητες, σχολικοί κανόνες) επιδρούν στην ενίσχυση της ταυτότητας του κάθε φύλου

Η επιβίωση του ανθρώπου στηρίζεται στην καθημερινή του εργασία και βέβαια η εργασία δεν θα μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστες τις διαφυλικές σχέσεις. Η ιεράρχηση στο χώρο εργασίας σήμερα τοποθετεί τον άνδρα σε πιο σημαίνουσες θέσεις από τις γυναίκες, με αποτέλεσμα η γυναίκα να γίνεται δέκτης της εργασιακής ισχύος του άνδρα. Ταυτόχρονα ο πολύπλευρος ρόλος της γυναίκας ως μάνας και νοικοκυράς δεν της επιτρέπει την εισαγωγή της στην αγορά εργασίας τόσο νωρίς όσο ο άνδρας με αποτέλεσμα αυτός να θεωρείται σήμερα ως ο κύριος εξευρέτης οικονομικών πόρων της οικογένειας.

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αποτελούν για πολλούς την τέταρτη εξουσία και ως τέτοια δεν θα μπορούσε να μην εμποτίσει τις σχέσεις των δύο φύλων. Παλαιότερα το ρόλο αυτό τον έπαιξε ο γραπτός λόγος. Αλλά με την εξέλιξη της τεχνολογίας, ο ηλεκτρονικός τύπος αποτελεί σχεδόν αποκλειστικά σήμερα το καθολικό μέσο επιρροής και των δύο φύλων. Ο καταϊγισμός των σεξιστικών προτύπων, <<τέλειων>> γυναικών και της πατριαρχικής οικογένειας έχουν οδηγήσει σε μια διαστρέβλωση των ρόλων των δύο φύλων στην σύγχρονη κοινωνία. Ωστόσο όχι μόνο η τηλεόραση αλλά και σύσσωμος ο τύπος επηρεάζει άλλοτε έμμεσα και άλλοτε άμεσα το ψυχισμό και την συμπεριφορά των δύο φύλων.

<<ΟΥΚ ΕΣΤΙΝ ΑΡΡΕΝ ΚΑΙ ΘΗΛΥ>>

Αυτή η έκφραση αποτελεί την θεμέλια αρχή μιας μεγάλης θρησκείας όπως ο Χριστιανισμός. Τέτοια δόγματα υπάρχουν όχι μόνο στο χριστιανισμό αλλά σε όλες τις θρησκείες (με το ίδιο ή αντίθετο περιεχόμενο) γεγονός που καταδεικνύει περίτρανα ότι θρησκεία δεν θα μπορούσε να μείνει αμέτοχη στην διαμόρφωση των διαφυλικών σχέσεων.

Η νομοθετική εξουσία συμμετέχει και αυτή ενεργά στην ρύθμιση των διαφυλικών σχέσεων με πληθώρα νομοθετημάτων και κανόνων, και στη μέριμνα των συμφερόντων του καθενός από τα δύο φύλα. Αυτό συμβαίνει καθώς οι νομοθετική εξουσία διακυρρήτει με παρρησία την ισοπολιτεία και ισονομία μεταξύ των δύο φύλων.

Συμπερασματικά, όταν μιλάμε για την σχέση άνδρα και γυναίκας δεν πρέπει να λησμονούμε ότι πάνω από όλα είναι άνθρωποι. Είναι όντα διαφορετικά μεταξύ τους όχι όμως άνισα ως προς τις δυνατότητες τους. αυτό άλλωστε υποστηρίζει και εκφράζει η αρχή της οικουμενικότητας του φύλου.

2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αντικειμενικός σκοπός της μελέτης μας δεν είναι να λύσουμε το ζήτημα των διαφυλικών σχέσεων, δηλαδή των σχέσεων των δύο φύλων, αλλά να καταγράψουμε την τρέχουσα πραγματικότητα με επιστημονικές μεθόδους που δεν επιδέχονται αμφισβήτηση. Έτσι θα συμβάλλουμε κι εμείς, σύμφωνα με τις δυνατότητές μας, στην προσπάθεια της επιστήμης για τη γεφύρωση του χάσματος μεταξύ των δύο φύλων.

2.1 ΔΙΑΦΥΛΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Με τον όρο <<διαφυλικές σχέσεις>> εννοούμε τις διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, μεταξύ ανδρών και γυναικών. Η ανάπτυξη των διαφυλικών σχέσεων μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα, διότι η ύπαρξη καλών διαφυλικών σχέσεων επηρεάζει σημαντικά το ψυχολογικό κλίμα που δημιουργείται στην οικογένεια στο σχολείο, στις ομάδες ενηλίκων και στην κοινωνία γενικότερα. Φαίνεται ότι τελικά αυτό που ονομάζουμε φύλο, διαδραματίζει πολύ σημαντικότερο, από ό,τι υποψιαζόμαστε, ρόλο στη συγκρότηση και στη λειτουργία της ομάδας σε όλες τις μορφές της. Για το λόγο αυτό, θεωρούμε απαραίτητη την εξέταση της ανάπτυξης των διαφυλικών σχέσεων, καθώς επίσης και των παραγόντων που επηρεάζουν την διαμόρφωσή τους. {Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση, 1995: 256}

2.2 ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ ΤΑ ΔΥΟ ΦΥΛΑ

2.2.1 ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΦΥΛΟ

Το φύλο, δομή κατεξοχήν κοινωνική, οικονομική, πολιτισμική, αναγνωρίζεται ως η βάση της κοινωνικής οργάνωσης, η << αρχή του σχετίζεσθαι >> κι αν δεν υποκαθιστά ακόμη πλήρως την κατηγορία της συγγένειας –χάρη στις αντιστάσεις της κλασικής Ανθρωπολογίας–στέκεται ισότιμα στο πλάι της, όπως και στο πλάι της τάξης ή της φυλής. Αντίθετα εγκαταλείπεται σιγά-σιγά η αντίληψη που ανάγει στη φυσιολογία ή τη βιολογία τις ανθρώπινες σχέσεις:<<Η Ανθρωπολογία των Γυναικών και η Ανθρωπολογία του Φύλου συνέβαλαν στο να διαφανεί ο δυτικοκεντρικός και κοινωνικά κατασκευασμένος χαρακτήρας της αντιπαράθεσης φύση /πολιτισμός και να γίνει επομένως δυνατός ο διαχωρισμός της έννοιας του φύλου από την βιολογική του διάσταση. Πολλές έρευνες έδειξαν ότι το φύλο δεν αποτελεί αναλλοίωτη, φυσική οντότητα, αλλά προϊόν κοινωνικό-πολιτιστικών όρων, που αλλάζουν μέσα στο χρόνο. Το περιεχόμενο της έννοιας του φύλου αποτελεί επομένως και αυτό κοινωνική κατασκευή με ιστορική διάσταση και συγκροτείται και αναπαράγεται από ένα πλέγμα σχέσεων τόσο ανάμεσα στα φύλα, όσο και στο εσωτερικό των φύλων>>. {Γκασούκα, 1998}

2.2.2 ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΒΙΟΛΟΓΙΚΟ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΦΥΛΟ

Ο όρος βιολογικό φύλο χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις βιολογικές κατηγορίες του άνδρα και της γυναίκας. Το βιολογικό φύλο στον άνθρωπο καθορίζεται από τα χρωμοσώματα και τα ανατομικά χαρακτηριστικά του φύλου.

Ο όρος κοινωνικό φύλο χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις κοινωνικές κατηγορίες της αρρενωπότητας και της θηλυκότητας, δηλαδή τα χαρακτηριστικά και την συμπεριφορά που αποδίδονται στο καθένα από τα δύο φύλα. Το κοινωνικό φύλο προσδιορίζεται από κοινωνικούς παράγοντες. {Τέρνερ, 1998:8}

Τόσο το λεγόμενο βιολογικό φύλο όσο και το κοινωνικό συνιστούν πολιτισμικές κατηγορίες. Και μάλιστα κατηγορίες <<που αναφέρονται σε τρόπους αναπαράστασης και αντίληψης των ανθρώπινων σωμάτων και των αντίστοιχων σχέσεων, των σχέσεων μας με τον εαυτό μας και τους άλλους>>. {Παντελίδου Μαλούτα, 2002:157}

2.2.3 ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ-ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΡΟΛΟΥ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ

Ο κοινωνικός ρόλος του φύλου αναφέρεται σε συμπεριφορές, ενδιαφέροντα και υποχρεώσεις που ορίζονται από την κοινωνία ως κατάλληλα-αρμόζοντα για τους άνδρες και τις γυναίκες. Η ταυτότητα του κοινωνικού ρόλου του φύλου αναφέρεται στην αντίληψη που έχει το άτομο για το φύλο του.

Για πολλά άτομα οι παραπάνω ταξινομήσεις επικαλύπτονται σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό μεταξύ τους, ιδιαίτερα το βιολογικό φύλο και η ταυτότητα του κοινωνικού ρόλου του φύλου. Για παράδειγμα, ένα άτομο που βιολογικά είναι η γυναίκα είναι πιθανό να θεωρεί τον εαυτό της κορίτσι ή γυναίκα, αλλά δεν είναι απαραίτητο να έχει και γυναικείο ρόλο. { Τέρνερ, 1998:8}

2.2.4 ΒΙΟΛΟΓΙΚΑ- ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ- ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ

2.2.4.1 ΒΙΟΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ

Το γεννητικό σύστημα είναι υπεύθυνο για την αναπαραγωγή ή διαίωνιση του είδους. Το σύστημα αυτό διαφέρει σημαντικά στα δύο φύλα από ανατομικής πλευράς, από λειτουργικής όμως πλευράς έχει πολλά κοινά χαρακτηριστικά που μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:την παραγωγή των γεννητικών κυττάρων, την αποβολή των γεννητικών κυττάρων και τη συνουσία. Για καθεμιά από τις παραπάνω λειτουργίες υπάρχουν ειδικά όργανα:α)τα όργανα που παράγουν τα γεννητικά κύτταρα είναι οι γεννητικοί αδένες ή γονάδες .Στον άντρα είναι οι όρχεις που παράγουν τα σπερματοζώαρια και στη γυναίκα οι ωοθήκες που παράγουν τα ωάρια, β)τα όργανα που αποβάλλουν τα γεννητικά κύτταρα στον άντρα είναι η επιδιδυμίδα, οι σπερματικοί πόροι, οι σπερματοδόχοι κύστες και οι εκφοριτικοί πόροι. Στη γυναίκα είναι οι σάλπιγγες και η μήτρα. Η μήτρα είναι το όργανο που δέχεται το γονιμοποιημένο ωάριο από το οποίο στη συνέχεια δημιουργείται το κύημα(έμβρυο), γ)τα όργανα της συνουσίας:το πέος στον άντρα, το αιδοίο και ο κόλπος στη γυναίκα. {εγκυκ. ΥΔΡΙΑ τόμος 17, 1982:52}

ΒΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ

Οι βιολογικοί μηχανισμοί οι οποίοι έχουν προταθεί για να ερμηνεύσουν τις διαφορές φύλου κατά την περίοδο της ανάπτυξης περιλαμβάνουν:τη δράση των ορμονών του φύλου στον αναπτυσσόμενο εγκέφαλο πριν από τη γέννηση, την επίδραση των

ορμονών του φύλου κατά την περίοδο της ήβης και τις διαφορές ως προς τη δομή του εγκεφάλου μεταξύ κοριτσιών και αγοριών. {Τέρνερ,1998}

ΧΡΩΜΟΣΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΡΜΟΝΕΣ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ

Τα κορίτσια και τα αγόρια διαφέρουν ως προς τα χρωμοσώματα του φύλου. Τα κορίτσια έχουν δύο Χ χρωμοσώματα, ενώ τα αγόρια έχουν ένα Χ και ένα Ψ χρωμόσωμα. Αυτή η γενετική διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών οδηγεί σε διαφορετική παραγωγή ορμονών του φύλου, τόσο κατά την εμβρυική περίοδο όσο και κατά την ήβη. Οι ορμόνες του φύλου συντελούν με τη σειρά τους στη διαφοροποίηση των σωματικών χαρακτηριστικών, όπως είναι τα γεννητικά όργανα, και είναι δυνατόν να επηρεάσουν ορισμένα κέντρα του εγκεφάλου. Η κύρια ορμόνη που παράγεται από τους όρχεις είναι η τεστοστερόνη. Οι ορμόνες του ίδιου γενικού τύπου, οι οποίες όμως παράγονται σε διαφορετικά μέρη του σώματος, ονομάζονται ανδρογόνα. Οι κυριότερες ορμόνες που παράγονται από τις ωοθήκες είναι τα οιστρογόνα και η προγεστερόνη. Οι επονομαζόμενες <<αρσενικές>> και <<θηλυκές>> ορμόνες δεν περιορίζονται στο αντίστοιχο φύλο. Οι ωοθήκες και οι όρχεις παράγουν και τις τρεις ορμόνες, σε διαφορετικές βεβαίως ποσότητες για το κάθε φύλο, όπως επίσης και τα επινεφρίδια και στα δύο φύλα εκκρίνουν ανδρογόνα. {Τέρνερ,1998}

Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΣΩΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΦΥΛΟΥ

Προγεννητική Ανάπτυξη: Η ομαλή διαφοροποίηση των φύλων εξαρτάται από την παρουσία ή την απουσία των ανδρογόνων που παράγονται από τους όρχεις. Τόσο τα ανδρικά όσο και τα γυναικεία γεννητικά όργανα δημιουργούνται από μία και μόνον αδιαφοροποίητη δομή. Τα ανδρικά γεννητικά όργανα διαμορφώνονται με την παρουσία των ανδρογόνων, ενώ τα γυναικεία γεννητικά όργανα αναπτύσσονται εάν τα ανδρογόνα απουσιάζουν.

Ήβη: Κατά τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας, τα κορίτσια αναπτύσσονται ταχύτερα από ότι τα αγόρια και κατά μέσο όρο τα κορίτσια εισέρχονται στην ήβη δύο έτη νωρίτερα από ότι τα συνομήλικά τους αγόρια. Με την έναρξη της ήβης, οι ορμόνες του φύλου {κυρίως η τεστοστερόνη στα αγόρια και τα οιστρογόνα και η προγεστερόνη στα κορίτσια} προκαλούν την εμφάνιση των δευτερευόντων γνωρισμάτων του φύλου, τα οποία στα αγόρια είναι η αλλαγή τόνου της φωνής {η φωνή γίνεται περισσότερο <<βαθιά>>}, οι μεταβολές στην σωματική ανάπτυξη, η εμφάνιση και επέκταση της τρίχωσης στο πρόσωπο και στο σώμα και η αυξημένη ανάπτυξη των μυών. Στα κορίτσια τα δευτερεύοντα γνωρίσματα του φύλου είναι η διόγκωση του στήθους, οι αλλαγές στην κατανομή του λίπους και η έμμηνος ρύση. {Τέρνερ,1998}

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΕΓΚΕΦΑΛΟΥ

Ένας άλλος τρόπος προσέγγισης της επίδρασης των βιολογικών παραγόντων είναι η εξέταση και η σύγκριση της λειτουργίας συγκεκριμένων συστημάτων του εγκεφάλου. Ο εγκέφαλος αποτελείται από δύο ημισφαίρια. Στους ενήλικους κάθε ημισφαίριο είναι κυρίως υπεύθυνο για συγκεκριμένες νοητικές ικανότητες: το αριστερό ημισφαίριο είναι υπεύθυνο για τις γλωσσικές δεξιότητες και το δεξί είναι υπεύθυνο για ορισμένες οπτικές λειτουργίες και τις ικανότητες αντίληψης χώρου. Οι άνδρες

σημειώνουν συνήθως υψηλότερη επίδοση σε ορισμένα τεστ αντίληψης χώρου και μαθηματικής σκέψης, ενώ οι γυναίκες έχουν καλύτερες επιδόσεις σε τεστ γλωσσικών δεξιοτήτων. Υπάρχει κάποια βιολογική βάση για τις διαφορές αυτές ; Μια άποψη είναι ότι οι διαφορές στις γνωστικές ικανότητες μεταξύ κοριτσιών και αγοριών ίσως οφείλονται εν μέρει στη σχετική εξειδίκευση των δυο ημισφαιρίων. Σύμφωνα με την άποψη αυτή στους άνδρες τα δύο ημισφαίρια είναι περισσότερο εξειδικευμένα για την ομιλία και την αντίληψη του χώρου από ό,τι στις γυναίκες. {Τέρνερ,1998}

Η ανατροφή και οι διαφορές στη δομή των εγκεφάλων δεν μπορούν όμως να εξηγήσουν πλήρως τις διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών. Υπάρχουν πλέον σοβαρά επιστημονικά δεδομένα που δείχνουν ότι η βιοχημεία επηρεάζει επίσης τη δομή και τη λειτουργία του ανθρώπινου εγκεφάλου σε ζωτικά στάδια της ανάπτυξης. Ξέρουμε ότι ένα μέρος της συμπεριφοράς μας είναι έμφυτο και ερχόμαστε στον κόσμο μαζί του, ενώ ένα άλλο μέρος της το μαθαίνουμε και το διαμορφώνουμε ανάλογα με τις εμπειρίες, το περιβάλλον μας κι άλλες επιδράσεις που δεχόμαστε. Υπάρχουν λεπτές διασυνδέσεις μεταξύ της ζωής μας και των γενετικών επιδράσεων, των ορμονών και των κοινωνικών συνθηκών. { Τσάτερ, Γκάστερ, 1997}

Όμοια με τα παραπάνω, η Κανταρτζή αναφέρεται σε ποικίλες βιολογικές θεωρίες που τονίζουν ότι οι διαφορές ανάμεσα στα φύλα βασίζονται στη φύση και είναι αμετάβλητα τμήματα της φυσικής σειράς. Οι θεωρίες του βιολογικού ντετερμινισμού θεωρούν ότι οι διαφορές σε στάσεις, αξίες, τρόπους συμπεριφοράς ανάμεσα στα δύο φύλα είναι αποτέλεσμα βιολογικών παραγόντων, όπως είναι τα χρωμοσώματα και οι ορμόνες. Τα χρωμοσώματα είναι πολύπλοκες χημικές δομές οι οποίες υπάρχουν σε κάθε σώμα. Δύο από τα 46 χρωμοσώματα τα οποία μεταφέρει το ανθρώπινο σώμα, καλούνται χρωματοσώματα του φύλου γιατί είναι υπεύθυνα για τη δημιουργία των ανδρικών ή γυναικείων αναπαραγωγικών συστημάτων. Αν τα χρωματοσώματα είναι και τα δύο X X τότε έχουμε την εμφάνιση του γυναικείου φύλου και αν τα χρωματοσώματα είναι X και Y την εμφάνιση του ανδρικού φύλου. Τα χρωματοσώματα είναι υπεύθυνα για τις ορμόνες που παράγονται από το σώμα, οι οποίες διαμορφώνουν τα σεξουαλικά χαρακτηριστικά του ατόμου και καθορίζουν τη φυσική ανάπτυξη των δύο φύλων.

Οι ορμόνες πιστεύεται ότι παίζουν ένα σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του ρόλου των φύλων. Τα ανδρογόνα καθορίζουν ανδρική σεξουαλική δραστηριότητα ενώ τα οιστρογόνα θηλυκή σεξουαλική δραστηριότητα. Τα ανδρογόνα είναι καθοριστικά πριν τη γέννηση. Αν είναι παρόντα το άτομο θα αναπτυχθεί σε αρσενικό ενώ αν απουσιάζουν σε θηλυκό. Η άποψη λοιπόν των επιστημόνων, οι οποίοι θεωρούν την ανάπτυξη του ρόλου των φύλων εξαρτώμενη από βιολογικούς παράγοντες, είναι ότι αν τα χρωματοσώματα είναι X X και οι παρούσες ορμόνες είναι οιστρογόνα, το άτομο θα συμπεριφέρεται με γυναικείο τρόπο. Αν τα χρωματοσώματα είναι X και Y και είναι παρόντα τα ανδρογόνα τότε το άτομο θα συμπεριφέρεται με ανδρικό τρόπο. Είναι βέβαια πολύ δύσκολο να καθοριστεί κατά πόσο οι διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα έχουν βιολογική ή κοινωνική αρχή. Ένα μέρος του προβλήματος οφείλεται στο ότι οι βιολογικές θεωρίες βασίζονται σε πειραματικά ευρήματα που έγιναν σε ζώα και δεν ξέρουμε αν μπορούμε να επεκτείνουμε τα ευρήματα αυτά σε ανθρώπινες υπάρξεις. Ακόμα οι βιολογικές θεωρίες έχουν δυσκολία στο να ερμηνεύσουν διαφορές στη θέση των δύο φύλων ιστορικά ή γεωγραφικά. Η έννοια του να είσαι άνδρας ή γυναίκα διαφέρει από κοινωνία σε κοινωνία και από ιστορική περίοδο σε ιστορική περίοδο. Αν η διαφοροποίηση είχε τις ρίζες της μόνο σε βιολογικούς

παράγοντες θα έπρεπε να υπάρχει μόνο μία παγκόσμια φόρμα για κάθε φύλο. {Κανταρτζή, 2003}

2.2.4.2 ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΡΟΛΩΝ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΦΥΛΟΥ

Σύμφωνα με ερευνητές υπάρχουν πολλά διαφορετικά στοιχεία της διαμόρφωσης του κοινωνικού ρόλου του φύλου. Ακολουθεί η παρουσίαση ορισμένων από τις πιο κοινές διακρίσεις που μπορούν να γίνουν ως προς τα χαρακτηριστικά συμπεριφοράς μεταξύ των δύο φύλων, τα οποία αναφέρονται ως το <<περιεχόμενο των ρόλων του κοινωνικού φύλου>>. Το περιεχόμενο λοιπόν αυτό περιλαμβάνει: δραστηριότητες και ενδιαφέροντα των δύο φύλων {παιχνίδια, επαγγέλματα, οικιακοί ρόλοι}, ατομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά τους {επιθετικότητα, κυριαρχία, εξάρτηση, στοργική φροντίδα}, κοινωνικές σχέσεις τους {φύλο των φίλων, ερωτικοί σύντροφοι}, χαρακτηριστικά του προσωπικού στιλ και της συμβολικής επικοινωνίας τους {χειρονομίες, τρόποι καθίσματος και περπατήματος, γλωσσικό στιλ}.

Η ταύτιση ενός ατόμου με καθεμία από τις παραπάνω κατηγορίες περιεχομένου περιγράφεται με διαφορετικούς τρόπους οι οποίοι ονομάζονται <<δομές>>. Οι δομές αυτές είναι οι ακόλουθες: πεποιθήσεις για τους άνδρες και τις γυναίκες {για παράδειγμα ότι οι άνδρες είναι συνήθως πιο διεκδικητικοί από ότι οι γυναίκες}, προτιμήσεις {για παράδειγμα η επιθυμία να είναι κανείς διεκδικητικός ή να γίνει μηχανικός} και υιοθέτηση ορισμένων τρόπων συμπεριφοράς {για παράδειγμα το να συμπεριφέρεται κανείς με τρόπο διεκδικητικό ή το να γίνει μηχανικός}. Στην πραγματικότητα η προτίμηση και η υιοθέτηση συγκεκριμένων συμπεριφορών συχνά επικαλύπτονται, γιατί πολλές φορές η συμπεριφορά αντικατοπτρίζει μια προτίμηση, αν και αυτό δεν συμβαίνει πάντοτε. {Τέρνερ, 1998}

Σύμφωνα με την Αγκασένσκι τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των φύλων φανερώνουν τις διαφοροποιήσεις που υπάρχουν ανάμεσα στα φύλα. Οι λεγόμενες διαφορές των κοινωνικών φύλων αποτελούν παραλλαγές της διαφοράς των βιολογικών φύλων και όχι μορφές που αντιτίθενται μεταξύ τους. << Ο Αριστοτέλης εξηγούσε με θαυμάσιο τρόπο το βασικό ρόλο που παίζει η έξις στην ανθρώπινη ύπαρξη και πόσο αυτή μπορεί να γίνει δεύτερη φύση. Αλλά ακόμη και αν δεχτούμε ότι οι τρόποι δράσεις μπορούν να τροποποιηθούν, να μετατραπούν και να ρυθμιστούν από την συνήθεια {και επομένως από το πολιτισμό και τους θεσμούς}, η τελευταία δεν θα μπορούσε ποτέ να έρθει απόλυτα σε αντίφαση με την φύση: δεν μπορεί να κάνουμε με την συνήθεια μια πέτρα να μην πέφτει όταν την ρίχνουμε. Παρομοίως λοιπόν μου φαίνεται ότι δεν θα μπορούσαμε να συνηθίσουμε τους ανθρώπους να ξεχάσουν ότι είναι έμφυλοι, να μην έχουν στο εξής, γενικά, επιθυμία οι μεν για τους δε ή να μην θέλουν να αφήσουν απογόνους. Η διαφορά των φύλων, προτού καν παίζει κάποιο βασικό ρόλο σε κάθε κοινωνική οργάνωση, είναι κατά βάση έρωτας, θάνατος και τεκνοποιία. Οι δεσμοί εξ αγχιστείας, οι τελετουργίες θανάτου και οι ρυθμίσεις αιματοσυγγένειας αποτελούν θεμελιώδη στοιχεία κάθε πολιτισμού. Οι ποικίλοι τύποι με τους οποίους εμφανίζονται δεν πρέπει να μας κάνουν να λησμονούμε ότι αποτελούν διαφορετικούς τρόπους να σκεφτόμαστε και να βιώνουμε μια κατάσταση που ο άνθρωπος δεν έχει διαλέξει και βάσει της οποίας προορίζεται να αγαπά, να τεκνοποιεί και να πεθαίνει. Οι τρεις αυτές μοίρες είναι αζεχώριστες μεταξύ τους και εξαρτώνται όλες από την έμφυλη φύση μας.

Επομένως η διαφορά των κοινωνικών φύλων δεν αποτελεί απλώς προϊόν συμβατικών πολιτισμικών κατασκευών, αλλά έρχεται να σημασιοδοτήσει την διαφορά των βιολογικών φύλων που είναι ουσιώδες χαρακτηριστικό της φύσης των ανθρώπων ως θνητών όντων.

Οι κοινωνίες καλλιεργούν την διαφορά των φύλων όπως καλλιεργούμε φυτά και λουλούδια. Με πολλή τέχνη, επιδιώκοντας ποικιλία σε τρόπους και στυλ. Καλλιεργώ σημαίνει πάντα αυξάνω και μεγαλώνω, υπερτονίζω, στολίζω με τεχνάσματα τα φυσικά χαρακτηριστικά, όπως μακιγιάρουμε ένα πρόσωπο ή όπως στολίζουμε ένα σώμα με ρούχα. Οι εθολόγοι συχνά περιγράφουν πως στον τάδε ή στο δείνα λαό εκείνοι που στολίζονται είναι οι άντρες ή σε κάποιον άλλο οι γυναίκες, αλλά γνωρίζουν επίσης πως, μέσω αυτών των επιλογών, εκείνο που δηλώνεται είναι η διαφορά. Περισσότερο και από τα χαρακτηριστικά του ενός ή του άλλου, η διαφορά είναι εκείνη που υπογραμμίζεται, στολίζεται ή διακοσμείται. Βλέπουμε εδώ μια τέχνη της διαφοράς των φύλων, η οποία παίρνει πολλές μορφές και δίνει το στίγμα της σε μια δεδομένη κοινωνία>>. { Αγκασένσκι,2000:32-34 }

2.2.4.3 ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ

Είναι σήμερα ευρέως διαδεδομένη και παραδεκτή η άποψη ότι οι σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων είναι κλονισμένες, ότι υπάρχουν έντονα και σοβαρά προβλήματα στις μεταξύ τους σχέσεις και ότι γενικά οι διαφυλικές σχέσεις, παρά τις προσπάθειες και προόδους που έχουν πραγματοποιηθεί όσον αφορά την κατάκτηση της ισοτιμίας των γυναικών, δεν έχουν φθάσει ακόμα σε ικανοποιητικό επίπεδο. Μάλιστα υποστηρίζεται ότι σήμερα υπάρχουν πολύ περισσότερα προβλήματα από ότι υπήρχαν παλιότερα. Αυτό φαίνεται ότι οφείλεται στο ότι σήμερα ζούμε σε μία μεταβατική περίοδο, κατά την οποία αλλάζουν οι ρόλοι των δύο φύλων, καθώς επίσης και οι στάσεις, αντιλήψεις και νοοτροπίες όσον αφορά τα δύο φύλα, χωρίς όμως οι αλλαγές αυτές να έχουν πάρει μια οριστική και ξεκάθαρη μορφή, γεγονός που εντείνει περισσότερο τη σύγχυση η οποία κυριαρχεί.

Υπάρχουν, βέβαια, διάφορες απόψεις και πολλά ερωτήματα τίθενται για το πρόβλημα της σχέσης των δύο φύλων και των αιτιών οι οποίες δημιουργούν αυτά τα προβλήματα, για τις μεταβλητές οι οποίες υπεισέρχονται και αντί να διευκολύνουν, δυσχεραίνουν την επικοινωνία των δύο φύλων, με αποτέλεσμα την ύπαρξη περισσότερων προβλημάτων.
{Παρασκευόπουλος,Μπεζεβέγκης,Γιαννίτσας,Καραθανάση,1998}

Παρατίθενται σε αυτό το σημείο οι απόψεις κάποιων εκπροσώπων της Ψυχαναλυτικής Σχολής και πιο συγκεκριμένα των Άντλερ ,Τζανκ, Χόρνι και Μόκο.

ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΑΝΤΛΕΡ

Σήμερα, όπως και παλιότερα, θεωρείται αποδεκτό ότι μεταξύ των δύο φύλων υπάρχει μία δυσπιστία, η οποία δηλητηριάζει τις διαφυλικές σχέσεις και τη δυνατότητα επικοινωνίας μεταξύ των δύο φύλων. Αυτή η δυσπιστία, σύμφωνα με τον Άντλερ χαντακώνει κάθε οικειότητα και εξαιτίας αυτού του γεγονότος υποφέρει όλη η ανθρωπότητα. Η δυσπιστία αυτή οφείλεται στον κλονισμό της ψυχικής αρμονίας

μεταξύ των δύο φύλων, η οποία είναι αποτέλεσμα της υπεροχής του άντρα στο σημερινό πολιτισμό. Αυτή η υπεροχή του άντρα έχει σχέση με τη μία από τις βασικές κατευθυντήριες γραμμές, οι οποίες επηρεάζουν όλα τα ψυχικά συμβάντα κατά την εκπλήρωση των τριών κυρίων υποχρεώσεων της ζωής, που είναι η αγάπη, το επάγγελμα και η κοινωνία-δηλαδή την επιδίωξη για αναγνώριση μέσω της προσπάθειας για κατάκτηση εξουσίας και υπεροχής.

Το γεγονός της υπεροχής του άντρα στο σημερινό πολιτισμό εκφράζεται επίσης με μία έντονη και αρκετά διαδεδομένη προκατάληψη για την κατωτερότητα της γυναίκας, η οποία βέβαια έρχεται να δικαιολογήσει την προεξάρχουσα θέση του άντρα και την υπεροχή του, θέση η οποία συνδυάζεται με το επιχείρημα ότι η ανωτερότητα του άντρα είναι δώρο της φύσης, κάτι το οποίο δεν ισχύει για τη γυναίκα. Αυτή η προκατάληψη για την κατωτερότητα της γυναίκας, δημιουργεί αυτό που ο Άντλερ ονομάζει γυναικεία μειονεξία, η οποία δεν είναι τίποτε άλλο παρά η επιθυμία των γυναικών να κατακτήσουν τη δεσπόζουσα θέση του άντρα. Αυτή ακριβώς η μειονεξία μπορεί να εκδηλωθεί στη γυναίκα με πολλούς τρόπους, κυριότεροι από τους οποίους είναι: α) η αντιπάθεια για τους άντρες, β) η αποφυγή των αντρών (γυναικεία ομοφυλοφιλία), γ) το αγορίστικο φέροσιμο (αναζήτηση δραστηριοτήτων που απαιτούν σωματικές δεξιότητες, ριψοκίνδυνα σπορ, ενδυμασία αγοριών κ.λ.π.), δ) υιοθέτηση συμπεριφορών, οι οποίες θεωρούνται κατεξοχήν ανδρικές (κάπνισμα, ποτό κ.τ.λ.) {Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση, 1998}

ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΤΖΑΝΚ

Ο Τζανκ αποδέχεται ως ένα βασικό στοιχείο της θεωρίας του την ύπαρξη του ομαδικού ασυνειδήτου, το οποίο περιέχει τα αρχέτυπα. Το αρχέτυπο είναι το πλούσιο απόθεμα των προγονικών εμπειριών, το οποίο έχει συσσωρευτεί κατά τη διάρκεια των χιλιετιών, που είναι ο απόηχος των προϊστορικών γεγονότων και η προσφορά των αιώνων, οι οποίοι ακολούθησαν.

Η επικοινωνία των δύο φύλων, κατά τον Τζανκ διευκολύνεται κυρίως από την ύπαρξη των δύο αρχετύπων του ανίμου και της ανίμα. Το ανίμου είναι το αρσενικό στοιχείο στη γυναίκα και αντιπροσωπεύει την αρρενωπή κυριαρχία και ικανότητα, και το ανίμα είναι το θηλυκό στοιχείο στον άντρα που αντιπροσωπεύει την τρυφερότητα και την αποδοχή. Τα δύο αυτά στοιχεία συνυπάρχουν τόσο στον άντρα, όσο και στη γυναίκα, με αντίστοιχη κυριαρχία του ενός ή του άλλου, ανάλογα με το φύλο. Τα στοιχεία αυτά πρέπει να καλλιεργούνται και στα δύο φύλα, αλλά κυρίως να είναι αποδεκτά και να επιτρέπεται η εκδήλωση και του ανίμα στον άντρα και του ανίμου στη γυναίκα. Αν αυτό συμβεί, τότε η επικοινωνία μεταξύ των δύο φύλων διευκολύνεται, διότι μπορεί το καθένα να κατανοήσει ευχερέστερα το άλλο. Σε αντίθετη περίπτωση η επικοινωνία δυσχεραίνεται. {Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση, 1998}

ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΧΟΡΝΙ

Η Χόρνι, όπως ο Άντλερ μιλάει για δυσπιστία ανάμεσα στα δύο φύλα. Η δυσπιστία αυτή η οποία όντως υπάρχει, είναι αποτέλεσμα πολλών ψυχολογικών αιτιών, κυριότερες από τις οποίες είναι: α) Η επικέντρωση της προσοχής μας μόνο στις θετικές πλευρές των σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων και κυρίως των δύο φύλων, με

παράβλεψη του γεγονότος ότι υπάρχουν και οι αρνητικές. Η αγάπη θεωρείται δεδομένη, η εχθρότητα όμως όχι. Γνωρίζουμε όμως ότι η εχθρότητα και οι καταστρεπτικές τάσεις συνυπάρχουν στα συναισθήματά μας από τη γέννησή μας, β) Η τάση για παράβλεψη των επιθετικών μας παρορμήσεων, τις οποίες ο καθένας μας έχει σε κάποιο βαθμό και οι οποίες συνυπάρχουν με τις θετικές. Συνήθως η συνειδητοποίηση των επιθετικών μας παρορμήσεων μας δημιουργεί ενοχές. Αυτές οι ενοχές μας πιέζουν και έτσι, προκειμένου να πετύχουμε την απαλλαγή μας από αυτές, τις προβάλλουμε πάνω στο σύντροφό μας. Η διαδικασία αυτή εξ ανάγκης προκαλεί κάποια ανοιχτή ή κρυφή δυσπιστία απέναντι στην αγάπη, την πίστη, την ειλικρίνεια ή την καλοσύνη του συντρόφου, γ) Η ένταση των συναισθημάτων μας-ένταση η οποία χαρακτηρίζει τα συναισθήματα από τη μικρή ηλικία-και η δυσκολία την οποία έχουμε να κυριαρχήσουμε πάνω σε αυτά-αντίθετα τα συναισθήματα μας καταλαμβάνουν εξ ολοκλήρου, μας κυριαρχούν από την παιδική ηλικία, έχουν χαρακτήρα ολοκληρωτικό και απόλυτο, δ) Η ίδια η ένταση των ερωτικών μας συναισθημάτων ξεσηκώνει όλους τους κρυφούς πόθους και τις κρυφές μας προσδοκίες για ευτυχία, οι οποίες υπάρχουν μέσα μας, ε) Οι παιδικοί φόβοι, όσον αφορά έναν απειλητικό γονέα, πατέρα ή μητέρα. Σύμφωνα λοιπόν με τη Χόρνι, τα παιδιά έχουν σε όλη τη διάρκεια της μακράς αναπτυξιακής τους περιόδου δυσάρεστες και ταπεινωτικές εμπειρίες, παρά τα υποστηριζόμενα από τους ενήλικες για παράδεισο της παιδικής ηλικίας. Γίνεται λοιπόν κατανοητό ότι τα παιδικά βιώματα και οι παιδικές εμπειρίες προκαθορίζουν, σε μεγάλο βαθμό, τις χέσεις μας με το άλλο φύλο πολύ αργότερα και κυρίως την ερωτική
μας
σχέση.

{Παρασκευόπουλος,Μπεζεβέγκης,Γιαννίτσας,Καραθανάση,1998}

ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΜΟΚΟ

Ο Μόκο φαίνεται ότι συγκλίνει και αυτός με τη βασική άποψη της Χόρνι ότι η δυσπιστία μεταξύ των δύο φύλων έχει τις ρίζες της στην παιδική ηλικία. Ο Μόκο δίνει μεγάλη έμφαση στο μη λεκτικό τρόπο επικοινωνίας που ονομάζει επικοινωνία ασυνειδήτων. Σύμφωνα με αυτόν, στην επικοινωνία μεταξύ των ατόμων τον καθοριστικότερο ρόλο φαίνεται ότι διαδραματίζουν όχι τα λεκτικά μηνύματα, αλλά τα μη λεκτικά και κυρίως τα ασυνειδήτα. Με άλλα λόγια, τα εσωτερικά βιώματα και κυρίως οι ασυνείδητες στάσεις και επιθυμίες γίνονται αντιληπτές τόσο από το παιδί, όσο και από τους ανθρώπους με τους οποίους δημιουργούμε διαπροσωπικές σχέσεις. Υπάρχει μια επικοινωνία των ασυνειδήτων, μέσω της οποίας γίνονται αντιληπτά τα εσωτερικά βιώματα και οι ασυνείδητες επιθυμίες.

Το σχήμα το οποίο λειτουργεί είναι το εξής:αρνητικά βιώματα(κατά την παιδική ηλικία)-δημιουργία αρνητικών στάσεων- ενοχές- απώθηση- ασυνείδητη απόρριψη- αντίδραση:ανταπόκριση στην ασυνείδητη απόρριψη. Έτσι στην περίπτωση δημιουργίας διαφυλικών σχέσεων, φαίνεται ότι εκείνο που διευκολύνει ή δυσχεραίνει τις σχέσεις άντρα- γυναίκας, είναι ακριβώς τα βιώματα, οι επιθυμίες και οι στάσεις τις οποίες τόσο ο άντρας, όσο και η γυναίκα, έχουν ο καθένας για λογαριασμό του όσον αφορά το άλλο ή το δικό του φύλο. Αυτές οι επιθυμίες γίνονται αντιληπτές από το άλλο φύλο και φαίνεται ότι προκαθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τη σχέση του ζευγαριού. {Παρασκευόπουλος,Μπεζεβέγκης,Γιαννίτσας,Καραθανάση,1998}

Οι παραπάνω απόψεις προσπαθούν να σκιαγραφήσουν την πορεία των διαφυλικών σχέσεων οι οποίες είναι παρούσες σε όλους τους τομείς ανάπτυξης και εξέλιξης των ανθρώπων. Ακολουθεί μια σύντομη περιγραφή της κατάστασης που συνήθως

επικρατεί στις σχέσεις μεταξύ ανδρών-γυναικών όσον αφορά τον ψυχολογικό τους κόσμο της οποίας η συνειδητοποίηση βοηθά στην πληρέστερη κατανόηση της διαφορετικότητας των δύο φύλων και στη βελτίωση της μεταξύ τους επικοινωνίας.

Για τη βελτίωση των σχέσεων των δύο φύλων, είναι απαραίτητη η κατανόηση των διαφορών τους. Αυτή η κατανόηση θα αυξήσει την αυτοπεποίθηση και την αξιοπρέπεια των δύο φύλων, ενώ παράλληλα θα τους εμπνεύσει αμοιβαία εμπιστοσύνη, υπευθυνότητα, καλύτερη συνεργασία και περισσότερη αγάπη στις μεταξύ τους σχέσεις. Πολλοί άνθρωποι αισθάνονται λοιπόν απογοητευμένοι από τις σχέσεις τους με το άλλο φύλο. Τούτο συμβαίνει διότι δεν συναισθάνονται τις διαφορές τους. Θεωρούν, λανθασμένα, ότι αν ο σύντροφος τους τους αγαπά, θα αντιδράσει και θα συμπεριφερθεί με συγκεκριμένους τρόπους, δηλαδή με τους τρόπους που εκείνοι αντιδρούν και φέρονται όταν αγαπάνε κάποιον. Είναι αναγκαίο τόσο οι άντρες, όσο και οι γυναίκες, να καταλάβουν ότι από τη φύση τους έχουν διαφορετικές αξίες και επομένως βιώνουν διαφορετικά τις ποικίλες ανάγκες τους. Επιπλέον πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι ο έρωτας μεταξύ ενός άντρα και μιας γυναίκας δεν κρατά για πάντα. Αντίθετα στη ζωή τους εισβάλλει η καθημερινότητα και οι διαφορές των δύο φύλων γίνονται εντονότερες με αποτέλεσμα να αρχίζουν τα προβλήματα στη σχέση τους. Μόνο όταν μπορούν να σεβαστούν και να δεχτούν τις διαφορές τους υπάρχει η πιθανότητα να ανθίσει η αγάπη. {Γκρέι,1999}

2.3 ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ

2.3.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ

Σύμφωνα με τη Μ. Νασιάκου κοινωνικοποίηση είναι η διαδικασία μέσα από την οποία το άτομο διαμορφώνει τη συμπεριφορά του, μαθαίνει τους τρόπους ζωής, που η κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκει του μεταβιβάζει άμεσα και έμμεσα.

Η.Weinreic αναφέρει ότι η κοινωνικοποίηση είναι η μετάδοση συμπεριφορών, ρόλων, στάσεων και απόψεων στη επόμενη γενιά. Με άμεση εντολή, με το παράδειγμα και με την έμμεση προσδοκία, διαφορετικά άτομα σε διαφορετικές σχέσεις επηρεάζουν το άτομο που αναπτύσσεται.

Επιπλέον ο L. Serbin τονίζει ότι η κοινωνικοποίηση είναι η πορεία η οποία επιτρέπει στον άνθρωπο να μάθει να ζει στην κοινωνία του σύμφωνα με τις αξίες της. Του επιτρέπει να αναπτύξει ένα κοινωνικό εαυτό και να ανακαλύψει τη θέση του μέσα στο πλαίσιο του κόσμου του. Είναι μια πορεία που ενθαρρύνει τα άτομα να συμπεριφέρονται με τρόπους με τους οποίους θα κερδίσουν κοινωνική επιδοκιμασία και την ικανότητα να προβλέπουν τις αντιδράσεις τις οποίες θα προκαλέσουν οι πράξεις του.

Από τους παραπάνω ορισμούς γίνεται αντιληπτό ότι η κοινωνικοποίηση είναι μια δυναμική λειτουργία. Είναι βασική προϋπόθεση για την ύπαρξη και τη λειτουργία κάθε κοινωνίας ή κοινωνικής ομάδας. Μέσα από αυτήν τα άτομα αφομοιώνουν πολιτισμικά στοιχεία, αξίες και κανόνες που εκφράζουν τη κάθε κοινωνία. Είναι συνεχής και αδιάκοπη, επειδή η εξέλιξη και η κατανομή των ρόλων κατά τη διάρκεια της ζωής είναι συνεχόμενη. Η κοινωνικοποίηση είναι μια πορεία που διαρκεί σε όλη τη ζωή του ατόμου αν και αναφέρεται κυρίως για παιδιά.. Μέσω αυτής τα άτομα αποκτούν γνώσεις, δεξιότητες και στάσεις οι οποίες τα κάνουν ικανά να συμμετέχουν

στη ζωή και στις δραστηριότητες των κοινωνικών ομάδων και ολόκληρης της κοινωνίας. Μέσα από τη κοινωνικοποίηση τα αγόρια και τα κορίτσια θα συνειδητοποιήσουν την κατηγοριοποίηση και των διαχωρισμό των ανθρώπων σε δυο φυλά, θα τοποθετήσουν τον εαυτό τους στη μια από τις δυο κατηγορίες και θα ενθαρρύνουν τον εαυτό τους να υιοθετήσουν τους κοινωνικά αποδεκτούς τρόπους συμπεριφοράς για το φύλο τους. Η όλη πορεία που αρχίζει από τα πρώτα λεπτά της γέννησης και ίσως νωρίτερα, περιλαμβάνει μια από τις πιο σημαντικές πλευρές της ευρύτερης κοινωνικοποίησης, γνωστή με τον όρο <<κοινωνικοποίηση του ρόλου των φύλων>>

Ο ρόλος των φύλων αναφέρεται σε μορφές συμπεριφοράς, στάσεις και δεξιότητες, τις οποίες η κοινωνία προσδοκά από τα άτομα απλώς και μόνο επειδή είναι άνδρες ή γυναίκες.

Η κοινωνικοποίηση του ρόλου των φύλων αποτελείται από πολλές πορείες, οι οποίες χρησιμοποιούνται για να προετοιμάσουν τους άνδρες και τις γυναίκες για τους ρόλους, τους οποίους κάθε κοινωνία θεωρεί κατάλληλους για κάθε φύλο.

2.3.2 ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΡΟΛΟΥ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ-ΦΟΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

Η θεωρία για την διαμόρφωση του ρόλου των φύλων είναι σχετική με το γενικό πρόβλημα αν η ανθρώπινη συμπεριφορά καθορίζεται από την κληρονομικότητα ή το περιβάλλον. Υπάρχουν τρεις απόψεις α)η βιολογική άποψη, β)η περιβαλλοντική άποψη και γ)η τρίτη άποψη βασίζεται στην σχέση ανάμεσα στην κληρονομικότητα και το περιβάλλον

ΒΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ

Οι θεωρίες αυτές υποστηρίζουν ότι οι άνδρες και οι γυναίκες γεννιούνται με σαφώς διαφορετικά χαρακτηριστικά καθώς είναι προορισμένοι να εκπληρώσουν διαφορετικά καθήκοντα στη διάρκεια της ζωής τους. Τα βιολογικά αυτά χαρακτηριστικά αναπτύχθηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ

Σε αντίθεση με τις βιολογικές θεωρίες, υπάρχουν οι θεωρίες όπου δέχονται το περιβάλλον ως καθοριστικό για τις διαφορές των φύλων. Δυο από αυτές είναι οι πιο σημαντικές. Οι θεωρίες της κοινωνικής μάθησης και οι θεωρίες της γνωστικής ανάπτυξης.

Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης η κοινωνικοποίηση συμβαίνει μέσω της ταύτισης με κοινωνικά μοντέλα. Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης δίνει στο παιδί ένα περισσότερο ενεργητικό ρόλο καθώς αυτό μιμείται τα μοντέλα ρόλων. Το παιδί μαθαίνει ποιος τύπος συμπεριφοράς είναι "κατάλληλος" για το δικό του φύλο μέσω της ενίσχυσης και τιμωρίας και μέσω της παρατήρησης των ζωντανών (γονείς) και συμβολικών μοντέλων (ταινίες, τηλεόραση, βιβλία). Καθώς το παιδί ωριμάζει, αρχίζει να υιοθετεί μοντέλα ρόλων και να μιμείται Σύμφωνα με την με την άποψη της κοινωνικής μάθησης οι προτιμήσεις των δυο

φυλών και οι μορφές συμπεριφοράς, εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τις κοινωνικές προσδοκίες και την κοινωνική ενίσχυση.

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΓΝΩΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Οι θεωρίες της γνωστικής ανάπτυξης υποστηρίζουν ότι τα παιδιά συμμετέχουν ενεργητικά στην διαμόρφωση των εμπειριών και στο καθορισμό των απόψεων για τα δυο φύλα. Ο Kohlberg κύριος εκφραστής της θεωρίας αυτής, υποστηρίζει ότι η κοινωνικοποίηση του ρόλου των δυο φύλων συνδέεται άμεσα και είναι αποτέλεσμα της γνωστικής ανάπτυξης και των γνωστικών ικανοτήτων του παιδιού με βάση τις εμπειρίες του από το κοινωνικό περιβάλλον. Το παιδί κατηγοριοποιεί τον εαυτό του ως αγόρι ή κορίτσι και σύμφωνα με αυτή τη κρίση τροποποιεί τη συμπεριφορά του και υιοθετεί τρόπους συμπεριφοράς κατάλληλους για το δικό του φύλο. Τα παιδιά πρώτα κατηγοριοποιούν το δικό τους φύλο και μετά αναζητούν ρόλους σχετικούς με το δικό τους φύλο. Ο Kohlberg υποστήριξε ότι τα παιδιά αυτοκοινωνικοποιούνται ότι δηλαδή παρακολουθούν και μιμούνται τα πρότυπα-μοντέλα του ίδιου φύλου και επιδίδονται σε κατάλληλες για το φύλο τους συμπεριφορές, επειδή έχουν την επίγνωση ότι αυτό συνήθως πράττει ένα άτομο του ίδιου με αυτά φύλου

Η ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Γενικά η ψυχαναλυτική θεωρία λέει ότι τα παιδιά πρώτα μαθαίνουν για την σεξουαλικότητα τους και μετά αποκτούν πληροφορίες για τους ρόλους των φύλων. Η διαφορετική ανατομική κατασκευή των σεξουαλικών οργάνων και η επιθυμία του παιδιού για το γονέα του αντίθετου φύλου, έχουν καθοριστική σημασία για την ανάπτυξη, την εσωτερίκευση και την επίδειξη διαφορετικών χαρακτηριστικών προσωπικότητας για τα δυο φύλα {Κανταρτζή, 2003, Τέρνερ, 1998}

ΦΟΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

Θα ακολουθήσει συνοπτική αναφορά των παραγόντων που συμβάλουν καθοριστικά στην κοινωνικοποίηση των δυο φύλων

α) Η οικογένεια

Το οικογενειακό περιβάλλον ασκεί καταλυτική επίδραση στη κοινωνικοποίηση των δυο φύλων και στην διαμόρφωση των διαφυλικών σχέσεων. Η οικογένεια αποτελεί χρονολογικά το πρώτο περιβάλλον μέσα στο οποίο αναπτύσσεται το παιδί και μέσα στο οποίο τίθενται, με τις πρώτες συναντήσεις και σχέσεις, οι βάσεις της οργάνωσης της συμπεριφοράς και των διαφυλικών σχέσεων. Η οικογένεια είναι ένα ανθρώπινο περιβάλλον, μια ανθρώπινη ομάδα, η οποία αποτελείται από άτομα διαφορετικού φύλου και διαφορετικής ηλικίας ο πατέρας-άνδρας, η μητέρα-γυναίκα και τα αδέρφια και προσφέρει στο παιδί, το οποίο ζει και αναπτύσσεται μέσα στη συγκεκριμένη οικογένεια, μοντέλα συμπεριφοράς που οπωσδήποτε έχουν σχέση με το φύλο. Κάθε

οικογένεια έχει τη δική της <<παιδαγωγική θεωρία>> που περιλαμβάνει στάσεις και αντιλήψεις που σχετίζονται με το φύλο του παιδιού και την αγωγή του.

β) το σχολείο

Το σχολείο είναι, χωρίς αμφιβολία, ένας από τους σημαντικότερους θεσμούς για την κοινωνικοποίηση των παιδιών και τη μετάδοση του πολιτισμού. Η πορεία της σχολικοποίησης αρχίζει από πολύ νωρίς, από τον παιδικό σταθμό ή από το νηπιαγωγείο και συνεχίζεται για περίπου δέκα ή δεκαπέντε χρόνια. Επομένως ο θεσμός αυτός ασκεί βαθιά επίδραση στη διαμόρφωση της οργάνωσης της συμπεριφοράς, επίδραση, η οποία, αν και σημαντική, θεωρείται γενικότερα λιγότερο αποφασιστική από αυτή της οικογένειας, καθότι το συναισθηματικό φορτίο, το οποίο συνδέεται με τις σχολικές εμπειρίες του παιδιού, είναι λιγότερο σημαντικό σε σχέση με εκείνο που συνοδεύει τις οικογενειακές εμπειρίες.

Υπάρχουν μια σειρά στοιχείων που βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση με το παιδί και που συμβάλουν στην κοινωνικοποίηση του όπως ο δάσκαλος, η ύλη-τα μαθήματα, οι σχολικές δραστηριότητες, τα σχολικά προγράμματα και οι συμμαθητές.

γ) το κοινωνικό περιβάλλον

Το κοινωνικό περιβάλλον επιδρά με τη σειρά του στην κοινωνικοποίηση των φύλων και στην ανάπτυξη των διαφυλικών σχέσεων μέσω:

Της κοινωνικής ταυτότητας του φύλου(τρόπου με τον οποίο ο καθένας αντιλαμβάνεται τον εαυτό του σε σχέση με το φύλο του και τους κοινωνικούς ρόλους που αυτό συνεπάγεται).

Του ιδεολογικού ρόλου του φύλου(κοινωνικά στερεότυπα, όσο αφορά το φύλο, στάσεις οι οποίες υπαγορεύουν και ελέγχουν τις σχέσεις και το κοινωνικό κύρος μεταξύ των δυο φύλων).

Με την διαμόρφωση της <<βασικής προσωπικότητας>> η οποία περιλαμβάνει βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της προσωπικότητας τα οποία είναι αποτέλεσμα των επιδράσεων του κοινωνικού και πολιτιστικού πλαισίου, μέσα στο οποίο ζει και αναπτύσσεται το άτομο. Οι επιδράσεις αυτές συντελούν και στη διαμόρφωση αντίστοιχα βασικής προσωπικότητας άνδρα ή γυναίκας.

Το άτομο ζώντας σε ένα κοινωνικό σύστημα επηρεάζεται συνεχώς από μια σειρά από συνακόλουθους με τους παραπάνω παράγοντες, όπως είναι οι ομάδες συνομηλίκων, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, η θρησκεία καθένας από τους οποίους ασκεί μεγάλη επίδραση καθώς προβάλλουν στερεοτυπικές αντιλήψεις, στάσεις και αξίες πάντα σε σχέση με το φύλο.

{Παρασκευόπουλος, Μπεξεβέγκης, Γιαννίτσας,Καραθανάση,1995 }

2.4 ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

2.4.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ

Τα στερεότυπα γενικά είναι ο εύκολος τρόπος κωδικοποίησης της γνώσης και της εμπειρίας των ατόμων. Είναι μια μορφή ταξινόμησης η οποία διευκολύνει και απλοποιεί την πολυπλοκότητα του περιβάλλοντος.

Σύμφωνα με τον Φίλια << τα στερεότυπα είναι προκατασκευασμένα σχήματα αντίληψης-σκέψης(διανοητικές εικόνες-ιδέες), που παρεμβάλλονται ανάμεσα στην πραγματικότητα και την αντίληψη που πάμε να σχηματίσουμε για αυτήν την πραγματικότητα, προκαλώντας απλοποιήσεις και γενικεύσεις που τη διαστρεβλώνουν>>.

Σύμφωνα με έναν άλλο ορισμό των Ρασίνσκι, Κρόκερ και Χάστλ << τα στερεότυπα είναι γενικευμένες απόψεις σχετικά με τα χαρακτηριστικά που συνδέονται με τα μέλη των κοινωνικών ομάδων. Είναι βασικές αντιλήψεις που στηρίζονται στην πιθανότητα ότι ένα άτομο θα έχει μια συγκεκριμένη ιδιότητα επειδή ανήκει σε μια συγκεκριμένη κοινωνική κατηγορία>>.

Παρατηρείται λοιπόν ότι τα στερεότυπα δεν είναι απλώς απόψεις σχετικά με συγκεκριμένες ομάδες ανθρώπων αλλά η αναγνώριση αυτών ως δομές, οι οποίες βοηθούν στον τρόπο με τον οποίο τα άτομα αποκτούν πληροφορίες. Αυτές οι γνωστικές δομές συχνά καλούνται << σχήματα >> και ενεργούν σαν κανάλια πληροφοριών τα οποία οδηγούν τα άτομα να δώσουν προσοχή σε πληροφορίες, οι οποίες ταιριάζουν στα σχήματα ή στα στερεότυπα και να αγνοήσουν άλλα που δεν ταιριάζουν.

Τα στερεότυπα καθορίζονται από την κοινωνία με τους μηχανισμούς της κοινωνικοποίησης αλλά εσωτερικοποιούνται και ενδυναμώνονται μέσω της πορείας του σχηματισμού της αντίληψης. {Κανταρτζή 1991,2003}

2.4.2 ΕΙΔΗ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ – ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΤΙΣ ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΙΣ

Κάθε κοινωνία έχει τα δικά της στερεότυπα που άπτονται στα κοινωνικο-πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα. Οι αντιλήψεις, οι προκαταλήψεις, τα στερεότυπα χρησιμοποιούνται σε σχέση με διαφορετικές κοινωνικές τάξεις και επαγγελματικές ομάδες ή σε σχέση με το φύλο. Τα στερεότυπα ειδικότερα από αυτή την άποψη είναι συνδεδεμένα με ρόλους (π. χ. ρόλους που έχει ένα άτομο στην οικογένεια, στην εργασία, στο σχολείο, στις σχέσεις με το άλλο φύλο κ. τ. λ.) σύμφωνα με τις κοινωνικές προσδοκίες, στις οποίες τα άτομα είναι υποχρεωμένα να ανταποκριθούν. Τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις αλλάζουν κάτω από διαφορετικά κοινωνικά συστήματα. Κατά τη μετάβαση από το ένα κοινωνικό σύστημα στο άλλο η κυρίαρχη ιδεολογία καθορίζει και επιβάλλει νέους ρόλους και στερεότυπα. Τα στερεότυπα διαχωρίζονται από την προκατάληψη επειδή το στερεότυπο είναι μια κατηγορία αντιλήψεων ενώ ο όρος <<προκατάληψη>> αναφέρεται σε μια συγκεκριμένη θέση, η οποία ορίζεται και ελέγχεται από τα στερεότυπα. Τα στερεότυπα συχνά αντανakλούν τις κοινωνικές προκαταλήψεις. Τα στερεότυπα μεταφέρουν απόψεις μόνο σχετικά με τις διαφορές μεταξύ ομάδων και δεν συνοδεύονται απαραίτητα από θετικές ή αρνητικές κρίσεις. Η αρνητική αξιολόγηση των ατόμων ή των δραστηριοτήτων τους

επειδή ανήκουν σε μια συγκεκριμένη ομάδα είναι γνωστή ως προκατάληψη. Τα στερεότυπα μπορεί να πάρουν τη μορφή στάσεων, συναισθημάτων, δραστηριοτήτων. Εξετάζοντας το περιεχόμενό τους, τα στερεότυπα μπορεί να αναφέρονται σε φυσικά χαρακτηριστικά μιας ομάδας, σε νοητικές ή συναισθηματικές ποιότητες των μελών της ή συγκεκριμένες απόψεις για τη θέση τους στην κοινωνία.

Πολύ σύντομα τα χαρακτηριστικά των στερεοτύπων είναι:

1. Είναι απλοποιητικά. Οι εικόνες και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που αποδίδονται σε μια κατάσταση του εξωτερικού κόσμου μέσα από τα στερεότυπα είναι φτωχές σε περιεχόμενο, υπεραπλουστευτικές και επομένως παραμορφωτικές της πραγματικότητας.

2. Είναι γενικευτικά.

3. Είναι αφομοιωτικά.

Επειδή ακριβώς το στερεότυπο είναι απλοποιητικό, γενικευτικό και υπερβολικό, σχηματοποιείται, συγκρατείται, αφομοιώνεται και επομένως εσωτερικεύεται εύκολα. {Κανταρτζή,1991,2003}

3. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

3.1 ΤΙ ΟΡΙΖΟΥΜΕ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Αναμφίβολα το οικογενειακό περιβάλλον είναι ο σημαντικότερος παράγοντας που ασκεί καθοριστική επίδραση στη διαμόρφωση των διαφυλικών σχέσεων

Οικογένεια είναι μια κοινωνική ομάδα- δηλαδή ένα συγκροτημένο σύνολο προσώπων, τα οποία συνδέονται με ισχυρούς, αμοιβαίους και συναισθηματικούς (κατά κύριο λόγο) δεσμούς. Οι δεσμοί αυτοί θεμελιώνουν, εκφράζουν και αναπαράγουν την συνείδηση ομαδικής υπόστασης, την ταυτότητα των προσώπων ως μελών της(συγκεκριμένης) οικογένειας.

Ομοίως η οικογένεια είναι ένα ανθρώπινο περιβάλλον, μια ανθρώπινη ομάδα, η οποία αποτελείται από άτομα διαφορετικού φύλου(άνδρας, γυναίκα, αγόρι, κορίτσι) και διαφορετικής ηλικίας μεταξύ των οποίων υπάρχουν συναισθήματα (θετικά, αρνητικά, εξάρτησης, υπακοής). Στα πλαίσια της οικογενειακής κοινότητας τα πρόσωπα αυτά εκπληρώνουν διάφορες λειτουργίες.

Επιπροσθέτως οικογένεια είναι ένα σύστημα σχέσεων που δημιουργεί ένα μηχανισμό ένταξης των ατόμων στη κοινωνία και μεταβίβασης, περιουσιακών στοιχείων, κοινωνικών θέσεων και του ιδιαίτερου πολιτισμού μιας κοινωνίας από τη μια γενιά στην άλλη. Είναι έτσι ένας μηχανισμός βιολογικής και κοινωνικής αναπαραγωγής μιας κοινωνίας. Για αυτό και η συγκρότηση της παίρνει ένα τελετουργικό και πανηγυρικό χαρακτήρα, ώστε ο μηχανισμός αυτός να είναι αναγνωρισμένος και αναγνωρίσιμος.

Τέλος οικογένεια είναι μια ομάδα ανθρώπων που αποτελείται αφ' ενός μεν, από δυο ετερόφυλα πρόσωπα , συνδεδεμένα με τα δεσμά του γάμου, αφ' έτερου δε, από τα

τέκνα, που προέρχονται από το γάμο αυτό. Αποτέλεσε το πρώτο σταθμό της ιστορίας της ανθρωπότητας γιατί υπήρξε η αρχή της κοινωνικής ζωής του ανθρώπου.

Από τους παραπάνω ορισμούς γίνεται σαφής η σημαντικότητα και η σπουδαιότητα των άρρηκτων σχέσεων που δημιουργούνται και αναπτύσσονται μέσα στην οικογένεια μεταξύ των μελών της, καθώς αυτά αλληλοεπηρεάζονται συνέχεια. Η οικογένεια είναι χρονολογικά ο πρώτος και σε επιρροή κυρίαρχος κοινωνικός φορέας για την ανατροφή των μελών της. Είναι ο πρωτογενής φορέας διαμόρφωσης των αξιών των μελών, καθώς μεταβιβάζει σε αυτά τις αξίες της κοινότητας και τους θεσμούς της κοινωνίας. Ο νέος άνθρωπος βρίσκει μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον από την νηπιακή ηλικία τον ισχυρότερο παράγοντα που διδάσκει και σοφρώνει αποτελούμενος από τρία στοιχεία: το παράδειγμα, την ταύτιση και το πρότυπο. Η σπουδαιότητα της οικογένειας έγκειται στο γεγονός ότι μπορεί να παραδειγματίσει, να συνετίσει, να καθοδηγήσει και να προάγει αν το οικογενειακό περιβάλλον μέσα στο οποίο αναπτύσσονται τα μέλη είναι <<ζεστό>> και <<δεμένο>>. Αν αυτό είναι αδιοργάνωτο μπορεί να οδηγήσει σε ηθικό, ψυχικό και πνευματικό μαρασμό. {εγκυκ. Υδρία, τόμος 41,1988, Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση, 1995}

3.2 ΡΟΛΟΙ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

3.2.1 ΠΩΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΝΟΝΤΑΙ ΟΙ ΡΟΛΟΙ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ-ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ- ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΡΟΛΩΝ

Η οικογένεια είναι, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, μια κοινωνική ομάδα και ως τέτοια πρώτον, έχει να επιτελέσει κάποιους σκοπούς και οργανώνεται προκειμένου να πετύχει τους σκοπούς αυτούς και δεύτερον έχει μια συγκεκριμένη δομή. Η οικογένεια είναι μια θεσμοποιημένη κοινωνική ομάδα, γιατί η συγκρότηση της υπαγορεύεται και προσδιορίζεται, τόσο ως προς τους σκοπούς όσο και ως προς τη δομή της, κοινωνικά και όχι ατομικά.

Η δομή της οικογένειας (όπως και κάθε κοινωνικής ομάδας) συνίσταται σε ένα σταθερό πλέγμα κοινωνικών θέσεων και κοινωνικών ρόλων. Η θέση αποτελεί ένα σημείο όπου συγκλίνουν ορισμένα δικαιώματα και υποχρεώσεις, τα οποία συνθέτουν την αναμενόμενη συμπεριφορά του κατόχου της θέσης, δηλαδή το ρόλο του. Η αναφορά δηλαδή στη δομή παραπέμπει στην έννοια μιας στρωμάτωσης και ιεραρχίας ,(στα πλαίσια της οποίας νοείται η θέση) και στην έννοια της αναμενόμενης συμπεριφοράς από το κάτοχο μιας θέσης-συμπεριφοράς, στην οποία εν τέλει συνίσταται ο ρόλος. Είναι λοιπόν η δομή της οικογένειας ένα σταθερό δίκτυο σχέσεων μεταξύ κοινωνικών ρόλων-σταθερό, γιατί είναι θεσμοποιημένο:η σχέση και ο ρόλος του κάθε μέλους, οι σχέσεις του ως κατόχου θέσης και έχοντας ένα συγκεκριμένο ρόλο σχετικά με τα άλλα μέλη της ομάδας (ως θέσεις και ως ρόλοι) είναι κοινωνικά προσδιορισμένες, είναι δοτές, για το άτομο και την ομάδα.

Στα πλαίσια της οικογενειακής ομάδας, οι σχέσεις δεν είναι μόνο σχέσεις ρόλων, σχέσεις που <<φαίνονται>>- και που πρέπει να φαίνονται, εφόσον η οικογένεια ως σύνολο και τα μέλη της ως άτομα επιθυμούν να είναι και να παραμένουν αποδεκτά από το κοινωνικό περιβάλλον. Στα πλαίσια της οικογενειακής ομάδας οι σχέσεις είναι και σχέσεις προσώπων, σχέσεις που <<είναι>>- και που μπορούν να είναι, στα πλαίσια του συγκεκριμένου κοινωνικού περιβάλλοντος και των δυνατοτήτων προσωπικής έκφρασης, τις οποίες αυτό παρέχει η' και ανέχεται. Οι σχέσεις προσώπων διαμορφώνονται με βάση τα προσωπικά χαρακτηριστικά των μελών της οικογένειας και όχι με βάση τις <<προδιαγραφές>> του κοινωνικά προσδιορισμένου οικογενειακού τους ρόλου. Η απόλυτη σύμπτωση μεταξύ σχέσεων-ρόλων και σχέσεων-προσώπων είναι αδιανόητη. Γιατί θα προϋπέθετε ότι τα πρόσωπα έχουν απολέσει την προσωπικότητά τους, ότι είναι ανύπαρκτα ως πρόσωπα. Επιπλέον η απόλυτη διάφορα μεταξύ σχέσεων-ρόλων και σχέσεων-προσώπων είναι επίσης αδιανόητη, για τα στο επίπεδο των ατόμων θα απαιτούσε εκπληκτικές ικανότητες ηθοποιίας, στο δε επίπεδο της κοινωνίας θα σήμαινε την εξ ορισμού αδύνατη επιβίωση ενός απονεκρωμένου και απολιθωμένου θεσμού.

Συνοψίζοντας λοιπόν αναφέρεται ότι το άτομο με το να παίζει ρόλους συμμετέχουν στο κοινωνικό κόσμο. Με το να ενστερνίζεται τους ρόλους αυτούς, ο ίδιος ο κόσμος γίνεται υποκειμενικά <<πραγματικός>> για το άτομο. Οι ρόλοι αποτελούν ένα μόνο τμήμα της γνώσης των ατόμων, που περιέχει αμφίδρομα στερεότυπα συμπεριφοράς, βρίσκεται σε μια διαδικασία διαμόρφωσης και μετατρέπεται σε θεσμικό πλαίσιο. Οι ρόλοι αποτελούν μια θεσμική κατάσταση η οποία επαναλαμβάνεται. Η παρουσίαση του ρόλου αντιπροσωπεύει τον ίδιο το ρόλο (όταν κάποιος κρίνει ενστερνίζεται το ρόλο του κριτή). Τέλος ο ρόλος του ατόμου αντιπροσωπεύει ένα ευρύ φάσμα θεσμικής συμπεριφοράς {Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση, 1995:137, Σκόδρα, 1998}

Στην παραδοσιακή αγροτική-γεωργική κοινωνία, οι θέσεις και οι ρόλοι στην οικογένεια εξαρτώνται από το φύλο και την ηλικία- δηλαδή από χαρακτηριστικά που είναι δεδομένα για το άτομο και δεν επηρεάζονται από την προσωπικότητα, την ιδιοσυγκρασία, το χαρακτήρα, τις ικανότητες ή τις επιθυμίες του. Η παραδοσιακή λοιπόν οικογενειακή δομή έχει τα εξής χαρακτηριστικά: α) οι θέσεις και οι ρόλοι των ατόμων, όπως και οι μεταξύ τους σχέσεις, προσδιορίζονται από ένα χαρακτηριστικό που παραμένει σταθερό κατά τη διάρκεια της ζωής τους (το φύλο) και από ένα χαρακτηριστικό που εξ ορισμού μεταβάλλεται (την ηλικία) β) οι θέσεις, οι ρόλοι και οι μεταξύ τους σχέσεις εκφράζουν την αναφερόμενη και στα δυο χαρακτηριστικά ανισότητα : την ανισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, ενήλικων και παιδιών. Η ανισότητα αυτή συνοψίζεται, αλλά και αναπαράγεται στις σχέσεις εξουσίας (του άνδρα πάνω στη γυναίκα, του ενήλικα πάνω στο παιδί, του γέροντος πάνω στο νεότερο) και εξάρτησης (της γυναίκας από τον άνδρα, του παιδιού από τον ενήλικα, του νεότερου από το γέροντα) και γ) οποιαδήποτε καινοτομία ως προς τις θέσεις, τους ρόλους και τις μεταξύ τους σχέσεις απορρίπτεται και καταδικάζεται. Όσο πιο παραδοσιακή είναι μια κοινωνία τόσο πιο άκαμπτη η οικογενειακή δομή, τόσο πιο απόλυτη η αναπαραγωγή των ρόλων μέσω της κοινωνικοποίησης και τόσο πιο αποτελεσματική η οικογένεια ως φορέας κοινωνικής σταθερότητας και συντηρητισμού. Στο παραδοσιακό αυτό σχήμα, ο ρόλος-φύλο και ο ρόλος-ηλικία συνειδητοποιούνται ως ταυτότητα φύλου-ηλικίας, όχι τόσο καθεαυτή, Όσο σε αντιπαράθεση προς το αντίθετο τους . είναι γυναίκα μιας άλφα ηλικίας το άτομο που κάνει συγκεκριμένα πράγματα με συγκεκριμένο τρόπο-πράγματα διάφορα, που

γίνονται κατά τρόπο διάφορο του ανδρικού(ίδιας ηλικίας) η' του γυναικείου άλλης ηλικίας. Στη παραδοσιακή λοιπόν οικογένεια οι σχέσεις των ατόμων χαρακτηρίζονται ασφαλώς από ακαμψία και ανισότητα αλλά χαρακτηρίζονται επίσης και από σταθερότητα και ασφάλεια. Η ασφάλεια οφείλεται στο δεδομένο χαρακτήρα των σχέσεων και απορρέει από την βεβαιότητα του ατόμου ότι γνωρίζει επακριβώς την συμπεριφορά που οι άλλοι αναμένουν αυτό, όπως και ότι μπορεί να προβλέψει με επιτυχία την συμπεριφορά των άλλων απέναντι του. Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι μια οικογένεια μπορεί να χαρακτηριστεί παραδοσιακή στο μέτρο που υπερισχύουν τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά της δηλαδή ο απόλυτος προσδιορισμός των ρόλων με βάση το φύλο και την ηλικία, η απομόνωση των γυναικών και των παιδιών στον ιδιωτικό χώρο και η απουσία της έννοιας της ισότητας, των ισότιμων ρόλων.

Ο κοινωνικός εκσυγχρονισμός δηλαδή η σταδιακή μετατροπή της παραδοσιακής αγροτικής κοινωνίας σε σύγχρονη αστική μεταβάλλει ουσιαστικά την εικόνα που συναντήσαμε στην αγροτική κοινωνία. Οι κύριοι παράγοντες που συνέβαλαν σε αυτήν την μεταβολή είναι οι εξής:

α) Η μετατροπή των πόλεων σε αστικά κέντρα και σε μεγαλουπόλεις από την συνεχόμενη αύξηση του πληθυσμού των πόλεων. Τούτο οδήγησε στην αποπροσωποποίηση των κοινωνικών σχέσεων. Έτσι οι οικογενειακοί ρόλοι που χαρακτηρίζονται από μεταβλητότητα, λόγω της μεταβαλλόμενης ηλικίας των ατόμων-μελών της οικογένειας, γίνονται ασαφείς, ρευστοί η' και αντιφατικοί καθώς ο κοινωνικός περίγυρος δεν γνωρίζει τα προσδιοριστικά χαρακτηριστικά του κάθε ρόλου, δεν ενδιαφέρεται ή και δεν μπορεί να ελέγξει τον κάθε ρόλο όπως έκανε στις προσωπικές κοινωνικές σχέσεις που χαρακτήριζαν την κοινότητα. Βλέπουμε λοιπόν ότι όχι μόνο οι ρόλοι αλλάζουν αλλά και ότι ο κοινωνικός περίγυρος γνωρίζει ελάχιστα τις συγκεκριμένα οικογενειακές και ατομικές συνθήκες.

β) Ο δεύτερος παράγοντας μεταβολής είναι η αυτονόμηση του ατόμου από την ομάδα. Συνέπεια της αυτονόμησης αυτής είναι ότι: 1) διασπάται η οικονομική μονάδα που είναι η οικογένεια και το άτομο(άνδρας και γυναίκα) ανεξαρτητοποιείται οικονομικά, 2)η οικογένεια ως ομάδα χάνει την εξουσία πάνω στα μέλη της, στο μέτρο που το επάγγελμα και το εισόδημα, η εκπαίδευση και η εξειδίκευση δεν εξαρτώνται από την οικογενειακή ομάδα, 3) η αυτονόμηση αυτή σημαίνει πως η οικογένεια παύει να είναι η μοίρα του ατόμου που στα συμφέροντα της οποίας το άτομο οφείλει να προσαρμοστεί θυσιάζοντας την ατομικότητα και την προσωπική ευτυχία. Η οικογένεια γίνεται λοιπόν μέσο επιβεβαίωσης της ατομικότητας και προσωπικής ευτυχίας. Αν αυτοί οι ατομικοί στόχοι δεν επιτυγχάνονται ικανοποιητικά η ομάδα τείνει να διαλυθεί και το άτομο να αναζητήσει την επίτευξη αυτή στην δημιουργία άλλης ομάδας. Έτσι η οργάνωση του ιδιωτικού βίου (ως ένα βαθμό και το περιεχόμενο των ρόλων που άπτονται του βίου αυτού και το περιεχόμενο των ρόλων των σχέσεων) είναι ζήτημα προσωπικής επιλογής. Συνέπεια αυτού είναι ότι ρευστοποιείται το άλλοτε(στην παραδοσιακή κοινωνία) περιεχόμενο του τι πρέπει να φαίνεται και το βάρος της κοινωνικοποίησης μετατίθεται από την αναπαραγωγή συγκεκριμένων ρόλων, στην παραγωγή προσώπων ικανών να διαμορφώσουν ρόλους οι οποίοι να εμπίπτουν στα πλαίσια του κοινωνικά παραδεκτού.

γ)Ο τρίτος παράγοντας μεταβολής των σχέσεων είναι η σταδιακή επικράτηση στις σύγχρονες κοινωνίες της ιδεολογία της ισότητας. Η σημασία στην ισότητα ευκαιριών προσωπικού επιτεύγματος, στο σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η έμφαση

στην ισονομία και ισοτιμία των πολιτών αποτελούν χαρακτηριστικά της σύγχρονης κοινωνίας.

Στην σύγχρονη αστική κοινωνία, η βιομηχανική οικονομία δημιουργεί καινούργιες κοινωνικό-οικονομικές συνθήκες όπως η διεύρυνση της αγοράς εργασίας –ο πολλαπλασιασμός και η εξειδίκευση των θέσεων εργασίας και η ανάγκη συμπλήρωσης των αποδοχών του άνδρα(προμηθευτή -συζύγου -πατέρα) γιατί αυτές δεν επαρκούν για την κάλυψη των αναγκών της οικογένειας και δεν επαρκούν λόγω της αυξημένης κατανάλωσης Αγαθών και υπηρεσιών που στις σύγχρονες κοινωνίες δεν παράγονται αλλά αγοράζονται. Οι συνθήκες αυτές καθιστούν δυνατή και συχνά επιτακτική την έξοδο της συζύγου-μητέρας από το σπίτι και την απασχόληση της στην αγορά. Η δυνατότητα αυτή επέδρασε αποφασιστικά στην παραδοσιακή δομή της οικογένειας γιατί σήμανε τη χαλάρωση της άκαμπτης και απόλυτης εξάρτησης του ρόλου από το φύλο και η παραδοσιακή ισορροπία εξουσίας-εξάρτησης διαταράχτηκε.

Η σταδιακή μετατροπή της αγροτικής κοινωνίας σε αστική οδήγησε, όπως είδαμε και παραπάνω, στην ρευστότητα των ρόλων και των θέσεων. Η ρευστοποίηση των κοινωνικά προσδιορισμένων οικογενειακών ρόλων δεν σήμανε ούτε τη κατάργηση της οικογένειας, ούτε τη μείωση της κοινωνική της σημασίας, ούτε το χάος στις κοινωνικές και προσωπικές σχέσεις των φυλών. σήμανε απλούστατα την εμφανίσει και επικράτηση παραλλαγών του παραδοσιακού. Η ρευστότητα είναι το αποτέλεσμα της σταδιακής υποχώρησης της παραδοσιακής ακαμψίας και συνίσταται στην ταυτόχρονη ύπαρξη ποικιλίας οικογενειακών σχημάτων μεταξύ των οποίων το σύγχρονο άτομο επιλέγει εκείνο που ταιριάζει καλύτερα στις συγκεκριμένες συνθήκες, τις επιθυμίες και την ιδιοσυγκρασία του. Η ρευστότητα αυτή συνίσταται επίσης στην δυνατότητα αλλαγής ή και αλλαγών σχημάτων κατά τη διάρκεια της ζωής του ατόμου.

Συμπερασματικά γίνεται αντιληπτό ότι οι ιεραρχικοί ρόλοι στην παραδοσιακή οικογένεια ήταν αυστηρά προσδιορισμένοι. Ο πατέρας ήταν ο πατριάρχης της οικογένειας που έπαιρνε τις σημαντικές αποφάσεις, που έλεγχε τα οικονομικά της οικογένειας, που είχε υψηλή κοινωνική θέση. Ο ρόλος της μητέρας ήταν η φροντίδα και ανατροφή των παιδιών και η απασχόληση με το σπίτι. Στις σύγχρονες οικογένειες και κυρίως αυτές με πατέρες-ελεύθερους επαγγελματίες, η κοινωνική δύναμη του πατέρα σε αντιδιαστολή με της μητέρας έχει μειωθεί. Στην σύγχρονη κοινωνία η ανατροφή των παιδιών συνεχίζει να είναι ευθύνη της γυναίκας. Οι γονείς από τις μικρές κοινότητες είναι ακόμη προσκολλημένοι στις αξίες των παραδοσιακών ρόλων επειδή το είδος των οικονομικών απασχολήσεων στην επαρχία η γεωργία, η αλιεία, συνεχίζουν να βρίσκονται σε συνάρτηση με το είδος της παραδοσιακής εκτεταμένης οικογένειας-δηλαδή αποτελεί λειτουργική κοινωνική δομή. {Μουσούρου 2000,Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση, 1995 }

Στην σημερινή κοινωνία τα άτομα που ανήκουν σε μια οικογενειακή ομάδα καλούνται να αναλάβουν πολλούς ρόλους(είτε είναι αγόρι ή κορίτσι, άνδρας ή γυναίκα) που είναι συνυφασμένοι με το φύλο του κάθε μέλους.

Στην οικογένεια τα δυο φύλα, από τη στιγμή που θα έρθει ένα παιδί στο κόσμο, αναλαμβάνουν τους σημαντικότερους ρόλους τους, ως γονείς(η γυναίκα το ρόλο της μητέρας και ο άνδρας το ρόλο του πατέρα). Από όλες τις δικαιολογίες που λέγονται

για την παρουσία της γυναίκας μέσα στο σπίτι, ο μύθος της μητρότητας είναι ο πιο ισχυρός και ενώ ο ρόλος της νοικοκυράς ή της συζύγου μπορούν να αλλαχθούν, ο μητρικός ρόλος φαίνεται πως όχι. Ο μύθος στηρίζεται στο ότι τα παιδιά χρειάζονται τη μητέρα τους, οι μητέρες χρειάζονται τα παιδιά τους και ότι η μητρότητα αποτελεί το μεγαλύτερο επίτευγμα στη ζωή μιας γυναίκας. Σύμφωνα με το Floyd, η γυναίκα που αρνείται να γίνει μητέρα είναι σαν να αρνείται να είναι 100% γυναίκα. Το να είσαι γυναίκα σημαίνει ότι πρέπει να είσαι μητέρα. Ακόμη το να έχεις παιδί αλλά να αναθέτεις την ανατροφή του σε κάποιον άλλον, ακόμη και στο πατέρα, δημιουργεί κοινή αποδοκιμασία. Η μητέρα που το κάνει αυτό είναι <<σκληρή>>. Η γυναίκα που δεν έχει παιδιά γίνεται αντικείμενο λύπης. Αν η ατεκνία είναι δική της επιλογή, τότε τη θεωρούν ανώμαλη και μη φυσιολογική. Πολλές από τις διάφορες που υπάρχουν ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες, οφείλεται στο βιολογικό γεγονός, ότι η γυναίκα είναι ικανή για αναπαραγωγή. Η απασχόληση τους με την εγκυμοσύνη, τη γέννηση και την ανατροφή των παιδιών την κρατούν μακριά από άλλες δραστηριότητες. Το βιολογικό γεγονός ότι οι γυναίκες γεννούν παιδιά δεν τις εμποδίζει από το να συμμετέχουν σε <<ανδρικές>> δραστηριότητες. Ο τρόπος πάντως με τον οποίο το βιολογικό γεγονός της γέννησης έχει αλληλεπιδράσει με την κοινωνική και οικονομική οργάνωση έχει δημιουργήσει μια σημαντική σύγκρουση στην κοινωνία σχετικά με την διάκριση του ρόλου των φυλών. Σήμερα η μητρότητα καταλαμβάνει ένα μικρό συγκριτικά μέρος στη ζωή μιας γυναίκας χάρη στην αντισύλληψη, στη μικρή περίοδο θηλασμού, στους παιδικούς σταθμούς και τα σχολεία. Η παλιά αντίληψη ότι οι γυναίκες είναι ανίκανες για εργασία, τις κρατούσε μέσα στο σπίτι. Στο ότι η θέση της γυναίκας είναι στο σπίτι, να φροντίζει τα παιδιά και το σύζυγο της είναι ένας μύθος που διαιώνίζει και αναπαράγει μια κατάσταση. Σε κάθε κοινωνία αναμένεται ότι τα παιδιά θα πρέπει να διδαχθούν τους ρόλους και τα καθήκοντα τους που θα τους επιτρέψουν να λειτουργήσουν μέσα στην κοινωνία. Οι μητέρες αναλαμβάνουν το ρόλο αυτό. Δεν είναι όμως οι δικές τους σκέψεις, ιδέες, απόψεις, στάσεις οι οποίες μορφοποιούν τα παιδιά. Η εργασία της μητέρας είναι να ετοιμάσει τα παιδιά της να διατηρήσουν την κοινωνία όπως είναι. Έτσι διαιώνίζουν και τη δική τους θέση. {Κανταρτζή, 1991}

Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι ο μύθος της μητρότητας συντελεί στο να κρατά τις γυναίκες στη θέση τους με τα παιδιά. Η μητρότητα είναι το πιο σημαντικό στοιχείο στο γυναικείο ρόλο, όπως διδάσκεται στα κοριτσάκια από τους γονείς και από τους άλλους με τους οποίους έρχονται σε επαφή. Αυτό εξηγεί γιατί οι γυναίκες στη κοινωνία μας (μητέρες, δασκάλες) εμφανίζονται να είναι <<καλές>> με τα παιδιά και να έχουν <<φυσικό ένστικτο>> για την ανατροφή των παιδιών, οι γυναίκες θεωρούνται ότι έχουν τα φυσικά χαρίσματα της υπομονής, της γλυκύτητας, της επιείκειας, της ηρεμίας και για αυτό είναι πιο κατάλληλες να ασχοληθούν με τα παιδιά. Για αυτό και στη κοινωνία μας η έννοια της μητέρας είναι εξιδανικευμένη {Κανταρτζή, 1991}

Οι γυναίκες κατασκευάζονται από την ίδια την κοινωνία ως μητρικές μορφές. Η μητρική μορφή είναι μια έννοια και μια συγκεκριμένη κατάσταση ζωής, που έχει κατασκευαστεί κατά γένος, δηλαδή, έχει αναγνωριστεί πλέον διαπολιτισμικά ως γυναικεία κατάσταση ζωής. Έχουν διατυπωθεί πολλές θεωρίες για τους λόγους που τοποθέτησαν τη γυναίκα σε αυτή τη κατάσταση. Οι παραδοσιακές ψυχοδυναμικές θεωρίες συσχετίζουν τη γυναικεία βιολογική λειτουργία δηλαδή την δυνατότητα για αναπαραγωγή, με το <<φθόνο των ανδρών>> ή με το κάθε τι που θεωρείται <<ανδρικό>> δηλαδή η φυσιολογική δυνατότητα των γυναικών για αναπαραγωγή

παρουσιάζεται ως μια ειδική επιθυμία των γυναικών να αναλάβουν τη θέση της μητρικής μορφής. Οι Eichenbaum και English επισημαίνουν ότι ο πολιτισμός ή και η κοινωνία είναι που καθορίζουν και τις θέσεις των γυναικών μέσα στην ιδιωτική σφαίρα της οικογένειας. Οι γυναίκες, λοιπόν προετοιμάζονται από τη στιγμή που θα γεννηθούν για τη θέση της μητρικής μορφής. Αντιμετωπίζουν την αποδοκιμασία της κοινωνίας, η οποία επισημαίνει σε μεγάλο βαθμό να θεωρεί ότι η βιολογία των γυναικών είναι καθοριστική. Οι γυναίκες πρέπει αναγκαστικά να αναλάβουν τη θέση των μητρικών μορφών. Η Dinnerein , για την αμφιβολία που βιώνουν πολλές γυναίκες για τη θέση της μητρικής μορφής, αναφέρει ότι η <<γυναίκα παρουσιάζεται από τη φύση της ως αυτή που θα γαλουχήσει την ατομικότητα των άλλων, ως αυτή που θα αντανakλά την υποκειμενική ύπαρξη των άλλων, ως αυτή που θα επιβεβαιώσει την αξία, την εξουσία και τη σπουδαιότητα των άλλων. Αν αποτύχει τότε είναι άχρηστη και απάνθρωπη>>. Όταν αποτύχει η γυναικεία μητρική μορφή να προσφέρει όλες τις υπηρεσίες της στα αλλά μέλη της οικογένειας κατηγορείται για μια σειρά από δυσκολίες ή προβλήματα, τα οποία βιώνουν τα αλλά μέλη της οικογένειας. Σε γενικές γραμμές, το μήνυμα που παίρνουν οι γυναικείες μητρικές μορφές είναι ότι οι ίδιες είναι απόλυτα υπεύθυνες για τα παιδιά τους και ότι οι ίδιες πρέπει να κάνουν το παν για αυτά. Όταν δεν μπορούν να τους προσφέρουν τα πάντα, νιώθουν ένοχες και άγχος ή έχουν και συμπτώματα κατάθλιψης. Οι γυναίκες δέχονται κάποιες πιέσεις να αποδεχτούν τις θέσεις που έχει καθορίσει για αυτές το γενικότερο κοινωνικό σύνολο, όπως είναι και η θέση της μητρικής μορφής.

Οι μητρικές μορφές έχουν κατασκευαστεί κοινωνικά, μακριά από τις καθημερινές εμπειρίες της ζωής των γυναικών, που τελικά τις αναλαμβάνουν. Η κατασκευή των μητρικών μορφών, η οριοθέτηση των χαρακτηριστικών και των διαστάσεων αυτών γίνεται από άτομα που αναλαμβάνουν την θέση των μητρικών μορφών. Κάτω από αυτές τις συνθήκες γίνεται δυνατή η αποδοχή ότι η ψυχολογική ανάπτυξη γυναικών και ανδρών πραγματοποιείται μέσα σε ευρύτερα κοινωνικό-πολιτικά συστήματα και επομένως υπάρχουν περιορισμένοι λόγοι για ενοχές, άγχος, ψυχοσωματικές δυσκολίες και <<φθόνο για κάθε τι ανδρικό>>. { Σκόδρα, 1998 }

Εκτός από το ρόλο της μητέρας υπάρχει και ο ρόλος του πατέρα. Βέβαια τα παιδιά χρειάζονται και τους πατέρες τους. Αλλά η ψυχολογία του παιδιού τονίζει ότι το παιδί έχει ανάγκη περισσότερο τη μητέρα του παρά το πατέρα του. Έρευνες έδειξαν ότι υπάρχει η αντίληψη ότι οι μητέρες και οι πατέρες δεν μπορούν και δε πρέπει να φροντίζουν τα παιδιά με τον ίδιο τρόπο. Ο πατέρας δεν μπορεί να αντικαταστήσει τη μητέρα και δεν ικανοποιεί τις συναισθηματικές ανάγκες του παιδιού. Οι περισσότεροι πιστεύουν ότι ο πατέρας είναι εκείνος που πρέπει να εργάζεται και να είναι ο <<κουβαλητής>> ενώ η μητέρα να μείνει στο σπίτι αναλαμβάνοντας την φροντίδα των παιδιών. { Κανταρτζή, 1991 }

Στην μοντέρνα κοινωνία μας οι όροι <<μητέρα>> και <<πατέρας>> καθορίζουν ρόλους που είναι ποιοτικά διαφορετικοί. Στις περισσότερες οικογένειες τα παιδιά έχουν ποιοτικά διαφορετικούς τρόπους σχέσεων με το κάθε γονιό. Η μητέρα και ο πατέρας έχουν διαφορετική συνεισφορά στην απόκτηση της κατάλληλης συμπεριφοράς για το κάθε φύλο από τα μικρά παιδιά. Είναι δύσκολο να ειπωθούν τι αποτελέσματα έχουν οι διαφορές αυτές στο αναπτυσσόμενο παιδί. Πρόσφατα στοιχεία έδειξαν ότι η μητέρα και ο πατέρας μεταχειρίζονται τα παιδιά τους με διαφορετικό τρόπο. Αν και ο πατέρας είναι μια σημαντική μορφή ως μοντέλο για το παιδί, ο ρόλος του θεωρείται δευτερεύοντος σε σύγκριση με τη μητέρα. Η πατρότητα

είναι ένας περιθωριακός ρόλος επειδή οι άνδρες βλέπουν τους εαυτούς πρώτα από όλα <<κουβαλητές>>. Η κοινωνία έχει συγκεκριμένες προσδοκίες για τη γονεϊκή συμπεριφορά και ο πατέρας επιβραβεύεται αν τις ικανοποιεί και επικρίνεται αν όχι. Η κοινωνία μας δίνει έμφαση στο διαφορετικό ρόλο του πατέρα με το να κρατά τους άνδρες μακριά από τα παιδιά τους. Οι περισσότεροι πατέρες έχουν λιγότερες ευκαιρίες από τις μητέρες να ασχοληθούν με την ανατροφή των παιδιών τους. Ακόμη και όταν και οι δυο γονείς εργάζονται και είναι διαθέσιμοι να περάσουν ίσο χρόνο με τα παιδιά τους, η μητέρα ασχολείται περισσότερο με την φροντίδα. Μελέτες έδειξαν ότι ενώ σχεδόν όλοι οι άνδρες παίζουν με τα παιδιά τους τακτικά, λίγοι ασχολούνται με τη φροντίδα του παιδιού σε καθημερινή βάση και ειδικότερα στις πιο <<βρώμικες>> δουλειές.

Το βιολογικό γεγονός της γέννησης μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την επαφή της μητέρας με το μωρό και την απουσία του πατέρα. Ο νέος πατέρας παραστέκεται στη σύζυγο κατά τη διάρκεια της γεννάς και ορισμένοι άνδρες παραπονιούνται ότι αισθάνονται ότι παραμελούνται και μετά τη γέννηση του παιδιού. Ο πατέρας αισθάνεται ότι δεν ξέρει πώς να τα βγάλει πέρα με τις πάνες και τα μπιμπερό ή δεν του αρέσουν οι θόρυβοι του μωρού, οι εμετοί, οι μυρωδιές ή ότι το παιδί είναι ακόμη πολύ <<εύθραστο>> για έναν άνδρα για να το χειριστεί.

Αν ληφθεί υπόψη η διαφορετική μεταχείριση που δέχονται τα μωρά από τους γονείς είναι κατανοητό ότι ο τρόπος και η ποιότητα της αλληλεπίδρασης διαφέρει. Ο ρόλος της μητέρας είναι πιθανόν να περιλαμβάνει περισσότερο τη φυσική φροντίδα ενώ ο ρόλος του πατέρα περιλαμβάνει γέλιο και παιχνίδια και την σύνδεση με τον έξω κόσμο. Ο πατέρας είναι πιθανόν να συμμετέχει σε πιο άγρια και σκληρά παιχνίδια με τα νεότερα παιδιά και το είδος της αλληλεπίδρασης που έχουν με τα παιδιά είναι διαφορετικό από αυτό της μητέρας.

Γενικά οι πατέρες φαίνεται να είναι αυτοί που έχουν πιο συγκεκριμένες απόψεις για τα στερεότυπα του ρόλου των φύλων. Εμφανίζονται να ενθαρρύνουν τις διάφορες των φύλων περισσότερο από τις μητέρες και παίζουν ένα ρόλο κλειδί στη διαφοροποίηση του ρόλου των φύλων. Αν και η παρουσία τους δεν είναι τόσο συχνή, ο πατέρας είναι μια σημαντική φιγούρα για το παιδί ως μοντέλο για να τον μιμηθεί. Αναμφίβολα η πατρότητα κάνει τον άνδρα να νιώσει δυνατός, καλός και σημαντικός, οποία και αν είναι η υπόληψη του στα μάτια του κόσμου, όπως ακριβώς κάνει τα παιδιά του να νιώθουν ότι αγαπιούνται και αξίζουν. Ο άνδρας με το να γίνει Πατέρας ο Γαλουχητής αντί απλά Πατέρας ο Προμηθευτής, καθίσταται ικανός να νιώσει και να εκφράσει ολοκληρωτικά τον ανθρωπισμό και τον ανδρισμό του γιατί όπως λέει ο Larry Fishburne <<κάθε βλάκας μπορεί να κάνει παιδί, αλλά μόνο ένας αληθινός άνδρας μπορεί να το αναθρέψει>> { Κανταρτζή 2003, Pittman 1996 }

Στην οικογένεια, εκτός από τους ρόλους των δυο φύλων ως γονείς, υπάρχουν και άλλοι τομείς που τα δυο φύλα διαδραματίζουν πολύ σημαντικούς ρόλους. Ένας από αυτούς είναι ο ρόλος της γυναίκας ως νοικοκυράς. Ακούγεται συχνά η άποψη ότι το σπίτι είναι το Βασίλειο της γυναίκας. Καμία γυναίκα δεν ισχυρίζεται ότι <<δουλεύει>> όταν μαγειρεύει, σκουπίζει ή φροντίζει τα παιδιά της. Αλλά και όταν κρατά την οικογενειακή επιχείρηση <<βοηθάει>> τον άνδρα της. Η μη εργαζόμενη επαγγελματικά γυναίκα θεωρείται αυτόματα ως νοικοκυρά ενώ ο μη εργαζόμενος άνδρας ως άνεργος. Ένα τεράστιο μέρος της ανθρώπινης εργασίας, η μη αμειβόμενη, θεωρείται μη εργασία. Έχει απαξιωθεί κοινωνικά ο τεράστιος όγκος της εργασίας που

γίνεται μέσα στο σπίτι είτε έξω από αυτό, ενώ οι ίδιες οι γυναίκες φαίνεται να έχουν δεχθεί αυτήν την απαξίωση. Η διαίρεση αυτής της ανθρώπινης εργασίας σε αμειβόμενη ή μη, σε εργασία μέσα ή έξω από το σπίτι, σε τελευταία ανάλυση το γυναικείο και ανδρικό πρότυπο εργασίας, αντικατοπτρίζει μια άλλη διαίρεση, τη διαίρεση της <<οικογένειας>> και <<αγορά εργασίας>>. Τα πρότυπα που χρησιμοποιούνται βασίζονται στην αποδοχή, ότι καθένας από τους χώρους αυτούς ταυτίζεται με ένα φύλο. Η διείσδυση του ενός φύλου στο χώρο του άλλου αποτελεί εξαίρεση, παράβαση του κανόνα. Ο διαχωρισμός αυτός δεν θα είχε νόημα αν δεν συνοδευόταν και από την αντίστοιχη κοινωνική αξιολόγηση. Ο καταμερισμός αυτός θεωρείται <<φυσικός>> όπως άλλωστε <<φυσικές>> θεωρούνται και οι διαφορετικές σχέσεις που έχουν άνδρες και γυναίκες με καθένα είδος εργασίας. {Κανταριτζή,1991}

Ως οικιακή εργασία ορίζεται η δουλειά που απαιτείται για να γίνει δυνατή η κατανάλωση, συντήρηση και αναπαραγωγή του εργατικού δυναμικού της οικογένειας ή του νοικοκυριού και όχι η εργασία που παράγει εμπορεύσιμα αγαθά μέσα στην οικογένεια. Η μοντέρνα νοικοκυρά έχει διπλή προσωπικότητα. Φέρεται σύμφωνα με το γυναικείο ρόλο και συγχρόνως εργάζεται σε μια ασχολία που έχει όλα τα χαρακτηριστικά των άλλων εργασιών εκτός από ένα, δεν πληρώνεται. Υπάρχουν δυο απόψεις, η μια λέει ότι το νοικοκυριό είναι μια οικιακή εργασία, η άλλη ότι το νοικοκυριό είναι μια ελεύθερη επιλεγμένη ασχολία. Η μια λέει ότι οι νοικοκυρές πιέζονται, η άλλη ότι είναι απαλλαγμένες από τις πιέσεις των περισσότερων εργαζόμενων (ωράριο, ρουτίνα εργασίας κ. λ. π) η μητέρα δεν είναι μόνο μοντέλο στο κορίτσι για τη γυναικεία συμπεριφορά αλλά και για τη συμπεριφορά σε σχέση με τα οικιακά. Το κορίτσι βλέπει, μιμείται και αργότερα βοηθά. Μέσα από τη πορεία της ταύτισης, οι γυναίκες εσωτερικοποιούν το ρόλο τους ως νοικοκυρές. Υπάρχουν και δυο απόψεις από τη μια το νοικοκυριό δημιουργεί ικανοποίηση στην νοικοκυρά. Ο ρόλος της νοικοκυράς είναι τμήμα της εικόνας της γυναίκας, από την άλλη μεριά Υπάρχουν γυναίκες που θεωρούν κατώτερο το ρόλο αυτό από το ρόλο της συζύγου ή της μητέρας.

Οι νοικοκυρές τονίζουν ότι εργάζονται πιο σκληρά από τους άνδρες τους και διαμαρτύρονται για το χαμηλό άστατους του νοικοκυριού. Επειδή το νοικοκυριό δεν υπολογίζεται σαν εργασία, η ίδια η νοικοκυρά θεωρείται ως μη ενδιαφερόμενο και ανάξιο πρόσωπο. Η εργασία μπορεί να οδηγήσει σε προσωπική τελειοποίηση μόνο όταν παρέχει κίνητρα στον εργαζόμενο. Τέτοια κίνητρα είναι τι αίσθημα της υπευθυνότητας, της ανταμοιβής, της ανάπτυξης, της απόλαυσης από την ίδια την εργασία και της αναγνώρισης. Το νοικοκυριό στερείται από τέτοιου είδους παράγοντες. {Κανταριτζή,1991}

Πιστεύεται ότι το νοικοκυριό και η φροντίδα των παιδιών είναι <<ελαφρές>> εργασίες. Αυτό βέβαια απέχει πολύ από την αλήθεια. Αν και το νοικοκυριό έχει γίνει ευκολότερο στις μέρες μας, εξακολουθεί να είναι μια σκληρή δουλειά. Η φροντίδα των παιδιών είναι ακόμη πιο εξαντλητική και χρειάζονται ατελείωτα αποθέματα ενέργειας, ακόμη και όταν οι γυναίκες εργάζονται έξω από το σπίτι όλη μέρα, το νοικοκυριό και η φροντίδα των παιδιών παραμένει δικιά τους αποκλειστικά ευθύνη και νιάθουν ένοχες, αν τους πει κανείς ότι είναι αδιάφορες.

Η ανάλωση πολύ χρόνου των εργαζόμενων γυναικών στα οικιακά και στην φροντίδα της οικογένειας έχει ως αποτέλεσμα α) να ταυτίζονται ιδεολογικά με την οικογένεια-

σπίτι ανεξάρτητα από το βαθμό συμμετοχής τους στην εξωοικιακή εργασία β) να στερούνται την οικονομική αυτοδυναμία και τον ελεύθερο χρόνο για να εκπαιδευτούν επαγγελματικά γ) να προσλαμβάνονται σαν ευκαιριακό προσωπικό και να λαμβάνουν χαμηλά ημερομίσθια και μισθούς δ) να έχουν πιο περιορισμένη πρόσβαση από τους άνδρες στην πληροφόρηση και στα κέντρα λήψης αποφάσεων και συνεπώς ε) να δέχονται ευκολότερα την άσκηση διάφορων μορφών ανδρικής εξουσίας στην οικογένεια, τη δουλειά και άλλους τομείς.

Ερευνητές υποστηρίζουν ότι δεν μπορεί να ανατραπεί γρήγορα και εύκολα η σχέση ανάμεσα στα δυο φύλα και όταν ακόμα ο άνδρας ασχολείται συστηματικά με τις αναγκαίες δουλειές του σπιτιού και με τα παιδιά, γιατί τα κέντρα των πολιτικών και οικονομικών αποφάσεων βρίσκονται έξω από το σπίτι, σε επίπεδα και όργανα που οι γυναίκες είναι ανύπαρκτες ή αναποτελεσματικά μειωηφούσες και έτσι αδυνατούν να επηρεάσουν τις συνθήκες διαβίωσης και ανάπτυξη τους. Άλλοι ερευνητές πιστεύουν ότι οι ανισότητες στα δύο φύλα θα εκλείψουν όταν οι άνδρες θα επιτελέσουν τα παραδοσιακά καθήκοντα των γυναικών και προπαντός την ανατροφή των παιδιών.

Άλλος ένας ρόλος που καλείται η γυναίκα να αναλάβει στη σημερινή κοινωνία είναι αυτός της εργαζόμενης, συνυφασμένος με διάφορα διλήμματα και δυσκολίες, έχοντας επωμιστεί παράλληλα το ρόλο της μητέρας και της νοικοκυράς. Μια από τις σημαντικότερες αλλαγές των τελευταίων χρόνων είναι η εισροή των γυναικών και η απότομη αύξηση της συμμετοχής τους στο εργατικό δυναμικό. Η βελτίωση της θέσης των γυναικών στην αγορά εργασίας δεν υπήρξε ανάλογη με την αύξηση του ποσοστού συμμετοχής τους στο εργατικό δυναμικό. Η θέση τους εξακολουθεί να είναι μειονεκτική συγκριτικά με εκείνη των ανδρών. Εξακολουθούν, να μην έχουν τις ίδιες ευκαιρίες και προοπτικές με τους άνδρες, να συγκεντρώνονται σε ορισμένα γυναικεία «γυναικεία» επαγγέλματα με μισθούς και ετήσια εισοδήματα πολύ χαμηλότερα από ότι των ανδρών.

Οι διακρίσεις σε βάρος των γυναικών σημειώνονται πριν ακόμη εισέλθουν στο χώρο της εργασίας και έχουν σχέση με τις διαφορετικές ευκαιρίες και πρόσβαση που έχουν οι γυναίκες στην μόρφωση. Ο κοινωνικά εδραιωμένος στερεοτυπικός καταμερισμός των ρόλων ανάμεσα στα φύλα, η παραδοσιακή αντίληψη των ρόλων, οδηγούν τις γυναίκες στην απόφαση να επενδύουν λιγότερο στη μόρφωση τους. {Κανταρτζή,1991}

Με το να θέτουν οι γυναίκες το ρόλο της συζύγου, της μητέρας και τη νοικοκυράς σαν πρωταρχικούς στόχους στη ζωή τους, με το να αναλαμβάνουν αποκλειστικά τις οικιακές εργασίες, αντιμετωπίζουν την εργασία σαν κάτι δευτερεύον και αυτό τις κάνει να δέχονται μερική απασχόληση ή δουλειές με δυσμενέστερους όρους εργασίας που όμως μπορούν να συνδυαστούν εύκολα με τις οικογενειακές υποχρεώσεις. Διαμορφώνεται ένας φαύλος κύκλος που τα κορίτσια κοινωνικοποιούνται ώστε να βλέπουν το μέλλον τους στο γάμο και τη μητρότητα, παίρνουν περιορισμένη τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση, γίνονται σύζυγοι και μητέρες και στην συνέχεια υποχρεώνονται να δεχθούν χαμηλά αμειβόμενες, ανειδίκευτες δουλειές λόγω οικογενειακών υποχρεώσεων. Τα κορίτσια αντιλαμβάνονται ότι πρέπει να διαλέξουν ανάμεσα στη μητρότητα και την καριέρα, ενώ τα αγόρια μπορεί να είναι σύζυγοι, πατέρες και εργαζόμενοι. Οι γυναίκες μαθαίνουν ότι πιο σημαντική δουλειά είναι το μεγάλωμα ενός παιδιού αν και φαίνεται

ότι δεν είναι τόσο σημαντικό για τους άνδρες, ώστε να τους εμποδίσει από τις δουλειές τους.

Οι εργαζόμενες μητέρες συχνά νιώθουν ένοχες. Αισθάνονται ανεπαρκείς και στεναχωρούνται για το αν κάνουν το καλύτερο για τα παιδιά τους. Έχουν εσωτερικοποιήσει τον μύθο, ότι υπάρχει κάτι που χρειάζονται τα παιδιά τους, που μόνο αυτές μπορούν να προσφέρουν. Δεν υπάρχει πιο τιμητικό επάγγελμα από τη μητρότητα λέει η κοινωνία μας. Είναι το ένα από τα δυο τιμητικά επαγγέλματα που δεν Έχουν οικονομική απολαβή. Το άλλο είναι τα <<οικιακά>>.
{Κανταρτζή,1991}

Η γυναίκα έχει να αντιμετωπίσει το δίλημμα καριέρα ή οικογένεια. Ακόμη επικρατεί η παλιά αντίληψη ότι δουλειά και οικογένεια είναι πράγματα αταίριαστα. Για τη γυναίκα το πρόβλημα της εργασίας είναι διαφορετικό από τους άνδρες. Καθώς είναι πιθανό ότι θα παντρευτεί δεν ξέρει αν θα χρησιμοποιήσει επαγγελματικά αυτό που έμαθε. Ακόμη και αν το χρησιμοποιήσει θα είναι για να βοηθήσει οικονομικά τον άνδρα της και την οικογένεια της. Η καριέρα είναι κάτι που αφορά αποκλειστικά τον άνδρα. Οι γυναίκες που ασχολούνται σοβαρά με την εργασία τους θεωρούνται το αντίθετο της θηλυκής γυναίκας. Το να αποκαλείς ένα άνδρα φιλόδοξο είναι κομπλιμέντο, ενώ για τη γυναίκα μπορεί να θεωρηθεί βρισιά. Η φιλοδοξία είναι ανδρικό χαρακτηριστικό. Οι γυναίκες καριέρας συναντούν αποδοκιμασία όχι μόνο από άνδρες αλλά και από άλλες γυναίκες με αποτέλεσμα να αποθαρρύνονται.

Η επαγγελματική εργασία αποτελεί ένα πραγματικό εφόδιο για τη γυναίκα και της επιτρέπει να βελτιώσει σημαντικά τη θέση της μέσα στο ζευγάρι. Η επαγγελματική θέση της γυναίκας συσχετίζεται με την εξουσία μέσα στο ζευγάρι, την εκτέλεση των οικιακών εργασιών, την αντίληψη των ανδρικών και γυναικείων ρόλων, τον πραγματικό και επιθυμητό αριθμό παιδιών, την ικανοποίηση της γυναίκας.

Είναι σίγουρο ότι η εργαζόμενη μητέρα που δοκιμάζει προσωπική ικανοποίηση από την εργασία της, συμπεριφέρεται και αντιμετωπίζει τα παιδιά της καλύτερα από τη μη εργαζόμενη μητέρα, γιατί η συναισθηματική κατάσταση της μητέρας είναι σημαντικός παράγοντας. Η Sullerot αναφέρει ότι οι εργαζόμενες μητέρες τα καταφέρνουν καλύτερα με τα παιδιά τους, που είναι πιο έξυπνα και λιγότερο νευρικά από τα παιδιά των μητέρων που είναι πάντα παρούσες. Τιμωρούν λιγότερο τα παιδιά τους, παρακολουθούν καλύτερα την εξέλιξη των σπουδών και έχουν καλύτερα σχολικά αποτελέσματα {Κανταρτζή, 1991}

Τα δύο φύλα από την στιγμή που θα τελέσουν το μυστήριο του γάμου αναλαμβάνουν δυο ακόμη ρόλους, εκείνων των συζύγων. Από την στιγμή λοιπόν εκείνη αρχίζει ένας καταιγισμός από <<πρέπει>> περισσότερο στην γυναίκα παρά στον άνδρα. Έχουν διατυπωθεί ποικίλες απόψεις σχετικά με το πώς <<πρέπει>> να είναι μια <<καλή>> σύζυγος συνήθως αναφορικά με τις υπηρεσίες που προσφέρει στους άλλους-κυρίως στο σύζυγο και τα παιδιά της. Υπάρχουν πολλές γυναίκες που έλκονται από την ιδέα του γάμου, αισθάνονται όμως ότι καλούνται να θυσιάσουν πολλά για ένα αποτέλεσμα που συχνά αποδεικνύεται κατώτερο των προσδοκιών τους. Η Νάνσι Άρμστρονγκ αποκαλεί τη σύζυγο <<πλάσμα με αισθήματα>>, σύμβολο μιας αγγελικής καλοσύνης και ανιδιοτέλειας που έχει μόνο αυτή και κανείς άλλος. Μόνο αυτή μπορεί να

μεταμορφώσει με τρόπο μαγικό τους άνδρες από σκληρούς και αδιάφορους επαγγελματίες σε ευτυχισμένους, ήρεμους, ευαίσθητους συζύγους. Η μόνη της φιλοδοξία έπρεπε να είναι η μεταμόρφωση της σε φύλακα άγγελο του σπιτιού και μάλιστα ενός πάντα χαρούμενου φύλακα. Ο ρόλος της συζύγου ενσαρκώνει το φορέα της δημιουργίας, το άτομο που φροντίζει το κόσμο του σπιτιού, που προσφέρει αγάπη και στοργή στα μέλη του και αντλεί χαρά και ευχαρίστηση από την ικανοποίηση των αναγκών τους. Όλα αυτά τα «πρέπει» που συναντά η γυναίκα όταν αναλαμβάνει το ρόλο της συζύγου την καταπνέζουν και την εμποδίζουν να εκφράσει τον εαυτό της και την σεξουαλικότητα της. Παρακάτω, σε άλλο κεφαλαίο θα αναλυθεί η σχέση που βιώνουν τα δυο φύλα ως σύζυγοι. {Χέιν,2000}

Βλέπουμε λοιπόν από τα παραπάνω ότι οι ρόλοι μέσα στην οικογένεια κατανέμονται άνισα εις βάρος του ενός από τα δυο φύλα. Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι και τα δυο φύλα, τόσο ο άνδρας όσο και η γυναίκα είναι ισάξια, δεν είναι το ένα ανώτερο από το άλλο, αλλά είναι διαφορετικά χωρίς αυτό να σημαίνει ένδειξης υπεροχής του ενός έναντι του άλλου. Το ένα φύλο συμπληρώνει το άλλο. Η γυναίκα (κόρη, μητέρα, σύζυγος, συνεργάτιδα) πρέπει να αντιμετωπίζεται όπως και ο άνδρας: ως ισότιμο μέλος της οικογένειας και της κοινωνίας με τα ίδια δικαιώματα και τις αυτές υποχρεώσεις, χωρίς καμία απολύτως διάκριση, ως ισάξια και ισοδύναμη ύπαρξη με τον άνδρα. Η οποία οφείλει, όπως και εκείνος, να εργάζεται όχι μόνο καταναλωτικά και αναπαραγωγικά, αλλά και να συμβάλλει παραγωγικά στο φαινόμενο της ζωής και στην πρόοδο της κοινωνίας. {Παρασκευόπουλος, Μπεζεβεγκης, Γιαννιτσας, Καραθαναση,1995:150}

3.2.2 Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΣΕ ΟΤΙ ΑΦΟΡΑ ΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΔΙΑΦΥΛΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ.

Είναι γεγονός ότι κάθε παιδί γεννιέται μέσα σε μια οικογένεια και μέσα σε αυτό το οικογενειακό πλαίσιο εκτυλίσσεται, αν όχι ολόκληρο τουλάχιστον ένα σημαντικό μέρος των παιδικών του χρόνων. Η επίδραση της οικογένειας είναι καθοριστική-θα λέγαμε περισσότερο καθοριστική από όλα τα αλλά περιβάλλοντα- και αυτό διότι μέσα στην οικογένεια γεννιούνται και αναπτύσσονται συναισθήματα μεταξύ των μελών της τα οποία είναι πολύ έντονα. Για αυτό οι διαπροσωπικές σχέσεις είναι συναισθηματικά φορτισμένες. Το οικογενειακό περιβάλλον ασκεί καθοριστική επίδραση, διότι είναι χρονολογικά το πρώτο περιβάλλον μέσα στο οποίο ζει και αναπτύσσεται το παιδί. Το οικογενειακό περιβάλλον είναι ένας από τους βασικούς παράγοντες διαμόρφωσης των διαφυλικών σχέσεων.

Η οικογένεια είναι ο πιο σημαντικός φορέας που κοινωνικοποιεί το παιδί σχετικά με τους ρόλους και τις συμπεριφορές που πρέπει να διέπουν τα δυο φύλα μέσα από την ταύτιση, την μίμηση και την κοινωνική μάθηση. Πρωταγωνιστικό ρόλο μέσα στο οικογενειακό πλαίσιο έχουν οι γονείς που λειτουργούν ως πρότυπα για τα ίδια τα παιδιά. Οι γονείς έχουν διαμορφώσει κατά τη δική τους αναπτυξιακή πορεία ένα κοινωνικό-πολιτικό πλαίσιο που περιλαμβάνει θρησκευτικές, φιλοσοφικές και πολιτικές πεποιθήσεις. Μια θετική σχέση των γονέων μεταξύ τους θα επιδράσει παρά πολύ θετικά στη διαμόρφωση θετικών στάσεων των παιδιών τόσο για το ίδιο τους το φύλο όσο και για το άλλο φύλο και αυτό γιατί α) δίνει στο παιδί μια πρώτη πληροφορία που αφορά τη γυναίκα και τον άνδρα, το γυναικείο και τον ανδρικό ρόλο, β) διευκολύνει την ταύτιση των παιδιών με το γονέα του ίδιου φύλου με αυτά

και γ)δημιουργεί ένα κλίμα μέσα στο οποίο τα παιδιά μαθαίνουν πως συμπεριφέρονται τα δυο φύλα το ένα απέναντι στο άλλο. {Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση,1995}

Λέγεται ότι η πορεία της κοινωνικοποίησης αρχίζει πριν την γέννηση σύμφωνα με τις προτιμήσεις που δείχνουν οι γονείς για το φύλο του εμβρύου. Έρευνες δείχνουν ότι υπάρχει μια ξεκάθαρη προτίμηση για το ανδρικό φύλο και γονείς που έχουν ήδη ένα κορίτσι επιχειρούν δεύτερη και τρίτη εγκυμοσύνη για να αποκτήσουν το αγόρι. Τα παιδιά μεγαλώνουν σε μια οικογενειακή δομή, η οποία είναι συνήθως τυπική της κοινωνίας. Παρατηρούν και υιοθετούν τους ρόλους των ενήλικων.

Οι γονείς αρχίζουν την πορεία της κοινωνικοποίησης αμέσως μόλις μάθουν το φύλο του μωρού τους. Μια μελέτη έδειξε ότι το 82% των σχολίων των γονέων μέσα στα πρώτα είκοσι λεπτά, αφορούσαν σχόλια για το φύλο του παιδιού. Οι γονείς περιγράφουν τις κόρες τους ως <<χαριτωμένες>>, <<λεπτοκαμωμένες>>. και τα αγόρια τους ως <<δυνατά>>, <<ζωηρά>>, και <<υπερκινητικά>>. Έρευνες αποδεικνύουν ότι τα αρσενικά μωρά κρατιούνται και πέζονται περισσότερο και με πιο άγριο τρόπο από τους γονείς τους από ότι τα θηλυκά μωρά. Οι γονείς και των δυο φυλών χειρίζονται τα κορίτσια με πιο ντελικάτο τρόπο και τα θεωρούν περισσότερο ευάλωτα από ότι τα αγόρια. Βρέθηκε ότι έξι μήνες μετά τη γέννηση, οι γονείς συζητούν περισσότερο με τα κορίτσια και μάλιστα με πιο ήρεμο τρόπο και γλυκό τόνο φωνής. Τα κρατούν περισσότερο στην αγκαλιά τους και παίζουν με αυτά περισσότερο.

Η διαφοροποίηση στην συμπεριφορά των γονέων εκφράζεται με το διαφορετικό χρώμα των ρούχων: ροζ για τα κορίτσια, γαλάζιο για τα αγόρια, το οποίο το ακολουθεί σε όλα τα προσωπικά του αντικείμενα. Ακόμη και η αρχική σύνδεση των διαφορετικών χρωμάτων με τα αγόρια ή τα κορίτσια επηρεάζει το τρόπο που συμπεριφέρονται οι γονείς και οι υπόλοιποι προς τα μωρά. Ακόμη και η διακόσμηση του δωματίων των παιδιών ακολουθεί τους ίδιους γενικούς κανόνες. Από πολύ νωρίς αγόρια και κορίτσια βιώνουν διαφορετικά περιβάλλοντα, τα οποία επηρεάζουν την ανάπτυξη συγκεκριμένων ικανοτήτων και δραστηριοτήτων.

Ο τρόπος ντυσίματος διαφοροποιεί τα αγόρια από τα κορίτσια: παντελόνια για τα αγόρια, φουστάνια για τα κορίτσια. Οι άγνωστοι, η ομάδα δηλαδή η οποία αγνοεί το φύλο του παιδιού και πιθανά θα μπορούσε να ενεργήσει ουδέτερα, πληροφορούνται το φύλο του παιδιού από τα ρούχα του. Έτσι πιθανά και η δική τους συμπεριφορά θα έρθει να προστεθεί σε αυτήν των γονέων και λοιπών συγγενών και φυλών, ενθαρρύνοντας τα παραδοσιακά στερεότυπα των φυλών. Ο τρόπος ντυσίματος των κοριτσιών μεταφέρει έμμεσα μηνύματα σε σχέση με τους κατάλληλους και αναμενόμενους κώδικες συμπεριφοράς. Τα φουστάνια με τα βολάν και τα ρου-ρου, εμποδίζουν την ελευθέρια κινήσεων των κοριτσιών, μειώνοντας την επιλογή δραστηριοτήτων, μεταφέροντας έτσι την ιδέα ότι ορισμένες δραστηριότητες δεν είναι κατάλληλα για τα κορίτσια.

Μια άλλη πορεία διαφοροποίησης είναι το περιεχόμενο και το είδος της γλώσσας που χρησιμοποιούν οι γονείς. Οι γονείς διαφοροποιούν τις λέξεις και τις φράσεις που χρησιμοποιούν για να παινέψουν ή να κριτικάρουν τα παιδιά τους. Μιλούν περισσότερο ευγενικά στα κορίτσια και επιπλήττουν τα αγόρια συχνότερα. Τα κορίτσια βομβαρδίζονται με φράσεις όπως <<γλυκεία>>, <<χαριτωμένη>>.

<<αγάπη μου>> ενώ για τα αγόρια χρησιμοποιούνται φράσεις που ενισχύουν την σκληρή συμπεριφορά που αναμένεται από αυτά. Ακόμη, τα κορίτσια διακόπτονται από τους γονείς όταν Μιλούν δυο φορές συχνότερα από ότι τα αγόρια με αποτέλεσμα να μαθαίνουν ότι οι απόψεις τους είναι λιγότερο αξιόλογες και δεν αξίζουν σοβαρής προσοχής.

Ένας άλλος κώδικας διαφοροποίησης είναι τα ονόματα που δίδονται στα παιδιά. Τα ονόματα δίδονται στα μωρά αμέσως μετά τη γέννηση τους όποτε έτσι μπορεί να αναγνωριστεί το φύλο των παιδιών από την αρχή της ζωής τους. Πολύ συχνά οι γονείς χρησιμοποιούν υποκοριστικά για τα παιδιά, τα οποία ακολουθούν τα στερεότυπα των φυλών. Μια μελέτη της Betty Phillips {Κανταρτζή, 2003} έδειξε ότι τα παρατσούκλια των αγοριών συνδυάζονται με τη δύναμη, την σκληρότητα, την αγριότητα ενώ των κοριτσιών συνδέονται με την ομορφιά, την ευγένεια, την καλοσύνη.

Ο τρόπος με τον οποίο οι γονείς τιμωρούν τα παιδιά τους διαφέρει ανάλογα με το φύλο. Τα αγόρια τιμωρούνται περισσότερο συχνά και δέχονται μεγαλύτερη φυσική τιμωρία. Σε σχέση με την επιθετικότητα έχουν ειπωθεί πολλά σχετικά με την έμφυτη επιθετικότητα των αγοριών. Οι γονείς ενοχλούνται όταν το κορίτσι τους χτυπήσει ένα άλλο παιδί αλλά στα αγόρια επιτρέπεται να δείξουν επιθετική συμπεριφορά και πολλές φορές ενθαρρύνονται να ανταποδίδουν τα κτυπήματα. Τα κορίτσια αναμένεται να είναι περισσότερο παθητικά ενώ στα αγόρια φαίνεται να ασκείται ισχυρότερη πίεση να συμπεριφέρονται και να ενεργούν ως άνδρες.

Τα κορίτσια γενικά λαμβάνουν περισσότερη στοργή, προστασία και έλεγχο. Η υποχωρητικότητα και η επιθυμία να ευχαριστούν είναι χαρακτηριστικά που αξιολογούνται θετικά. μελέτη έδειξε ότι κορίτσια με υπερπροστατευτικές μητέρες βρέθηκαν να αναπτύσσουν περισσότερο θηλυκά χαρακτηριστικά κατά τη διάρκεια της παιδικής και εφηβικής ηλικίας.

Η παραδοχή του διαχωρισμού των φυλών μέσα στο σπίτι, στις δραστηριότητες και στις υπευθυνότητες, μπορεί να παρέχει το υπόβαθρο για διαφορετικό στατους. Οι ρόλοι του συζύγου και της συζύγου μέσα στην οικογένεια είναι ιδιαίτερα σημαντικοί στο να προσφέρουν μοντέλα ρόλων επειδή τα παιδιά μαθαίνουν τους ρόλους των φυλών όχι μόνο από τις προσπάθειες των γονέων τους αλλά και από την έμμεση επιρροή που ασκούν αυτοί ως μοντέλα. <<Η μητέρα είναι χρεωμένη στο ρόλο να υπηρετεί τον πατέρα, το σπίτι και τα παιδιά. Πλένει τα ρούχα τους, μαγειρεύει, σερβίρει το φαγητό, καθαρίζει το σπίτι και ζυπνά τα παιδιά. Είναι εξαρτημένη οικονομικά από το σύζυγο. ανάλογα με την άποψη του συγκεκριμένου πατέρα, οι δραστηριότητες της μπορεί να θεωρούνται ότι έχουν αξία ή όχι. Είναι ο πατέρας, ο οποίος είναι κεφαλή του σπιτιού, και ο οποίος συντηρεί την οικογένεια και από τον οποίο η οικογένεια λαμβάνει το κοινωνικό της στάτους και το είδος της κοινωνικής ζωής.>> {Κανταρτζή, 2003}

Τα παιδιά πιστεύουν αυτά τα οποία παρατηρούν στο σπίτι τους ότι είναι αληθινά για το καθένα. Μαθαίνουν να υιοθετούν τους κατάλληλους τρόπους συμπεριφορά και αρχίζουν να κάνουν γενικεύσεις.

Πολύ μεγάλη διαφοροποίηση στην συμπεριφορά των γονέων εκφράζεται στα παιχνίδια των παιδιών. Τα παιχνίδια είναι το μέσο με το οποίο τα παιδιά αντιγράφουν τη ζωή. Τα αγόρια παραδοσιακά ενθαρρύνονται να δημιουργούν ένα φανταστικό κόσμο δύναμης στην κοινωνία. Τα κορίτσια περιορίζονται να αντιγράφουν το περιβάλλον του σπιτιού στο παιχνίδι τους. Η επιλογή των παιχνιδιών ακολουθεί τις παραδοσιακές στερεότυπες αντιλήψεις των γονέων και προετοιμάζει τα παιδιά για τους διαφορετικούς ρόλους, τους οποίους θα εκτελέσουν ως ενήλικες.

Υπάρχει διαφοροποίηση στην επιλογή των παιχνιδιών καθώς και στο στυλ παιχνιδιού ανάμεσα στα αγόρια και τα κορίτσια. Κατά τη διάρκεια των προσχολικών χρόνων, τα αγόρια προτιμούν φυσικές δραστηριότητες όπως την αναρρίχηση, το παιχνίδι με μεγάλα οχήματα, το παιχνίδι στην άμμο και τη λάσπη. Τα αγόρια χρησιμοποιούν περισσότερο χώρο και παίζουν έξω περισσότεροι συχνά. Είναι περισσότερο επιθετικά και προτιμούν άγριο και σκληρό παιχνίδι. Τα κορίτσια παίζουν με οικιακά αντικείμενα. προτιμούν να τραγουδούν, να ράβουν, να χορεύουν. Απολαμβάνουν τους γυναικείους ρόλους. Για τα κορίτσια υπάρχει μεγαλύτερη επιλογή μικρών αντικειμένων που μιμούνται τις οικιακές συσκευές και μια ατελείωτη ποικιλία από κούκλες με τα προικιά τους. Η κούκλα θεωρείται πάντα κοριτσίστικο παιχνίδι το οποίο αντιπροσωπεύει το γυναικείο διπλό ρόλο της μητέρας και της νοικοκυράς

Τα παιχνίδια με τα οποία παίζει ένα αγόρι είναι εντελώς διαφορετικά: αυτοκίνητα, αεροπλάνα, πολεμικά παιχνίδια και αθλητικά. Στα παιχνίδια των παιδιών και στο τρόπο που χρησιμοποιούν τα παιχνίδια τους είναι φανερό η αναπαραγωγή της κοινωνικής πραγματικότητας στην οποία ζουν. Με αυτόν το τρόπο τα διάφορα παιχνίδια και οι δραστηριότητες που συνδέονται με αυτά, λειτουργούν σαν σύμβολα στη πορεία της κοινωνικοποίησης.

Οι γονείς περιμένουν ότι τα παιδιά τους θα παίζουν με τα θεωρούμενα κατάλληλα για το φύλο τους παιχνίδια. Μια μελέτη έδειξε ότι οι αρχικές μη λεκτικές αντιδράσεις των γονέων στα παιχνίδια ήταν πιο θετικές όταν τα παιχνίδια ήταν από τα θεωρούμενα κατάλληλα για το φύλο τους. Οι γονείς μπορεί να επηρεάζουν άμεσα τις επιλογές των παιδιών τους στο παιχνίδι. Τα παιδικά δωμάτια συνήθως είναι γεμάτα με παιχνίδια θεωρούμενα κατάλληλα για το φύλο του παιδιού. Οι Rheingold και Cook {Κανταρτζή, 2003} βρήκαν ότι τα δωμάτια των αγοριών ήταν γεμάτα με αυτοκίνητα, με αθλητικά είδη, ζώακια, εκπαιδευτικά και πολεμικά παιχνίδια. Τα δωμάτια των κοριτσιών σε αντίθεση περιείχαν περισσότερες κούκλες και κυρίως γυναίκες και μωρά. Ακόμη τα δωμάτια τους είχαν περισσότερα αντικείμενα για τη φροντίδα του σπιτιού και των μωρών.

Τα παιχνίδια και οι δραστηριότητες έχουν κάποιες ποιότητες οι οποίες δημιουργούν συγκεκριμένους τύπους συμπεριφοράς στα παιδιά. Το παίξιμο με παιχνίδια στερεότυπα για το κάθε φύλο, μπορεί να είναι πηγή ορισμένων παρατηρούμενων διαφοροποιήσεων στη συμπεριφορά των δυο φύλων. Για παράδειγμα τα αγορίστικα παιχνίδια, όπως τα οχήματα, πιθανόν να αναπτύσσουν τις κινητικές δεξιότητες. Το παιχνίδι με κούκλες, ενισχύει αισθήματα τρυφερότητας και δεξιότητες ανατροφής

παιδιών. Τα παιχνίδια των κοριτσιών είναι προσανατολισμένα προς τις οικιακές δραστηριότητες. Δεν ενθαρρύνουν το χειρισμό, τη κατασκευή, τη κίνηση στο χώρο. Τα αγόρια έχουν τη τάση να παίζουν με παιχνίδια τα οποία ενισχύουν την ανάπτυξη της ικανότητας προσανατολισμού στο χώρο. Ο Serbin και Connor βρήκαν ότι τα παιδιά τα οποία έπαιζαν αρχικά με αγορίστικα παιχνίδια είχαν μεγαλύτερη επιτυχία στην ικανότητα αντίληψης του χώρου από ότι τα παιδιά που προτιμούσαν κοριτσίστικα παιχνίδια.

Οι παρατηρητές φαίνεται να συμφωνούν ότι στο παιδικό παιχνίδι υπάρχουν στερεότυπες απόψεις αλλά δε φαίνεται να είναι ξεκάθαρη η ερμηνεία για αυτό. Ο ψυχαναλυτής Erik Eriksson ερμηνεύει τη διάφορα στο παιχνίδι μεταξύ αγοριών και κοριτσιών ως μια λειτουργία της ανατομίας. Ο Eriksson παρατήρησε ότι τα κορίτσια στο παιχνίδι δίνουν έμφαση στον εσωτερικό χώρο ενώ τα αγόρια στον εξωτερικό. Τα κορίτσια δημιουργούν εσωτερικές σκηνές εξαιτίας της δικής τους εσωτερική κατασκευής των γεννητικών τους οργάνων.

Το βέβαιο είναι ότι τα παιχνίδια είναι τα εργαλεία της παιδικής ηλικίας και οι ενήλικοι πρέπει να παρουσιάζουν στα παιδιά όλες τις επιλογές και να τα αφήνουν να επιλέξουν τα παιχνίδια τους σύμφωνα με τη προσωπικότητα τους και όχι σύμφωνα με το φύλο τους. {Κανταρτζή, 2003}

Η οικογένεια αποτελεί το σημαντικότερο φορέα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης του παιδιού. Το κύριο βάρος της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης πρέπει να το επιφορμίζονται οι γονείς, οι καλούμενοι <<φυσικοί παιδαγωγοί>>. Αυτοί φέρουν τη βασική ευθύνη του σημαντικού παιδευτικού έργου της. Καλούνται, να απαντήσουν στα πρώτα ερωτήματα του παιδιού, που αφορούν σε συνήθη θέματα της σωματικής ανάπτυξης των ανατομικών διαφορών των φυλών ή σημαντικών γεγονότων της ζωής, όπως είναι η γέννηση. Είναι η κρίσιμη στιγμή, συνήθως της προσχολικής περιόδου, κατά την οποία το παιδί αρχίζει να εκδηλώνει έντονο ενδιαφέρον για το σώμα του και τη συναφή με αυτό ζητήματα και να διατυπώνει τα πρώτα σεξουαλικής φύσεως ερωτήματα. Τότε οι γονείς θα πρέπει να απαντήσουν οπωσδήποτε και μάλιστα θα πρέπει να είναι προετοιμασμένοι επαρκώς, ώστε να απαντήσουν ειλικρινά και εύστοχα. Οι συνήθεις υπεκφυγές εκ μέρους των γονέων στα ερωτήματα αυτά αποτελούν μεγάλα παιδαγωγικά σφάλματα με περαιτέρω οδυνηρές συνέπειες. Η πρώτη λοιπόν σεξουαλική διαπαιδαγώγηση πραγματοποιείται από τους γονείς μέσα στην οικογενειακή εστία, ενσυνείδητα και ορθολογικά οργανωμένη, ανάλογα βέβαια με την μόρφωση και τις σχετικές με το θέμα αυτό εμπειρίες τους. Κύριο παιδευτικό μέσο: Ο παιδαγωγικός συμβουλευτικός λόγος των γονέων. Λίγο αργότερα, με την πάροδο των ετών τα παιδαγωγικά μέσα θα διευρυνθούν: η συνειδητή και ασυνείδητη συμπεριφορά των γονέων (στάσεις, διαπροσωπικές σχέσεις, κοινωνικοί ρόλοι των φυλών) θα διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην όλη αγωγή του παιδιού.

Υπάρχουν τρεις μορφές οικογενειακών σχέσεων σύμφωνα με τις οποίες Υπάρχουν και οι ανάλογοι τρόποι σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης:

α) Ο ένας τρόπος είναι ο πουριτανικός. Προέρχεται από τα βιώματα και των δυο γονέων. Σε αυτές τις οικογένειες δεν συζητείται τίποτα που έχει σχέση με το σώμα.

Με κρυφούς ή φανερούς τρόπους, οι γονείς με πουριτανική στάση εμποδίζουν το παιδί τους να ενημερωθεί έγκαιρα πάνω στη λειτουργία του σώματος και κυρίως των λειτουργιών της σεξουαλικής σφαίρας. Η ενημέρωση του παιδιού εμποδίζεται να πραγματοποιηθεί είτε μέσω βιβλίων, είτε μέσω των Μ.Μ.Ε., αλλά κυρίως δεν πραγματοποιείται μέσω της έμμεσης ενημέρωσης που δέχεται το παιδί από τη συμπεριφορά των γονιών του. Οι γονείς αυτού του τύπου οικογένειας δεν επιτρέπουν γονεϊκες διαχύσεις μπροστά στα μάτια των παιδιών, αλλά δεν επιτρέπουν ούτε επαφή σωματική μεταξύ γονιού και παιδιού. Έτσι η όλη έμμεση σεξουαλική διαπαιδαγώγηση μέσα στην οικογένεια δεν γίνεται ανεκτή στον πουριτανικό τοπ[ο] συμπεριφοράς.

β)ο δεύτερος τρόπος συμπεριφοράς μέσα στην οικογένεια είναι η λεγόμενη χαλαρή συμπεριφορά. Η χαλαρή συμπεριφορά δέχεται και αναπτύσσει την τρυφερότητα μεταξύ των γονιών και παιδιών καθώς και την έμμεση σεξουαλική αγωγή και ενημέρωση.

γ)η τρίτη μορφή συμπεριφοράς είναι η λεγόμενη τονισμένα φιλελεύθερη. Είναι η γονεϊκή συμπεριφορά που προσπαθεί να επιβάλει στο παιδί τη μάθηση της σεξουαλικής στάσης και δράσης.

Σύμφωνα με τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι η οικογένεια αποτελεί σταθμό για την διαμόρφωση της ταυτότητας φύλου και την κατανόηση των διαφυλικών σχέσεων από τα παιδιά. {Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση, 1995 }

3.3 ΤΙ ΟΡΙΖΟΥΜΕ ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Ο παραπάνω όρος αναφέρεται στις σχέσεις που δημιουργούνται μεταξύ προσώπων και που συμβάλλουν αποφασιστικά στην ολοκλήρωση του ανθρώπου και στην αυτοπραγμάτωσή του. Η δομή της προσωπικότητας είναι σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα των διαπροσωπικών σχέσεων της κοινωνικής αλληλεπίδρασής μας με τους άλλους ανθρώπους. Η αυτοαντίληψή μας, δηλαδή η εικόνα που σχηματίζουμε για τον εαυτό μας, επηρεάζεται επίσης σε μεγάλο βαθμό, από την αποδοχή ή την απόρριψή μας από τους άλλους. {Εγκ. Υδρία, Τόμος 49, 1988:407}

Μια σχέση υγιής, καθαρά ετερόφυλη, είναι διαπροσωπική και δίνει ικανοποίηση και στα δύο φύλα. Δεν πρέπει λυιτόν να καθορίζεται και να έχει σαν επίκεντρο την κατοχή ή όχι του φαλλού, της δύναμης από τον άνδρα ή τη γυναίκα. Συχνά όμως λέγεται ότι οι σχέσεις των δύο φύλων είναι ανταγωνιστικές, εξαιτίας της επιθυμίας τους να επικρατούν, αμφότεροι, να έχουν την επιβεβαίωση της δύναμης και της εξουσίας. Αυτό όμως είναι στιγμιαίο και φαντασιωτικό. Κανένας δεν έχει το φαλλό.

Η γυναίκα δεν έχει τίποτα να ζηλέψει από τον άνδρα. Δεν υπάρχει κάτι που λείπει από τη γυναίκα και που το έχει ο άνδρας. Είναι κάτι διαφορετικό. Σε μια μη φαλλική σχέση η εικόνα για τον άλλο δεν είναι αμετάκλητη, π. χ. << εγώ θα τον αλλάξω >> .Δεν υπάρχουν στερεότυπα ρόλων, π. χ. πότε ο ένας δυνατός και πότε ο άλλος

αδύναμος, δεν είναι μία ακίνητη κατάσταση, όπου προυπόθεση για να διατηρηθεί η σχέση θα είναι να υπάρχει πάντα το ίδιο, δηλ. να μην ανέχεται την αλλαγή, κι όταν υπάρχει αμφισβήτηση να σημαίνει ρήξη ή σωματοποίηση, πανικό και αρρώστια. { Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση, 1998:171 }

Οι διαπροσωπικές σχέσεις αποτελούν το γενικότερο πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσονται οι διαφυλικές σχέσεις. Εμφανές στοιχείο των διαπροσωπικών σχέσεων είναι η συχνότητά τους, η ποσοτική τους διάσταση. Ενώ στην αρχή της ζωής δύσκολα μπορεί κανείς να μιλήσει για διαπροσωπικές σχέσεις, βαθμιαία το ενδιαφέρον του παιδιού για τα πρόσωπα του περιβάλλοντος αυξάνεται και οι διαπροσωπικές << ανταλλαγές >> γίνονται συχνές. Μάλιστα αρκετά νωρίς το βρέφος είναι σε θέση να ρυθμίζει τόσο την ποσότητα όσο και την κατεύθυνση- ποιότητα των σχέσεών του με το περιβάλλον. Συναφές στοιχείο προς την ποσοτική διάσταση των διαπροσωπικών σχέσεων είναι ο αριθμός και το είδος των προσώπων που εμπλέκονται. Στην αρχή, υπάρχει ουσιαστικά ένα μόνο πρόσωπο, η μητέρα, η οποία έχει ασαφή και σχεδόν μονοδρομική επικοινωνία με το νεογέννητο. Βαθμιαία η σχέση γίνεται περισσότερο ουσιαστική και ποικίλη αφού περιλαμβάνει τον πατέρα, άλλους ενήλικους, συνομήλικους και – με την είσοδο του παιδιού στο σχολείο – τους δασκάλους. Ένα άλλο εξελικτικό στοιχείο των διαπροσωπικών σχέσεων είναι η κατεύθυνσή τους. Στη διάρκεια των λίγων πρώτων μηνών της ζωής, οι σχέσεις του βρέφους αφορούν σχεδόν αποκλειστικά τη μητέρα του και είναι ουσιαστικά μονόδρομος: Το βρέφος δεν έχει τις απαραίτητες δεξιότητες να δώσει σαφή μηνύματα, ώστε να διατηρήσει μια διαπροσωπική << ανταλλαγή >>, η οποία – ούτως ή άλλως –συνήθως αρχίζει με πρωτοβουλία του ενήλικου. Στη συνέχεια η σχέση γίνεται αμφίδρομη και ολόενα και περισσότερο ισότιμη ανάμεσα στο παιδί που αρχίζει συχνά την επικοινωνία και στους γονείς, άλλους ενήλικους και συνομήλικους.

Η λειτουργία μιας διαπροσωπικής σχέσης είναι ίσως το σπουδαιότερο ποιοτικό χαρακτηριστικό τους. Οι διαπροσωπικές << ανταλλαγές >> του παιδιού με τα πρόσωπα του περιβάλλοντος του στην αρχή της ζωής παίζουν αποφασιστικό ρόλο στην ίδια την επιβίωση και ακεραιότητά του. Η εξελικτική πορεία των διαπροσωπικών σχέσεων είναι ίσως εμφανέστερη στο είδος των μηνυμάτων-σημάτων, τα οποία χρησιμοποιεί το παιδί για να αρχίσει και να διατηρήσει την επικοινωνία με το περιβάλλον του. Μεγαλώνοντας, περνά στη χρήση ώριμων μορφών συμπεριφοράς (λόγος, εκφράσεις προσώπου), με τις οποίες καθιστά γνωστά στο περιβάλλον του τα συναισθήματα, τα κίνητρα, τις σκέψεις του, πράγμα απαραίτητο για τη διανθρώπινη επικοινωνία.

Όλα τα παραπάνω αποτελούν πολύ σημαντικά στοιχεία για την εξελικτική πορεία του παιδιού κατά την ενήλικη ζωή του, όσων αφορά τις διαπροσωπικές του σχέσεις με το άλλο φύλο. Έτσι λοιπόν το παιδί θα μπορέσει να αναπτύξει καλές διαπροσωπικές σχέσεις, να καλλιεργήσει υγιείς ενδοπροσωπικές σχέσεις και να εμπνεύσει σεβασμό και αγάπη στο κοινωνικό του περιβάλλον. {Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση,1995 }

3.4 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΟΜΑΛΗ ΠΟΡΕΙΑ ΜΙΑΣ ΣΧΕΣΗΣ

Οι προϋποθέσεις για την αρμονική συμβίωση των μελών κάθε κοινωνικής ομάδας είναι η ισότητα και ο αλληλοσεβασμός, η αυτοεκτίμηση και ο αυτοσεβασμός, η αγάπη και η φροντίδα για το φυσικό περιβάλλον.

Είναι φανερό πως οι σχέσεις των ανθρώπων σήμερα περνούν κρίση σε όλα τα επίπεδα. Αυτό το φαινόμενο διαπιστώνεται από την απλή παρατήρηση στην καθημερινή πραγματικότητα, αλλά επιβεβαιώνεται και από τη μεγάλη κινητικότητα που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια, διεθνώς, γύρω από το θέμα. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι παράμετροι που επηρεάζουν δυναμικά και οξύνουν τις διανθρώπινες σχέσεις είναι οι κοινωνικές αδικίες, το βιοτικοπολιτιστικό επίπεδο και το άναρχο και επικίνδυνο φυσικό περιβάλλον όπου ζει ο άνθρωπος, ιδίως στις αστικές κοινωνίες. {Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση, 1995:372 }

Ο άνθρωπος είναι από κατασκευής ζωο κοινωνικό. Βιολογικά οι άνθρωποι είναι ατελείς και η ανάγκη του άλλου είναι όχι μόνο η προϋπόθεση της επιβίωσης, αλλά και αδήριτη ψυχολογική ανάγκη. Βιολογικά η μονάδα είναι το δύο, το αρσενικό και το θηλυκό, γιατί χωρίς τη συναιρεσή τους δεν υπάρχει ζωή και συνέχεια. Αλλά και κοινωνικά η μονάδα είναι οι δύο ή και περισσότεροι. Επομένως η ανάγκη του άλλου είναι και βιολογική και κοινωνική ανάγκη. Κι αυτό γιατί σε τελευταία ανάλυση όλοι οι άνθρωποι είναι μόνοι. Επομένως ο έρωτας όπως και η φιλία οδηγούν στην υπέρβαση της μοναξιάς. Η λειτουργία του έρωτα στηρίζεται στο δόσιμο, γιατί τότε πραγματικά παίρνει κάποιος , όσο περισσότερο δίνει, όσο δηλαδή ικανοποιεί περισσότερο το σύντροφό του. Κι ενώ αυτό σημαίνει ότι δεν είναι εγωιστικό συναίσθημα, ωστόσο είναι ιδιότυπα αντιφατικός σε αυτό ακριβώς το σημείο. Γιατί στο βάθος ο έρωτας είναι και εγωιστικό συναίσθημα, αφού η ικανοποίησή μας είναι ο στόχος του. Από μια άποψη, στο βάθος είναι κανείς ερωτευμένος όχι τόσο με τον άλλο, όσο κυρίως με τον εαυτό του, γιατί τη δική του σε τελευταία ανάλυση ικανοποίηση επιδιώκει και μέσα από την ανταπόκριση του άλλου προσώπου, και μέσα από την ικανοποίησή του.

Η σχέση δύο ατόμων χωρίς γάμο μπορεί να γίνεται με τη συστέγασή τους ή και χωρίς συστέγαση, οπότε ο καθένας διατηρεί το δικό του σπίτι κι από κει και πέρα μπορεί να βλέπονται τακτικά ή μπορεί να μένουν και μαζί για όσες μέρες το επιθυμούν πότε στο σπίτι του ενός και πότε στου άλλου. Αυτή η δυνατότητα της χωριστής κατοίκησης αναφέρεται γιατί αποτελεί ενδεχόμενο η συμβίωση με συγκατοίκηση να αποκτήσει ένα χαρακτήρα καταναγκασμού και να καταντήσει άτυπος γάμος. Η σχέση μπορεί αδιόρατα να γίνει σιγά- σιγά καταπιεστική και κουραστική γιατί καταργεί την ελευθερία του ατόμου, αφού θα πρέπει να έχει καθορισμένο και κατά κάποιον τρόπο ελεγχόμενο ωράριο εισόδου και εξόδου καθώς και ελεγχόμενες κινήσεις και σχέσεις. Με άλλα λόγια η υποψία για τον κίνδυνο που εγκυμονεί η οποιαδήποτε άλλη σχέση τελικά με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο, έμμεσα και καλυμμένα ή ακόμη και άμεσα και απροκάλυπτα, οδηγεί στην αστυνόμευση και σε μια ανακριτική συμπεριφορά που καταργεί την ελευθερία και αυτονομία του άλλου. Ο έρωτας δε στηρίζεται πλέον στη δυναμική των αισθημάτων, στην αναγνώριση της ελευθερίας και της αυτονομίας του άλλου και στην ανάγκη που νιώθει ο ένας για τον άλλο, αλλά στον καταναγκασμό και την υποχρέωση. Όταν όμως οι άνθρωποι δε βρίσκονται μαζί γιατί ο ένας θέλει τον άλλο και νιώθει την ανάγκη του, αλλά είναι μαζί γιατί είναι υποχρεωμένοι να είναι, τότε πιστεύεται ότι η σχέση αυτή έχει πάψει ουσιαστικά να υπάρχει και αργά ή γρήγορα θα επέλθει η ρήξη. {Λεντάκης 1986}

Θεωρείται σε αυτό το σημείο απαραίτητη η ανάλυση των παραγόντων που μπορεί να οδηγήσουν μια σχέση σε διάλυση. Είναι γεγονός ότι η ιδιόκτητη αντίληψη στον

έρωτα καταντάει φορτική και ασφυκτική, γιατί δεν αναγνωρίζει στον άλλο το δικαίωμα να έχει έστω και λίγες προσωπικές στιγμές ή ατομικά συναισθήματα που δεν κοινοποιούνται στον άλλο είτε γιατί είναι πιθανό να μην είναι πάντα μαζί και επομένως δεν υπάρχει λόγος να γνωρίζει κάποιες μύχιες σκέψεις ή κάποιες έντονα προσωπικές στιγμές που ενδεχομένως να τις εκμεταλλευτεί ή να τις χρησιμοποιήσει ο άλλος εκβιαστικά ή εκδικητικά, είτε γιατί δε θα αντέχει να τις ακούσει και θα πληγωθεί, είτε τέλος γιατί υπάρχουν πράγματα που είναι εντελώς δικά μας και δεν υπάρχει κανένας λόγος να δώσουμε αναφορά σε κανέναν. Έτσι όταν η σχέση καταντάει συνεχής αστυνόμευση ή συνεχής αναφορά και απολογία κουράζει αφάνταστα και με την πάροδο του χρόνου αυτή η αγχωτική συσσώρευση οδηγεί σε έκρηξη για να απαλλαγεί από τον ασφυκτικό κλοιό. Η ιδιοκτητική ψυχολογία και αντίληψη αρνείται την οποιαδήποτε συγκίνηση που μπορεί να προκαλέσει κάποιος άλλος σε μας. Το να την αρνείται όμως δε σημαίνει ότι και την καταργεί ή την αποτρέπει. Αυτό είναι σκέτος στρουθοκαμηλισμός. Συνήθως ακούγεται το επιχείρημα: << εγώ δεν μπορώ να δω κανέναν άλλο επειδή σε αγαπώ, επομένως εσύ για να μπορείς να το κάνεις σημαίνει ότι δε με αγαπάς πραγματικά >>. Αυτό είναι ένα ιδιότυπο εκβιαστικό στο βάθος επιχείρημα που εκείνοι που το λένε ενδεχομένως να το πιστεύουν ειλικρινά. Όμως ίσως υποσυνείδητα καταπιέζουν τον εαυτό τους για να μπορύν με αυτό τον τρόπο να υποχρεώσουν τον άλλο να είναι δική τους αποκλειστικότητα. Μπορεί να είναι όμως και έτσι << φτιαγμένοι >> γιατί έχουν κυριαρχηθεί από την αντίληψη της ιδιοκτητικής μονογαμίας αφού η κοινωνία μας με αυτό το μοντέλο του γάμου κυριαρχείται εδώ και χιλιάδες χρόνια.

Από την άλλη πλευρά, κάθε πράγμα που έχει αρχή είναι φυσικό να έχει και τέλος, μέσα από μια πορεία. Βέβαια στις ανθρώπινες σχέσεις ο κανόνας αυτός δεν ισχύει απόλυτα, γιατί οι σχέσεις κάτω από ορισμένες συνθήκες και προϋποθέσεις μπορούν όχι μονάχα να διατηρηθούν αλλά και να ισχυροποιηθούν. Η ουσία πάντως είναι ότι έτσι κι αλλιώς οι σχέσεις διαφοροποιούνται, δεν παραμένουν ποτέ σταθερές και αναλλοίωτες. Με την πάροδο του χρόνου ορισμένα στοιχεία αλλάζουν ή χάνονται, ενώ ταυτόχρονα εμφανίζονται άλλα μέσα από την κοινή πορεία. Γενικά όμως ο χρόνος είναι φθοροποιός κι αυτό γιατί οι άνθρωποι διαφοροποιούνται, αλλάζουν αντιλήψεις, ιδέες, προτιμήσεις, συνήθειες, στάση και σε τελευταία ανάλυση τρόπο ζωής. {Λεντάκης,1986 }

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει αρνητικά την ομαλή πορεία μιας σχέσης είναι τα πρότυπα, που στερεοτυπικά χαρακτηρίζουν τα δύο φύλα σε κάθε κοινωνία. Τα παραδοσιακά πρότυπα εμποδίζουν τις ομαλές σχέσεις ανάμεσα στα δύο φύλα υποθάλποντας τον ανταγωνισμό ανάμεσά τους. Κάθε φορά, π. χ. που διαπιστώνονται γενικευμένες κρίσεις για τα δύο φύλα, όπως οι άντρες είναι σκληροί, το παιδί τείνει να πιστέψει πως η πρόταση ισχύει για όλα ανεξαιρέτως τα άτομα του αντίθετου φύλου και τα αντιμετωπίζει στο εξής με σχετική καχυποψία. { Κανταρτζή,1991 }

Οι άντρες, επηρεασμένοι πολλές φορές από τα παραδοσιακά πρότυπα, θεωρούν ότι η εκούσια υποταγή του ανδρισμού τους σε μια συντροφική σχέση, αποτελεί πράξη ανδρικού ηρωισμού και διαδικασία επανασύνδεσης με το ήμισυ του εαυτού του που είχε χαθεί κατά την εκπαίδευση του φύλου του. Για τους άνδρες όμως που προσπαθούν ακόμη να ξεφύγουν από τη Μαμά, η δέσμευση με μια γυναίκα μοιάζει με απώλεια της αρσενικής ελευθερίας τους.

Οι άντρες δεν είναι βέβαιοι αυτοί που ευθύνονται αποκλειστικά για τη συντήρηση των προτύπων- στερεοτύπων των δύο φύλων. Οι προσπάθειες των γυναικών να κρύψουν τη δύναμή τους από τους άνδρες για να μην τους φοβίσουν είναι παράλογες. Είναι αξιολύπητο να βλέπει κάποιος ικανές γυναίκες να συμπεριφέρονται ως ανίκανες επειδή φοβούνται τον πανικό που θα προκαλέσουν στους άντρες. Φυσικά η πραγματική φρίκη έρχεται όταν οι γυναίκες πιστεύουν ότι στην πραγματικότητα αυτές είναι αδύναμες και οι άνδρες πανίσχυροι. Όταν η γυναίκα βλέπει τον άντρα σαν θεό, παραβλέπει εντελώς τις ανάγκες του και συγχρόνως τον ικετεύει να δώσει με την εύνοιά του νόημα στη ζωή της. Μια τέτοια γυναίκα μπορεί να παραβλέψει τα πάντα σε έναν άντρα, εκτός από το πόσο την κάνει να νιώθει ότι αγαπιέται. {Πίτμαν, 1996}

Οι γυναίκες λοιπόν, από τη μια μεριά οριοθετούν τον εαυτό τους μέσα από τις σχέσεις τους με τους άντρες, αλλά από την άλλη κρίνουν τον εαυτό τους σύμφωνα με την ικανότητά τους να φροντίζουν για άλλους. Η θέση της γυναίκας στον << ανδρικό κύκλο ζωής >> παίρνει τη μορφή του ατόμου που ανατρέφει, που φροντίζει, που βοηθάει, που << υφαίνει τα δίχτυα >> των διαπροσωπικών σχέσεων, στα οποία οι άντρες βασίζονται. Ενώ λοιπόν οι γυναίκες φροντίζουν για τους άντρες, οι άντρες μέσα στις θεωρίες τους περί ψυχολογικής ανάπτυξης όπως και στον οικονομικό τομέα, έχουν την τάση να υποτιμούν τη φροντίδα αυτή. Όταν δίνεται έμφαση στην ατομική επιτυχία και ανεξαρτησία, και όταν η ωριμότητα ισοδυναμεί με προσωπική αυτονομία, η έμφαση στις διαπροσωπικές σχέσεις παρουσιάζεται ως αδυναμία των γυναικών και όχι ως ανθρώπινη δύναμη.

Η δυναμική όμως των σχέσεων διαλύει την ένταση ανάμεσα στον εγωισμό και την υπευθυνότητα που προέρχεται μέσα από την κατανόηση του άλλου ατόμου και του εαυτού. Η φροντίδα γίνεται η ηθική αρχή που επιλέγουν οι γυναίκες ψυχολογικά στην προσπάθειά τους να τονίσουν τη σπουδαιότητα των σχέσεων, αλλά αποκλείεται από την πράξη (ιδεολογική πράξη) η εκμετάλλευση και η καταπίεση (γενικά το να πληγώνονται οι γυναίκες μέσα από τις σχέσεις τους).

Σε γενικές γραμμές, η συνεχώς αυξανόμενη κατανόηση της ψυχολογίας των διαπροσωπικών σχέσεων, η αυξανόμενη διαφοροποίηση του εαυτού από τους << άλλους >> και η αυξανόμενη κατανόηση της δυναμικής των κοινωνικών επαφών χαρακτηρίζει την ηθική της φροντίδας. {Σκόδρα, 1998 }

Σύμφωνα όμως με την Αγκσένσκι οι σχέσεις μεταξύ ανδρών-γυναικών είναι συμβατικές. Διαμορφώνονται τόσο από το συσχετισμό δυνάμεων όσο και από διαπραγματεύσεις, είναι επομένως πολιτικές σχέσεις. Αν και απολύτως πραγματικές, οι φυσικές διαφορές δεν παράγουν ποτέ με τρόπο άμεσο τις όποιες κοινωνικές ή πολιτισμικές νόρμες. Η νόρμα είναι πάντοτε υπόθεση ηθική, πολιτική και αισθητική. Εξακολουθεί πάντοτε να υπάρχει μια πολιτική των φύλων, δηλαδή η αναγκαιότητα να ακολουθήσει το κάθε φύλο μια συγκεκριμένη πολιτική, συνειδητά ή όχι, επειδή δεν υπάρχει καμία αλήθεια των φύλων, δεν υπάρχει απόλυτη γνώση της σεξουαλικής διαφοράς και επομένως ούτε και συγκεκριμένος ή αυτονόητος τρόπος να της αποδοθεί ένα τελεσιδικό καθεστώς. Στην καλύτερη των περιπτώσεων υπάρχει ένα παιχνίδι και κάποια διακυβεύματα, μια σχέση που δύσκολα ρυθμίζεται, από την οποία κανείς δε μπορεί να εξαιρεθεί και πάνω στην οποία βασίζονται συγκεκριμένοι συσχετισμοί δυνάμεων. Χωρίς το ένα φύλο να έχει το πλεονέκτημα έναντι του άλλου και χωρίς να υπάρχει δυνατότητα διαμεσολάβησης. Όλοι, άντρες και γυναίκες. Είναι επομένως προορισμένοι να διαμορφώνουν στρατηγικές που τους αναγκάζουν να υπολογίζουν τις επιθυμίες και τα συμφέροντα του άλλου.

Αν εξαιρέσουμε την περίπτωση όπου το ένα από τα δύο φύλα θα ήθελε και θα μπορούσε να επιβιώσει χωρίς το άλλο, το παιχνίδι μεταξύ των φύλων είναι ένα προδιαγεγραμμένο και αναπόδραστο παιχνίδι. Το κάθε φύλο είναι υποχρεωμένο να σταθμίζει συνεχώς τις δυνάμεις του, να διαπραγματεύεται αδιάκοπα τη θέση του, να καθορίζει όπως μπορεί την πολιτική του. {Αγκασένσκι ,2000 }

Πολλοί άνθρωποι, όπως αναφέρει και η Αγκασένσκι παραπάνω, δεν γνωρίζουν πλήρως τη σεξουαλική διαφορά μεταξύ άντρα-γυναίκας. Αντίθετα έχουν διαμορφώσει μία προσωπική άποψη πάνω στο θέμα αυτό, μη λαμβάνοντας υπόψη όλους τους παράγοντες που επηρεάζουν τη σεξουαλικότητα των δύο φύλων. Σε πολλές κοινωνίες έχει λοιπόν διαμορφωθεί η άποψη ότι ο πόθος, η σεξουαλικότητα και η ηδονή είναι αποκλειστικά αντρικές λέξεις. Οι γυναίκες πιέζονται να υιοθετήσουν μια << αξιοπρεπή >> σεξουαλική φύση, δηλαδή χωρίς ίχνος πόθου. Αποκτούν έτσι μια καινούρια << γυναικεία >> ιδιότητα που η ιστορικός Νάνσι Κοτ ονομάζει << ψυχρότητα >>. Γιατί πόθος σήμαινε τώρα να σε ποθούν και ηδονή σήμαινε να προσφέρεις ηδονή. Μια καλή γυναίκα μπορεί να είναι μόνο το αντικείμενο και ποτέ το υποκείμενο οποιουδήποτε ρήματος σημαίνει <<θέλω>>. Η επικράτηση όμως της άποψης αυτής σε μια σχέση, δημιουργεί σοβαρά και αζεπέραστα ίσως προβλήματα στο ζευγάρι, που μπορεί να οδηγήσουν ακόμη και στη διάλυση του δεσμού. {Χέιν, 2000 }

Για να διατηρηθεί και να προχωρήσει ομαλά μια σχέση είναι αναγκαίο τόσο ο άντρας, όσο και η γυναίκα να καταβάλουν σημαντικές προσπάθειες. Χρειάζεται να δείχνουν μεταξύ τους αμοιβαία εμπιστοσύνη και σεβασμό. Επίσης << επιβάλλεται >> να καταλαβαίνουν τις διαφορετικές ανάγκες που έχουν οι εκπρόσωποι των δύο φύλων. Μία από τις μεγαλύτερες διαφορές ανάμεσα στους άντρες και τις γυναίκες είναι π.χ. ο τρόπος που αντιμετωπίζουν το άγχος. Οι άντρες αποτραβιούνται και κλείνονται στον εαυτό τους, ενώ οι γυναίκες πλημμυρίζουν από συναισθήματα τα οποία θέλουν οπωσδήποτε να εκφράσουν. Εκείνη την ώρα, μια γυναίκα κι ένας άντρας χρειάζονται διαφορετικά πράγματα για να ηρεμίσουν. Εκείνος αισθάνεται καλύτερα αν λύσει τα προβλήματά του, ενώ εκείνη θα αισθανθεί καλύτερα αν συζητήσει για τα προβλήματά της. Αν το ζευγάρι δεν κατανοήσει και δεν αποδεχτεί αυτές τις διαφορές, θα έχει περιττές συγκρούσεις στη σχέση του. Σε τέτοιες περιπτώσεις (π. χ. όταν έχουμε άγχος), χρειάζεται να προσπαθεί κανείς να ενεργοποιήσει το σύντροφό του ώστε να τον κάνει να αισθανθεί καλύτερα. Οι άντρες δραστηριοποιούνται και νιώθουν δυνατοί, όταν αισθάνονται ότι τους χρειάζονται, ενώ οι γυναίκες όταν αισθάνονται ότι τις αγαπούν... Το μυστικό της επιτυχίας όλων των παραπάνω είναι η σωστή επικοινωνία. Όσο ο άντρας μαθαίνει να ακούει και να ερμηνεύει τα συναισθήματα της συντρόφου του, τόσο περισσότερο βελτιώνεται η επικοινωνία τους. Γενικά οι σχέσεις ανάμεσα στα δύο φύλα ανθίζουν όταν υπάρχει αμοιβαία αποδοχή και σεβασμός των εγγενών διαφορών τους. {Γκρέι, 1999 }

3.5 ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΓΑΜΟΣ ΚΑΙ ΠΩΣ ΕΠΗΡΕΑΖΕΙ ΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ

Γάμος ορίζεται η τελετή και ιδίως το συμπόσιο που γίνεται προς τιμή της νόμιμης ένωσης γυναίκας και άντρα. Θεωρείται η ιστορικά, κοινωνικά και νομικά καθιερωμένη μορφή συμβίωσης άντρα και γυναίκας με σκοπό τη δημιουργία οικογένειας. {Εγκ. Υδρία, τόμος 16, 1981:421 }

Ο Α. Λεντάκης επιπρόσθετα ορίζει το γάμο ως ένα κοινωνικό μηχανισμό για τη διασφάλιση της συνέχισης της ανθρώπινης ομάδας και των μελών εκείνων που συνδέονται μεταξύ τους με συγγένεια. Αποτελεί έναν από τους μείζονες κοινωνικούς μηχανισμούς που διασφαλίζουν ένα ασφαλές πεδίο για το μέγιστο και την ανατροφή των παιδιών και τη γηροκόμηση των ηλικιωμένων. Είναι με άλλα λόγια ένα σύνθετο κοινωνικό και πολιτιστικό φαινόμενο, στο οποίο η καθαρά βιολογική λειτουργία του ζευγαρώματος παίζει έναν πολύ μικρό ρόλο σε σχέση με τις άλλες κοινωνικές λειτουργίες, όπως η παιδονόμηση, η γηροκόμηση, το νοικοκυριό, η προστασία των ανίκανων μελών, η λατρεία των νεκρών μελών της οικογένειας ή του γένους. {Λεντάκης 1986 }

Ο γάμος εμφανίζεται στη ζωή του ανθρώπου μαζί με την καθιέρωση της οικογένειας και αποκτά σπουδαιότητα στο μέτρο που η οικογένεια γίνεται η βάση της κοινωνικής συγκρότησης. Η σεξουαλική σχέση των δύο φύλων αποτελεί την ουσία, την προϋπόθεση της δημιουργίας οικογένειας στη μορφή της δημιουργίας απογόνων, αλλά δεν πρέπει να ταυτίζεται με το γάμο. Η σεξουαλική αναπαραγωγή είναι στοιχείο ζωής, ενώ ο γάμος είναι στοιχείο της κοινωνικής συγκρότησης. Δεν πρέπει να συγχέεται ο γάμος με τη φυσική λειτουργία της ζωής, την αναπαραγωγή. Ο γάμος επιδιώκει μιας συγκεκριμένης μορφής αναπαραγωγή, αναπαραγωγή απογόνων δύο ατόμων και μόνον αυτών: του αρσενικού και του θηλυκού που συμμετέχουν στο γάμο. Αν ένας από τους δύο συζύγους είναι στείρος δεν έχουμε αναπαραγωγή. Η φύση δεν επιδέχεται τέτοιους περιορισμούς. Αντίθετα ο γάμος απαιτεί αποκλειστικότητα αναπαραγωγής ανάμεσα στα δύο άτομα. { Εγκ. Υδρία, τόμος 16, 1981:421 }

Κατά τη διάρκεια του έγγαμου βίου δημιουργούνται καταστάσεις και δυσκολίες που επηρεάζουν την ψυχολογία του άντρα και της γυναίκας. Το κύριο πρόβλημα στην αρχή του γάμου είναι η ψυχολογική διαδικασία της συναισθηματικής μεταβίβασης, ένα φαινόμενο που πρώτος αναγνώρισε ο Φρόυντ. Σύμφωνα με αυτό μεταβιβάζουμε τα συναισθήματα που έχουμε για ένα πρόσωπο σε ένα άλλο άτομο, το οποίο εκλαμβάνουμε σα να ήταν το πρώτο. Η πιο φορτισμένη και δύσκολη περίπτωση συναισθηματικής μεταβίβασης, συμβαίνει όταν μεταβιβάζουμε τα συναισθήματα που έχουμε προς τους γονείς μας σε κάποιο άλλο πρόσωπο της καθημερινής μας ζωής: φίλο, σύζυγο, ή εργοδότη. Λόγω του συμβολισμού του γάμου, είναι πολύ πιθανό να καταστεί ο σύζυγός μας στόχος των συναισθημάτων μας για τους γονείς μας, συναισθήματα που έχουμε ήδη καταστείλει και απαρνηθεί. Επειδή νιώθουμε πως ο σύζυγός μας είναι σαν το γονιό ή τους γονείς μας, φοβόμαστε μήπως ο σύζυγός μας είναι γονιός. {Νάπιερ, 1997 }

Άντρες και γυναίκες μπορούν να ζήσουν μαζί ως αντίπαλοι ή μπορούν να κάνουν ο ένας τον άλλο σκλάβο, αλλά η γαμήλια συντροφική σχέση δεν μπορεί να λειτουργήσει αν τόσο ο άντρας όσο και η γυναίκα δεν αφοσιωθούν στο να κάνουν τη σχέση ισότιμη. Αυτό όμως δε συμβαίνει πάντα εξαιτίας των σημαντικών αλλαγών που επιφέρει ο θεσμός του γάμου. Σε ό,τι αφορά τη γυναίκα, όταν εκείνη μετά το γάμο της αισθάνεται μια ιδιότυπη αποξένωση –όταν δηλαδή τα λόγια της παύουν να βγαίνουν από την ψυχή της και νιώθει τη ζωή της να γλιστρά από τα δάχτυλά της και της προσδοκίες της να διαψεύδονται- αυτή ακριβώς η στιγμή αποκαλείται από τη Χέιν ως << σοκ του γάμου >>. Κάθε γυναίκα μπορεί να βιώσει αυτό το σοκ ως αποτέλεσμα της σύγκρουσης δύο φωνών, της δικής της και μιας ξένης –όπως

συμβαίνει στις τηλεφωνικές ενώσεις που διακόπτουν απότομα μια πολύ προσωπική συνδιάλεξη. Η πανίσχυρη ξένη φωνή, που ανταγωνίζεται με επιτυχία τη δική της, ανήκει στην ιστορική παρουσία που η Χέιν ονόμασε Μάρτυρα. Ο Μάρτυρας τη συστήνει αμέσως στη Νέμεσή της, δηλαδή στην εξιδανικευμένη και τέλεια Σύζυγο. << Αυτή είναι η γυναίκα που ταιριάζει σε ένα γάμο >> της λέει. << Σε αυτήν πρέπει να μοιάσεις για να σώσεις το γάμο σου >>. Η φωνή, που έχει άπειρη δύναμη και απροσμέτρητη ηθική ισχύ, την παροτρύνει να αλλάξει ριζικά για να προσεγγίσει ένα πιο ελκυστικό, << θηλυκό >> και αμέριμνο πολιτιστικό ιδεώδες. Αυτή η αφοριστική φωνή προκαλεί σφοδρές συναισθηματικές συγκρούσεις στη συνείδηση της νόφης. Ο διχασμός ανάμεσα στο ποια είναι και στο ποια της υπαγορεύουν να είναι, ανάμεσα στο τι πραγματικά βλέπει και ξέρει και αισθάνεται και θέλει να εκφράσει, και στο τι διαισθάνεται ότι πρέπει να βλέπει και να ξέρει και να αισθάνεται –αν θέλει να έχει έναν ευτυχισμένο γάμο–είναι η εμπειρία του σοκ του γάμου. Ο Μάρτυρας την παρακολουθεί και την κρίνει ακατάπαυστα, καταπνίγει τα έντονα συναισθήματα και τις επικίνδυνες σκέψεις της. Το προσφιλέστερο μάθημα αγάπης του Μάρτυρα αφορά τη διδασκαλία της αρετής, της αυταπάρνησης και των δεινών που προκαλεί το φρικτό αντίθετό της, ο εγωισμός. {Χέιν, 2000 }

Είναι απαραίτητο σε αυτό το σημείο να κατανοήσει κανείς την ψυχολογία των γυναικών μέσω των εμπειριών τους στην κοινωνία και όχι όπως γίνεται συνήθως. Δηλαδή να τονίσουμε ότι οι ρόλοι (ή οι θέσεις) των γυναικών ξετυλίγονται φυσιολογικά από την ψυχολογία τους, δηλαδή από τον εσωτερικό τους κόσμο. Μια ψυχολογία που αναμφίβολα καθορίζεται από τη βιολογία (δυνατότητα αναπαραγωγής)... Η φεμινιστική ανάλυση της ψυχολογίας των γυναικών φανερώνει το πόσο η συμπεριφορά τους αλλά και τα συναισθήματά τους έχουν συγκεντρωθεί στην προσπάθεια να καταλάβουν τους ρόλους που καθορίζει η κοινωνία για αυτές και όχι εκείνες για τον εαυτό τους. {Σκόδρα, 1998:38 }

Ο γάμος, όπως προαναφέρθηκε, επιδιώκει αποκλειστικότητα αναπαραγωγής ανάμεσα στους δύο συζύγους. Το να δίνεις λοιπόν ζωή είναι εν μέρει ένα φυσικό συμβάν, συνέπεια της ερωτικής ένωσης των φύλων, αλλά είναι κι ένα συμβάν που πρέπει επίσης να το υποστασιοποιήσουμε, να του δώσουμε νόημα και αξία. Είναι ένα φυσικό συμβάν γιατί, ακόμη και αν το επιθυμούμε, το αποφασίζουμε, το προκαλούμε, κι αν τελικά βοηθάμε τη φύση, αυτό εντάσσεται φυσιολογικά στο πρόγραμμα του ανθρώπινου είδους και της ζωής, αποτελεί επίσης κάτι που κινητοποιεί αίσθημα ευθύνης του ατόμου γιατί αυτό που «συμβαίνει» με την αναπαραγωγή είναι η δημιουργία μιας ύπαρξης που δεν επαρκεί από μόνη της, ούτε οργανικά ούτε ηθικά, και στην οποία πρέπει να δώσουμε, όχι <<την υπέρτατη αλήθεια>>, αλλά τη δυνατότητα να αποκτήσει ένα νόημα. Το να δίνει μια γυναίκα ή ένας άντρας ζωή δεν μπορεί να περιοριστεί στο γεγονός ότι ο καθένας υφίσταται θέλοντας και μη το πεπρωμένο ενός είδους που είναι προορισμένο να << αναπαράγεται >> και το οποίο πεπρωμένο επιβαρύνει τη γυναίκα με την ουσία του καθήκοντος αυτού. Το να φέρνεις στον κόσμο ένα παιδί και να το ανατρέφεις από την πιο μικρή ηλικία εγείρει για τα ανθρώπινα όντα το υπέρτατο ζήτημα της αναζήτησης νοήματος της ύπαρξης. { Αγκασένσκι, 2000 }

Ο γάμος με τη συνεχή συμβίωση, αλλά και με το αίσθημα επανάπαυσης που δημιουργεί η δεσμευτική σύμβαση ότι αυτός είναι δικός μας που μας ανήκει και κανείς άλλος δεν έχει το δικαίωμα να μας τον πάρει γιατί διαπράττει κλοπή ή ληστεία αφού έτσι κι αλλιώς τον έχουμε σημαδέψει και με τη βέρα στο δάχτυλο για να

φαίνεται ότι << η θέση είναι κατειλημμένη >> ή ότι ανήκει σε άλλον μιας και είναι σταμπαρισμένος, οδηγεί σε μια χαλάρωση. Η σχέση αντί να είναι δυναμική και χυμώδης όπως ήταν στην αρχή, υποχωρεί σιγά-σιγά μπροστά στη μονότονη ευθεία που επιβάλλει η κοινωνική δεοντολογία να είναι πάντα μαζί, να βγαίνουν μαζί πάντοτε, να είναι αζεχώριστοι σε όλη τους τη ζωή στις διακοπές, στις διασκεδάσεις, στις επισκέψεις και γενικά στις δημόσιες εμφανίσεις. Κι αυτό είναι κάτι που κουράζει. Και πηγάζει φυσικά από την κυρίαρχη αντίληψη που είναι και η τρέχουσα δυναστική ηθική ότι θα κάνουν τα πάντα από κοινού, όχι επειδή το θέλουν οπότε δεν υπάρχει πρόβλημα, αλλά γιατί πρέπει αφού είναι παντρεμένοι. Όλα αυτά προκαλούν τριβές. Εξάλλου θα πρέπει να έχουμε υπόψη ότι όταν ένα ζευγάρι πρωτογνωρίζεται, στις συναντήσεις του που είναι ερωτικές φροντίζει ο καθένας από τη μεριά του να παρουσιάσει τον καλύτερο εαυτό του. Παράλληλα οι λίγες αυτές στιγμές που είναι ερωτικές δε δίνουν περιθώρια να δούνε και τις άλλες πτυχές της προσωπικότητάς τους, να διαπιστώσουν ότι παρά τα κοινά τους σημεία έχουν και διαφορές που ενδεχομένως να είναι έντονες. Όταν όμως παντρευτούν και ζουν καθημερινά μαζί, ανακαλύπτουν αυτές τις πλευρές και τότε μερικοί πέφτουν από τα σύννεφα γιατί είχαν κάνει μια αγιογραφία του άλλου και με την πάροδο του χρόνου ο μύθος που είχαν φτιάξει αρχίζει να διαλύεται. Τότε αρχίζει πολλές φορές η απογοήτευση γιατί νομίζουν ότι διαψεύστηκαν, ενώ συχνά οι ίδιοι είχαν γελάσει τον εαυτό τους μιας και έβλεπαν μονάχα μερικές πλευρές της προσωπικότητας του άλλου, ή και γιατί έβλεπαν τον άλλον όπως αυτοί επιθυμούσαν να είναι. Γιατί ψυχολογικά θέλουμε ο άλλος να είναι όπως εμείς θέλουμε και πολλές φορές ξεγελάμε τον εαυτό μας με το να τον πείθουμε ότι είναι όπως εμείς νομίζουμε. Το λάθος έγκειται στο ότι δεν τον βλέπουμε έτσι όπως είναι και το κυριότερο ότι δεν αποδεχόμαστε τον άλλον όπως αυτός είναι. {Λεντάκης, 1986:360}

3.6 ΠΩΣ ΒΙΩΝΕΤΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΣΥΖΥΓΩΝ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Σύζυγος είναι ο συνδεδεμένος με τα δεσμά του γάμου άντρας ή γυναίκα. {Εκγ. Υδρία, τόμος 49, 1988:160}

Η Χέιν αναφέρει πως όσων αφορά τις γυναίκες κάποτε η λέξη σύζυγος υποδήλωνε μια γυναίκα ταπεινής καταγωγής ή επαγγέλματος. Πολλά βιβλία όταν αναφέρονται σε αυτή τη λέξη υποδηλώνουν τη γυναίκα-σύζυγο προσδίδοντάς της μια συμβολική καλοσύνη η οποία μεταβιβάζεται αυτούσια από γενιά σε γενιά ανυποψίαστων γυναικών χάρη στην ύπαρξη των μίμων. Εξάλλου η σύζυγος είναι ένα πρότυπο, μια εικόνα, που μοιράζεται πολλά κοινά χαρακτηριστικά με τα μεγάλα θρησκευτικά δόγματα. Εξυμνεί μια καλοσύνη που χαρακτήριζε αριστοτεχνικά πάνω της αιώνες πριν. Ως εικόνα και ως πρότυπο διατηρεί ανέπαφη την ουσία της, λόγω της εξαιρετικής ψυχολογικής αξίας της. Επειδή η Σύζυγος είναι μια έννοια πολύ μεγάλη, σε ένα επίπεδο πολύ υψηλό για να χαθεί εύκολα, και επειδή υποκαθιστά τη χαμένη ασφάλεια, οι μίμοι της εξακολουθούν να αναπαράγονται, να ποικίλλουν, να μεταλλάσσονται αέναα. Ζουν από δεκαετία σε δεκαετία μέσα στο πνευματικό και συναισθηματικό κύκλωμά μας –τόσο των γυναικών, όσο και των αντρών- ως θεματοφύλακες του γάμου και της συζυγικής σχέσης, και ως φορείς των προσδοκιών που τρέφουν οι γυναίκες για τους εαυτούς τους μετά τη γαμήλια τελετή. { Χέιν, 2000 }

Η Χέιν συνδέει τη γυναίκα-Σύζυγο με την υποτιθέμενη φωνή-Μάρτυρα (εσωτερική πάλη της γυναίκας) που αναφέρθηκε παραπάνω. Ο Μάρτυρας αρχίζει να ασκεί ψυχολογική πίεση στις συζύγους αμέσως από την ώρα της τελετής του γάμου, και

μερικές φορές ακόμα και πιο πριν, μόλις αρχίσουν οι προετοιμασίες, και σίγουρα τη στιγμή που η λέξη γάμος γίνεται οριστική. Σκοπός του είναι να διαφυλάξει το θεσμό, να προστατέψει το κατεστημένο, να εξασφαλίσει τη διαιώνιση του γάμου και αποστολή του είναι να ελέγχει τη συμπεριφορά της γυναίκας, να εντυπώσει στο μυαλό της αυτή τη συγκεκριμένη <<ηθική>>, που δημιουργήθηκε ταυτόχρονα με τη γέννηση του διαχωρισμού των δραστηριοτήτων των δύο φύλων. Η Σύζυγος συχνά συμμαχεί γρήγορα με το Μάρτυρα για να αποφασίσουν από κοινού τι μπορεί και τι δε μπορεί να πει ή να κάνει εκείνη, πνίγει τόσο αυθόρμητα και μηχανικά τη δική της φωνή, ώστε πολλά από όσα έχει να πει στον άντρα της τα κόβει η λογοκρισία προτού καν αρχίσουν να βγαίνουν από το στόμα της. Η καθολική υποταγή της γυναίκας στο Μάρτυρα δεν επιβαρύνει καθόλου τον άντρα της και αυτό εντείνει τον άδικο θυμό που νιώθει απέναντί του. Ωστόσο η ίδια παραδέχεται ότι η ευθύνη του για αυτό το δράμα είναι αμελητέα και η συμμετοχή του στην εσωτερική πάλη της ανύπαρκτη, αφού πρόκειται για σιωπηλή σύγκρουση ανάμεσα στην ίδια και στο Μάρτυρα. Φοβούμενη ότι θα δημιουργήσει προβλήματα αν εκφράσει τα συναισθήματά της, αποφεύγει τη συζήτηση. Και εφόσον δεν είναι καν σίγουρη για την ύπαρξη του Μάρτυρα, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο άντρας της, ο μόνος απτός <<συμπαίκτης της σε αυτό το παιχνίδι>>, είναι ο αποκλειστικός υπεύθυνος για τα δεινά της. Οι άντρες σύζυγοι από την άλλη πλευρά δεν έχουν καμία <<εσωτερική φωνή επιβολής>>, είναι απελευθερωμένοι από όλα αυτά τα <<πρέπει>> του γάμου, που στοιχειώνουν τη συμπεριφορά, την ομιλία, τη σκέψη και τα συναισθήματα των γυναικών τους. Η φωνή του Μάρτυρα είναι άγνωστη στους άντρες. Γιατί ο Μάρτυρας, όπως ακριβώς ο όφις του παραδείσου, απευθύνεται αποκλειστικά στις γυναίκες. Μπορεί οι άντρες να αποτελούν συχνά το όχημα της έκφρασής του, όμως οι σιωπηλές και τυραννικές παραινέσεις του δεν στοχεύουν σχεδόν ποτέ σε αυτούς. Υπάρχουν ασφαλώς αυξημένες απαιτήσεις από τους άντρες συζύγους –όπως η εξασφάλιση και η προστασία των οικογενειών τους- που όμως διαφέρουν σημαντικά από τις υποχρεώσεις των γυναικών: Οι άντρες σπανίως συγχέουν τα <<πρέπει>> που εμπεριέχει ο ρόλος τους με τις ατομικές ανάγκες ή επιθυμίες τους. Έτσι ενώ απολαμβάνουν την αξία της ανιδιοτέλειας, δεν είναι υποχρεωμένοι να υποβάλλονται σε ανόητες, βιολογικές θυσίες, ούτε να καταπνίγουν τις παρορμήσεις τους. Αντιθέτως, η <<έμφυτη>> γυναικεία ανιδιοτέλεια θεωρείται αυτονόητη και συνυφασμένη με αυτές τις βιολογικές θυσίες. Όπως είπε κάποτε ο Σόμερσειτ Μομ, <<μια γυναίκα θα θυσιάσει πρόθυμα στην πρώτη ευκαιρία. Είναι η αγαπημένη της αυτοικανοποίηση>>. Οι γυναίκες, προκειμένου να διατηρήσουν το δεσμό τους με τα πρόσωπα που αγαπούν, αναγορεύονται φύλακες-άγγελοι της σχέσης και νιώθουν υπεύθυνες για τη διαφύλαξή της. Η εκτίμηση που τρέφουν για τον εαυτό τους εξαρτάται μέσα από την επιτυχία αυτού του ρόλου, τον οποίο θεωρούν δική τους δουλειά. {Χέιν, 2000 }

Παρατηρείται λοιπόν μια εξάρτηση των γυναικών από τη σχέση τους με το σύζυγό τους και με ολόκληρη την οικογένεια γενικότερα. Υπάρχει μια συμπεριφορά πολύ διαδεδομένη μεταξύ των ζευγαριών, που προέρχεται από τη διαπαιδαγώγηση που δέχεται κανείς στην παιδική του ηλικία, και είναι το να περιμένει την αναγνώριση και την ικανοποίηση όλων των συναισθηματικών του αναγκών, των πνευματικών, των κοινωνικών, των σεξουαλικών, από ένα μοναδικό πρόσωπο και μόνο από αυτό, δηλαδή το σύντροφο με τον οποίο ζει. Έχοντας από τη γέννηση του ο άνθρωπος μια προνομιακή συναισθηματική σχέση με έναν από τους δύο γονείς ή και με τους δύο μεγαλώνει με αυτή την παράλογη ιδέα στο μυαλό πως θα έρθει μια μέρα ένα καταπληκτικό όν που θα καλύψει όλες τις πιο βαθιές ανάγκες σε μια νέα,

τρυφερότατη, πολυαγαπημένη μαμά με την οποία επιπλέον θα μπορεί να κάνει και έρωτα. Οι γυναίκες, πολύ πιο συχνά από τους άντρες, κατορθώνουν να βάζουν μαζί μια τέτοια αγάπη, ένα προϊόν συσκευασμένο για χρήση και κατανάλωση των αντρών από μικρές και αντίθετα με αυτόν, είναι εκπαιδευμένες ακριβώς για να διαθέτουν την συναισθηματικότητά τους στην υπηρεσία του αρσενικού. { Μπελόττι, 1982 }

Το γεγονός ότι οι γυναίκες εξακολουθούν να είναι κατά το μεγαλύτερο ποσοστό υπεύθυνες για την ανατροφή των παιδιών και το νοικοκυριό, μειώνει σημαντικά τις ευκαιρίες και τις δυνατότητες συμμετοχής τους στη δημόσια ζωή. Γιατί αυτή η ενασχόλησή τους τις απομονώνει φυσικά και ψυχολογικά από την κοινωνική πραγματικότητα, με αποτέλεσμα την έλλειψη πληροφόρησης και αυτοπεποίθησης, αλλά και την εμπέδωση των παραδοσιακών στερεοτύπων για το ρόλο των δύο φύλων.

Το πρότυπο του γυναικείου ρόλου, που χαρακτηρίζεται ως επί το πλείστον από εξάρτηση και παθητικότητα και όχι από αυτονομία ή αντάρκεια, προκαλεί διάφορα αισθήματα προσωπικής αδυναμίας για συμμετοχή ή ανάληψη υψηλών καθηκόντων. Η αδυναμία επαγγελματικής εξέλιξης και η μισθολογική καθήλωση της συζύγου ή ο συμπληρωματικός χαρακτήρας του μισθού της στον οικογενειακό προϋπολογισμό, που οφείλεται στις πολλαπλές υποχρεώσεις και στους πολλαπλούς ρόλους της σύγχρονης γυναίκας, μπορεί να έχουν σα συνέπεια αρνητικά φαινόμενα, όπως αδιαφορία για το επάγγελμα, συμπλέγματα κατωτερότητας, οικονομική εξάρτηση από το σύζυγο κ. τ. λ. Αλλά και οι διαπροσωπικές συγκρούσεις είναι σχεδόν αναπόφευκτες, αφού εξελίσσεται μόνον ο ένας από τους δύο συζύγους. Αυτή η κατάσταση, δημιουργώντας αρνητικές συνέπειες στην οικογενειακή ζωή- με άμεσους αποδέκτες τα παιδιά -, και στη σχέση του ζευγαριού, έχει σοβαρές επιπτώσεις στη διαμόρφωση της ίδιας της κοινωνίας. {Παρασκευόπουλος, Μπεξεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση, 1998 }

Είναι γεγονός ότι από τη στιγμή που η γυναίκα αναλαμβάνει το ρόλο της συζύγου, καταπιέζεται σε πολλούς τομείς. Ο Μίλλετ, η Γουάιν και η Ριτς τονίζουν, για παράδειγμα, ότι οι γυναίκες διατηρούν ένα ρόλο που στόχο έχει να ικανοποιήσει πρωταρχικά τους άντρες με τους οποίους συνδέονται και κατόπιν να ικανοποιήσει τις ίδιες. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται κυρίως σε θέματα όπως τα σεξουαλικά. Παραβίαση κανόνων, οι οποίοι ξεφεύγουν από τα πλαίσια που οι άνδρες ως ομάδα θεωρούν κανόνα, αποτελεί για τις γυναίκες ένα λόγο για τη δημιουργία τύψεων.

Ο τελικός στόχος, ότι δηλαδή σε μία διαπροσωπική σχέση ο σκοπός είναι όχι μόνο να παίρνει κανείς αλλά και να δίνει, είναι παραγκωνισμένος και αφορά μόνο το τι παίρνουν οι άντρες. Η ικανοποίηση των γυναικών στον τομέα αυτό περιορίζεται σε <<ιδιωτικούς χώρους>> ή δε συμβαίνει καθόλου. Αυτό είναι ένα γεγονός που πηγάζει από θεωρητικές προσεγγίσεις, οι οποίες δεν επιτρέπουν στη γυναίκα να έχει καν σεξουαλικές ανάγκες. Οι μόνοι που θεωρείται ότι μπορούν να έχουν σεξουαλικές ανάγκες είναι οι άντρες. Τη στιγμή που εμφανίζεται μια γυναίκα που εκφράζει κάποια σεξουαλική ανάγκη, αυτόματα φέρνει στην επιφάνεια τη θεωρία που κάνει διαχωρισμούς ανάμεσα στη λεγόμενη << Παναγία >> και στην << πόρνη >>. { Σκόδρα, 1998 }

Σύμφωνα δε με την Πίτμαν και οι άντρες και οι γυναίκες υπερτιμούν διαρκώς το σεξ. Ο άντρας που θεωρεί την ερωτική δραστηριότητα σαν έκφραση δύναμης, ίσως νιώσει κατεστραμμένος αν δε μπορέσει, όποτε αυτός θέλει να κάνει τη σύντροφό του να έχει

οργασμό ή ακόμα και οργασμούς, ανεξάρτητα από το αν θέλει η ίδια. Ο άντρας που επιβεβαιώνεται με το σεξ, αρχίζει τους θρήνους, όταν η γυναίκα του σταματάει να του ζητάει να κάνουν έρωτα κι εκείνος που το βλέπει σαν πηγή εξουσίας δεν μπορεί να κάνει έρωτα, αν η γυναίκα δεν είναι εντελώς παθητική. Όσο δε για εκείνον που δεν έχει εκπαιδευτεί για βιαστής με το πρώτο ξέσπασμα του γυναικείου θυμού η σεξουαλικότητά του αποδιοργανώνεται.

Οι γυναίκες έχουν τις δικές τους ιδιαίτερες ερωτικές αποχές. Μερικές έχουν μεγαλώσει μαθαίνοντας να αντιμετωπίζουν το σεξ σαν κάτι που τους παίρνουν οι άντρες. Έτσι προτού το δώσουν, πρέπει πρώτα για λίγο να υποβάλλουν τον έρωτα σε δοκιμασία. Κάνουν έρωτα αν όλα πάνε καλά και όχι τόσο για να τα κάνουν όλα καλά. Πολλές γυναίκες, άθελά τους, έμαθαν να συμπεριφέρονται σαν πόρνες και να αντιμετωπίζουν το σεξ σαν κάτι που δίνουν για να πάρουν κάτι άλλο: αγάπη, λεφτά, επιβεβαίωση ή ίσως και λατρεία. {Πίτμαν, 1996 :299}

Όλα τα παραπάνω δημιουργούν συχνά μια κατάσταση << μάχης >> ανάμεσα στους δύο συζύγους. Όσο αυτή η μάχη συνεχίζεται η κοινωνία θα παραπαίει, έστω κι αν φαινομενικά μοιάζει να βελτιώνεται. Πρόκειται για μια δύναμη κρυφή που υποθάλλει τη σχέση και αλλοιώνει την επαφή, έστω κι αν αυτό δεν έχει συνειδητοποιηθεί. Αυτή είναι η δύναμη που θέλει να διακηρύσσει τη χωριστική θέση του ανθρώπινου εγώ. Ο τρόπος που η θέση αυτή επιτυγχάνεται δεν έχει και μεγάλη σημασία. Μιλώντας και πάλι κυρίως στις γυναίκες, πρέπει να τους ζητηθεί να δουν λίγο πιο βαθιά μέσα τους πόσες φορές κάθε μέρα δεν έχουν αντίδραση με τον άντρα και δε θέλουν να τον υποσκελίσουν, να τον σκλαβώσουν, να τον εξαφανίσουν. Όταν μια γυναίκα αποφεύγει τους άντρες, νιώθει αδιαφορία ή μίσος για αυτούς, τότε εκφράζει ακριβώς τη μεγάλη της εξάρτηση από το αντρικό φύλο.

Από την άλλη, η σύλληψη της ζωής σαν παιχνίδι, δίνει μια άλλη χροιά σε όλα τα πράγματα, τα γεγονότα, τις καταστάσεις. Απαλαίνει τις εντάσεις και προβάλλει μια άλλη όψη τελείως διαφορετική. Αλλά ίσως να μην είναι εύκολο μια σχέση συζύγων να αντιμετωπιστεί σαν παιχνίδι, έστω κι αν αυτό είναι ιερό, δημιουργικό και απαραίτητο. Γιατί ανάμεσά τους έχει κτιστεί και κάτι άλλο που δε θυμίζει χαρά, δε δημιουργεί, δεν εξελίσσει. Έχει κτιστεί ακριβώς το αντίθετο του ερωτικού παιχνιδιού κι αυτό είναι η άρνηση προς τον άλλο μιας οποιασδήποτε ενέργειας, μιας οποιασδήποτε εκπομπής αγάπης, ενδιαφέροντος, καλοσύνης. Έχει αναπτυχθεί μόνο μια δύναμη που ζητά, αλλά δε δίνει, που απαιτεί, αλλά δεν προσφέρει. Όμως παιχνίδι σημαίνει ανταλλαγή, αλληλομαγνητισμός και αλληλοεκπομπή. Και έτσι γεννιέται μια στενότητα εκεί που έπρεπε να υπάρχει μια ευρύτητα. Μια στενότητα λόγω ακριβώς αυτής της άρνησης.

Φτάνουμε λοιπόν στον άνθρωπο, που κλείστηκε, αυτοφυλακίστηκε και δεν ξέρει πώς να σπάσει τους φραγμούς του. Βλέπει τον κόσμο εχθρικά, γιατί δεν ξέρει να τον αγκαλιάσει, ούτε να αφηθεί στην αγκαλιά του. Δεν ξέρει να λειτουργήσει ούτε σαν δότης, ούτε σαν δέκτης. Κι αυτό δημιουργεί την απομόνωση, την προβληματική κατάσταση, την αμηχανία. Αντί μέσα από την ανταλλαγή των ενεργειών να αναπτύσσεται η αυτονομία, με την κατακράτησή τους γεννιέται η ατονία και η διαστρεβλωμένη λειτουργία. Γιατί μόνο όταν ο δότης γίνεται δέκτης και ο δέκτης γίνεται δότης, μπορεί να συνυπάρξουν τα δύο αυτά σκέλη μέσα σε ένα ανθρώπινο ον. Μόνο τότε αναφαίνεται ο ολοκληρωμένος άνθρωπος, που είναι και δέκτης και δότης ταυτόχρονα. { Λυκιαρδοπούλου... }

Η διαπίστωση της μη ικανοποίησης των προσδοκιών από το άλλο φύλο οδηγεί όλο και συχνότερα στο διαζύγιο. Το διαζύγιο ακόμη και το περισσότερο <<πολιτισμένο>>, είναι η τυπική αναγνώριση της αποτυχίας των σχέσεων των συζύγων και οδηγεί στην αύξηση της συχνότητας δύο οικογενειακών σχημάτων, της μονογονεϊκής οικογένειας και της οικογένειας που δημιουργείται από το δεύτερο (ή τον τρίτο κ. λ. π.) γάμο του ενός ή και των δύο συζύγων. { Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση, 1995:141 }

Το διαζύγιο ορίζεται ως η διάλυση των συζύγων, η διάλυση του γάμου, ενώ οι συζυγοί ζουν. { Εγκ Υδρία, τόμος 20, 1982:342 }

Η μη ικανοποίηση των προσδοκιών και τα μικρά πλήγματα στην αυτοπεποίθηση, την αυτοεκτίμηση, την ανεξαρτησία και την αποφασιστικότητα, απότοκοι της στοργής που εκδηλώνουν οι δύο σύζυγοι, μπορεί να οδηγήσουν στη λύση του γάμου. Κατανοούμε λοιπόν τους λόγους για τους οποίους τα ζευγάρια σήμερα καταλήγουν στο χωρισμό, προκαλώντας έτσι άλλο ένα πλήγμα στις συνολικά διαταραγμένες διαφυλικές σχέσεις στην κοινωνία. { Χέιν, 2000:35 }

4.ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

4.1 ΤΙ ΟΡΙΖΟΥΜΕ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Σύμφωνα με την υδρία εκπαίδευση είναι η μετάδοση των αξιών και της συσσωρευμένης γνώσης μιας κοινωνίας, ή όπως την καθορίζουν οι κοινωνιολόγοι, η διαδικασία-αυτόματη και άτυπη ή τυπική και μεθοδευμένη-κοινωνικοποίησης και πολιτιστικής συνειδητοποίησης του παιδιού. Η εκπαίδευση καθοδηγεί το παιδί στη μάθηση, φροντίζοντας συγχρόνως να διαμορφώσει τη συμπεριφορά του ή και το ρόλο που πιθανό θα διαδραματίσει μέσα στην κοινωνία {Υδρία 1984}

Η εκπαίδευση, μετά την οικογένεια, είναι ο σημαντικότερος φορέας κοινωνικοποίησης του παιδιού καθώς επιδρά σημαντικά στην διαμόρφωση της συμπεριφοράς των παιδιών. Το σχολείο είναι ένας από τους πρωταρχικούς φορείς της διαφοροποίησης και της ανάπτυξης των στερεοτύπων του ρόλου των φύλων. Παρέχει μοντέλα ενήλικων ρόλων και στυλ ζωής. Διδάσκει στάσεις και προσδοκίες για αγόρια και κορίτσια μέσα από την οργάνωση και το περιεχόμενο του σχολικού προγράμματος και από τη φύση των σχέσεων δασκαλου-μαθητών. Η κοινωνικοποίηση του ρόλου των φύλων αρχίζει, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφαλαίο, στην οικογένεια και το σχολείο συνεχίζει τη πορεία αυτή διαδραματίζοντας σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του φύλου μέσα από την οργάνωση του. {Κανταρτζή 2003}

Η εκπαίδευση φαίνεται ότι αναπαράγει όχι μόνο τις νοητικές και τεχνικές ικανότητες που απαιτούνται στη κοινωνία αλλά ακόμα και τις αντιλήψεις και τις αξίες που είναι απαραίτητες για να διατηρηθεί η κοινωνική δομή, που ταιριάζει στο συγκεκριμένο τύπο κοινωνίας, στην οποία εμπεριέχεται. Το σχολείο λειτουργεί ως ένας ιδεολογικός μηχανισμός. Τα ιδεολογικά μηνύματα πάντοτε ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα του συγκεκριμένου χρόνου και βρίσκουν την πιο αποτελεσματική τους διασπορά στο

σχολείο. Ο Althusser βλέπει την εκπαίδευση ως <<ιδεολογικό state apparatus>>, το οποίο εντυπώνει στην αναπτυσσόμενη γενιά τις στάσεις και τις αντιλήψεις για να συνεχίσουν να αναπαράγουν την υπάρχουσα κοινωνική σειρά.

Η σχολική τάξη είναι μια αντανάκλαση της κοινωνίας με πολλούς τρόπους. Οι προσδοκίες την κοινωνίας μας σχετικά με τους ρόλους των φύλων είναι παρούσες και μέσα στην σχολική τάξη. Οι δάσκαλοι και οι μαθητές όμοια φέρνουν μέσα στην τάξη τις δικές τους αντιλήψεις, στάσεις, αξίες και συμπεριφορές, ορισμένες από τις οποίες βασίζονται σε στερεότυπες αντιλήψεις σχετικά με τους ρόλους ανδρών και γυναικών, αγοριών και κοριτσιών στη κοινωνία μας. Οι μαθητές έρχονται στο σχολείο με ποικίλα στερεότυπα του ρόλου των φύλων, τα οποία απέκτησαν στο σπίτι, από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, από την ομάδα συνομήλικων και μέσα από το σχολείο όλες αυτές οι άλλες επιρροές συνεχίζουν να επηρεάζουν τις αντιλήψεις των παιδιών και είτε ενισχύουν τα μηνύματα του ρόλου των φύλων, που παίρνουν από το σχολείο ή τείνουν να τα ουδετεροποιήσουν. {Κανταρτζή,2003}

Τις τελευταίες δεκαετίες ο χώρος της εκπαίδευσης αποτελεί κυρίαρχο θεσμικό πεδίο όπου μελετάται η συμβολική κατασκευή του φύλου. Το σχολείο, ακόμη και στην εποχή μας, ευθύνεται σημαντικά για τη διατήρηση των στερεότυπων που αφορούν στη θηλυκότητα και στον ανδρισμό. Τα κριτήρια για την αξία της γνώσης και το περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων εξακολουθούν να διαμορφώνονται σύμφωνα με την παραδοσιακή ιεράρχηση των φύλων. Όλο το ιδεολογικό περιεχόμενο της εκπαίδευσης είναι διαποτισμένο από τις <<ανδρικές>> ποιότητες της ευθύτητας, της ικανότητας, της υπευθυνότητας, της επάρκειας, ενώ αντιδιαμετρικά σημειώνεται το θετικό και αρνητικό πρόσωπο της γυναικείας καρτερικότητας, της ευγένειας, και της παθητικότητας. Δεν υπάρχει περιοχή της σχολικής γνώσης και δράσης που να μην είναι εκτεθειμένοι στη διαφορά των φύλων. Όλη η εκπαιδευτική διαδικασία διατρέχεται από αυτή. Στο επίπεδο της γλώσσας, της λογοτεχνίας και των μαθημάτων της θετικής κατεύθυνσης οι συμβολικές αντιθετικές δυνάδες αρσενικού -θηλυκού υπερπουν στη διδασκαλία.

Όσο αφορά το σχολικό θεσμό στην Ελλάδα, τα αγόρια και τα κορίτσια δεν αντιμετωπίζονται ως κοινωνικά ισότιμες προσωπικότητες. Η παραδοσιακή ιδεολογία της << ανδροκεντρικής >> παραγωγής γνωστικών και κοινωνικών μοντέλων παραμένει ισχυρή και γερά ριζωμένη και στην Ελληνική εκπαίδευση, μεταφέροντας στερεοτυπικές αναπαραστάσεις των φύλων στη καθημερινή σχολική πράξη. {Φρειδερίκου-Δολερού, 2004}

Έρευνες έχουν δείξει ότι οι πρακτικές των δασκάλων, το πρόγραμμα, τα εγχειρίδια και το περιεχόμενο των μαθημάτων αναπαράγουν την διχοτομική ανισότητα των δυο φύλων. Η φυλετική διάκριση ανεπαίσθητη και σπάνια συνειδητή, συνίσταται σε ένα σύνολο προϋποθέσεων για το πώς οι γυναίκες και οι άνδρες θα πρέπει να φέρονται και ποιους στόχους θα πρέπει να θέτουν. Οι διακρίσεις αυτές καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την συναλλαγή δασκάλων και μαθητών και μαθητών στη τάξη, τη συμπεριφορά των δασκάλων προς τους μαθητές και τις προσδοκίες τους από τα παιδιά, ανάλογα το φύλο. Οι διακρίσεις αυτές καθορίζουν τη συμπεριφορά στη τάξη πολύ περισσότερο από τη προσωπικότητα των παιδιών ή των ίδιων των δασκάλων, περισσότερο δηλαδή από τα πραγματικά πρόσωπα. { Ιγγλεση ....}

Βλέπουμε λοιπόν ότι τα αγόρια και τα κορίτσια που φτάνουν στο σχολείο έχουν εσωτερικευσει στην ταυτότητα τους την ασυμμετρία των φύλων. Στο σχολείο τώρα θα έρθουν αντιμέτωπα με ένα επίσημο φορέα ιδεολογίας και με μια άλλου τύπου, πολυπλοκότερη, συλλογικότητα που θα ενισχύσει την εσωτερικευση της ασυμμετρίας ως συστατικού της ταυτότητας του φύλου τους. {Φρειδερίκου-Φολερου,2004}

4.2 ΠΩΣ ΟΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΡΟΛΩΝ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ.

Είναι γεγονός ότι η κοινωνικοποίηση ενισχύεται από τη συμπεριφορά των εκπαιδευτικών, οι οποίοι αποτελούν και μια από τις σημαντικές μορφές επιρροής στη μάθηση των παιδιών στο σχολείο. Οι δάσκαλοι παίζουν ένα κριτικό ρόλο στη μεταφορά των στερεοτύπων του ρόλου των δυο φύλων, όχι μόνο μέσα από το περιεχόμενο του τι διδάσκουν αλλά ακόμα και μέσα από την συμπεριφορά τους στην τάξη, τις αλληλεπιδράσεις τους με του μαθητες/τριες και με τις απόψεις τους για διαφορετικές δεξιότητες και ικανότητες που κατέχουν αγόρια και κορίτσια.

Η στάση των εκπαιδευτικών είναι ασφαλώς η πιο σημαντική επιρροή στο πως τα παιδιά αναπτύσσονται στο σχολείο. Η συμπεριφορά τους μπορεί να είναι περισσότερο σημαντική από ότι αντιλαμβάνονται για την ύπαρξη διαφορετικών ενδιαφερόντων, δραστηριοτήτων και επιπέδων απόδοσης σε αγόρια και κορίτσια. Έρευνα αποδεικνύει ότι πάνω από χίλιες μορφές αλληλεπιδράσεων συμβαίνουν κατά την διάρκεια της ημέρας μεταξύ μαθητων/τριων και εκπαιδευτικών. Αυτό σημαίνει ότι οι αλληλεπιδράσεις είναι τόσο συχνές, ώστε είναι δύσκολο να έχεις το χρόνο να εξετάσεις το τι συμβαίνει.

Ενώ οι εκπαιδευτικοί συνήθως δεν είναι ενήμεροι στο ότι συμπεριφέρονται διαφορετικά προς τα αγόρια και τα κορίτσια, ένας αριθμός ερευνών έχει δείξει ξεκάθαρα διαφορές ως προς το φύλο στη συμπεριφορά των εκπαιδευτικών. Μελέτες δείχνουν ότι απόψεις και στάσεις των εκπαιδευτικών προς τους μαθητες/τριες επηρεάζουν την συμπεριφορά και την απόδοση των μαθητων/τριων. {Κανταρτζή, 2003}

Οι εκπαιδευτικοί κάνουν διαφορετικές παραδοχές για τη χαμηλή επίδοση ενός μαθητη/τριας, ανάλογα αν είναι αγόρι ή κορίτσι. εκπαιδευτικοί απέδιδαν την αποτυχία των αγοριών σε <<έλλειψη κινήτρων>> οχτώ φορές πιο συχνά από ότι έκαναν για κορίτσια. Λένε στα αγόρια ότι χρειάζεται να δίνουν περισσότερη προσοχή ή να προσπαθούν περισσότερο. Αυτή είναι μια δικαιολογία που δεν παρέχεται στα κορίτσια. Οι εκπαιδευτικοί έχουν περισσότερη κοινωνική επαφή με τα κορίτσια από ότι με τα αγόρια, αλλά οι επαφές τους με τα αγόρια είναι περισσότερο πιθανό να έχουν γνωστική κατεύθυνση. Ο κύριος λόγος αυτής της αλληλεπίδρασης είναι η δυναμική των αγοριών για τη διάσπαση της προσοχής. Μια μελέτη της Barnes έδειξε ότι οι άνδρες εκπαιδευτικοί δεν αρέσουν γενικά το συναισθηματικό γράψιμο αλλά είναι περισσότερο κριτικοί, όταν ο συγγραφέας είναι κορίτσι.

Οι εκπαιδευτικοί διδάσκουν τα αγόρια πώς να εκτελέσουν ένα καθήκον, αλλά συχνά κάνουν την εργασία για τα κορίτσια. Οι εκπαιδευτικοί αφήνουν περισσότερες ευκαιρίες στα αγόρια να αντιδράσουν, να απαντήσουν ερωτήσεις, να συμμετέχουν σε δραστηριότητες, να διατυπώσουν γνώμες, να βοηθήσουν κ.λ.π. Το αποτέλεσμα είναι μια σχολική τάξη στην οποία τα αγόρια κυριαρχούν. Μιλούν περισσότερο,

αλληλεπιδρούν περισσότερο, παίρνουν περισσότερο χρόνο από το δάσκαλο και έχουν περισσότερες ευκαιρίες να μάθουν. Τα αγόρια επίσης έχουν περισσότερες ευκαιρίες να οικοδομήσουν το αυτοσυναισθημα τους επειδή Μιλούν περισσότερο και επιδοκιμάζονται πιο συχνά και τους Λένε ότι έχουν ικανότητες. Αν και τα κορίτσια τείνουν να είναι καλά στα περισσότερα πράγματα, στο τέλος θα βρεθεί ότι θα είναι ένα αγόρι αυτό το οποίο θα είναι πιο έξυπνος μαθητής. Τα αγόρια δέχονται περισσότερο προσοχή, διδασκαλία, και κατεύθυνση από τα κορίτσια. {E. Κανταρτζή,2003}

Η παρουσία του εκπαιδευτικού εξασκεί δυναμική επιρροή στη συμπεριφορά αγοριών και κοριτσιών. Η θέση στην οποία κάθεται ο δασκαλος/α και η εστίαση της προσοχής επηρεάζουν σημαντικά το διαχωρισμό των φύλων μέσα στη τάξη. Ο Lobban αναφέρει ότι οι εκπαιδευτικοί πίστευαν ότι υπήρχαν σημαντικές διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών ήδη από την ηλικία των τριών χρόνων. Ακόμη εμφανιζόταν να πιστεύουν ότι είναι κατάλληλο να συμπεριφέρονται στα δυο φύλα σύμφωνα με τα φυσικά χαρακτηριστικά τους. Φαινόταν να ερμηνεύουν τη συμπεριφορά σύμφωνα με τα στερεότυπα, περίμεναν ότι τα κορίτσια θα ήταν παθητικά, εξαρτημένα, υποχωρητικά και θα είχαν ως μοναδική επιλογή στη ζωή τους το γάμο. Τα αγόρια αντίθετα περίμεναν ότι θα ήταν ενεργητικά, ανεξάρτητα, έξυπνα και προορισμένα για πραγματική καριέρα. Έρευνα της Κανταρτζή έδειξε ότι οι εκπαιδευτικοί φαίνεται γενικά άλλα να πιστεύουν και άλλα να πράττουν. γενικά φαίνεται ότι έχουν καλές προθέσεις όμως αυτό δεν είναι αρκετό.

Οι εκπαιδευτικοί και των δυο φυλών γνωρίζουν περισσότερα για τα αγόρια. γνωρίζουν τα ονόματα τους, τους μαθαίνουν νωρίτερα, μπορούν να συζητήσουν για το χαρακτήρα και τη συμπεριφορά τους. Δεν είναι ξεκάθαρο γιατί οι εκπαιδευτικοί φέρονται με αυτό το τρόπο. Ίσως οι δάσκαλοι να βλέπουν και να συμπεριφέρονται στους μαθητες/τριες με στερεότυπο τρόπο και οι αντιλήψεις αυτές να λειτουργούν ως αυτοεκπληρουμένη προφητεία. Τα αγόρια γίνονται περισσότερα αυτόνομα και τα κορίτσια τείνουν να γίνουν περισσότερο υποχωρητικά και λιγότερο ανεξάρτητα καθώς αποδοκιμάζονται για τις αποτυχίες τους.

Μια πλευρά της διαφοροποίησης ανάμεσα στα δυο φύλα που υπάρχει στη εκπαίδευση, οφείλεται και στην εκπαίδευση των δασκάλων. Εκτός από τις στάσεις των εκπαιδευτικών για τους ανθρώπους, που περιλαμβάνει τις αντιλήψεις τους σχετικά με την κοινωνική τάξη, τη φυλή και το φύλο οι οποίες πιθανά αντανακλώνται στις επαγγελματικές τους πρακτικές συνειδητά ή ασύνειδα, η αρχική εκπαίδευση των δασκάλων, έχει επίπτωση στη μελλοντική τους συμπεριφορά, στη τάξη και στη δική τους εξέλιξη και καριέρα. {Κανταρτζή,2003}

Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι η στάση του δάσκαλου απέναντι στο παιδί, σε σχέση με το φύλο, διαδραματίζει βασικό ρόλο στις διαφυλικές σχέσεις. Ο δάσκαλος στο σχολείο συνήθως αμείβει την κοσμιότητα, την υπακοή, την υπομονή, την ειλικρίνεια και τιμωρεί τη σπάταλη χρόνου, το ψέμα, την επιθετικότητα. Όλες τις παραπάνω ιδιότητες, ο δάσκαλος τις αντιμετωπίζει σε σχέση με το συγκεκριμένο μαθητή γενικότερα αλλά και σε σχέση με το φύλο ειδικότερα. Έχει από τους μαθητές τους, σε σχέση με το φύλο, ορισμένες προσδοκίες. Ο παράγοντας φύλο δηλαδή σχετίζεται με τη στάση του δάσκαλου. Αν τα αγόρια και τα κορίτσια δεν έχουν την ίδια αντιμετώπιση μέσα στην τάξη, αυτό μπορεί να οδηγήσει σε διαφορετικά μαθησιακά αποτελέσματα. Αν το ένα φύλο ή το άλλο παίρνει περισσότερα μπορεί να

δημιουργηθούν ή να ενισχυθούν ανταγωνιστικές σχέσεις ανάμεσα στα αγόρια και τα κορίτσια. Και το πιο ειρωνικό από όλα, ορισμένα αγόρια δε συμπεριφέρονται καλά μόνο και μόνο για να τύχουν προσοχής. Για αυτούς η δημόσια επίπληξη δεν είναι τιμωρία αλλά αντίθετα ένα είδος επιβράβευσης, ένας τρόπος να κερδίσουν την προσοχή του δάσκαλου και επιρροή ανάμεσα στους συμμαθητες/τριες τους {Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση 1995,Κανταρτζή,2003}.

Από τα παραπάνω γίνεται σαφές ότι ο εκπαιδευτικός είναι μια σημαντική μορφή στη σχολική πραγματικότητα και ο ρόλος του καιρίος και καθοριστικός. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι ένας ρόλος που εξαρτάται από την ίδια την υπόσταση, τη δομή και τη μορφή λειτουργίας του σχολείου ως κοινωνικού θεσμού και παράλληλα από τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικοπολιτισμικές συνθήκες που επικρατούν στο χώρο ύπαρξης του. Η μορφή που μπορεί να πάρει ο ρόλος του εκπαιδευτικού εξαρτάται επίσης από τον προσωπικό τρόπο με τον οποίος ο ίδιος ο εκπαιδευτικός ορίζει, ερμηνεύει και επιτελεί το ρόλο του. Ασφαλώς σχετίζεται και με τη συγκεκριμένα διαμορφωμένη σχολική πραγματικότητα. Κατά συνέπεια το πώς ο εκπαιδευτικός επιτελεί το ρόλο του είναι αποτέλεσμα της συνάρτησης και της αλληλεπίδρασης μια σειρά από διαφορετικούς παράγοντες από τους οποίους ξεχωρίζουν: α)οι κοινωνικές προσδοκίες με τις οποίες συνδέουν το ρόλο του οι διαφορές κοινωνικές ομάδες δηλαδή οι μαθητές, οι γονείς, οι συνάδελφοι, η σχολική διοίκηση, β)η σχολική πραγματικότητα δηλαδή οι περιστάσεις λειτουργίας του σχολείου και γ)η επαγγελματική κατάρτιση και γενικά η κοινωνικοποίηση του εκπαιδευτικού, που καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την ερμηνεία που δίνει στο ρόλο { Κωνσταντίνου, 2003}

4.3 ΣΧΟΛΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

4.3.1 ΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΚΑΙ ΠΩΣ ΑΥΤΟ ΕΠΗΡΕΑΖΕΙ ΤΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ.

Το τι προσφέρει κάθε κοινωνία στο τρόπο εκπαίδευσης των παιδιών της εκφράζει άμεσα το επίπεδο του πολιτισμού της και μας προσφέρει αντικειμενικό και μετρήσιμο κριτήριο για την αξιολόγηση της ποιότητας αυτού του επιπέδου. Ο πιο σημαντικός στόχος της εκπαίδευσης είναι η μετάδοση γνώσεων. Το σχολικό πρόγραμμα(curriculum) είναι γνώση οργανωμένη σύμφωνα με τις κοινωνικές επιταγές. Η ανάπτυξη αυτού του προγράμματος συνήθως κατευθύνεται από το γενικό προσανατολισμό του εκπαιδευτικού συστήματος. Το curriculum καθορίζει τη γνώση η οποία πρέπει να μεταφερθεί στα παιδιά και μορφοποιεί την τυπική μορφή της εκπαίδευσης.

Το τυπικό αυτό πρόγραμμα(curriculum) έχει σχέση με τις ιδέες, τις αξίες, τις δεξιότητες και τις πληροφορίες που περιέχονται μέσα στο ωρολόγιο πρόγραμμα και στην τυπικά οργανωμένη μάθηση. Το περιεχόμενο των μαθημάτων και η παρουσίαση τους, οι στάσεις των εκπαιδευτικών και οι αντιλήψεις των μαθητών όλα επηρεάζουν το τι μαθαίνουν οι μαθητές μέσα από το τυπικό πρόγραμμα(curriculum) και μπορούν να καταστήσουν τη μορφωτική εμπειρία περισσότερο ελκυστική η περισσότερο σχετική με τα αγόρια από ότι με τα κορίτσια, ή το αντίθετο.

Το τι περιέχεται σε ένα curriculum είναι θέμα συζητήσεων. Ένας ευρύς ορισμός που χρησιμοποιείται καθορίζει το curriculum σαν όλη τη μάθηση, η οποία σχεδιάζεται από το σχολείο, είτε ατομικά είτε ομαδικά προσφερόμενη μέσα ή έξω από το σχολείο. Κατά τον Lawton το curriculum είναι μια επιλογή από το πολιτισμό μιας κοινωνίας. Το τυπικό curriculum ορίζει ότι αγόρια και κορίτσια κάνουν τα ίδια μαθήματα. Στην πράξη όμως φαίνεται ότι το τυπικό curriculum είναι περισσότερο στερεότυπο. Η ανάλυση του προγράμματος αυτού(διαγωνίσματα, περιεχόμενο μαθημάτων κ.τ.λ) δείχνει ότι υπάρχει σα μεγάλο βαθμό άμεσος ή έμμεσος σεξισμός. Ο σεξισμός είναι φανερός στο σχολικό curriculum με ένα σωρό τρόπους. Βρέθηκε ότι το περιεχόμενο κάποιων μαθημάτων δίνει έμφαση στην ανδρική προσπάθεια παρά στη γυναικεία ή παίρνουν σαν δεδομένο την υπάρχουσα θέση των γυναικών στην κοινωνία.

Έρευνες προσανατολίστηκαν στο πως τα στερεότυπα του φύλου μεταφέρονται άμεσα ή έμμεσα μέσα από το curriculum. Αυτό μπορεί να συμβεί με δυο τρόπους. Κατά αρχάς τα αγόρια και τα κορίτσια μπορεί να κάνουν το ίδιο μάθημα, αλλά να το διδάσκονται ξεχωριστά. Κατόπιν μπορεί να κάνουν διαφορετικά μαθήματα. Ανάμεσα στους λόγους που επηρεάζουν τις αντιλήψεις των μαθητών/τριών για τα διάφορα μαθήματα είναι και αν τα διδάσκουν άνδρες ή γυναίκες. Μερικά σχολεία έχουν διαφορετικό curriculum για τα δυο φύλα αλλά στα περισσότερα σχολεία το curriculum είναι ίδιο και για τα δυο φύλα.

Εκτός από το επίσημο curriculum ενεργεί και λειτουργεί ένα άλλο ανεπίσημο, το οποίο δε διδάσκεται αλλά μαθαίνεται μέσα από τις ανεπίσημες μορφές διδασκαλίας. Το ανεπίσημο curriculum, γνωστό ως κρυφό curriculum (κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα ή παραπρογραμμα) φαίνεται να είναι υπεύθυνο, σε μεγάλο βαθμό, για τη λειτουργία του κοινωνικού έλεγχου, δηλαδή την κοινωνική και πολιτική αναπαραγωγή μέσα από τη μετάδοση αξιών, στάσεων και πεποιθήσεων στους μαθητές. Ακόμα τους κάνει να αποδέχονται τρόπους και τύπους κοινωνικής οργάνωσης που εξυπηρετούν τις κυρίαρχες τάξεις και που συνεισφέρουν στην αναπαραγωγή της κοινωνικής ιδεολογίας. Το κρυφό curriculum περιγράφει το τρόπο με τον οποίο το σχολείο μεταφέρει τις απόψεις, στάσεις, αξίες στους μαθητές/τριες Εκτός του επίσημου αναλυτικού προγράμματος. Το κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα, σε αντίθεση με το επίσημο, δεν σχεδιάζεται. Αυτό κάνει την επιρροή του πιο δυνατή καθώς οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές/τριες το αγνοούν και έτσι συμμετέχουν και μεταφέρουν ιδέες και απόψεις μέσω της καθημερινής ζωής του σχολείου. Το κρυφό curriculum είναι το πρώτο και το πιο σημαντικό βήμα στην αντιμετώπιση του προβλήματος του σεξισμού στην εκπαίδευση.

Ο Jackson υποστηρίζει ότι το κρυφό curriculum μεταφέρει παρόμοια μηνύματα σε όλα τα παιδιά. Οι Frazier και Sadker υποστηρίζουν ότι το κρυφό curriculum δεν είναι το ίδιο για όλα τα παιδιά αλλά ότι είναι διαφορετικό για τα δυο φύλα και μεταφέρει στους μαθητές/τριες τι είδη συμπεριφοράς, στάσεων και αξιών είναι κατάλληλα για το κάθε φύλο. Επειδή στα σχολεία υπάρχουν και οι δυο μορφές προγράμματος, τόσο του επίσημου όσο και του ανεπίσημου, πρέπει να ερευνηθούν και τα δυο για την ύπαρξη στερεοτύπων για το ρόλο των δυο φύλων. Καθώς το κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα είναι έμμεσο και συχνά ασυνείδητο, μπορεί να είναι περισσότερο ανθεκτικό στις αλλαγές από ότι το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα. Το κρυφό curriculum επηρεάζει περισσότερο τη διαμόρφωση στάσεων στους μαθητές/τριες, υπάρχουν τέσσερις μορφές στο κρυφό curriculum: τη διασπορά των φύλων στην

ιεραρχία του προσωπικού, το υλικό που χρησιμοποιείται, τις στάσεις των εκπαιδευτικών για το ρόλο των φυλών και τη συμπεριφορά των δασκάλων σε κάθε ένα από τα δυο φύλα στις αλληλεπιδράσεις δασκάλων-μαθητών/τριών μέσα στην σχολική τάξη. {Κανταρτζή 2003}

Πάντως το κρυφό curriculum γίνεται ένα από τους πολλούς τρόπους που η κοινωνία μεταφέρει τις αξίες της. Το κρυφό curriculum ενισχύεται όχι μόνο από τις στάσεις των δασκάλων αλλά και από τις στάσεις των παιδιών, των γονέων τους και με ένα λιγότερο άμεσο αλλά εξίσου δυναμικό τρόπο και από ολόκληρης της κοινωνίας. Οι εκπαιδευτικοί επηρεάζονται από το κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα του σχολείου αλλά ταυτόχρονα είναι και ασύνειδοι ίσως φορείς αυτού.

Επίσης η οργάνωση και η διοίκηση των σχολείων μπορεί να ενισχύσει ή να μειώσει τα στερεότυπα. Οι σχέσεις ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς και το βοηθητικό προσωπικό, τα μαθήματα που διδάσκονται από άνδρες και γυναίκες εκπαιδευτικούς, οι σχολικοί κανόνες και ο εσωτερικός κανονισμός του σχολείου μπορούν να επιδείξουν αρχές ισότητας.

Οι μαθητές/τριες συνήθως χωρίζονται ανάλογα με το φύλο για διάφορες δραστηριότητες. Τα κορίτσια πιθανά να τοποθετούνται σε ξεχωριστές γραμμές από τα αγόρια. Μπορεί να διαφοροποιούνται στις διάφορες λίστες ονομάτων, με τα αγόρια συνήθως να προηγούνται. Οι λίστες των τάξεων πολύ συχνά χρησιμοποιούνται ως πηγή για την οργάνωση ποικίλων δραστηριοτήτων στο σχολείο. Έτσι με αυτό το τρόπο όλη η σχολική οργάνωση μπορεί να διαμορφωθεί με βάση το φύλο. Έρευνα σε ελληνικά σχολεία έδειξε ότι οι δάσκαλοι κατηγοριοποιούν τα παιδιά με βάση το φύλο, χρησιμοποιούν διαφορετικές σειρές για τα αγόρια και τα κορίτσια, κάνουν λίστες ονομάτων αγοριών και κοριτσιών και οργανώνουν ομάδες με βάση το φύλο. Αγόρια και κορίτσια μπορεί να έχουν ξεχωριστές σειρές έξω από τη τάξη, στο χώρο του παιχνιδιού και στην αυλή. Σε ορισμένα σχολεία υπάρχει διαφορετικό πρόγραμμα γυμναστικής για τα αγόρια και κορίτσια ενώ οι δραστηριότητες προσαρμόζονται στα στερεότυπα των φυλών: ο χορός είναι για τα κορίτσια τα αθλήματα για τα αγόρια.

Οι εκπαιδευτικοί συχνά οργανώνουν και διευθύνουν τις τάξεις τους και τα μαθήματα τους με βάση το φύλο. Πολύ συχνά χρησιμοποιούν τη στρατηγική του ανταγωνισμού ανάμεσα στα αγόρια και στα κορίτσια ως κίνητρο για να δουλέψουν σκληρότερα. Τέτοιες πρακτικές είναι σημαντικές γιατί υπενθυμίζουν στους μαθητές/τριες ότι είναι αγόρια ή κορίτσια. Όσο πιο πολύ μένει ένας μαθητής/τρια στο εκπαιδευτικό σύστημα τόσο περισσότερο χαράζεται το θέμα της γυναικείας κατωτερότητας. Απλώς παρατηρώντας τις θέσεις που κατέχουν οι εκπαιδευτικοί κάθε φύλου στη σχολείο, τα παιδιά μαθαίνουν τις διαφορετικές κοινωνικές προσδοκίες για άνδρες και γυναίκες. Τα μοντέλα ρόλων, τα οποία είναι διαθέσιμα στους μαθητές/τριες, είναι σημαντικός παράγοντας, ο οποίος επηρεάζει την ανάπτυξη στάσεων. Για παράδειγμα αν οι καθαρίστριες στο σχολείο είναι είναι σχεδόν πάντοτε γυναίκες, φαίνεται φυσικό να σκεφτείς ότι το καθάρισμα είναι μια εργασία για γυναίκες. {Κανταρτζή 2003}

Στο συνολικό σχολικό πρόγραμμα ακόμη και η επίδοση μπορεί να επηρεάζεται από το φύλο των μαθητών. Το εκπαιδευτικό σύστημα φαίνεται ότι έχει επίπτωση στο σχετικά καλό ή κακό επίπεδο επίδοσης στους μαθητές/τριες και ακόμη καθορίζει την έκταση των διαφορών των φυλών στην επίδοση.

Τα κορίτσια έχουν λιγότερη αυτοπεποίθηση για τις ικανότητες τους να πετύχουν σε νοητικά καθήκοντα. Αυτό πηγάζει από τα προσχολικά και τα πρώτα σχολικά χρόνια σε αντίθεση με το γεγονός ότι τα κορίτσια γενικά τα πάνε εξίσου καλά η' και καλύτερα από τα αγόρια κατά τη διάρκεια των χρόνων αυτών. Τα κορίτσια αγαπούν το σχολείο περισσότερο. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι στο δημοτικό σχολείο έχουν μεγαλύτερη πρόοδο, υψηλότερη επίδοση και επομένως λαμβάνουν μεγαλύτερη ικανοποίηση από ότι τα αγόρια. Τα κορίτσια υπακούουν στην εξουσία του δασκαλου/ας και συμμορφώνονται με τις νόρμες του σχολείου. Τα κορίτσια αναζητούν την επιδοκμασία και έτσι τα πάνε καλά στο σχολείο. Εργάζονται για να πάρουν καλούς βαθμούς και πράγματι παίρνουν καλύτερους βαθμούς από τα αγόρια. Τα κορίτσια αισθάνονται ότι ευχαριστώντας το δάσκαλο και παίρνοντας καλούς βαθμούς είναι ο πιο σημαντικός στόχος στο σχολείο και το να μάθουν για τον εαυτό τους είναι ένας δευτερεύοντος στόχος.

Αν και οι γυναίκες έχουν καλύτερες επιδόσεις στα πρώτα χρόνια της σχολικής ηλικίας, φαίνεται ότι παρουσιάζουν χαμηλότερες επιδόσεις τα τελευταία χρόνια της σχολικής ηλικίας. Υπάρχει ένας μύθος ότι η κουλτούρα του δημοτικού σχολείου είναι θηλυκή και ότι η παραδοσιακή γυναικεία συμπεριφορά επιβραβεύεται, ενώ η παραδοσιακή ανδρική συμπεριφορά τιμωρείται. Έχει γίνει μεγάλη συζήτηση για τα ακαδημαϊκά και συναισθηματικά προβλήματα που βιώνουν οι άνδρες κατά τη διάρκεια του δημοτικού σχολείου με ιδιαίτερη προσοχή στη <<θηλυκή>> φύση του σχολείου κατά τη περίοδο αυτή. Στο γυμνάσιο κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει γιατί υπάρχουν απαιτήσεις, πράγματα τα οποία ταιριάζουν στην ανδρική φύση. Τα αγόρια και τα κορίτσια αποτυγχάνουν σε συγκεκριμένα μαθήματα του προγράμματος. Ως γενικός κανόνας τα κορίτσια τείνουν να τα πάνε καλύτερα στα γλωσσικά μαθήματα και τα αγόρια στα θετικά μαθήματα(μαθηματικά, φυσική). Τελευταίες έρευνες δείχνουν ότι τα κορίτσια αρχίζουν να μειώνουν το χάσμα που τα χωρίζει από τα αγόρια στα μαθητικά.

Η ανάγνωση απορρίπτεται από τα αγόρια εξαιτίας της παθητικότητας της. Υπάρχει ακόμα μεγαλύτερη συχνότητα γνωστικών επαφών προς τα κορίτσια στην ανάγνωση παρά στα μαθηματικά ενώ για τα αγόρια συμβαίνει το αντίθετο. Αυτό έχει ως συνέπεια τις παρατηρούμενες επιδόσεις των αγοριών και των κοριτσιών σε αυτά τα μαθήματα. Τα παιδιά έρχονται στο σχολείο με στυλ μάθησης και με μια άποψη σχετικά με ποιες δραστηριότητες είναι κατάλληλα για αυτά η' όχι. Τα αγόρια τείνουν να θεωρούν την ανάγνωση περισσότερο κατάλληλη για τα κορίτσια παρά για τα αγόρια. Τα κορίτσια από την άλλη πλευρά βλέπουν τα μαθηματικά σαν κάτι που κάνουν πιο εύκολα τα αγόρια από αυτές. Τα παιδιά αντιδρούν στο αναλυτικό πρόγραμμα στη βάση του φύλου, γεγονός το οποίο επηρεάζει τις στάσεις τους στα διαφορετικά μαθήματα και στο επίπεδο κίνητρων. {Κανταρτζή 2003}

Στις γυναίκες υπάρχει ένα κίνητρο της αποφυγής της επιτυχίας, ο λεγόμενος <<φόβος της αποτυχίας>>, όταν έρχονται αντιμέτωπες με επίδοση σε παραδοσιακές ανδρικές περιοχές. Οι νέες γυναίκες μπορεί να αποφασίσουν να μην συναγωνισθούν με τους άνδρες αλλά να επιδιώξουν αντίθετα την επιδοκμασία τους. γυναίκες σπουδάστριες μειώνουν τις επιδόσεις τους μπροστά σε άνδρες συμμαθητές τους η' μπροστά στα αγόρια τους. Τα κορίτσια αποδίδουν την επιτυχία τους σε τύχη η' σε ένα εύκολο διαγώνισμα ενώ τα αγόρια έχουν περισσότερη αυτοπεποίθηση στις ικανότητες τους και στην σκληρή δουλειά.

Τα θέματα των εισαγωγικών εξετάσεων και οι επιλογές μαθημάτων αντανακλούν στερεότυπες τάσεις, οι οποίες είναι ευρέως διαδεδομένες. Η Milton βρήκε ότι οι γυναίκες τα κατάφεραν καλύτερα σε προβλήματα, τα οποία διαπραγματευόταν θέματα θεωρούμενα κατάλληλα για το γυναικείο ρόλο από ότι σε προβλήματα, τα οποία αφορούσαν παραδοσιακά θεωρούμενες <<ανδρικές>> περιοχές. Το περιεχόμενο των εξετάσεων και των τεστ μπορεί να είναι στερεότυπα δοσμένο. Η γλώσσα η οποία χρησιμοποιείται στα τεστ των εξετάσεων δίνουν την εντύπωση στους εξεταζόμενους ότι όλος ο κόσμος αποτελείται από άνδρες. Οι προκαταλήψεις για το ρόλο των φύλων μπορεί να ανιχνευθούν σε θέματα και παραδείγματα σε μια ποικιλία μαθημάτων. Μια μελέτη της φυσικής και των μαθηματικών έδειξε ότι τα παραδείγματα τείνουν να είναι σχετικά με τα παραδοσιακά ανδρικά ενδιαφέροντα και δραστηριότητες. αντίθετα είναι σπάνιες οι περιπτώσεις θεμάτων που ενδιαφέρουν το γυναικείο φύλο. Οι Title, McCarthy και Steckler βρήκαν ότι στη γλώσσα που χρησιμοποιούσαν τα πιο συχνά χρησιμοποιούμενα τεστ επίδοσης, υπήρχαν περισσότερες αναφορές σε άνδρες από ότι σε γυναίκες. {Κανταρτζή,2003}.

Μπορούμε λοιπόν από τα παραπάνω να δούμε ότι το σχολικό πρόγραμμα(το επίσημο και ανεπίσημο αναλυτικό πρόγραμμα, η οργάνωση και διοίκηση του σχολείου, οι επιδόσεις και δραστηριότητες) μέσα στο οποίο εντάσσονται, ζουν και αλληλεπιδρούν οι μαθητές(αγόρια, κορίτσια) επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τις σχέσεις των δυο φύλων και τους ρόλους που θεωρούνται κατάλληλοι για το κάθε φύλο από το εκπαιδευτικό σύστημα και κατ' επέκταση από την κοινωνία μέσα στην οποία εντάσσεται αυτό.

4.3.2 ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ-ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΔΙΑΦΥΛΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ.

Το σχολείο διαθέτει και αλλά μέσα με τα οποία επιδρά στη διαμόρφωση των διαφυλικών σχέσεων. Τα μέσα αυτά είναι τα σχολικά εγχειρίδια, δηλαδή τα βιβλία μέσω των οποίων προβάλλονται ανδρικά και γυναικεία πρότυπα, ρόλοι, στερεότυπα των δυο φύλων, τα οποία προσφέρονται στο παιδί για ταύτιση. Κυρίως τα πρότυπα αυτά περνούν μέσα από τα γλωσσικά μαθήματα (ιστορία, θρησκευτικά, μαθηματικά). Ο δάσκαλος μέσω της ενίσχυσης θετικής(αποδοχής, επιδοκμασίας), αρνητικής(απόρριψης, αποδοκμασίας), επιδρά στην αποδοχή των αντίστοιχων με το φύλο ρόλων και προσώπων, με μακροπρόθεσμη επίδραση στη διαμόρφωση των διαφυλικών σχέσεων. {Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση,1995}

Τα βιβλία είναι φορείς της κοινωνικοποίησης και υπηρετούν στο να επεκτείνουν και να ενισχύουν τις εμπειρίες των παιδιών. Αντανακλούν τις κοινωνικές νόρμες και παρουσιάζουν μοντέλα ρόλων με τα οποία τα παιδιά ταυτίζονται. Τα βιβλία των παιδιών παίζουν σημαντικό ρόλο στη πορεία της κοινωνικοποίησης των δυο φύλων, καθώς επηρεάζουν τις απόψεις τους σχετικά με τους άνδρες και τις γυναίκες. Μέσα από τα βιβλία τα παιδιά μαθαίνουν τι χαρακτηρίζεται ως σωστό για το φύλο τους και επομένως τι αναμένεται να κάνουν. Τα παιδιά μαθαίνουν τις προσδοκίες για το ρόλο των φύλων μέσα από τα βιβλία. Τα βιβλία που είναι με σεξιστικό τρόπο ενισχύουν μια άποψη για τη κοινωνία, στην οποία οι επιλογές για άνδρα και γυναίκες περιορίζονται από τα στερεότυπα του ρόλου των φύλων ακόμα περισσότερο από ότι στην πραγματική ζωή. Η στερεότυπη παρουσίαση των ρόλων των φύλων στα παιδικά

βιβλία ενισχύεται από τις παρόμοιες επιλογές των υπόλοιπων μέσων μαζικής επικοινωνίας. Η μεγάλη σημασία των σχολικών βιβλίων πηγάζει από τη συχνή τους χρήση. Ο δάσκαλος και οι μαθητες/τριες τα χρησιμοποιούν σε καθημερινή βάση για αρκετές ώρες. Η ιδεολογική τους σημασία ενισχύεται από το γεγονός ότι αν και τα σχολικά βιβλία χρησιμοποιούνται μόνο για τη μετάδοση <<ουδέτερης>> γνώσης, έμμεσα προβάλλουν την δική τους ιδεολογία, η οποία γίνεται περισσότερο αποτελεσματική. Οι ιδέες τους εύκολα αφομοιώνονται καθώς μεταφέρονται μα έμμεσο τρόπο και έτσι αδρανοποιούν την ικανότητα κριτικής αντίστασης.

Η έρευνα, η οποία αφορά την επιρροή των σεξιστικών και μη σεξιστικών βιβλίων και τη διατήρηση ή την ενίσχυση των στερεότυπων για το ρόλο των δυο φύλων, είναι περιορισμένη σε σύγκριση με την έρευνα που αναφέρεται στην παρουσίαση των φύλων στα παιδικά βιβλία. Η Tibbets υποστηρίζει ότι η δυσκολία να απομονώσεις τις επιρροές, τις οποίες υφίστανται τα παιδιά από τα άλλα μέσα κοινωνικοποίησης, καθιστά την πραγματοποίηση τέτοιων ερευνών δύσκολη. Οι στερεότυπες πληροφορίες σχετικά με τα δυο φύλα διατηρούνται περισσότερο από τις μη στερεότυπες πληροφορίες. Οι Koblinsky, Cruze και Sugawara έδωσαν σε παιδιά πέμπτης τάξης μια σειρά ιστοριών, κάθε μια με ένα αγόρι και ένα κορίτσι που έδειχνα στερεότυπη και μη στερεότυπη συμπεριφορά. Τα παιδιά θυμήθηκαν περισσότερο τη στερεότυπη συμπεριφορά από τη μη στερεότυπη. Τα παιδιά ήταν απίθανο να θυμηθούν τα γυναικεία χαρακτηριστικά των ανδρικών χαρακτήρων.

Σε μια παρόμοια έρευνα οι Kropp και Halverson έδωσαν σε παιδιά προσχολικής ηλικίας τέσσερις ιστορίες με αγόρια και κορίτσια σαν τους κύριους χαρακτήρες, οι οποίοι εκτελούσαν τυπικές γυναικείες ή ανδρικές δραστηριότητες. Και τα αγόρια και τα κορίτσια προτιμούσαν και ανακαλούσαν περισσότερο τις ιστορίες οι οποίες ήταν στερεότυπες για τα δυο φύλα. Το μη σεξιστικό υλικό επηρεάζει θετικά τις στάσεις και ακόμη επηρεάζει τις προτιμήσεις των παιδιών για ιστορίες και την ανάκληση του υλικού. Η Jennings διάβασε σε παιδιά προσχολικής ηλικίας ιστορίες που περιέγραφαν ανδρικούς και γυναικείους χαρακτήρες σε παραδοσιακούς και μη παραδοσιακούς ρόλους. Τα παιδιά έδειξαν ιδιαίτερη προτίμηση για ιστορίες, στις οποίες οι χαρακτήρες συμφωνούσαν στα παραδοσιακά στερεότυπα. Πάντως αγόρια και κορίτσια θυμόντουσαν περισσότερα για τις ιστορίες με χαρακτήρες του δικού τους φύλου ακόμη και σε μη παραδοσιακές ιστορίες. Ο Barclay βρήκε ότι τα παιδιά τα οποία διδάχθηκαν μη σεξιστικές ιστορίες και βιβλία για μια συγκεκριμένη περίοδο έδειχναν να μειώνουν τα στερεότυπα για το ρόλο των δυο φύλων. {Κανταρτζή, 2003}.

Έρευνα της J. Northon για τα βιβλία των μαθηματικών έδειξε ότι τα μαθηματικά είναι ο κυρίαρχος χώρος των ανδρών και μάλιστα των ενήλικων. Οι άνδρες παρουσιάζονται σε πολλές και διαφορετικές δραστηριότητες ενώ οι γυναίκες συνήθως παρακολουθούν. Σε ίδια συμπεράσματα καταλήγει και η Winfred T. Jay. Τα στερεότυπα υπάρχουν παντού στα βιβλία των μαθηματικών. Στον τρόπο με τον οποίο παίζουν τα παιδιά, στα παιχνίδια που διαλέγουν, στις δραστηριότητες ανδρών και γυναικών, στις επαγγελματικές τους ασχολίες, στις εικόνες που συνοδεύουν τα βιβλία. Η Glenys Lobban μελέτησε έξι αναγνωστικά. Διαπίστωσε ότι ο γυναικείος κόσμος στα αναγνωστικά είναι προσανατολισμένος στις οικιακές εργασίες και στην ανατροφή των παιδιών. Τα μηνύματα που περνά είναι ότι η θέση της γυναίκας είναι στο σπίτι και ότι τα μικρά κορίτσια πρέπει να μάθουν τις γυναικείες ασχολίες, όπως το μαγείρεμα και την ανατροφή των παιδιών. Ο κόσμος των αγοριών αντίθετα είναι

προσανατολισμένους έξω από το σπίτι και οι ρόλοι των ενήλικων που είναι μοντέλα για αυτούς, τους προτείνουν μια ποικιλία επαγγελματικών στόχων. Σε άλλη έρευνα μελετήθηκαν 134 αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού. Η αυτονομία, η ανεξαρτησία, η ευφυΐα, η δημιουργικότητα συνδέεται μόνο με τα αγόρια. Τα κορίτσια είναι υπάκουα χωρίς παράπονο, χαμογελαστά. παρακολουθούν τη ζωή, παίζουν το ρόλο του ακροατηρίου, δείχνουν θαυμασμό για το τι κάνουν οι άλλοι, εξαρτώνται από τα αγόρια, βαδίζουν πίσω από αυτά. Οι άνδρες παρουσιάζονται σε 147 διαφορετικά επαγγέλματα ενώ οι γυναίκες σε 26 που τα περισσότερα είναι <<γυναικεία>> όπως δασκάλες, νοσοκόμες, πωλήτριες, τηλεφωνήτριες. Από αυτές μόνο τρεις ήταν εργαζόμενες μητέρες. Η έρευνα της Μ.Γ Νίλσεν σε αναγνωστικά διαπιστώνει τον αυστηρό καταμερισμό ρόλων μέσα στην οικογένεια και την πατριαρχική δομή της. μέσα από τα αναγνωστικά πρόβαλλε η εικόνα μιας κοινωνίας που συγκροτείται από δυο άνισα <<στρατόπεδα>>: στο ένα υπάρχουν οι άνδρες, ενεργά και παραγωγικά στοιχεία και στο άλλο τα παθητικά μέλη: γέροι, γυναίκες, παιδιά.

Σε μια άλλη έρευνα σε δυο σειρές βιβλίων επαγγελματικού προσανατολισμού βρέθηκε ότι το 33% των γυναικών δείχνεται σε δουλειές καθαρά γυναικείες(γραμματείς, ταμίες, πωλήτριες) ενώ το 4% των ανδρών παρουσιάζονται σε παρόμοιες δουλειές. Οι άνδρες παρουσιάζονται έξυπνοι, δυνατοί, ανεξάρτητοι και για αυτό κρατούν το δυσκολότερο και υψηλότερο επίπεδο εργασίας και τις κυρίαρχες θέσεις. Οι γυναίκες παρουσιάζονται με λίγες προσδοκίες, μη παραγωγικές και απαιτείται από αυτές μια ελκυστική εμφάνιση που συνήθως δεν συνοδεύεται από νοημοσύνη. { Κανταρτζή, 1991 }

Ο επαγγελματικός προσανατολισμός παρέχει το πλαίσιο μέσα στο οποίο η δευτεροβάθμια εκπαίδευση επίσημα και άμεσα προετοιμάζει τους μαθητές για την επαγγελματική ζωή. Οι σύμβουλοι, άνδρες και γυναίκες, μπορεί να έχουν στερεότυπες απόψεις σχετικά με την είσοδο των γυναικών σε <<ανδρικά>> επαγγέλματα. Οι προκαταλήψεις των συμβούλων σχετικά με το κατάλληλο ρόλο των γυναικών στην κοινωνία, φαίνεται να είναι σημαντικό κριτήριο για το τρόπο με τον οποίο συμβουλεύουν τους μαθητες/τριες. Το ίδιο σημαντικόι είναι και οι μηχανισμοί, μέσα από τους οποίους τα σχολεία φιλτράρουν τους μαθητες/τριες σε επαγγέλματα ή επηρεάζουν τις απόψεις τους για τα κατάλληλα επαγγέλματα, επειδή ακριβώς αυτός είναι ένας τρόπος με τον οποίο τα σχολεία αναπαράγουν τις κοινωνικές σχέσεις της παραγωγής και την επιλογή των επαγγελμάτων ανάλογα με το φύλο.

Ο παραδοσιακός επαγγελματικός προσανατολισμός παίζει σημαντικό ρόλο στη διαιώνιση των σεξιστικών πρακτικών. Οι σύμβουλοι ενθαρρύνουν τις γυναίκες να θεωρούν τα επαγγέλματα σε σχέση με την οικογενειακή τους ζωή. Οι γυναίκες σύμβουλοι καθώς και οι άνδρες έχουν στερεότυπες απόψεις σχετικά με το επίπεδο και τα είδη των επαγγελμάτων τα οποία είναι <<ρεαλιστικά και κατάλληλα>>. Ίσως το πιο άμεσο παράδειγμα του πως οι μαθητες/τριες κατευθύνονται στα παραδοσιακά όρια είναι όταν παίρνουν συμβουλές για τις μελλοντικές καριέρες. Για ορισμένους μαθητες/τριες γίνεται μια επιπλέον φωνή η οποία ενισχύεται τις οικογενειακές διδαχές για επαγγελματική καριέρα. Η μελέτη των Bingham και House έδειξε ότι οι σύμβουλοι είχαν αρνητικές στάσεις σχετικά με το ρόλο των γυναικών.

Βλέπουμε λοιπόν πόσο σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν τα σχολικά εγχειρίδια στα στερεότυπα του ρόλου των φύλων. Οπωσδήποτε τα βιβλία από μόνα τους δε δημιουργούν στάσεις. Τα παιδιά φτάνουν στο σχολείο ήδη έχοντας στάσεις και

απόψεις, οι οποίες επηρεάστηκαν από τους γονείς τους, φίλους, τη τηλεόραση ή από άλλες πηγές. Τα παιδιά και οι μεγάλοι τείνουν να ερμηνεύουν αυτό το οποίο διαβάζουν έτσι ώστε να είναι σε συμφωνία με ότι ήδη έχουν εσωτερικοποιησει σε στάσεις και συμπεριφορές. Αυτό δε σημαίνει ότι τα μη σεξιστικά βιβλία δεν είναι αποτελεσματικά. Μάλλον σημαίνει ότι τα βιβλία μόνα τους δε κάνουν τη διάφορα. Τα βιβλία είναι ένα μόνο στοιχείο, αν και πολύ σημαντικό. Τα ευρήματα δείχνουν ότι μη σεξιστικά βιβλία από μόνα τους δεν είναι αρκετά να δημιουργήσουν αλλαγές στις στάσεις. Όμως οι εκπαιδευτικοί, οι οποίοι χρησιμοποιούν με θετικό και αισιόδοξο τρόπο μη σεξιστικό υλικό, μπορεί να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη μείωση των αντιλήψεων των παιδιών για τα στερεότυπα του ρόλου των φύλων. {Κανταρτζή, 2003}.

4.4 Η ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΜΑΔΕΣ ΣΥΝΟΜΗΛΙΚΩΝ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ.

Ο συνομήλικος με τη κοινή σημασία του όρου είναι το πρόσωπο, ο σύντροφος, ο φίλος με τον οποίο υπάρχουν συνθήκες ισότητας. Από την προσχολική περίοδο και έπειτα, τα παιδιά έχουν τη τάση να παίζουν με άλλα παιδιά του ίδιου φύλου. Παρατηρήσεις σε ομάδες παιγνιδιού έχουν δείξει ότι κατά το διάστημα του ελευθέρου παιγνιδιού(δηλαδή όταν τα άτομα επιλέγουν μόνα τους τις δραστηριότητες), περίπου τα δυο τρίτα των συμπαιχτών είναι του ίδιου φύλου. Κατά τη μέση σχολική ηλικία, ο διαχωρισμός των δυο φυλών στις ομάδες του παιγνιδιού είναι ιδιαίτερα έντονος και παρατηρούνται σαφείς διαφορές ανάμεσα στα αγόρια και στα κορίτσια ως προς τις δραστηριότητες και τις φιλίες τους. Τα αγόρια παίζουν συνήθως σε μεγαλύτερες ομάδες, ενώ τα κορίτσια παίζουν πιο συχνά σε μικρότερες ομάδες ή ανά ζεύγη. Τα αγόρια συνήθως παίζουν ανταγωνιστικά παιχνίδια και στις κοινωνικές τους σχέσεις δίνουν έμφαση στον ανταγωνισμό, την κυριαρχία και την ηγεσία. Τα κορίτσια στις σχέσεις τους δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στην οικειότητα και την αποκλειστικότητα.

Πολλοί ψυχολόγοι υποστηρίζουν ότι η ομάδα συνομήλικων είναι η κύρια <<αρένα>>, το πεδίο στο οποίο λαμβάνει χώρα η διαμόρφωση της αρμόζουσας στο φύλο συμπεριφοράς. Η σημασία που έχει το φύλο στην παιδική ηλικία φαίνεται καθαρά στις κοινωνικές ομάδες των παιδιών. Ο διαχωρισμός των δυο φύλων στο παιχνίδι επηρεάζει σημαντικά τη διαμόρφωση της αρμόζουσας στο φύλο συμπεριφοράς: μέσα στις ομάδες αυτές τα κορίτσια και τα αγόρια αποκτούν διαφορετικές δεξιότητες αλληλεπίδρασης {Τέρνερ, 1998}.

Υπάρχουν τέσσερις παράγοντες όταν συζητάμε για τις ομάδες συνομήλικων. Η ομάδα συνομήλικων προϋποθέτει ότι α)αλληλεπιδρά σε τακτική βάση, β)δημιουργεί την αίσθηση του ανήκω κάπου, γ)μοιράζεται εσωτερικές ή εξωτερικές νόρμες, οι οποίες ορίζουν το πώς πρέπει να συμπεριφέρονται τα μέλη της και δ)αναπτύσσει μια δομή ή μια ιεραρχική οργάνωση, η οποία ενθαρρύνει μια συντροφικότητα για να εργασθούν μαζί στην επίτευξη αμοιβαίων στόχων. Η ομάδα συνομήλικων είναι ο κοινωνικός κόσμος των παιδιών, με τη δική τους γλώσσα, το δικό τους τρόπο αλληλεπίδρασης, τις δικές τους αξίες και αποδεκτές μορφές συμπεριφοράς, πολλά από τα οποία οι μεγάλοι δεν μπορούν να κατανοήσουν. {Κανταρτζή, 2003}

Η συμπεριφορά της ομάδας συνομήλικων ξεκινά, όταν τα παιδιά χωρίς να παρακινούνται από τους μεγάλους, αφήνονται να αλληλεπιδρούν ελεύθερα με τους

φίλους τους. Αρχικά οι επαφές τους με τους συνομήλικους μάλλον επιτηρούνται στενά ακόμη και αργότερα όταν αφήνονται μόνοι τους, πάλι η δραστηριότητα τους ελέγχεται από τους ενήλικες. Η ομάδα συνομήλικων βοηθάει τα παιδιά να δοκιμάσουν τη δύναμη τους, να αναγνωρισθούν, να παίξουν διαφορετικούς ρόλους και να εκφράσουν τις δικές τους αξίες.

Η ομάδα του παιχνιδιού είναι η πιο άτυπη από τις ομάδες των ενήλικων και η πρώτη που δημιουργείται στη ζωή του παιδιού. Οι ομάδες παιχνιδιού λειτουργούν κυρίως στο σχολείο και στη γειτονιά. Τα παιδιά παίζουν πιο συχνά με παιδιά του ίδιου φύλου. Ο Lockheed δείχνει στην έρευνα του για το διαχωρισμό των φύλων ότι ο διαχωρισμός αγοριών-κοριτσιών είναι κοινός στο παιχνίδι, στις θέσεις, στην τάξη και γενικά στις συναναστροφές. Καθώς τα παιδιά αποκτούν τα στερεότυπα του φύλου και ενδιαφέροντα προσανατολισμένα με ότι θεωρείται κατάλληλο για το φύλο τους, δεν εκπλήσσει το γεγονός ότι αρχίζουν να επιλέγουν στο παιχνίδι άτομα του ίδιου φύλου, με τα οποία απολαμβάνουν το ίδιο είδος δραστηριοτήτων. Η απουσία συναναστροφής με το άλλο φύλο είναι πιθανό να ενισχύει την ανάπτυξη των στερεότυπων του ρόλου των φύλων και την ελλιπή ανάπτυξη.

Όταν το παιδί φτάσει στην ηλικία των οκτώ με δώδεκα, οι ομάδες συνομήλικων γίνονται πιο σταθερές και πιο σημαντικές για το παιδί. Κατά τη διάρκεια του δημοτικού σχολείου τα παιδιά συνδέονται περισσότερο με τους συνομήλικους τους και ξεφεύγουν από τους γονείς. Πρέπει να τονισθεί ότι η ιδεολογία της ομάδας των συνομηλικών έχει σημαντική επιρροή στα αγόρια ενώ είναι λιγότερο σημαντική στα κορίτσια. Η συμμορφώσει στην ομάδα των συνομήλικων αυξάνει με την ηλικία. Όσο μεγαλύτερη είναι το παιδί τόσο περισσότερο είναι πιθανό να αγνοεί τις συμβουλές των γονέων του και να υιοθετεί τις απόψεις της ομάδας των συνομήλικων. {Κανταρτζή, 2003}

Η ομάδα των συνομήλικων θεωρείται ως μια μεταβατική θέση ανάμεσα στην οικογένεια και την ευρύτερη κοινωνία. Η κουλτούρας της ομάδας παίζει σημαντικό ρόλο στην κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού καθώς παρέχει στο παιδί ένα μέσο πάνω στο οποίο μπορεί να εξασκηθεί στις κοινωνικές δεξιότητες. Η ομάδα συνομήλικων είναι ένα σημαντικό μέσο κοινωνικοποίησης. Τα παιδιά μαθαίνουν να κοινωνικοποιούνται, να συνεργάζονται, να ανταγωνίζονται, να επιβεβαιώνονται. Η κοινωνική συμπεριφορά των παιδιών ενδυναμώνεται και ενισχύεται ή αντίθετα εξαλείφεται από τις εκφράσεις επιδοκμασίας ή αποδοκμασίας τις οποίες εκφράζουν οι συνομήλικοι. Είναι φανερό ότι τα παιδιά βοηθούν στη κοινωνικοποίηση το ένα το άλλο και τείνουν να επιβραβεύουν τη συμπεριφορά την κατάλληλη για το φύλο περισσότερο από τη μη κατάλληλη. Έτσι οι συνομήλικοι μπορούν να λειτουργήσουν ως ιδιαίτερα αποτελεσματικοί μοχλοί ενίσχυσης. Ο Eisenberg βρήκε ότι τα κορίτσια τα οποία αλληλεπιδρούν συχνά με αλλά κορίτσια, έπαιζαν περισσότερο με κοριτσιστικά παιχνίδια από ότι οι άλλες συνομήλικες τους, ενώ η συχνή αλληλεπιδράσει με αγόρια ενεργούσε θετικά στο να παίζουν με αγορίστικά παιχνίδια.

Η συμμετοχή σε μια ομάδα συνομήλικων έχει επιρροή και στην επίδοση του παιδιού στο σχολείο. Αν για παράδειγμα ένα αγόρι έχει ένα φίλο που εργάζεται σκληρά και σέβεται τις αξίες του δάσκαλου, είναι πολύ πιθανό ότι και αυτό θα έχει την ίδια τάση. Η επιρροή της ομάδας εμφανίζεται από την έκταση με την οποία τα παιδιά συμμετέχουν στην ομάδα, από τις νόρμες της ομάδας και από τη δική τους προσωπικότητα. {Κανταρτζή, 2003}.

Ομοίως οι Φρειδερίκου και Δολερού αναφέρουν ότι τα παιδιά χωρίζονται κατά φύλα όταν παίζουν στην αυλή του σχολείου. Την ισχύ της κατά φύλο ομαδοποίησης δείχνουν και οι έρευνες πεδίου των Maccoby και Jacklin με αντικείμενο της συμπεριφορά κοριτσιών και αγοριών της βρεφικής και της προσχολικής ηλικίας. Οι ερευνήτριες παρατήρησαν ότι παρόλο που αγόρια και κορίτσια δεν διαφοροποιούσαν την δραστηριότητα ή το παιχνίδι τους, ωστόσο προτιμούσαν να παίζουν με παιδιά του ίδιου φύλου, ενώ θα υπέθετε κανείς ότι αφού τα παιχνίδια δεν διαφοροποιούνται, οι προτιμήσεις των παιδιών θα εξαρτώνταν από τα ατομικά χαρακτηριστικά και τις ικανότητες του συντρόφου στο παιχνίδι. Οι ερευνήτριες αυτές υποστήριξαν ότι ο κατά φύλο διαχωρισμός στο παιχνίδι της σχολικής αυλής αφορμάται από διεργασίες μη συνειδητές, μέσα στο πλέγμα των κοινωνικών και πολιτισμικών καταναγκασμών και όχι από ανατομικές ή βιολογικές αναγκαιότητες και προσδιορισμούς. Ξεκινώντας από τη διαπίστωση ότι κάποια κορίτσια έχουν την ικανότητα να επιβάλλονται στα αγόρια, ενώ αντίθετα κάποια αγόρια επιβάλλονται και στα δυο φύλα, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι τα κορίτσια αποφεύγουν να συναναστρέφονται με τα αγόρια, ακριβώς για να μην υφίστανται εξουσιαστικές πιέσεις.

Η Barie Thorne παρατηρεί ότι ο εμφυλος διαχωρισμός ισχύει πάντοτε στο παιχνίδι της αυλής του σχολείου. Το αμιγές των φύλων στο παιχνίδι της αυλής οφείλεται στο αυστηρότερο περιβάλλον όπου το <<άδηλο αναλυτικό πρόγραμμα>> επιβάλλει ισχυρές διακρίσεις στα φύλα. Η Thorne παραθέτει τα βασικά στοιχεία του σχολικού πλαισίου που προκαλούν τη δυναμική του εμφυλου διαχωρισμού: α) η τυπική κατάταξη των παιδιών σε ηλικίες, β) ο δημόσιος χαρακτήρας της αυλής, γ) η συνεχής παρουσία της εξουσίας εκεί και δ) η συνεχής αξιολόγηση της συμπεριφοράς μαθητών/τριών. Η ερευνήτρια παρατηρεί επίσης ότι τα αγόρια είναι άτεγκτα σε ότι αφορά την έμφυλη καθαρότητα του παιχνιδιού τους και υπογραμμίζει την ένταση της επικριτικής στάσης τους προς το συμμαθητή τους εκείνο που τυχόν συναναστράφηκε με κορίτσια. Καταγράφει τους τρόπους που χρησιμοποιούν τα αγόρια για να αποκλείσουν ακριβώς τις παρείσρακτες και περιγράφει δυο διαδικασίες ελέγχου του χώρου του παιχνιδιού και αποκλεισμού των κοριτσιών από αυτόν. Η πρώτη κοινή και στα δυο φύλα αναφέρεται στη χωροταξική οριοθέτηση του παιχνιδιού, ενώ η δεύτερη, που εκδηλώνεται μονόδρομο από τα αγόρια προς τα κορίτσια, σχετίζεται με τη <<τελετουργία του μιάσματος>>. Τα κορίτσια- <<εισβολείς>> αποφεύγονται ως <<μιασμένες>>. Τα αγόρια τις κρατούν σε απόσταση και επιτηρούν το άβατο της περιοχής τους. {Φρειδερίκου- Φολερού, 2004}.

Από όλα τα παραπάνω λοιπόν γίνεται αντιληπτό ότι η κοινωνικοποίηση είναι μια συνεχής πορεία και το σχολείο είναι ένας από τους πιο σημαντικούς φορείς. Αν και το σχολείο είναι ένα μέσο ενίσχυσης των παραδοσιακών ρόλων του φύλου είναι επίσης και ένα μέσο αλλαγής. Ο σεξισμός στο σχολείο είναι σε συμφωνία με το σεξισμό που υπάρχει στο πολιτισμό μας και στη δομή της κοινωνίας μας και όχι απλώς ένα στοιχείο του εκπαιδευτικού συστήματος. Αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα έχουν σημαντική επιρροή στη κοινωνία, καθώς μια μείωση στο βαθμό του σεξισμού και της διαφοροποίησης των φύλων στην εκπαίδευση θα βοηθήσει να αυξηθεί η γνώση των ατόμων σχετικά με τη δυνατότητα επίτευξης αλλαγών οπουδήποτε αλλού στη κοινωνία. Η μείωση του σεξισμού, των στερεοτύπων του φύλου και της διαφοροποίησης του προγράμματος ανάμεσα σε αγόρια και κορίτσια στα σχολεία θα βοηθήσει αγόρια και κορίτσια επειδή θα μειώσει την έκταση με την οποία τα δυο

φύλα σπρώχνονται σε δραστηριότητες και περιοχές μελέτης, όχι με βάση τα προσωπικά τους ταλέντα και ενδιαφέροντα. { Κανταρτζή,2003}.

5 ΕΡΓΑΣΙΑ

5.1 ΤΙ ΟΡΙΖΟΥΜΕ ΕΡΓΑΣΙΑ

Σύμφωνα με την Υδρία εργασία θεωρείται η λογική δραστηριότητα του ανθρώπου με σκοπό το μετασχηματισμό και την προσαρμογή των φυσικών αγαθών στις ανθρώπινες ανάγκες.

Η εργασία είναι ατομική και κοινωνική δραστηριότητα του ανθρώπου και με αυτή την έννοια αποτελεί πρωταρχικό όρο για την ύπαρξη οργανωμένων ανθρώπινων κοινωνιών. Επομένως είναι αποκλειστική ιδιότητα του ανθρώπινου είδους που μετασχηματίζοντας τη φύση, μετασχηματίζει και τον εαυτό του και εξανθρωπίζεται. Στη βάση αυτής της έννοιας ο Ένγκελς γράφει πως <<η εργασία δημιούργησε τον ίδιο τον άνθρωπο>>. Η εργασία αποτελεί ειδική οικονομική κατηγορία, που δεν μπορεί να ταυτιστεί με την εργασία σαν ανθρώπινη δραστηριότητα στην πιο γενικευμένη έννοια του όρου. Γι'αυτό πρέπει να διαχωριστεί η οικονομική εργασία που αναφέρεται στην υλική ζωή, από τη μη οικονομική εργασία, που σχετίζεται με άλλους τομείς της κοινωνικής ζωής. Εργασία είναι λοιπόν το αποτέλεσμα αυτής της ιδιαίτερης τάσης και δύναμης για εργασία και μπορεί να μετρηθεί με τις ώρες εργασίας. {εγκ. Υδρία, τόμος 24,1983:179}

Όποια κι αν είναι η οικονομική εξέλιξη της κοινωνίας, είναι αναγκαίο να εξαλειφθεί η οικογενειακή οικονομία όπου η γυναίκα είναι μια φυσική υπηρέτρια και κάθε εργασία να ενταχθεί στο γενικότερο οικονομικό σύστημα. Αυτό προϋποθέτει το μετασχηματισμό της αντίθεσης μεταξύ του εντός και του εκτός του σπιτιού, δηλαδή την αλλαγή του τρόπου εργασίας γενικότερα, τόσο μέσα, όσο και έξω απ'αυτό, κυρίως με τη μείωση του χρόνου εργασίας τόσο για τους άντρες όσο και για τις γυναίκες. {Αγκασένσκι, 2000, 100-101}

Οι πιο σημαντικοί λόγοι που επιβάλλουν τη συμμετοχή των γυναικών στους χώρους εργασίας είναι συνήθως οι παρακάτω :

1. Η οικονομική ανάγκη που έχει δημιουργηθεί από τη σχετικά ανεπαρκή αμοιβή των συζύγων (ανδρών) ή και άλλων μελών της οικογένειας που προσφέρουν οικονομική βοήθεια.
2. Η αύξηση του αριθμού << ελεύθερων >> ή << ανύπαντρων >> γυναικών.
2. Η επιθυμία της γυναίκας για αυτό-ολοκλήρωση, που έχει υποστηριχθεί από το γυναικείο κίνημα.

Ανεξάρτητα από τη συμμετοχή της γυναίκας στην επίσημη αγορά εργασίας, παρατηρείται μια ελάχιστη μείωση στις υπηρεσίες που προσφέρει στην οικογένεια, στην περιποίηση του σπιτιού και στις δραστηριότητες που σχετίζονται με τα παιδιά και το γενικό πλαίσιο της οικογένειας. Η θέση της γυναίκας, ως άτομου που κατεξοχήν φροντίζει τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας, είναι ένα φαινόμενο που παρατηρείται οικουμενικά. Στην ουσία λοιπόν τα δύο τρίτα της << εργασίας >> σε όλο τον κόσμο εκπληρώνονται από τις γυναίκες, ενώ μόνο το 10% του εισοδήματος σε παγκόσμιο επίπεδο πηγαίνει στις γυναίκες. Η μεγαλύτερη αύξηση σε αριθμό των γυναικών που έχουν εισέλθει στους χώρους εργασίας προέρχεται στην πλειοψηφία του από γυναίκες οι οποίες είναι παντρεμένες. Πολλές γυναίκες εργάζονται στην

επίσημη αγορά εργασίας επειδή και τα δύο εισοδήματα (των δύο συζύγων) είναι πλέον απαραίτητα για τη διαβίωση της οικογένειας. { Σκόδρα,1998 }

5.2 ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΑΝΔΡΩΝ-ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΩΣ ΕΠΗΡΕΑΖΕΙ ΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥΣ ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ

Όλοι μας παίρνουμε αποφάσεις –δεκάδες αποφάσεων- κάθε μέρα. Άλλες είναι μεγάλες κι άλλες μικρές. Άλλες έχουν άμεσες κι άλλες μακροχρόνιες συνέπειες. Κάποιες είναι προσωπικές αποφάσεις κι άλλες σχετίζονται με την εργασία μας. Το πώς παίρνουμε αποφάσεις είναι μια σημαντική παράμετρος για εμάς ως άτομα, τις επιχειρήσεις και το μέλλον μας. Οι πατριαρχικές αξίες μας οδήγησαν να πιστεύουμε ότι η λήψη αποφάσεων είναι μια λογική, ψυχρή διαδικασία που αφορά στο αριστερό ημισφαίριο του εγκεφάλου. Πρακτικά, αυτό φαίνεται να μην ισχύει για πολλούς άντρες και σίγουρα δεν ισχύει για την πλειοψηφία των γυναικών. Από ένστικτο, οι γυναίκες φαίνεται ότι λαμβάνουν αποφάσεις διαφορετικά απ'ότι οι άντρες. Συγκεκριμένα χρησιμοποιούν με άνεση και σε μεγαλύτερο βαθμό απ'ότι οι άντρες το δεξιό ημισφαίριο του εγκεφάλου τους –χρησιμοποιούν δηλαδή διαδικασίες συνολικής εικόνας, διαίσθησης και συμμετοχής των συναισθημάτων.

Είναι πολύ ενδιαφέρον ότι, για να επιβιώσουν μέσα στην καταιγίδα των αλλαγών που έχει φέρει η εποχή της πληροφορικής, οι επιχειρήσεις πρέπει να εμπιστευτούν και να χρησιμοποιήσουν περισσότερες διαδικασίες του δεξιού ημισφαιρίου απ'όσο έχουν συνηθίσει να κάνουν. Το αριστερό ημισφαίριο δεν μπορεί να οραματιστεί το μέλλον, δεν μπορεί να προσφέρει την πανοραμική άποψη μιας κατάστασης και δεν μπορεί να προτείνει δημιουργικές λύσεις. { Τσάτερ-Γκάστερ,1997 }

Με τη φυσική τους προτίμηση στη χρήση του δεξιού ημισφαιρίου, οι γυναίκες που σκέφτονται με προοπτική μπορούν να βοηθήσουν στην εξάλειψη της ανισορροπίας που υπήρχε μέχρι σήμερα, ανάμεσα στον τρόπο με τον οποίο αξιολογούσαμε και τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούσαμε τα δύο ημισφαίρια του εγκεφάλου μας. Αποκαθιστώντας την ισορροπία θα πετύχουμε μια παντοδύναμη ισχυροποίηση των αποφάσεων, σε όλες τις επιχειρήσεις. Γενικότερα αυτές οι ικανότητες λήψης αποφάσεων μπορούν επίσης να εφαρμοστούν με επιτυχία στον τρόπο που επιλέγουμε να χτίσουμε το μέλλον μας...

Ένας άλλος, πολύ σημαντικός παράγοντας που φέρει στην επιφάνεια διαφορές μεταξύ των δύο φύλων στο χώρο της εργασίας είναι η ικανότητα της σωστής επικοινωνίας. Η επικοινωνία λοιπόν είναι ένα ισχυρό όπλο, με το οποίο μπορεί να ασκηθεί επίδραση στους άλλους και να πραγματοποιηθούν αλλαγές. Επιπλέον οι γυναίκες έχουν σ'αυτό τον τομέα αρκετά πλεονεκτήματα έναντι των αντρών. Έχουν την τάση να αναπτύσσουν νωρίτερα τη γλώσσα, αποδίδουν καλύτερα στα επιμέρους στοιχεία της, όπως η γραμματική και η ορθογραφία και χρησιμοποιούν την επικοινωνία ως μέσο εξομάλυνσης των διαφορών και δημιουργίας αρμονίας και οικειότητας.

Αυτά τα φυσικά πλεονεκτήματα δεν έχουν μέχρι τώρα ωφελήσει τις γυναίκες στο χώρο εργασίας. Οι διαφορές που έχουν ήδη παρατηρηθεί μεταξύ γυναικών και αντρών, επεκτείνονται και στην επικοινωνία. Οι γυναίκες και οι άντρες έχουν, στο μη συνειδητό επίπεδο, διαφορετικές προϋποθέσεις του τρόπου ομιλίας. Αντί το φυσικό γυναικείο ύφος ν'αντιμετωπίζεται ως πλεονέκτημα, φαίνεται να φέρνει τις γυναίκες

σε μειονεκτική θέση στο χώρο της εργασίας, ένα πεδίο που μέχρι πρόσφατα χαρακτηριζόταν από τους αντρικούς κανόνες της ιεραρχίας, του επιθετικού ανταγωνισμού και της επικράτησης με οποιοδήποτε τίμημα. Για παράδειγμα, η τάση των γυναικών είναι να προτείνουν παρά να αναθέτουν, λένε << *ας κάνουμε αυτό...* >> και << *γιατί δεν κάνουμε εκείνο...* >> κι αυτό αντιμετωπίζεται ως αδυναμία, αναποφασιστικότητα και αναποτελεσματικότητα. {Τσάτερ-Γκάστερ,1997}

Η Ντέμπορα Τάνεν, στο βιβλίο της << *Απλά δεν καταλαβαίνεις* >>, υποστηρίζει ότι οι γυναίκες και οι άντρες μιλούν διαφορετικές << *διαλέκτους φύλου* >> και ότι ο διάλογος μεταξύ γυναικών και αντρών αποτελεί επικοινωνία μεταξύ διαφορετικών πολιτισμών. Οι γυναίκες συνήθως μιλούν και ακούνε μια γλώσσα προσέγγισης και οικειότητας και κατά την επικοινωνία τους επιχειρούν να εξασφαλίσουν τη συναίνεση, να ελαχιστοποιήσουν τις διαφορές και ν'αποφύγουν την επίδειξη ανωτερότητας. Οι άντρες από την άλλη μεριά, συνηθίζουν να μιλούν και να ακούνε τη γλώσσα της ισχύος και της ατομικότητας και κατά την επικοινωνία τους υπογραμμίζουν την ιεραρχία και λένε στους άλλους τι πρέπει να κάνουν. Αυτός ο τρόπος λειτουργεί και εξακολουθεί να λειτουργεί σε συγκεκριμένες καταστάσεις, όπως οι περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης και οι πολεμικές μάχες.

Οι διαφορές στο ύφος είναι συνήθως εμφανείς σε καταστάσεις που απαιτούν κάτι παραπάνω από ικανότητα γρήγορης λήψης αποφάσεων. Για παράδειγμα, κάτι που συμβαίνει αρκετά συχνά στον πεστικό σημερινό εργασιακό κόσμο είναι το στρες και η αναστάτωση των εργαζόμενων. Όταν κάποιος είναι εμφανώς αναστατωμένος, οι τακτικές επικοινωνίας που χρησιμοποιούν τα δύο φύλα για ν'αντιμετώπισουν την κατάσταση είναι ριζικά διαφορετικές.

Τυπικά, ο άντρας θα προτείνει μια λύση. Δίνει συμβουλές, παραμένοντας πάνω και έξω από τη συγκεκριμένη κατάσταση. Λέει φράσεις όπως << *Ξέρω πως τα πράγματα είναι δύσκολα, αλλά έχουμε πολλή δουλειά να κάνουμε... θ'αποσπάσει το μυαλό σου απ'όλα αυτά* >>. Η γυναίκα τείνει να συμπονέσει και ίσως να μοιραστεί μια παρόμοια προσωπική της εμπειρία. Θέτει τον εαυτό της στην ίδια θέση με το συνάδελφό της, ενώ ο άντρας διατηρεί την απόσταση που ορίζει η ιεραρχία. Οι περισσότερες γυναίκες διαισθάνονται ότι οι άνθρωποι έχουν ανάγκη να μιλήσουν και να μοιραστούν αυτά που τους συμβαίνουν, προτού μπορέσουν ν'ασχοληθούν αποτελεσματικά με τη δουλειά τους. { Τσάτερ- Γκάστερ,1997 }

Εκτός από τις διαφορές που υπάρχουν μεταξύ αντρών και γυναικών όσων αφορά τον τρόπο σκέψης τους και τις μεθόδους επικοινωνίας που χρησιμοποιούν στο χώρο της εργασίας υπάρχουν και σημαντικές διαφορές στον τρόπο αντιμετώπισής τους από το κοινωνικό σύνολο στο συγκεκριμένο τομέα. Η κατανομή των δραστηριοτήτων και εξυπηρετήσεων στην πόλη δεν είναι βέβαια ομοιόμορφη, ούτε ως προς την ποσότητα, ούτε ως προς την ποιότητα. Ακολουθεί και αναπαράγει κοινωνικές διαιρέσεις ταξικές, φυλετικές, εθνικές, διαιρέσεις κατά φύλο. Ενώ η ταξική διαίρεση της πόλης ή η δημιουργία εθνικών ή φυλετικών γκέτο έχει αποτελέσει αντικείμενο μελέτης, από διάφορες σκοπιές και θεωρητικές τοποθετήσεις, οι κατά φύλο διαφοροποιήσεις έχουν μείνει έξω από τον κυρίαρχο προβληματισμό πολλών επιστημονικών κλάδων και περιοχών που ασχολούνται με τη μελέτη της πόλης. Ο κυρίαρχος προβληματισμός για την ανάπτυξη της πόλης –αλλά και οι προτάσεις παρεμβάσεων σ'αυτή- στηρίζονται στα πρότυπα καθημερινής εργασίας και ζωής των αντρών (της κυρίαρχης κοινωνικής,

φυλετικής, εθνικής ομάδας), τοποθετώντας έτσι τις γυναίκες << στο περιθώριο της γεωγραφίας >>.

Η σχέση σπιτιού-τόπου δουλειάς είναι σημαντικό ζήτημα στις προσπάθειες να συνδεθεί η ανάπτυξη της πόλης με τις κατά φύλο διαιρέσεις στην κοινωνία. Αυτή η σχέση έχει πολλές φορές αντιμετωπιστεί σχηματικά ως έκφραση ενός κατά φύλο καταμερισμού εργασίας, όπου οι γυναίκες ταυτίζονται με το σπίτι, την οικογένεια και την οικιακή εργασία και οι άντρες με τον τόπο δουλειάς, την αμειβόμενη εργασία και τη δημόσια σφαίρα. Όμως μια τέτοια αντιστοιχία είναι δύσκολο να υποστηριχθεί, αφού σε διαφορετικούς χρόνους και τόπους οι γυναίκες συμμετέχουν μαζικά στην αμειβόμενη απασχόληση έξω από το σπίτι. {περιοδικό:Ο αγώνας της γυναίκας, τεύχος 47/48, Απρίλιος-Δεκέμβριος 1991, Της Ν. Βαίου, }

Επιπλέον η μερική απασχόληση έχει αυξηθεί πολύ πιο γρήγορα για τις γυναίκες στις δυτικές χώρες, παρά για τους άντρες. Ταυτόχρονα, η ανεργία αυξάνεται με πιο ραγδαίους ρυθμούς για τις γυναίκες απ'ότι για τους άντρες. Και καθώς έχουν επιβληθεί, σε παγκόσμιο γενικά επίπεδο, οικονομικοί περιορισμοί και η παύση της μερικής κάλυψης κοινωνικών αναγκών από το Κράτος, σήμερα η ευθύνη γι'αυτό πέφτει στα πλαίσια της οικογένειας και κύρια στη γυναίκα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της κατάστασης αυτής είναι η φροντίδα των ηλικιωμένων. {Σκόδρα,1998:67}

Η περιορισμένη εκπαίδευση και εξειδίκευση των γυναικών περιορίζει τις δυνατότητές τους για εργασία. Όσο περισσότερη εκπαίδευση έχει μια γυναίκα τόσο αυξάνονται οι πιθανότητες να εργαστεί και άρα και η δυνατότητα απόκτησης γοήτρου και κοινωνικής θέσης. Η κοινωνιολόγος Μ. Φοξ επισημαίνει ότι η επαγγελματική πρόοδος των γυναικών συνδέεται με την εκπαίδευσή τους περισσότερο απ'ότι των αντρών. Επίσης, η κοινωνιολόγος Κ. Γουόλφσον αναφέρει ότι η εκπαίδευση και ο γάμος είναι οι βασικότεροι παράγοντες στο περιβάλλον μιας γυναίκας που μπορούν να επηρεάσουν την καριέρα της. Η καλή επίδοση στο σχολείο, το ενδιαφέρον για σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και το να είναι ανύπαντρη είναι οι καθοριστικοί παράγοντες για την επαγγελματική επιτυχία μιας γυναίκας. Αντίθετα η έλλειψη αυτών των παραγόντων σημαίνει συνήθως δουλειά γραφείου ή νοικοκυράς.

Δεδομένου ότι η διαδικασία κοινωνικοποίησης κάνει τις γυναίκες να δίνουν προτεραιότητα στο γάμο και δευτερεύουσα σημασία στην επαγγελματική καριέρα, βασική προϋπόθεση για να πάψει η γυναικεία απασχόληση να είναι συνάρτηση του γάμου, θα ήταν η εξάλειψη της αντίληψης ότι η απασχόληση αυτή είναι προσωρινή, βοηθητική και ασυμβίβαστη με το ρόλο της γυναίκας. Βέβαια αυτή η αλλαγή νοοτροπίας δεν ιδιαίτερα εύκολη, αν λάβει κανείς υπόψη ότι η εργαζόμενη γυναίκα θεωρείται συνήθως άτομο μπερδεμένο, γεμάτο άγχη, σχεδόν δυστυχημένο, μέχρι τη στιγμή που θα βρει τον << κατάλληλο άντρα >> και θα αφήσει τον κόσμο της εργασίας, για να ασχοληθεί με το νοικοκυριό ή παρουσιάζεται σαν κάτι το αφύσικο, περιγράφεται πάντοτε σαν το αποτέλεσμα μεγάλης οικονομικής δυστυχίας και δουλεύει μόνο από αδήριτη ανάγκη, όταν δεν μπορεί να επιβιώσει αλλιώς η οικογένεια. {Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση, 1995:173-Α τόμος}

Επιπλέον το γεγονός ότι οι γυναίκες εξακολουθούν να είναι κατά το μεγαλύτερο ποσοστό υπεύθυνες για την ανατροφή των παιδιών και το νοικοκυριό, μειώνει

σημαντικά τις ευκαιρίες και δυνατότητες συμμετοχής τους στη δημόσια ζωή. Γιατί αυτή η ενασχόλησή τους τις απομονώνει φυσικά και ψυχολογικά από την κοινωνική πραγματικότητα, με αποτέλεσμα την έλλειψη πληροφόρησης και αυτοπεποίθησης, αλλά και την εμπέδωση των παραδοσιακών στερεοτύπων για το ρόλο των δύο φύλων. { Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση, 1998:45, τόμος Β }

Σε ότι αφορά την εργαζόμενη μητέρα που δοκιμάζει προσωπική ικανοποίηση από την εργασία της, συμπεριφέρεται και αντιμετωπίζει τα παιδιά της καλύτερα από τη μη εργαζόμενη μητέρα, γιατί η συναισθηματική κατάσταση της μητέρας είναι σημαντικός παράγοντας. Η κοινωνιολόγος Ε. Σουρελό στο βιβλίο της << Ιστορία και Κοινωνιολογία της γυναικείας εργασίας >>, αναφέρει ότι οι εργαζόμενες μητέρες τα καταφέρνουν καλύτερα με τα παιδιά τους, που είναι πιο έξυπνα και λιγότερο νευρικά από τα παιδιά των μητέρων που είναι πάντα παρούσες. Τιμωρούν λιγότερο τα παιδιά τους, παρακολουθούν καλύτερα την εξέλιξη των σπουδών τους και έχουν καλύτερα σχολικά αποτελέσματα. Στατιστικές και έρευνες δείχνουν ότι τα παιδιά των εργαζόμενων μητέρων είναι πιο ανεξάρτητα, παίρνουν περισσότερες πρωτοβουλίες, έχουν ερεθίσματα, μεγαλύτερη ετοιμότητα αντίδρασης στις δυσχέρειες της ζωής. Οι εργαζόμενες γυναίκες έχουν περισσότερες εμπειρίες και γι' αυτό τα παιδιά τους παίρνουν από αυτές μια τάση για μεγαλύτερη κοινωνικότητα και ευαισθησία. { Κανταρτζή, 1991 }

5.3 ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ Η ΑΝΑΛΟΓΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΑΝΤΡΩΝ-ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Είναι γεγονός ότι κατά τα τελευταία χρόνια έχει αυξηθεί κατά πολύ η συμμετοχή των γυναικών στην οικονομική, πολιτική και κοινωνική ζωή όλων των χωρών του κόσμου. Ωστόσο, σχεδόν παντού, οι γυναίκες βρίσκονται συγκεντρωμένες στα χαμηλά και μεσαία κλιμάκια της ιεραρχίας και είναι ελάχιστες εκείνες που έχουν κατορθώσει να φτάσουν σε σχετικά υψηλές θέσεις. Το φαινόμενο αυτό αναφέρεται διεθνώς με τον όρο <<η γυάλινη οροφή>> γιατί παρομοιάζεται με ένα αόρατο φράγμα που εμποδίζει τις γυναίκες να φτάσουν σε κορυφαίες θέσεις. Μια απλή παρατήρηση των ιδιωτικών και δημόσιων επιχειρήσεων, των διάφορων οργανισμών, των πολιτικών κομμάτων, των συνδικαλιστικών οργανώσεων, των σωματείων και γενικά όλων των φορέων οικονομικής, πολιτικής ή άλλης δραστηριότητας, δείχνει παντελή απουσία των γυναικών από τις διοικήσεις τους και τα ανώτατα κλιμάκια ή στην καλύτερη περίπτωση μια συμβολική μόνο παρουσία.

Παρά τις νομοθετικές αλλαγές κατά τα τελευταία χρόνια και τις προσπάθειες που γίνονται από διάφορους διεθνείς και εθνικούς οργανισμούς, οι μεταβολές στον τομέα αυτό είναι ελάχιστες. Η <<γυάλινη οροφή>> που σε ορισμένες περιπτώσεις φαίνεται να είναι από ατσάλι, εξακολουθεί να υπάρχει και είναι ελάχιστες οι γυναίκες που έχουν κατορθώσει να την διαπεράσουν. Το πρόβλημα αυτό δημιουργεί σοβαρές συνέπειες όχι μόνο για τις προικισμένες εκείνες γυναίκες που εμποδίζονται να προχωρήσουν και να αξιοποιήσουν πλήρως τις δυνατότητές τους, αλλά και για ολόκληρο το γυναικείο πληθυσμό. Με το να απουσιάζουν οι γυναίκες από τις διοικήσεις και τα υψηλόβαθμα κλιμάκια της ιεραρχίας των διάφορων οργανισμών, αποκλείεται η γυναικεία συμβολή στα κέντρα λήψης αποφάσεων, που παίζουν σημαντικό ρόλο για τη ζωή όλων των πολιτών. Έτσι καταπατείται η αρχή της δημοκρατικής αντιπροσώπευσης, παραβιάζεται η αρχή της ισότητας των ευκαιριών

και στερείται τι κοινωνικό σύνολο την πολύτιμη συμβολή που θα μπορούσε να γίνει από τις γυναίκες στη λήψη αποφάσεων. Όταν σχεδόν ο μισός πληθυσμός μιας χώρας εμποδίζεται να συμβάλλει στην οικονομική, πολιτική και κοινωνική ζωή της χώρας αυτής, σύμφωνα με τις δυνατότητές του, τότε δε μπορεί να γίνεται λόγος για αληθινή δημοκρατία. Το πρόβλημα αυτό δεν αφορά μόνο τις γυναίκες εκείνες που εμποδίζονται να αξιοποιήσουν πλήρως τις ικανότητές τους ή μόνο το γυναικείο πληθυσμό που δεν εκπροσωπείται στα κέντρα λήψης αποφάσεων, αλλά όλους τους πολίτες. Αποτελεί ένα σοβαρό ελάττωμα των σύγχρονων δημοκρατιών και πρέπει να ανησυχεί ζωηρά όλους όσους ενδιαφέρονται για τα ιδεώδη της δημοκρατίας και της ισότητας.

Για να εξηγήσουμε την ύπαρξη της γυάλινης οροφής στην εξέλιξη των γυναικών, είναι χρήσιμο να εξετάσουμε τους μηχανισμούς δια μέσου των οποίων αποκτάται, διατηρείται και ασκείται δύναμη στους διάφορους φορείς της οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής δραστηριότητας, οι οποίοι για τη διευκόλυνση της παρουσίασης αποκαλούνται γενικά <<οργανισμοί>>. Στους οργανισμούς λοιπόν αυτούς μπορεί κανείς να διακρίνει δύο μορφές δύναμης: την επίσημη δύναμη που απορρέει από τη θέση που κατέχει ένα άτομο και την ανεπίσημη δύναμη που προέρχεται από τις σχέσεις και διασυνδέσεις με άλλα άτομα μέσα ή έξω από τον οργανισμό. Άτομα σε σχετικά υψηλές θέσεις έχουν την επίσημη δύναμη που συνδέεται με τις θέσεις αυτές αλλά για να έχουν τη δυνατότητα να ανταποκριθούν στα καθήκοντά τους και να επιτύχουν πρέπει να αναπτύξουν ένα δίκτυο σχέσεων και διασυνδέσεων που θα τους δώσει και ανεπίσημη δύναμη. Υποψήφιοι για σχετικά υψηλές θέσεις αφενός μεν πρέπει να δείξουν με τις προηγούμενες επιδόσεις τους ότι είναι ικανοί να δημιουργήσουν και να ασκήσουν ανεπίσημη δύναμη, αφετέρου είναι υποχρεωμένοι να χρησιμοποιήσουν τέτοια δύναμη για να επιτύχουν στον συνήθως σκληρό ανταγωνισμό για την κατάληψη των κορυφαίων θέσεων.

Μέχρι πρόσφατα οι γυναίκες μεγάλωναν συνήθως με την προοπτική να παίζουν ρόλους που παραδοσιακά οι κοινωνίες προόριζαν γι' αυτές. Αυτό όχι μόνο τις ωθούσε σε εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές που μείωναν τις ευκαιρίες τους για υψηλές θέσεις αλλά επιπλέον τους στερούσε τη δυνατότητα να μάθουν πώς να αναπτύξουν πηγές ανεπίσημης δύναμης και πώς να αποκτήσουν, διατηρήσουν και ασκήσουν τέτοια δύναμη. Αντίθετα οι άντρες μεγάλωναν και μεγαλώνουν πάντα με την προοπτική να παίζουν ρόλους στην οικονομική, την πολιτική ή την κοινωνική ζωή και αυτό τους δίνει τη δυνατότητα να προσανατολιστούν από νωρίς προς τους στόχους τους και να εξοικειωθούν με μεθόδους που διευκολύνουν την επιτυχία τους. Με τα σημερινά δεδομένα, οι γυναίκες που επιθυμούν να ανέβουν την κλίμακα της επαγγελματικής επιτυχίας βρίσκονται σε μειονεκτική θέση, γιατί είναι υποχρεωμένες να κάνουν σημαντικούς αναπρογραμματισμούς, πράγμα που απαιτεί χρόνο και αρκετή προσπάθεια.

Ωστόσο το πρόβλημα αυτό δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ανυπέρβλητο εμπόδιο. Οι γυναίκες συνήθως έχουν μεγάλη προσαρμοστικότητα και είναι σε θέση να κάνουν γρήγορες αλλαγές με αρκετή επιτυχία. Επιπλέον ο τρόπος που μεγαλώνουν τα σημερινά κορίτσια αλλάζει βαθμιαία και η σημασία του πιο πάνω περιοριστικού παράγοντα προβλέπεται να μειωθεί. Εκείνο όμως που αποτελεί σοβαρό και σχεδόν ανυπέρβλητο πρόβλημα για την εξέλιξη των γυναικών σήμερα είναι η κυριαρχία των αντρών σε όλες σχεδόν τις σημαντικές θέσεις και η ως εκ τούτου αδυναμία των

γυναικών να δημιουργήσουν πηγές ανεπίσημης δύναμης, ανεξάρτητα από τις όποιες επιδιώξεις ή ικανότητες έχουν.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ένα σημαντικό κίνητρο για τις διαπροσωπικές σχέσεις και τη δικτύωση στον επαγγελματικό χώρο, είναι η προσδοκία εκείνων που μετέχουν για παροχή ωφελημάτων σε αμοιβαία βάση, όταν παρουσιαστεί ευκαιρία. Επειδή όμως οι γυναίκες δε έχουν συνήθως δύναμη και υπάρχει και η προσδοκία ότι δεν είναι πιθανό να αποκτήσουν δύναμη στο μέλλον, η <<αρχή της αμοιβαιότητας>> αποθαρρύνει τη συμπερίληψή τους σε τέτοιου είδους σχέσεις και διασυνδέσεις. Έτσι δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος για τις γυναίκες: Δεν τους δίνεται η δυνατότητα να καταλάβουν υψηλές θέσεις γιατί συνήθως δεν έχουν δύναμη και δεν μπορούν να αποκτήσουν δύναμη γιατί συνήθως βρίσκονται σε μη σημαντικές θέσεις.

Ένα επιπλέον πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες στον επαγγελματικό χώρο είναι η ύπαρξη ελάχιστων μόνο επιτυχημένων γυναικών, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν πρότυπα και να τις στηρίξουν στην προσπάθειά τους ν' ανέβουν. Έχει λεχθεί ότι πίσω από κάθε άντρα σε υψηλή θέση, βρίσκεται ένας άλλος μεγαλύτερος στην ηλικία άντρας, που έχει παίζει το ρόλο του μέντορα. Στην περίπτωση των γυναικών είναι δύσκολο να βρεθούν γυναίκες σε υψηλές θέσεις για να παίξουν το ρόλο αυτό. Σπάνια δε ένας άντρας με δύναμη είναι διατεθειμένος να αναλάβει το ρόλο του μέντορα για μια γυναίκα που προσπαθεί να ανέβει την κλίμακα της επιτυχίας. Επειδή σχετικά με το θέμα αυτό υπάρχει αρκετή παραπληροφόρηση, θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι περιπτώσεις υποστήριξης γυναικών από άντρες με στόχο άλλου είδους ανταλλάγματα ενδέχεται να παρατηρηθούν μόνο στην περίπτωση νεαρών γυναικών που βρίσκονται σε σχετικά χαμηλόβαθμες θέσεις. Η ωριμότητα, το αίσθημα ανεξαρτησίας και γενικά η προσωπικότητα των γυναικών καριέρας δεν δημιουργούν πρόσφορο έδαφος για τέτοιου είδους δοσοληψίες. {περιοδικό:Ο αγώνας της γυναίκας, τεύχος 51-54, Πετράκη-Κωττή, Ιούλιος 1992-Ιούνιος 1993}

Οι Τσάτερ και Γκάστερ παρομοιάζουν επίσης τη <<γυάλινη οροφή>> ως ένα φράγμα που έχει μέχρι σήμερα παρεμποδίσει τη διεξόδυση περισσότερων γυναικών στις ανώτερες βαθμίδες των οργανισμών και τα διοικητικά συμβούλια των επιχειρήσεων. Λόγω των υπαρκτών αναγκών, οι γυναίκες έχουν γίνει αποδεκτές στις κατώτερες βαθμίδες των επιχειρήσεων. Οι ανώτερες όμως θέσεις, που επιτρέπουν την πρόσβαση στη στρατηγική και τη μελλοντική κατεύθυνση μιας επιχείρησης, ανατίθενται μόνο σ' όποιον διαθέτει την <<κατάλληλη>> εμπειρία, τις <<κατάλληλες>> επαφές κι έχει παρόμοιες αξίες – κι αυτός είναι συνήθως ένας άλλος άντρας. Όλοι έχουν την τάση να προσλαμβάνουν άτομα παρόμοια με τους ίδιους. Γενικότερα, όσο υψηλότερη είναι η θέση, τόσο περισσότερο μοιάζει ο επιτυχημένο νέο στέλεχος με τα ήδη υπάρχοντα ανώτερα στελέχη. Έτσι οι άντρες εξακολουθούν να καταλαμβάνουν τις καλύτερες θέσεις! Όμως οι επιχειρήσεις έχουν ανάγκη αυτά που μπορούν να προσφέρουν οι γυναίκες, καθώς οι αξίες των γυναικών βρίσκονται πιο κοντά στις αξίες που είναι αναγκαίες στις επιχειρήσεις, τόσο σήμερα, όσο και στο άμεσο μέλλον. Έτσι για λόγους οικονομικής επιβίωσης, ο κόσμος των επιχειρήσεων χρειάζεται γυναίκες στις ανώτερες θέσεις εξουσίας και επιρροής. { Τσάτερ, Γκάστερ, 1997}

Η Κανταρτζή τονίζει επίσης ότι η βελτίωση της θέσης των γυναικών στην αγορά εργασίας δεν υπήρξε ανάλογη με την αύξηση του ποσοστού συμμετοχής τους στο εργατικό δυναμικό. Η θέση τους εξακολουθεί να είναι μειονεκτική συγκριτικά με

εκείνη των αντρών. Οι γυναίκες εξακολουθούν να μην έχουν τις ίδιες ευκαιρίες και προοπτικές με τους άντρες. Εξακολουθούν να καταλαμβάνουν τις κατώτερες βαθμίδες στην επαγγελματική ιεραρχία, θέσεις μικρού ενδιαφέροντος και ευκαιριακές δουλειές. Εξακολουθούν να συγκεντρώνονται σε <<γυναικεία>> επαγγέλματα με μισθούς και μέσα ετήσια εισοδήματα πολύ χαμηλότερα από ότι των αντρών, ενώ η ανεργία πλήττει περισσότερο τις γυναίκες από τους άντρες. { Κανταρτζή, 1991 }

Επιπλέον σύμφωνα με έρευνα του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ) για τα <<Κοινωνικά Χαρακτηριστικά της Απασχόλησης>> ο κοινωνικός ρόλος της αντρικής απασχόλησης καταγράφεται ως πιο σημαντικός συγκριτικά με τον αντίστοιχο της γυναικείας και κατά συνέπεια οι θέσεις εργασίας με απαιτήσεις και υψηλού επιπέδου εξειδικεύσεις καταλαμβάνονται από άντρες.

Ακολουθούν δύο παραδείγματα από αντίστοιχους χώρους.

A. Είναι γνωστό ότι είναι μεγάλη η συμμετοχή του γυναικείου φύλου στο εκπαιδευτικό-διδασκτικό προσωπικό. Εκείνο, ίσως, που είναι λιγότερο γνωστό, είναι ότι η συμμετοχή αυτή είναι φθίνουσα όσο ανεβαίνουν οι βαθμίδες και το κύρος της θέσης. Πλειοψηφία οι γυναίκες στο διδακτικό προσωπικό της Μέσης βαθμίδας, μειοψηφία στο διδακτικό προσωπικό της Ανώτερης-Ανώτατης βαθμίδας.

B. Στο Ι Κ Α οι γυναίκες αποτελούν το 82% του μόνιμου υγειονομικού προσωπικού. Στο ιατρικό προσωπικό, όμως, (μακροχρόνιες σπουδές, κύρος, θέση κ.λ.π.) συμμετέχουν με ποσοστό μικρότερο του 23%. Παράλληλα, ενώ αποτελούν το 60% του μόνιμου διοικητικού προσωπικού κατέχουν μόνο το 12,5% των θέσεων Διευθυντών Μονάδων.

Η ανάγνωση των στοιχείων που αφορούν τη γυναικεία απασχόληση φαίνεται να αναδεικνύει ότι η αλματώδης αριθμητική υπεροχή των γυναικών σε κάποιο επάγγελμα ισοδυναμεί με σήμα κινδύνου και χρειάζεται να αναζητηθεί κάποια αρνητική κατάσταση ή εξέλιξη στο επάγγελμα αυτό, στις συνθήκες άσκησης του, στο ύψος των αμοιβών, στις προοπτικές του.

Επιπρόσθετα, παρά τη νομοθετική κατοχύρωση της ίσης αμοιβής αντρών και γυναικών, στην πράξη φαίνεται πως οι γυναίκες εξακολουθούν να μειονεκτούν σε ότι αφορά τις αμοιβές. Το φαινόμενο υπάρχει κυρίως στον ιδιωτικό τομέα, αφού στο Δημόσιο θεωρείται αδύνατο να γίνει διάκριση λόγω φύλου. {περιοδικό ενημέρωση, Σεπτέμβριος 1996}

Η Φ. Ματσούκα στην εισήγησή της σχετικά με την ένταξη της γυναίκας στην παραγωγική διαδικασία (σε σεμινάριο κατάρτισης εκπαιδευτικών-στελεχών σε θέματα σεξουαλικής αγωγής και ισότητας των φύλων) τονίζει ότι παράλληλα με την κατοχύρωση, στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, της ίσης μεταχείρισης αντρών-γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση, θα πρέπει να δημιουργηθεί η απαραίτητη υποδομή – μηχανισμοί ελέγχου, κυρώσεων – για την εφαρμογή και τον περιορισμό των καταστρατηγήσεων των σχετικών νόμων, π. χ. ασφάλιση των συμβοηθούσων και μη αμειβομένων μελών κ. λ. π.

Έτσι λοιπόν πρέπει να υπάρχει: α) Βελτίωση και επέκταση της παρεχόμενης κοινωνικής πρόνοιας, εναρμόνιση των σχολικών ωραρίων με τα ωράρια εργασίας, δημιουργία παιδικών σταθμών στους χώρους εργασίας. β) Συστηματική ενημέρωση όσον αφορά τα δικαιώματα που παρέχουν και τις υποχρεώσεις που επιβάλλουν οι νέοι θεσμοί και οι νόμοι. γ) Συνεχής επιμόρφωση και εξειδίκευση των γυναικών στις νέες τεχνολογίες, η ενημέρωσή τους σχετικά με τους κινδύνους που εγκυμονούν οι άτυπες μορφές εργασίας. δ) Προετοιμασία-ενημέρωση των γυναικών για να εκμεταλλευτούν τις ευκαιρίες που δημιουργεί η ένταξη στην Κοινότητα, παραπέρα προώθηση των γυναικείων συνεταιρισμών. ε) Προσπάθεια ουσιαστική, που να περνά από το εκπαιδευτικό σύστημα, για να αλλάξουν οι αναχρονιστικές ανδροκρατικές δομές. στ) Προώθηση και προβολή, από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, μιας πιο ανθρώπινης κοινωνίας και να πάψει να προβάλλεται η αναπαράσταση ενός κυρίαρχου ανδροκρατικού προτύπου. { Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση, 1998:46-47-τόμος Β}

5.4 ΠΟΙΟ ΡΟΛΟ ΔΙΑΔΡΑΜΑΤΙΖΟΥΝ ΤΑ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΑΝΤΡΩΝ-ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Το πατριαρχικό σύστημα δε θα μπορούσε να επιβιώσει μέσα στους αιώνες χωρίς τη συνεργασία των μέσων ανθρώπων. Οι γυναίκες, ακριβώς όπως και οι άντρες, έχουν αφομοιώσει τους κανόνες.

Οι γυναίκες και οι άντρες διατηρούν και μεταβιβάζουν τα στερεότυπα του συστήματος, άρα και το σύστημα-την εικόνα της γυναίκας που δεν εκτιμά τον εαυτό της, βρίσκεται σε μέτρια οικονομική θέση, δεν είναι ικανή να αντεπεξέλθει σε μερικές εργασίες, είναι αδύναμη, έχει ανάγκη από την πατρική προστασία κ. λ. π. Ακόμη και σήμερα ακούμε εκφράσεις που υποβιβάζουν τις γυναίκες, όπως όταν μια μητέρα λέει στο μικρό της γιο << Το βάζεις στα πόδια σαν κορίτσι >> ή ένας πατέρας επιπλήττει τον έφηβο γιο του λέγοντας << Τα μακριά μαλλιά είναι αδερφίστικα >>.

Και οι γυναίκες ασυναίσθητα στηρίζουν το πατριαρχικό σύστημα, εξακολουθώντας να εκτελούν το μεγαλύτερο μέρος της μη αμειβόμενης εργασίας σε όλο τον κόσμο, φροντίζοντας και στηρίζοντας την οικογένειά τους φυσικά, συναισθηματικά και οικονομικά, φέρνοντας τις δουλειές τους σε πέρας, ανεξάρτητα από το πόσο τις καταπιέζουν ή τις κακομεταχειρίζονται και τοποθετώντας τις ανάγκες του συζύγου και της οικογένειάς τους πάνω από τις δικές τους.

Οι συγκαλυμμένες λοιπόν διακρίσεις κατά των γυναικών αντανακλούν μια στάση, που με τη σειρά της αντανακλά πεποιθήσεις και αξίες σχετικά με το ρόλο των γυναικών. Συχνά οι γυναίκες που δουλεύουν στο χώρο των επιχειρήσεων έχουν την εμπειρία των ανεπαισθητων ταπεινώσεων. Για παράδειγμα, η συμμετοχή σε συμβούλια που περνά απαρατήρητη, η τυχαία αναφορά σε <<γατούλες>>, η χρήση της λέξης <<κορίτσια>> όταν γίνεται αναφορά στο γυναικείο προσωπικό, η περιπαικτική αναφορά σ'ένα χαριτωμένο πρόσωπο ή σε ωραίες γάμπες. Δυστυχώς παρά την πρόοδο που έχουν σημειώσει μέχρι τώρα οι γυναίκες, γίνονται ακόμα διακρίσεις που μας ενοχλούν, ιδιαίτερα στις ανώτερες θέσεις αρκετών επιχειρήσεων. Η κυρίαρχη άποψη παραμένει ότι οι γενικοί διευθυντές πρέπει να είναι άντρες. {Τσάτερ-Γκάστερ,1997}

Δύο σημαντικά προβλήματα προκύπτουν από τα επαγγελματικά στερεότυπα των δύο φύλων. Το πρώτο είναι, ότι στον πατριαρχικό μας πολιτισμό, τα στερεότυπα της αντρικής εργασίας εκτιμώνται, επιβραβεύονται και αμείβονται καλύτερα από τα αντίστοιχα της γυναικείας εργασίας. Ένα δεύτερο, εξίσου σημαντικό πρόβλημα είναι ότι οι άντρες –ασυνείδητα ίσως- έχουν αποκλείσει τις γυναίκες από μερικούς τομείς, στους οποίους αυτές θα μπορούσαν να έχουν σημαντική προσφορά.

Το πιο πιθανό είναι ότι ποτέ δεν θα υπάρξει ίση κατανομή γυναικών και αντρών σε επαγγέλματα, όπως του μηχανικού, της νοσοκόμας και της δασκάλας. Ενώ πάντα θα υπάρχουν γυναίκες (εξίσου ικανές με τους άντρες) σε τομείς των αντρικών επαγγελματικών στερεοτύπων λόγω των προτεραιοτήτων του εγκεφάλου τους, καθώς και οι άντρες (εξίσου ικανοί με τις γυναίκες) σε τομείς των γυναικείων επαγγελματικών στερεοτύπων, φαίνεται απίθανο –σύμφωνα με τα δεδομένα που υπάρχουν σήμερα για τις προτεραιότητες των εγκεφάλων- να αποκτηθεί κάποτε ίση κατανομή γυναικών και αντρών σε όλα τα επαγγέλματα. {Τσάτερ, Γκάστερ,1997}

Οι διακρίσεις σε βάρος των γυναικών σημειώνονται πριν ακόμα από την είσοδο των γυναικών στην αγορά εργασίας και έχουν σχέση με τις διαφορετικές ευκαιρίες και πρόσβαση που έχουν οι γυναίκες στη μόρφωση. Ο κοινωνικά εδραιωμένος στερεοτυπικός καταμερισμός των ρόλων ανάμεσα στα φύλα, η παραδοσιακή αντίληψη των ρόλων, οδηγούν τις γυναίκες στην απόφαση να επενδύουν λιγότερο στη μόρφωσή τους, να επιλέγουν ορισμένα περιορισμένα επαγγέλματα και επηρεάζουν τόσο τα κίνητρά τους για επαγγελματική απασχόληση όσο και την επαγγελματική τους συμπεριφορά. Αυτό το είδος των διακρίσεων αποτελεί ένα πολύπλοκο φαινόμενο και εξαρτάται από πολιτιστικές παραδόσεις, προτιμήσεις καθώς και από τις ατομικές προσδοκίες και τα κίνητρα για επιτυχία. {Κανταρτζή,1991}

Η διάκριση των ρόλων και η διαφοροποίηση των φύλων που ενισχύθηκε με τη βιομηχανική επανάσταση, ιστορικά έχουν τοποθετήσει τις γυναίκες σε ρόλους που τις θέλουν μέσα στο σπίτι, να εκτελούν εργασίες που δεν αμείβονται οικονομικά, ενώ τους άντρες σε ρόλους μέσα στην επίσημη αγορά εργασίας, όπου η οικονομική αμοιβή είναι δεδομένη. Οι διαφορές ανάμεσα στη θέση των γυναικών και των αντρών στην επίσημη αγορά εργασίας, οφείλονται, ενδεχομένως, και σε μία ιδεολογική αντίληψη του <<δευτερεύοντος>> ή βοηθητικού εργατικού προσωπικού. Η αντίληψη αυτή πρεσβεύει ότι οι γυναίκες πρέπει να εργάζονται σε επαγγέλματα χωρίς προοπτικές ή χωρίς πιθανότητες προόδου. Οι γυναίκες τοποθετούνται σε εργασίες που χαρακτηρίζονται από διακυμάνσεις ανάλογες μ'αυτές της οικονομίας, ενώ ταυτόχρονα επικρατεί η αντίληψη ότι οι γυναίκες, παρότι είναι οι τελευταίες που θα προσληφθούν σε κάποια θέση, εντούτοις θα είναι οι πρώτες που θα απολυθούν. {Σκόδρα, 1998}

Δυστυχώς τα ίδια στερεότυπα για το ρόλο των δύο των δύο φύλων υπάρχουν στους επαγγελματικούς ρόλους των γυναικών. Ακόμα και στα σχολικά βιβλία οι γυναίκες παρουσιάζονται να ακολουθούν τα παραδοσιακά στερεότυπα για το ρόλο των δύο φύλων.

Η παρούσα κατάσταση των γυναικών στην αγορά εργασίας και ο διαχωρισμός των επαγγελμάτων που επικρατεί σήμερα είναι το αποτέλεσμα μιας μακριάς πορείας. Στις περισσότερες δυτικές χώρες μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο συνέβησαν

σημαντικές αλλαγές στην αγορά εργασίας. Μία από αυτές τις αλλαγές ήταν η εισβολή των γυναικών και η ξαφνική αύξηση της συμμετοχής τους στην αγορά εργασίας.

Αλλά η θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας συνεχίζει να είναι κατώτερη σε σύγκριση με αυτή των αντρών. Οι γυναίκες συνεχίζουν να μην έχουν τις ίδιες ευκαιρίες και προοπτικές όπως οι άντρες. Συνεχίζουν να κατέχουν τις κατώτερες θέσεις στην επαγγελματική κλίμακα, θέσεις μειωμένου ενδιαφέροντος και με περιοδικό χαρακτήρα. Συνεχίζουν να μαζεύονται σε ορισμένα <<γυναικεία επαγγέλματα>> με εισοδήματα πολύ χαμηλότερα από αυτά των αντρών. Η ανεργία χτυπά περισσότερο τις γυναίκες από τους άντρες. Οι γυναίκες ακόμα συμμετέχουν σε κάθε είδους οικογενειακές επιχειρήσεις σαν βοηθοί και όχι σαν ανταμοιβόμενα μέλη. {Κανταρτζή, 2003:97}

6. ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

6.1 ΤΙ ΟΡΙΖΟΥΜΕ ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

Σύμφωνα με τον Α. Ματακιά Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης ορίζεται το σύνολο των ειδησεογραφικών (πληροφοριακών) μέσων που απευθύνονται στις μάζες της σύγχρονης κοινωνίας.

Τα Μ. Μ. Ε. έχουν τόσο θετικό, όσο και αρνητικό ρόλο στη ζωή των πολιτών. Έτσι λοιπόν τα Μ. Μ. Ε. βοηθούν τα άτομα στους εξής τομείς : α) Διάπλαση της προσωπικότητας σε ρεαλιστικά πλαίσια. Άμεση και καθημερινή επαφή με την πραγματικότητα. β) Συμμετοχή στις πολιτικές διαδικασίες. Διάλογος μέσω εφημερίδων, περιοδικών, ραδιοφώνου, τηλεόρασης. γ) Προώθηση επιστημών, τεχνών, γραμμάτων, αφού ο πολίτης πληροφορείται τα πολιτισμικά δρώμενα. δ) Συνεχής ενημέρωση πάνω στις συνεχείς ανακατατάξεις, που σημειώνονται με γοργούς ρυθμούς, επαφή με τον διαρκώς μεταβαλλόμενο κοινωνικό περίγυρο. ε) Καλλιέργεια κοινωνικότητας, ανάπτυξη δεσμών ισχυρών και γόνιμων ανάμεσα στα μέλη της ομάδας.

Παρόλη τη θετική τους συμβολή στην εξέλιξη του ανθρώπου, τα Μ. Μ. Ε. συχνά διαδραματίζουν αρνητικό ρόλο, ο οποίος διαμορφώνεται ως εξής: α) Με τον <<ηλεκτρονικό πολιτισμό>>, σύμφωνα με τις απόψεις του Μ. Μακ Λούχαν, δηλαδή με τη ραδιοφωνική και τηλεοπτική επικοινωνία, ο άνθρωπος επιστρέφει σε μια πρωτόγονη διαδικασία ψυχοποιητικής αναμετάδοσης του μηνύματός του, που συναντά κανείς στα χρόνια της <<κοινωνίας του χωριού>>, την προφορική διαδικασία που έχουμε πριν από την ανακάλυψη της τυπογραφίας. β) Η ενημέρωση έγινε βαριά βιομηχανία. Το πρόβλημα της αλλοτρίωσης αλλάζει νόημα όταν η οικονομική δύναμη μετατοπίζεται σε αυτόν που έχει στα χέρια του τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. γ) Το περιεχόμενο των μηνυμάτων πολλές φορές δεν εξαρτάται από το συγγραφέα, αλλά από τις τεχνικές και κοινωνικές προδιαγραφές του μέσου μαζικής ενημέρωσης. δ) Ο βομβαρδισμός του πολίτη κατά περιοδικό και ομοιόμορφο τρόπο, σύμφωνα με τον οποίο τα μηνύματα ισοπεδώνονται και χάνουν τις διαφορές τους. ε) Η προώθηση ενός μαζικού τρόπου ζωής (συμπεριφοράς, σκέψης, ντυσίματος), μέσα στον οποίο οι διαφορές των ατόμων παραγκωνίζονται, ενώ κυριαρχεί η ισοπέδωση, η ομοιομορφία. στ) Όταν τα Μ. Μ. Ε. θριαμβεύουν, τότε ο άνθρωπος πεθαίνει, με την έννοια ότι παθητικοποιείται, γίνεται έρμαιο οποιωνδήποτε εξουσιαστικών μηνυμάτων, εξαθλίωση πνευματική και ηθική. {Λεξικό Εννοιών, Ματακιάς, 1993}

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης παίζουν επίσης πολύ σημαντικό ρόλο στην κοινωνικοποίηση των παιδιών. Οι εφημερίδες, η τηλεόραση, το ραδιόφωνο, ο κινηματογράφος μεταφέρουν πληροφορίες σχετικά με τη φύση και το ρόλο των φύλων. Μέσα από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, τα φύλα παρουσιάζονται με τρόπους, οι οποίοι είναι σύμφωνοι με τις στερεότυπες απόψεις τους. Επιπλέον τα μέσα αντανακλούν και ενισχύουν τα στερεότυπα του ρόλου των φύλων. Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας όχι απλώς ψυχαγωγούν αλλά επίσης πληροφορούν και πείθουν. {Κανταρτζή, 2003:82}

6.2 ΠΩΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΝΤΑΙ ΤΑ ΔΥΟ ΦΥΛΑ ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας ενισχύουν και διατηρούν τις παραδοσιακές εικόνες των αντρών και των γυναικών. Οι άντρες εμφανίζονται περισσότερο συχνά στα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Οι Μπάτλερ και Πέσλεϊ παρατηρώντας 13 μελέτες για τη συχνότητα εμφάνισης των αντρών και των γυναικών στα προγράμματα τηλεόρασης και ανέφεραν ότι το 72% των χαρακτήρων ήταν άντρες και το 28% γυναίκες. Οι έρευνες έδειξαν ότι οι άντρες εμφανίζονται περισσότερο συχνά από τις γυναίκες στους επαγγελματικούς ρόλους. Η Σύνθια Λόντ εξέτασε τους ρόλους που αποδίδονται σε γυναίκες και άντρες στα μη μουσικά ραδιοφωνικά προγράμματα. Η ανάλυση έδειξε ότι οι γυναίκες αναφέρονταν με τους οικογενειακούς τους ρόλους (μητέρα, σύζυγος, κόρη, αδελφή). Οι γυναικείοι χαρακτήρες ήταν συνήθως νεότεροι από τους άντρες. {Κανταρτζή 2003}

Γενικά ο ρόλος των Μ. Μ. Ε. στην πορεία της ισότητας των δύο φύλων είναι πρωταγωνιστικός, αποφασιστικός αλλά και αμφίδρομος. Τα Μ. Μ. Ε. μπορούν με την κατάλληλη πληροφόρηση του κοινού τους να συμβάλλουν στην εξάλειψη των στερεοτύπων που επικρατούν για τους κοινωνικούς ρόλους γυναικών και αντρών. Έχει αποδειχθεί όμως –και επιβεβαιωθεί με σχετικές έρευνες- ότι τα Μ. Μ. Ε. τα χαρακτηρίζει <<ακαμψία>> στο να απορροφήσουν, με την ίδια ταχύτητα που συμβαίνουν, τις κοινωνικές αλλαγές και κατά συνέπεια να τις αντικατοπτρίσουν. Έτσι, αδυνατούν να αφομοιώσουν την εικόνα της γυναίκας του σήμερα. Επειδή δεν αποδίδουν την πραγματικότητα, δρουν αρνητικά στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης και δεν συντελούν στην αλλαγή της νοοτροπίας για την προώθηση της ισότητας των φύλων. Σύμφωνα με τη Χ. Δαμουλιάνου σε ό,τι αφορά την πραγματική εικόνα της γυναίκας << η αναξιοπιστία των Μ. Μ. Ε. είναι οικουμενική. . . >>.

Παρατίθεται εδώ ο τρόπος αντιμετώπισης της γυναίκας, σε όλες τις εκδηλώσεις της, από τον τύπο. Ο τύπος λοιπόν εξακολουθεί και σήμερα να προβάλλει το πρότυπο της γυναίκας ως καλής νοικοκυράς, συζύγου, μητέρας. Το παραδοσιακό τρίπτυχο εμπλουτίζεται με το πρότυπο της γυναίκας ως διακοσμητικού στοιχείου ή ως σεξουαλικού αντικειμένου.

Σε πολλές εφημερίδες υπάρχουν οι παραδοσιακές σελίδες για τη γυναίκα, με συμβουλές για το σπίτι, τη μόδα, το παιδί. Λείπουν οι σελίδες οι οποίες θα περιείχαν θέματα σχετικά με την ελληνική νομοθεσία ή τις κοινοτικές δραστηριότητες στο θέμα της ισότητας, δηλαδή οι σελίδες που αναφέρονται στη γυναικεία χειραφέτηση και στα δικαιώματα της γυναίκας. Αξιοσημείωτο είναι ότι σ' ελάχιστες εφημερίδες υπάρχει

υπεύθυνος ή υπεύθυνη για τα γυναικεία θέματα. Η γυναίκα εξακολουθεί να βρίσκεται υπό την προστασία του άντρα, είτε πατέρας είναι αυτός, είτε σύζυγος.

Οι αλλαγές στα παραπάνω πρότυπα είναι μηδαμινές, απλά τα τελευταία χρόνια έρχεται να προστεθεί το πρότυπο της <<σούπερ γυναίκας>>: το πρότυπο της επιτυχημένης γυναίκας στον επαγγελματικό χώρο και στην οικογενειακή ζωή. Ο Τύπος ασχολείται με τις επιτυχημένες επαγγελματίες, οι οποίες καταφέρνουν να συνδυάσουν την καριέρα τους και την οικογενειακή τους ζωή. Να είναι επιτυχημένες ως εργαζόμενες-μητέρες- σύζυγοι. Παράλληλα με την επαγγελματική τους δραστηριότητα προβάλλουν και την οικογενειακή τους ζωή, αναφέρονται στα καθημερινά προβλήματα του νοικοκυριού και πολλές φορές φωτογραφίζονται με την οικογένειά τους. Με το διπλό αυτό συνδυασμό εννοείται σήμερα η πετυχημένη γυναίκα. Παλιότερα δεν υπήρχε το δίλημμα καριέρα ή οικογένεια. Η γυναίκα που διάλεγε το πρώτο, θυσιάζε το δεύτερο. Πίσω από το πρότυπο της <<σούπερ γυναίκας>> βρίσκεται ένας σημαντικός παράγοντας, το χρήμα. Αξίζει να τονιστεί ότι το πρότυπο αυτό εμφανίζεται στα μεσαία και στα υψηλότερα κοινωνικά στρώματα. Υπάρχουν και οι περιπτώσεις που η πετυχημένη γυναίκα παρουσιάζεται μέσα από τον Τύπο να είναι πρόθυμη να θυσιάσει τα πάντα για ένα παιδί. Η μητρότητα εξακολουθεί να θεωρείται κοινωνική καταξίωση και μέσα από τον Τύπο. {Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση, 1998}

Σε μεγάλη συχνότητα συναντάμε στον τύπο συνεντεύξεις, ειδήσεις, σχόλια, που αφορούν κυρίως τις γυναίκες του καλλιτεχνικού χώρου, σε μεγαλύτερη μάλιστα συχνότητα από τους άντρες του ίδιου χώρου. Φωτογραφίες γυναικών και όχι αντρών πλαισιώνουν ρεπορτάζ με άσχετο περιεχόμενο (π.χ. ένα ρεπορτάζ για το νέφος ή για τον καύσωνα πλαισιώνεται από τις φωτογραφίες ωραίων γυναικών που δροσιζονται σε κάποιο συντριβάνι ή παραλία).

Τα Δελτία τύπου των Γυναικείων Οργανώσεων συνήθως δεν δημοσιεύονται από τον Τύπο. Προβολή βιβλίων, μελετών, ερευνών που αφορούν το γυναικείο ζήτημα άλλες φορές αναφέρονται και άλλες όχι, καθώς αυτό εξαρτάται από τη <<φιλοτιμία>> του εκδοτικού οίκου ή από τον υπεύθυνο δημοσιογράφο. Επίσης η γυναικεία εργασία συνήθως αποσιωπάται <<Θέση>> και <<φωνή>> στις εφημερίδες έχουν μόνο οι εκλεγμένες στο Κοινοβούλιο γυναίκες πολιτικοί.

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι, παρά τις αλλαγές στη νομοθεσία, ούτε η νοοτροπία ούτε το πρότυπο της γυναίκας το οποίο προβάλλει ο Τύπος έχει αλλάξει. Στην ιεράρχηση των ειδήσεων οι γυναικείες ειδήσεις φαίνεται να έχουν τη χαμηλότερη δημοσιότητα. Αυτό συμβαίνει παρ'όλη την καλή θέληση των γυναικών να περάσουν γυναικεία θέματα, όπως είναι οι νομοθετικές ρυθμίσεις, η κατοχύρωση της θέσης της γυναίκας στον εργασιακό χώρο, κ.α. Όσον αφορά τώρα τη στελέχωση των μέσων μαζικής ενημέρωσης, διαπιστώνουμε ότι ο διαχωρισμός σε γυναικεία και ανδρικά επαγγέλματα είναι σαφής και έντονος.

Συνάγεται λοιπόν το συμπέρασμα ότι ο ρόλος της γυναίκας στα κέντρα λήψης αποφάσεων είναι ανύπαρκτος. Τα αποτελέσματα επίσης από στατιστικά στοιχεία δείχνουν ότι στα ανώτερα διοικητικά κλιμάκια η πλειοψηφία των εργαζομένων είναι άνδρες (Ε Ρ Τ, 1989). Το περίεργο πάντως είναι ότι η σχέση των ατόμων αυτών με την τηλεόραση-ραδιόφωνο είναι περισσότερο πολιτική παρά επαγγελματική.

Ο φυλετικός ρατσισμός επέρχεται και στις τεχνικές υπηρεσίες των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Οι γυναίκες αποτελούν μικρή μειοψηφία στα επαγγέλματα των ηλεκτρονικών, μηχανολόγων, μηχανικών προβολής, κ.α. {Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση, 1998}

Όσο λίγο προβάλλεται ο σοβαρός γυναικείος λόγος και τα νέα πρότυπα ρόλων των δύο φύλων, τόσο περισσότερο προβάλλεται η γυναίκα ως ευτελισμένο αντικείμενο ηδονής και βίας. Και οι διαφημίσεις –ακόμη και άσχετων προϊόντων, π. χ. αυτοκινήτων- χρησιμοποιούν τη γυναίκα με ανάλογο τρόπο. Υπάρχουν επίσης οι διαφημίσεις καλλυντικών, που έχουν γίνει από τα είδη της καταναλωτικής κοινωνίας, στα οποία η ίδια η γυναίκα καταβάλλει μεγάλο μέρος των εισοδημάτων της, τα οποία προέρχονται είτε από την εργασία της είτε από τον άντρα ή τον εραστή της, για να διατηρήσει την εικόνα της κούκλας, αντικείμενο της αρέσκειας του άντρα-αφέντη της. Η κατάσταση αυτή κάθε άλλο παρά ενισχύει την κατάργηση παλιών στερεοτύπων για το ρόλο των δύο φύλων. Κι ωστόσο, γι' αυτή την κατάργηση θα μπορούσε να είναι πολύτιμη ακριβώς η συμβολή των Μ. Μ. Ε., και ιδιαίτερα της τηλεόρασης, αν συνειδητοποιούσαν την κοινωνική αποστολή τους σ' αυτό τον πολύ σημαντικό τομέα. {Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, 1995-1996}

6.3 Η ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΩΝ

Η τηλεόραση απ'όλα τα μέσα μαζικής ενημέρωσης έχει εξελιχθεί στο μέσο με την ευρύτερη απήχηση και την ισχυρότερη επιρροή στην κοινή γνώμη. Ο συνδυασμός λόγου και εικόνας αποδείχτηκε ακατανίκητο όπλο, γι'αυτό και η τηλεόραση μόλις μπόρεσε να ξεπεράσει τις πρώτες δυσκολίες της, πέτυχε και να υπερκεράσει το ραδιόφωνο και να καταλάβει την πρώτη θέση στις προτιμήσεις του ευρέως κοινού. Σήμερα, στο μεγαλύτερο μέρος του κόσμου, δεν υπάρχει σχεδόν σπίτι χωρίς τηλεοπτική συσκευή. Από τα παραπάνω καταφαίνεται το πόσο η τηλεόραση με την τεράστια απήχηση, μπορεί να αποβεί δίκικο μαχαίρι, και με αρνητικές δηλαδή επιδράσεις, όταν συμβεί να στελεχώνεται από ανθρώπους με αμβλυμένο το αίσθημα ευθύνης. {Υδρία, τόμος 50, 1988}

Η τηλεόραση μπορεί και <<πλησιάζει>> άτομα κάθε κοινωνικής προέλευσης, γεωγραφικής περιοχής, μορφωτικού επιπέδου καταργώντας μ'αυτό τον τρόπο κάθε μορφής <<σύνορα>> ή <<εμπόδια>>. Το σπουδαιότερο όμως πλεονέκτημά της είναι ότι πλησιάζει τον άνθρωπο την ώρα του <<ελεύθερου>> χρόνου, τον πλησιάζουν σε στιγμές ανάπαυσης. Η επιλογή των ειδήσεων που ανακοινώνονται, η χρησιμοποίηση των λέξεων, η παρουσίαση των γεγονότων, η <<δραματοποίηση>>, η <<σπουδαιότητα>> που δίνεται σε ορισμένα γεγονότα, δείχνουν πως η τηλεόραση μπορεί και επηρεάζει και κατευθύνει την κοινή γνώμη. Στην προκειμένη λοιπόν περίπτωση η τηλεόραση μπορεί να ευαισθητοποιήσει την κοινή γνώμη γύρω από το θέμα της Ισότητας των δύο φύλων, μπορεί να καταργήσει τις προκαταλήψεις. Η τηλεόραση όμως συνέχεια έμμεσα ή άμεσα προβάλλει το πρότυπο της γυναίκας που έχει μοναδική της ασχολία το νοικοκυριό ή το μέγαλωμα των παιδιών. {Δουλκέρη, 1990}

Υποστηρίζεται ότι η τηλεόραση μπορεί να διδάξει μαθήματα γύρω από τον κόσμο, αλλά πρόκειται μάλλον για ένα κόσμο που κυριαρχούν συγκεκριμένοι τύποι ανθρώπων που συμπεριφέρονται με συγκεκριμένους τρόπους στα περιχαρακωμένα

όρια προδιαγεγραμμένων ρόλων. Η τηλεόραση, με άλλα λόγια, εκφράζει και αντανακλά έναν αυστηρώς στερεοτυπημένο κόσμο. Οι γυναίκες, για παράδειγμα, παρουσιάζονται στην τηλεόραση μέσα σε ρόλους κυριαρχούμενους, περισσότερο από κυρίαρχους και σε αντίθεση με τους άντρες προβάλλονται ως συχνότερα θύματα εγκληματικής συμπεριφοράς και ειδικών εγκλημάτων (ενδοοικογενειακή βία, σεξουαλική κακοποίηση κ. α.). Απεικονίζονται συναισθηματικές, παθητικές και εξαρτημένες, σε αντίθεση με τους σκληρούς, ενεργητικούς και ανεξάρτητους άντρες, εικόνες που ταιριάζουν απόλυτα στα κοινωνικά στερεότυπα και στις θέσεις που δίνουν οι κοινωνίες στα δύο φύλα.

Αυτά τα πορτραίτα και οι ρόλοι μπορεί να καλλιεργήσουν –ιδιαίτερα στα νεαρά άτομα που δεν έχουν μεγάλη κοινωνική εμπειρία- στερεοτυπικές αντιλήψεις σχετικά με τα δύο φύλα, διδάσκοντας κοινωνικά μοντέλα συμπεριφοράς και στάσης απέναντι στους κοινωνικούς ρόλους. Μπορεί επίσης να ενισχύσουν και να διαωνίσουν τις κοινωνικές ανισότητες και τις σεξιστικές αντιλήψεις.

Έρευνες έχουν αποδείξει ότι τα παιδιά αρχίζουν να αναγνωρίζουν το φύλο τους σε ηλικία 18 μηνών έως και τριών ετών. Το φύλο ενός ατόμου είναι κάτι περισσότερο από μια απλή βιολογική κατηγορία. Ενσωματώνει μια σειρά από αντιλήψεις και πεποιθήσεις, που αφορούν το πώς είναι κανείς και πώς οφείλει να είναι μέσα από την εκδήλωση του χαρακτήρα και της προσωπικότητάς του, καθώς και μέσα από την κοινωνική του συμπεριφορά. Κάθε κοινωνία έχει προκαθορισμένες προσδοκίες από τα άτομα-μέλη της, που διαφοροποιούνται με βάση τη φυλετική ταυτότητα. Στην ουσία, πρόκειται για ένα σύστημα κοινωνικά καθορισμένων στερεοτύπων, που εφαρμόζονται σε κάθε φύλο. Βάσει αυτών των στερεοτύπων ορίζονται και κατανέμονται οι κοινωνικοί ρόλοι, τους οποίους άντρες και γυναίκες ενθαρρύνονται ή αποτρέπονται να αναλάβουν. { Παπαμιχαήλ 1998-1999 }

Το να υποθέσει κανείς ότι η τηλεόραση επιδρά καθοριστικά πάνω σε ένα παθητικό κοινό με μηνύματα σεξιστικού χαρακτήρα, δεν είναι παρά μια υπεραπλουστευμένη εικόνα μιας ιδιαίτερα σύνθετης σχέσης. Ο ισχυρός ρόλος που διαδραματίζουν οι γονικές αντιλήψεις και τα πρότυπα συμπεριφοράς μέσα στην οικογένεια, οι πολυάριθμες επιρροές και τα μηνύματα που δέχεται το άτομο από την εκπαίδευση και τις ευρύτερες κοινωνικές συναναστροφές, φαίνεται ότι σχηματίζουν ένα σώμα πεποιθήσεων και κοινωνικών αντιλήψεων πάνω στο οποίο η τηλεόραση έρχεται να ασκήσει τη δική της επιρροή. Τα άτομα δε μεγαλώνουν στο κενό, αλλά μέσα σε ένα κοινωνικό περιβάλλον, με πρώτη και ισχυρή ομάδα την ίδια την οικογένειά τους και δέχονται πολλαπλές επιρροές κατά τη διαδικασία σχηματισμού των κοινωνικών αντιλήψεων. Η τηλεόραση μπορεί να ενισχύσει ή να αποδυναμώσει τα υπάρχοντα κοινωνικά στερεότυπα, γιατί αποτελεί ένα ελκυστικό και πειστικό όργανο παρουσίασης και αναπαραγωγής της κοινωνικής πραγματικότητας.

Στην περίπτωση της κατασκευής και αναπαραγωγής των κοινωνικών στερεοτύπων μέσα από την τηλεόραση, διαπιστώνεται ότι η ατομική συμπεριφορά είναι συνέπεια της συνολικής εμπειρίας που έχει ένα άτομο στη ζωή του. Αρχίζει με τη γονική καθοδήγηση, την κοινωνική εκμάθηση και αφομοίωση των στερεοτύπων που συνδέονται με τους ρόλους των δύο φύλων, τους συναισθηματικούς δεσμούς προς την κοινωνική ομάδα που ανήκει και τις κοινωνικές αρχές που στηρίζονται στις μεθόδους επίλυσης των διαφορών και συγκρούσεων στα πλαίσια των διαπροσωπικών και κοινωνικών του σχέσεων. Στη σύγχρονη κοινωνία όπου τα Μ. Μ. Ε. έχουν

αναλάβει λειτουργίες που σε παλαιότερες εποχές αποτελούσαν μέρος των λειτουργιών της οικογένειας, του σχολείου και άλλων άτυπων φορέων, συμμετέχουν καθοριστικά στην κοινωνικοποίηση του νεαρού ατόμου και αναλαμβάνουν τεράστια ευθύνη σε σχέση με τα πρότυπα συμπεριφοράς που προβάλλουν και αναπαράγουν. { Παπαμιχαήλ 1998-1999 }

Οι διαφημίσεις, κατασκευάζοντας κοινωνικά στερεότυπα για τους ρόλους των δύο φύλων, δίνουν έμφαση στην κατώτερη θέση των γυναικών. Οι τηλεοπτικές διαφημίσεις μεταφέρουν έμμεσα μηνύματα για το ρόλο των δύο φύλων, καθώς και άμεσα μηνύματα, τα οποία βοηθούν στην πώληση των προϊόντων. Η επιρροή των έμμεσων μηνυμάτων μπορεί να είναι πιο δυναμική ακριβώς γιατί τα μηνύματα μεταφέρονται με έμμεσο τρόπο. Τα διαφημιστικά μηνύματα δίνουν έμφαση στο νοικοκυριό ως την κύρια απασχόληση των γυναικών. Οι γυναίκες εμφανίζονται, σε μεγάλη έκταση, στις διαφημίσεις που αναφέρονται σε φαγητό και καλλυντικά. Οι γυναίκες συνήθως παρουσιάζονται στο σπίτι σαν μητέρες και νοικοκυρές, ενώ οι άντρες παρουσιάζονται στον τόπο εργασίας τους, σε διαφημίσεις που επιδεικνύουν δύναμη ή είναι σχετικές με οικονομικά θέματα. Επιπλέον όταν οι γυναίκες δείχνονται σε επαγγελματικούς ρόλους στα παιδικά προγράμματα, κατέχουν ένα πολύ περιορισμένο πεδίο σε αντίθεση με τους άντρες.

Είναι εμφανές ότι τα παραδοσιακά στερεότυπα του ρόλου των φύλων ήταν παρόντα στις περισσότερες μορφές των μέσων μαζικής επικοινωνίας. Είναι επόμενο ότι όσο περισσότερο παρακολουθούν τα παιδιά τηλεόραση, τόσο μεγαλύτερη θα είναι η απόκτηση γνώσεων γι' αυτά τα στερεότυπα. Είναι φυσικό ότι τα παιδιά, τα οποία παρακολουθούν σε μεγαλύτερη αναλογία προγράμματα στερεότυπα ως προς το ρόλο των φύλων, μαθαίνουν τα στερεότυπα περισσότερο εύκολα.

Γενικά, στην κοινωνία μας, έρχεται κανείς σε έκθεση σε μια μεγάλη ποσότητα πληροφοριών από διαφορετικές πηγές. Δε μπορεί κάποιος να είναι σίγουρος ότι αν μειωθούν τα στερεότυπα του ρόλου των φύλων από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, θα υπάρξει ένα δυναμικό κοινωνικό μέσο αλλαγής. Τα αποτελέσματα είναι περισσότερο σχετικά όταν τα μέσα μαζικής επικοινωνίας υποστηρίζονται από άλλες επιρροές, όπως οι εκπαιδευτικοί. Αυτό δε μειώνει τη σημασία των μέσων μαζικής επικοινωνίας αλλά δείχνει την πολυπλοκότητα του φαινομένου. Είναι βέβαιο πάντως ότι τα Μ. Μ. Ε. μπορούν να διαμορφώσουν την κοινή γνώμη και να την κάνουν περισσότερο ευαίσθητη σχετικά με τα στερεότυπα του ρόλου των φύλων. {Κανταρτζή, 2003 }

7. ΘΡΗΣΚΕΙΑ

7.1 ΤΙ ΟΡΙΖΟΥΜΕ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Σύμφωνα με την υδρία θρησκεία ορίζεται ως τα μέσα και την πρακτική με τα οποία ο άνθρωπος προσεγγίζει τον υπερβατικό κόσμο του θεού, με σκοπό να κερδίσει την εύνοια του ή να εισέλθει και ο ίδιος σε αυτόν τον υπερβατικό κόσμο. {Υδρία, 1984:427 }

Ο θεσμός της θρησκείας ενώνει τα άτομα μέσα από κοινά σύμβολα, τις αξίες και πεποιθήσεις, τους ηθικούς κανόνες, τις τελετουργίες, τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις. Οι θρησκευτικές πεποιθήσεις και τελετές καθιερώνουν κανόνες, με βάση τους οποίους τα άτομα οργανώνουν τη κοινωνική ζωή τους. Προσφέρει ένα

σκοπό και ένα λόγο ύπαρξης του ανθρώπου στη γη. Σημαντικές φάσεις της ζωής, όπως είναι η γέννηση, ο γάμος συνοδεύονται από καθιερωμένες θρησκευτικές τελετές, που αποσκοπούν στην εξύψωση της πνευματικότητας. Κάθε κοινωνία στηρίζεται στο θεσμό της θρησκείας για να προώθηση τη συμμόρφωση των πολιτών σε ορισμένους κανόνες και σε ορισμένα πρότυπα συμπεριφοράς. {Αθανασουλα-Ρεππα, Γιανακοπούλου, Μακρυνη, Ψηχοπαίδης, 2003}

Η θρησκεία προβάλλει και κείνη, ως σημαντικός φορέας που είναι, την άποψη και τη θέση της για τα δυο φύλα. Πολλοί είναι εκείνοι που ακολουθούν τους κανόνες της χριστιανικής ορθόδοξης ανθρωπολογίας και εκκλησίας και ζουν σύμφωνα με αυτούς. Ως συνέπεια τούτου επηρεάζει και εκείνη τις σχέσεις των δυο φύλων, σκιαγραφώντας την δική της φιλοσοφία για τις διαφυλικές σχέσεις.

7.2 ΟΙ ΔΙΑΦΥΛΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΣΤΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ.

Η παρουσίαση των θέσεων της χριστιανικής ανθρωπολογίας στο θέμα της σχέσης των δυο φύλων, υποδηλώνει μια ιδιαιτερότητα λογικής. Η ιδιαιτερότητα της λογικής απορρέει από το γεγονός ότι η χριστιανική εκκλησία είναι η Εκκλησία του Θεού, η οποία υπάρχει και συνεχίζει τη ζωή της με ουσιαστικό θεμέλιο και πηγής ζωής την Αποκάλυψη του Θεού στους ανθρώπους. Με το θέμα των διαφυλικών σχέσεων υποδηλώνεται η αυτονομημένη προσωπικότητα του ανθρώπου. Υπάρχει ο άντρας, υπάρχει και η γυναίκα. Είναι δυο αυτονομημένα ανθρώπινα όντα, αυτοτελή, με συγκεκριμένα δικαιώματα και καθήκοντα και επί τη βάση της αρχής αυτής γίνονται οι συζητήσεις για τις σχέσεις των δυο φύλων. Για τις διαφυλικές σχέσεις δεν υπάρχει συστηματική διδασκαλία. Δεν υπάρχει επιστημονική έκθεση των σχέσεων των δυο φύλων όπως δηλαδή λέγεται στην επιστήμη, απαρτισμένο μεθοδικό σύστημα που να παρουσιάζει σαφώς την εικόνα των σχέσεων των δυο φύλων. Η βασική πηγή για τις θέσεις της Χριστιανικής Ανθρωπολογίας στο θέμα των διαφυλικών σχέσεων είναι τα τρία πρώτα κεφαλαία του βιβλίου της Γενέσεως της Παλαιάς Διαθήκης.

Η βασική ιδέα των κεφαλαίων αυτών είναι ότι ο θεός δημιούργησε τον άνθρωπο. Ο άνθρωπος που δημιουργήθηκε από το Θεό ήταν ανδρόγυνος. Στην δημιουργία του ανθρώπου συνδυάζονταν δυο φύλα τα οποία ύστερα από νέα δημιουργικοί πράξη του Θεού, διακρίνονται σε αυτοτελείς προσωπικότητες, ο άνδρα και η γυναίκα. Οι γραφές με παραστατικό τρόπο περιγράφουν πώς ο θεός δημιούργησε την γυναίκα από τη πλευρά του Αδάμ. Στην παλαιά Διαθήκη, στα τρία αυτά κεφαλαία γίνεται λόγος για το γάμο. Ο Θεός συνδέει αυτούς τους δυο ανθρώπους, τον άνδρα και τη γυναίκα, με το γάμο και τους δίνει την εντολή να προχωρήσουν σε κοινή ζωή για την εκπλήρωση ενός σκοπού. Όμως ο άνθρωπος αποτυγχάνει στο βασικό του στόχο, κάνει επιλογή που φαίνεται ότι δεν είναι σύμφωνη με το Θεό και έτσι επέρχεται η πτώση. Το γεγονός αυτό της πτώσης διαταράσσει την σχέση του ανθρώπου με το Θεό και τη σχέση μεταξύ των δυο φύλων. {Πρασκευοπουλος, Μπεζεβεγκης, Γιαννιτσας, Καραθαναση, 1995}

Οι ιδέες του Χριστού για τις σχέσεις των δυο φύλων έγιναν νωρίς γνωστές. Σε ερώτηση αν ο άνθρωπος επιτρέπεται να χωρίσει τη γυναίκα του για κάθε αφορμή και αιτία, ο Χριστός απάντησε ότι αν ο Θεός που δημιούργησε τον άνδρα και τη γυναίκα, δημιουργούσε το διαζύγιο, τότε δεν θα δημιουργούσε μια αλλά περισσότερες γυναίκες για τον ένα άνδρα. Ο Χριστός επισημαίνει ότι ένας λόγος για να χωρίσει

κανείς τη γυναίκα του είναι η πορνεία. Εάν δεν υπάρχει ο λόγος της πορνείας και χωρίσει κανείς τη γυναίκα του, τότε μοιχάται.

Το κέντρο του μυστήριου, του προβλήματος καλύτερα, των σχέσεων των δυο φύλων στο μυστήριο της ενανθρωπίσεως είναι η Παναγία. Η Παναγία αίρει των ονειδισμό της αγαμίας, αίρει τον ονειδισμό της ατεκνίας, δυο βασικά αρνητικά στοιχεία για τη γυναίκα και καθιστά δυνατή την αγαμία ως αυτοτελές χάρισμα και όχι απλώς ως μια κατάσταση ζωής την οποία επιλέγει κανείς έτσι για τα του αρέσει να μένει άγαμος. Έτσι γίνεται κατανοητή η αγαμία των κληρικών, των μοναχών και ορισμένων ανθρώπων που ανήκουν σε χριστιανικές αδελφότητες.

Λέγοντας ο Απόστολος τι έκανε ο Χριστός για την εκκλησία, για να την αγιάσει, να την καθαρίσει και να την παραστήσει αγνή δίπλα του, υποδηλώνει πως έτσι πρέπει οι άνδρες να φέρονται στις γυναίκες και η γυναίκα για τον άνδρα να είναι το ιερότερο και υψηλότερο αντικείμενο πάσης ανθρώπινης σχέσης. Ο άνδρας πρέπει να κάνει για τη γυναίκα ότι έκανε ο Χριστός για την εκκλησία. Σε αυτό το σημείο υπάρχει μια διείσδυση της σχέσεως των δυο φύλων στο μυστήριο της σχέσεως του Χριστού με την εκκλησία. Ο Χριστός αγάπησε την εκκλησία και δημιούργησε με αυτή άρρηκτο δεσμό.

Μια βασική αρχή που δείχνει που δείχνει ο σύνδεσμος μεταξύ άνδρα και γυναίκας έχει τις συνέπειες του στους ίδιους τη στιγμή που ο ένας αγαπά τον άλλο, είναι και η ακολουθεί που αναφέρει ο Απόστολος ότι δηλαδή κανείς ποτέ δε μίσησε τα σάρκα του, αλλά τη τρέφει και την περιθάλπει, καθώς ο κύριος τρέφει και περιθάλπει την εκκλησία. Υπενθυμίζει δε πάλι το βιβλικό χωρίο ότι ο δεσμός πρέπει να είναι τέτοιος, ώστε να εγκαταλείπει ο άνδρας κάθε άλλη συγγενική σχέση η' κάθε άλλο έργο, να αφοσιώνεται στη γυναίκα του και να γίνονται οι δυο σάρκα μια. {Παρασκευοπουλος, Μπεζεβεγκης, Γιαννιτσας, Καραθαναση, 1995}

Ο Απόστολος αναφέρει και για τη φράση που ακούγεται κατά τη διάρκεια του μυστήριου του γάμου πνεύμα διασκεδάσεως, καθώς το έθιμο θέλει η γυναίκα να πατήσει το πόδι του άνδρα, για να μην την εξουσιάζει ο άνδρας <<η δε γυνή ίνα φοβείται τον άνδρα>>. Έχουν γίνει ερμηνευτικά σχόλια, ακόμη και μελέτες για αυτήν τη φράση. Είναι πολύ εύκολο να καταλάβει κανείς ότι ο φόβος έχει πολλές έννοιες, από τη χειρότερη-τη φρίκη και το τρόμο-μέχρι την ιερότερη. Δεν έχουμε να κάνουμε με το φόβο που παραλύει και εξουθενώνει, αλλά με το ιερό δέος, με ένα φόβο ιερό. Έτσι το <<η γυνή να φοβείται τον άνδρα>> παίρνει τη σημασία <<η γυνή να σέβεται τον άνδρα>> και μάλιστα τη στιγμή που ο άνδρας συμπεριφέρεται όπως ο Χριστός συμπεριφέρεται στην εκκλησία.

Ο Απόστολος Παύλος τονίζει συχνά ότι είμαστε Σώμα Χριστού και μέλη εκ μέρους. Επομένως, η καταξίωση του καθενός εκ των συζύγων πρέπει να αναζητείται, όχι στη λογική αυτοτέλεια που μπορεί να έχει το πνεύμα της κοινής λογικής, αλλά στην εν Χριστώ ένωση. Τη στιγμή που ο άνδρας και η γυναίκα είναι σωστά διαρθρωμένοι στο Σώμα του Χριστού και είναι ο Χριστός κεφαλή και του άνδρα και της γυναίκας, μέσα στο μυστήριο της εν Χριστώ Απολυτρώσεως δεν έχουμε μεμονωμένο τον άνδρα, ούτε μεμονωμένη τη γυναίκα, με τα προσωπικά τους δικαιώματα, τις προσωπικές τους αξιώσεις και τον ανταγωνισμό τους. Έτσι, ο Απόστολος Παύλος σε κάποιο σημείο θα φωνάζει ότι εν Χριστώ είμαστε ένα Σώμα. Δεν υπάρχει διάκριση άρρενος η θηλεος,

αλλά είμαστε όλοι ένα εν Χριστώ Ιησού. Αυτό συμβαίνει επειδή ακριβώς κατά τη Χριστιανική διδασκαλία ο προορισμός του ανθρώπου είναι να μορφωθεί εν Χριστώ Ιησού, να μορφωθεί μέσα του ο Χριστός, να γίνει ο ίδιος Χριστός.

Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι τελικά οι σχέσεις των δυο φύλων είναι για την εκκλησία μυστήριο, δεν εκλογιντευονται με τη τετράγωνη λογική. Οι σχέσεις των δυο φύλων κατανοούνται μέσα στο μυστήριο της εν Χριστώ Ιησού Ζωής και Απολυτρώσεως. Οι Πατέρες, αλλά και ολόκληρη η εκκλησία, αντιμετώπισαν προβλήματα ήδη από την εποχή της Καινής Διαθήκης, εξαιτίας των παρεξηγήσεων που δημιουργήθηκαν όσο αφορά τα κείμενα για τις σχέσεις των δυο φύλων. Πάντοτε η εκκλησία προσπαθούσε να εξισορροπήσει τη σχέση των δυο φύλων, γι' αυτό και υπάρχουν ορισμένοι Κανόνες οι οποίοι είναι αυστηροί έναντι εκείνων ιδιαίτερα που υποτιμούν το γάμο. Οι σχέσεις των δυο φύλων μέσα στο μυστήριο της εν Χριστώ Απολυτρώσεως, εντασσόμενες μέσα στο μυστήριο της Ζωής του Χριστού, έχουν άλλο χαρακτήρα, άλλη ποιότητα, κατανοούνται με άλλον τρόπο. {Παρασκευοπουλος, Μπεζεβεγκης, Γιαννιτσας, Καραθαναση, 1995}

Ωστόσο η Στάθη Μαρα αναφέρει για το Χριστό ότι δεν έδινε ισότιμοι, αν όχι ανώτερη, θέση στη γυναίκα και όσο για το γεγονός ότι όλοι οι Απόστολοι ήταν αρσενικοί, κάτι που πολλοί το βρίσκουν δικαιολογία στο ότι όλοι οι ιερείς είναι άντρες, πρέπει να εξετάζεται σε συνάρτηση με το χρόνο και το τόπο. Παρολαυτα οι χριστιανικές εκκλησίες, όπως εξελίχθηκαν, δέχονται τη γυναίκα σαν άτομο χαμηλότερο πνευματικά και ηθικά. Το θέμα, φαίνεται, άρχισε από τους Απόστολους, που πρέπει να είχαν παρόμοια γνώμη. Ο Παύλος συχνά ταυτίζει την εύνοια του ανθρώπου, μόνο με τον άνδρα, ενώ γράφοντας προς το Τιμόθεο την Α' επιστολή του θέλει τη γυναίκα εντελώς παραμερισμένη και υποταγμένη, μόνο αυτή τιμωρημένη από το Θεό, δηλώνοντας ότι μονάχα η υποταγή, μαζί με τη τεκνοποιία, μπορεί να τη σώσει. {Σταθα, 1990:114}

7.3 ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ.

Η προσέγγιση του θέματος των σχέσεων των δυο φυλών ορίζεται ως <<ποιμαντική>> γιατί ο λόγος που θα προφερθεί αναφέρεται άμεσα στη πράξη. Ο λόγος για τις σχέσεις των δυο φύλων οφείλει να είναι τέτοιος που πραγματικά να ενσωματώνει τον άνδρα και την γυναίκα στη πιο ουσιαστική τους σχέση μέσα στην εκκλησία. λόγος που μπορεί να γίνει πράξη, ώστε η πράξη να έχει λόγο ύπαρξης. Η ποιμαντική αυτή προσέγγιση είναι <<Θεολογική>> καθότι προσπαθεί να αρθρώσει τον λόγο του Θεού για την αλήθεια των φύλων. Οι θέσεις της εκκλησίας περιστρέφονται γύρω από τη σεξουαλική ζωή του ανθρώπου, που είναι βασικές προϋποθέσεις για την ορθόδοξη αγωγή των φύλων. Μια τέτοια αγωγή αποτελεί εγγύηση για την ορθή ανάπτυξη των σχέσεων των φύλων.

Τα φύλα, ο άνδρας και η γυναίκα, είναι για την Εκκλησία κάτι το δεδομένο από την αρχή της δημιουργίας του ανθρώπου από το Θεό, είναι θα λέγαμε μια <<ανθρωπολογική σταθερά>>. Η διαφοροποίηση σε άνδρα και γυναίκα ανήκει στα <<καλά λίαν>> της δημιουργίας και στόχος της είναι η βοήθεια και η διαδοχή του γένους των ανθρώπων. Η διαταραχή των σχέσεων του ανθρώπου με το Θεό έφερε αλυσιδωτή σειρά διαταραχών στη σχέση του ανθρώπου με τη φύση αλλά και των φύλων μεταξύ τους. Παρ' όλη όμως αυτή την έκβαση, η σχέση ανάμεσα στον άνδρα και τη γυναίκα και πιο συγκεκριμένα, η σχέση των δυο φύλων μέσα στο γάμο,

συνιστά τη πιο δυναμική εικόνα, για να συμβολίσει στην Αγία Γραφή τη σχέση του Θεού με την ανθρωπότητα, με τον εκλεκτό λαό του. { Παρασκευοπουλος, Μπεζεβεγκης, Γιαννιτσας, Καραθαναση, 1995 }

Οι δυο αυτές ενότητες, άνδρας-γυναίκα, Χριστός-εκκλησία, περιχωρούν η μια την άλλη. Το μυστήριο της ενώσεως του άνδρα με τη γυναίκα προσβλέπει στο μέγα μυστήριο της ενώσεως Χριστού-Εκκλησίας. Με αυτόν τον τρόπο, γίνεται και αυτή μέγα μυστήριο, μυστήριο και αίνιγμα ταυτόχρονα, που χαρακτηρίζεται στην ορθόδοξη παράδοση ως <<μυστήριο αγάπης>>. Ζώντας ο άνδρας και η γυναίκα μέσα στο γάμο που είναι μυστήριο αγάπης, καλούνται να ανοιχτούν στις διαστάσεις της Εκκλησίας και να οικοδομήσουν μαζί τη μικρή τους εκκλησία. Οι διαστάσεις της Εκκλησίας, δηλαδή η ενότητα, η αγιότητα, η αποστολικότητα και η καθολικότητα, γίνονται ανοίγματα της μικρής Εκκλησίας, με στόχους τη βαθιά ενότητα του άνδρα με τη γυναίκα, το στενό σύνδεσμο του ζευγαριού με το Θεό(αγιότητα), που εδώ δεν έχει μόνο ηθική έννοια. Έχει οντολογική σημασία και όχι ηθική. Έτσι το ζευγάρι είναι άγιο, επειδή είναι ξεχωριστό. Με την έννοια της καθολικότητας, ορίζουμε τη σύνδεση του ζευγαριού με όλα τα άλλα ζευγάρια, όταν δημιουργεί αλλού τύπου σχέσεις σε πλαίσιο βαθιάς ενότητας. Με την έννοια της αποστολικότητας εννοούμε την έξοδο του ζευγαριού στο κόσμο, όταν δημιουργεί παιδιά και άλλα έργα αγάπης, αξιοποιώντας έτσι, και όχι κρύβοντας, το τάλαντο της αγάπης που διαθέτει.

Ο γάμος έχει τέσσερις βασικούς στόχους, την ενότητα, την αγιότητα, τη καθολικότητα και την αποστολικότητα, που είναι ολόκληρο πρόγραμμα ζωής. Αυτό το άνοιγμα-επίτευγμα δεν είναι κάτι που επιτυγχάνεται σε μια στιγμή και μόνη, που συντελείται αυτομάτως με την ανάγνωση μιας εκκλησιαστικής ακολουθίας. Είναι πρόγραμμα ζωής, μακροπρόθεσμο, το οποίο δεν τελειώνει ποτέ και πουθενά και η αρχή του πρέπει να βρίσκεται πολύ πριν από το σημείο που μοιάζει σημείο εκκινήσεως. Είναι δηλαδή αγώνας που δεν έχει μόνο διεκδικήσεις και δικαιώματα αλλά και υποχρεώσεις. { Παρασκευοπουλος, Μπεζεβεγκης, Γιαννιτσας, Καραθαναση, 1995 }

Σκοπός της εκκλησίας στη περιοχή ζωής που μας απασχολεί, πρέπει να είναι η προσπάθεια μετάδοσης στον άνθρωπο και πιο συγκεκριμένα στο παιδί, της αλήθειας για τη ζωή των δυο φύλων χρησιμοποιώντας όλα τα διατιθέμενα μέσα και τις διαδικασίες αγωγής. Η αλήθεια αυτή, η γνώση της οποίας απελευθερώνει, θα βοηθήσει το παιδί να αποδεχτεί ολοκληρωτικά το φύλο του και όλες τις λειτουργίες και τους ρόλους που συνεπάγεται ενδεχομένως το να είναι αγόρι ή κορίτσι. Στη συνέχεια θα το βοηθήσει επίσης να διαμορφώσει τη σχέση του με το άλλο φύλο, εμπνέοντας του στάση αγάπης. Εάν η αγάπη είναι για το κάθε χριστιανό το μοναδικό πράγμα που οφείλει προς τον πλησίον του, εάν αυτό είναι το μεγάλο μας χρέος, τότε πολύ περισσότερο η αγάπη ανήκει στα πρόσωπα εκείνα που η φυσική έλξη των φύλων προδιαθέτει από μόνη της μια τέτοια κατάσταση. Η αγάπη όμως αυτή δεν είναι κάτι αυτονόητο, δεν είναι πάντα κάτι αυθόρμητο, αλλά μαθαίνεται. Οι στόχοι και οι τρόποι αγωγής διαφέρουν ανάλογα με την ηλικία του παιδιού και του εφήβου. Προϋπόθεση όμως γι' αυτήν την αγωγή αγάπης είναι και ένα κλίμα αγάπης, μέσα στο οποίο πρέπει να επιτελείται αυτή η αγωγή. Μόνο σε ένα τέτοιο κλίμα θα μπορέσει να καρποφορήσει και η αγωγή που θα αποσκοπεί σε μια ιδιαίτερη διάσταση και πτυχή αυτής της αγάπης. Και εδώ εννοείται η γενετήσια ορμή, η ερωτική επιθυμία, που ωθεί στη πραγμάτωση της μια σάρκας, της ένσαρκης αγάπης, με το άλλο φύλο. Ο μεγάλος κίνδυνος της ερωτικής ορμής είναι η αυτονόμηση της από

πρόσωπα και πράγματα. Εντεταγμένη όμως στα πλαίσια της πολύπλευρης προετοιμασίας για την αγάπη, η ερωτική ορμή και επιθυμία είναι δυνατόν να μπει στο δρόμο της τελικής πραγμάτωσης της, μόνο όταν ο νέος διαπαιδαγωγηθεί σύμφωνα με τις αρχές μιας, όπως αποκαλείται, αγωγή της σωφροσύνης. Σωφροσύνη είναι η συνετή και σύμφωνη με τη ζωή που ζει κανείς χρήση της ερωτικής ζωής. Η ερωτική ορμή, είναι αυτή που προσεγγίζει τα δυο φύλα. Αν δεν υπάρχει έλξη τα δυο φύλα δεν προσεγγίζονται, δεν πλησιάζει το ένα το άλλο.

Είναι εκπληκτικό πώς η Εκκλησία δέχεται τον έρωτα, την κλίση, την αγάπη του ενός φύλου προς το άλλο. Την υποδέχεται μάλιστα και τη θεωρεί θεμελιώδες συστατικό του γάμου. Η ακολουθία του γάμου είναι ένα μήνυμα το οποίο η Εκκλησία δίνει στα χέρια των μελλονύμφων σαν ανοιχτή επιστολή, όπου οι μελλονύμφοι βρίσκουν τις κατάλληλες οδηγίες για τη ζωή τους. Δεν είναι μόνο η ευφρόσυνη των συζύγων, αλλά και η επάρκεια των υλικών αγαθών, το άνοιγμα προς τα παιδιά και προς το κόσμο, που αναφέρονται στο κείμενο της ακολουθίας. { Πρασκευοπουλος, Μπεζεβεγκης, Γιαννιτσας, Καραθαναση, 1995 }

Ένα ζευγάρι δεν μπορεί να αυτονομηθεί και να μείνει μόνο του, κλειστός πυρήνας χωρίς τομή. Πάντοτε υπάρχουν ανοίγματα. Η Εκκλησία στην ακολουθία του γάμου προσεύχεται, όπως είπαμε και παραπάνω, για την επάρκεια των υλικών αγαθών, για το άνοιγμα προς τα παιδιά και για το άνοιγμα προς το κόσμο. Σ' αυτό το υψηλό που καλύπτει όλες τις ψυχοσωματικές διαστάσεις του γάμου και της οικογένειας, προσκαλείται να ζήσει το ζευγάρι

Αν προσεγγίσουμε προοδευτικά το κείμενο της ακολουθίας που διαβάζεται στη τελετή του γάμου, θα μείνουμε έκπληκτοι από τις πτυχές της ζωής των φύλων, που θίγονται σ' αυτό. Είναι το καταπληκτικότερο κείμενο σεξουαλικής διαπαιδαγωγήσεως(με τη λέξη <<σεξουαλική>> δεν νοείται μόνο τη γενετήσια) παιδιών και ενήλικων. Η διδασκαλία της Εκκλησίας που αφορά τη ζωή των φύλων, καθώς και άλλα θέματα, δεν βρίσκεται σε απρόσιτα και απόκρυφα βιβλία. Προσφέρεται στο καθένα μέσα από τη λατρεία και τα κείμενα που τη συνοδεύουν. Στην ακολουθία του γάμου δεν υπάρχει ούτε υποψία σεξ, αλλά τιμή και σεβασμός, γιατί η Εκκλησία ξέρει ότι οι σύζυγοι αποτελούν τύπο μιας άλλης κατάστασης. Ακόμη και στη συνουσία, όταν οι δυο συνέρχονται για να γίνουν ένα, αποτελούν εικόνα αυτού του ίδιου του Θεού. Τέτοιο υψηλό φρόνημα και εκτίμηση για το γάμο μπορεί να αποτελέσει τη καλύτερη βάση για σωστή σεξουαλική διαπαιδαγωγή του παιδιού. Αν οι σχέσεις αυτές, βιώνονται από τους γονείς μ' αυτόν τον τρόπο, το παιδί θα ανθίσει σ' ένα κόσμο, όπου οι γονείς του ζουν όμορφα αυτή τη σχέση και χαίρονται ο ένας τον άλλο. Μ' αυτόν τον τρόπο, αδιαίσθητα, το διαπαιδαγωγούν για να μπορέσει και αυτό με τη σειρά του, όταν έρθει ο χρόνος να ζήσει μια όμορφη σεξουαλική σχέση. { Παρασκευοπουλος, Μπεζεβεγκης, Γιαννιτσας, Καραθαναση, 1995 }

Μπορούμε λοιπόν λίγο πριν το τέλος να αναφέρουμε επιγραμματικά θέσεις κάποιων θρησκειών για τα δυο φύλα. Ο βουδισμός(και ως ένα σημείο ο ινδουισμός) για παράδειγμα βλέπει φιλοσοφικά τα δυο φύλα ολόιδια, εκφρασμένα με την έννοια του Ανθρώπου ενώ θεολογικά με εκείνους τους υπέροχους ύμνους των <<αδελφών καλογραιών>>, δίνει στη γυναίκα πρωτεύουσα θέση. Στον ισλαμισμό η γυναίκα δεν αναφέρεται πουθενά. Αυτό λέγεται μα δεν είναι αλήθεια, γιατί η γυναίκα αναφέρεται

σαν όργανο ηδονής και θευικής ανταπόδοσης στις καλοσύνες του ανθρώπου δηλαδή του άνδρα. {Στάθη, 1990:114}

Τελειώνοντας μπορούμε να τονίσουμε ότι η ορθόδοξη χριστιανική εκκλησία βλέπει τη σχέση των δυο φύλων μέσα από το πρίσμα του γάμου και της αγάπης, μιας αρμονικής αγάπης που κάνει τα δυο φύλα, ένα σώμα. Μια αγάπη που θα τους βοηθήσει να μεγαλώσουν σωστά τα παιδιά τους, μια αγάπη μέσα στην οποία αγιάζεται ο ερωτάς, μια αγάπη που τους φέρνει πιο κοντά στο Θεό.

8 ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ

8.1 ΠΟΛΙΤΗΣ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

Κάθε αναφορά στη δημοκρατία, είτε ως έννοια είτε ως κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα, προϋποθέτει μια συγκεκριμένη αντίληψη για το ποιος είναι ο πολίτης, υποκείμενο της δημοκρατίας. Ο τρόπος δε με τον οποίο ορίζεται αυτός δίνει το στίγμα του, σφραγίζει την ίδια τη φυσιογνωμία της σύγχρονης δημοκρατίας και συμβάλλει στις στρεβλώσεις και τις αδυναμίες της.

Η σύγχρονη οριοθέτηση της έννοιας του πολίτη και της αντίστοιχης ιδιότητας, αφενός, παραπέμπουν στις δύο βασικές παραδόσεις από τις οποίες απορρέουν (φιλελευθερισμός και πολιτειακός ριζοσπαστισμός) κι έτσι αφορούν τόσο δικαιώματα, όσο και υποχρεώσεις, και αφετέρου, συνδέονται άρρηκτα με την έννοια του έθνους-κράτους και με αυτή της δημοκρατίας. Το να είναι κανείς πολίτης ενός κράτους δηλαδή αναφέρεται σε ένα νομικό καθεστώς που του παρέχει δικαιώματα και τον επιβαρύνει με υποχρεώσεις, μέρος των οποίων παραπέμπει σε ένα σύνολο από ηθικές δεσμεύσεις σχετικά με την ενεργό εμπλοκή του, μέσω της συμμετοχής, στην πολιτική διαδικασία. Έτσι είναι χρήσιμο να γίνει η διάκριση, την οποία προτείνει ο Α. Oldfield μεταξύ της ιδιότητας του πολίτη ως νομικής θέσης και της αντίστοιχης ως πρακτικής. Ενώ η πρώτη περιλαμβάνει τα δικαιώματα που χαίρει ο πολίτης ως άτομο-μέλος μιας κοινότητας και τα οποία του επιτρέπουν, εκτός των άλλων, αν επιθυμεί να εμπλακεί στα κοινά, η δεύτερη αναφέρεται στο ουσιαστικό περιεχόμενο της λειτουργίας του ως πολίτη που ενεργεί ως τέτοιος, και αφορά το ευρύτερο κοινωνικό συμφέρον και την ουσία της δημοκρατίας.

Η ιδιότητα του πολίτη στην κυρίαρχη εννοιολόγησή της, και παρά τον φαινομενικά οικουμενικό χαρακτήρα της, αποκλείει τις γυναίκες και δεν αφομοιώνει αυτό που προσλαμβάνεται στο πλαίσió της ως διπολικότητα του φύλου. Δηλαδή ο ουδέτερος ως προς το φύλο χαρακτήρας της ιδιότητας του πολίτη υποκρύπτει ενδογενή ανδροκεντρισμό, ενώ τόσο ο ιστορικός αποκλεισμός των γυναικών από την ιδιότητα του πολίτη, όσο και η σημερινή αποδοχή τους διαποτίζονται από προϊδέασεις για το φύλο, τη φύση και τη σημασία του, προϊδέασεις οι οποίες παραπέμπουν σε μια ουσιοκρατική λογική κατηγοριοποίησης των ιδιοτήτων αντρών και γυναικών. Η κυρίαρχη εννοιολόγηση του πολίτη αποδέχεται πράγματι τη διχοτομία γυναίκες-άντρες ως δεδομένη, ακολουθώντας την κλασική παράδοση ως καθοριστική για τη σχετική ιδιότητα. Έτσι ερμηνεύεται το ότι ενώ προσλαμβάνει στην ουσία ως θεμιτό οι άντρες να απαιτούν την κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους, οι γυναίκες

νομιμοποιούνται να διεκδικούν θετικές δράσεις, προσπαθώντας να βελτιώσουν τη μειονεκτική θέση τους. {Παντελίδου-Μαλούτα, 2002}

Η αντίφαση μεταξύ της υποτέλειας που επιφυλάσσεται στις γυναίκες και της οικουμενικής ισότητας των δικαιωμάτων, η οποία αφορά τους ελεύθερους και ίσους πολίτες, στους οποίους περιλαμβάνονται πλέον κι αυτές, αποτελεί βασικό στοιχείο της φιλοσοφικής κληρονομιάς της δυτικής σκέψης. Στις διάφορες διεκδικήσεις των γυναικών μέσω του φεμινιστικού κινήματος γίνεται φανερό η συνειδητοποίηση ότι η ισότητα των δικαιωμάτων δεν αρκεί για την απελευθέρωση των γυναικών, και συνεπώς για την ουσιαστική αναγωγή τους σε πολίτες.

Χρειάζεται λοιπόν να δημιουργηθούν προϋποθέσεις ουσιαστικής απελευθέρωσης των γυναικών από την παραδοσιακή υποτελή τους θέση και τους καταναγκασμούς που προβάλλονται ως φυσικοί, έτσι ώστε ν'αποκτήσουν, εκτός των άλλων, και πραγματικούς λόγους συμμετοχής στην πολιτική διαδικασία. Η αυξημένη αίσθηση της ματαιότητας που αφορά την εμπλοκή στην πολιτική, η οποία χαρακτηρίζει το γυναικείο εκλογικό σώμα, μαρτυρεί ότι κάτι τέτοιο δεν έχει συντελεστεί ακόμη. Μαρτυρεί επίσης ενδεχομένως και ότι είναι αδύνατο να συντελεστεί με τους όρους με τους οποίους προωθείται, διότι η αναγωγή του γυναικείου, όπως ορίζεται σήμερα σε πολιτικό εμπεριέχει μια εσωτερική αντίφαση που δεν μοιάζει ακυρώσιμη. Είναι αξιοσημείωτο ότι όπου οι γυναίκες υστερούν, σε σχέση με τους άντρες, ως προς το επίπεδο και τον τύπο της πολιτικής συμμετοχής, για παράδειγμα, αυτό αποδίδεται σε υποκειμενικές τους αδυναμίες. Ποτέ στην καθιερωμένη πολιτική ανάλυση δεν υπήρξε διερεύνηση της υπόθεσης ότι, σε ορισμένες περιπτώσεις, οι ίδιες οι χρησιμοποιούμενες έννοιες, όπως πολιτική συμμετοχή ή πολιτική διαδικασία είναι εγγενώς ανδροκεντρικές, ορίζονται με σημείο αναφοράς αντρικά πρότυπα ζωής, άρα είναι σεξιστικές, με αποτέλεσμα να μη χωρούν τις γυναίκες.

Η ιδιότητα του πολίτη που αποδόθηκε στις γυναίκες με κύριο νομιμοποιητικό επιχείρημα την ιδιαίτερη κοινωνική εισφορά τους (που στην ουσία παραπέμπει στη βασική βιολογική διαφορά των φύλων, δηλαδή στη δυνατότητα σύλληψης και τη συνακόλουθη ενδεχόμενη μητρότητα), εμπεριέχει την κεφαλαιώδη αντίφαση ότι στην ίδια την εννοιολόγησή της παραπέμπει σε ό,τι δεν είναι γυναικείο. Κεντρικό κριτήριο της ιδιότητας του πολίτη, η ανεξαρτησία, περιγράφει πράγματι ό,τι θεωρείται αντρικό: το να έχεις τη δυνατότητα να φέρεις όπλα, να έχεις περιουσία και να είσαι αυτεξούσιος, ώστε να μπορείς να εξουσιάζεις και άλλους. Οι θεωρητικοί του κοινωνικού συμβολαίου, μάλιστα, αποσιωπώντας εντελώς τη διάσταση αυτού που η C. Pateman αποκαλεί <<συμβόλαιο των φύλων>>, απεικόνιζαν τη διαφορά των φύλων ως την πολιτική διαφορά μεταξύ της ελευθερίας (άντρες) και της υποτέλειας (γυναίκες), με αποτέλεσμα το παράδοξο τόσο του αποκλεισμού, όσο και της αποδοχής των γυναικών στο χώρο της πολιτικής με βάση τις ίδιες ιδιότητες: Οι γυναίκες που λόγω των <<φυσικών>> ιδιοτήτων τους αποκλείονταν, ενσωματώθηκαν στην πολιτική διαδικασία ως ο <<άλλος>>, ο υποδεέστερος και με ύψιστο πολιτικό καθήκον την πραγμάτωση της ικανότητάς τους να τεκνοποιούν. {Παντελίδου-Μαλούτα, 2002}

Σύμφωνα με τις απόψεις της Κουκουμιτζή για την ιδιότητα του πολίτη υπάρχει έντονη αντίφαση ανάμεσα στις γυναίκες και την ιδιότητα του πολίτη και επιπλέον διαγράφεται εμφανώς προβληματική η σχέση ανάμεσα στην οικογένεια και το κράτος. Οι δύο αυτές διαπιστώσεις οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η γυναικεία ύπαρξη

και η ιδιότητα του πολίτη είναι τελικά καταστάσεις αταίριαστες μεταξύ τους. {Δεληγιάννη-Κουκουμτζή, Αθήνα...}

8.2 ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ

Οι κοινωνικές ομάδες που βρίσκονταν κατά καιρούς στο περιθώριο, μεταξύ των οποίων και οι γυναίκες διακατέχονταν από την πεποίθηση ότι η σχετική απόκτηση θα τους εξασφάλιζε ισότητα και ελευθερία. Το ότι κάτι τέτοιο δεν επετεύχθη έγινε κοινή συνείδηση με την ανάπτυξη μερικών από τα νέα κοινωνικά κινήματα, τα οποία, αφού επισήμαναν τη συνύπαρξη της κατοχυρωμένης νομικής ισότητας με την κοινωνική υποτέλεια, έθεσαν ακριβώς το ερώτημα <<γιατί η τυπική απόκτηση της ιδιότητας του πολίτη και των αντίστοιχων δικαιωμάτων δεν οδήγησε στην ουσιαστική ισότητα;>>. Η έκδηλη ή λανθάνουσα αναφορά στη νεότερη πολιτική θεωρία, όπου διακηρύχθηκε η ίση ηθική αξία όλων, διακήρυξη η οποία ενέπνευσε, καθοδήγησε και νομιμοποίησε τους αγώνες αυτούς, παράβλεψε όμως ότι στο ίδιο θεωρητικό σχήμα η έννοια της οικουμενικότητας της ιδιότητας του πολίτη γίνεται αντιληπτή ως υπερβαίνουσα τις ιδιαιτερότητες και τις διαφορές: αν η οικουμενική ιδιότητα του πολίτη περιλαμβάνει όλους και αν όλοι είναι ίσοι απέναντι στο νόμο, παράλληλα όμως, όλοι εγκαλούνται ως υποκείμενα με αναφορά στα κοινά χαρακτηριστικά τους, αποσιωπώντας ό,τι τους διαφοροποιεί. Το χαρακτηριστικό αυτό της οικουμενικότητας, που ως αρχή υπήρξε προφανώς επαναστατική, μπορεί ωστόσο να συμβάλλει στον αποκλεισμό συγκεκριμένων ομάδων, παρατηρεί η I. M. Young, αφού θεωρείται ότι ενώ τα άτομα που τις συγκροτούν εγκαλούνται με σημείο αναφοράς τα γενικά χαρακτηριστικά τους, τα ειδικά τους εμποδίζουν να αποκτήσουν μια γενική, πέρα από την ειδική-ιδιοτελή αντίληψη της πραγματικότητας.

Ενώ η κοινωνία βασίζεται σε πολυμορφίες, σε πολλαπλότητες και σε διαφορές, ως σήμερα οι διαφορές αυτές δομούνται κυρίως σε διπολικότητες, κάτι που διευκολύνει το να βιώνονται ως ιεραρχικές, άρα ως σχέσεις εξουσίας. Συνεπώς, όταν οι κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις (και λόγω του φεμινιστικού κινήματος) συμβάλλουν προς την κατεύθυνση της άμβλυνσης της αυστηρής κατανομής των κοινωνικών ρόλων των φύλων, μια φεμινιστική πολιτική που διεκδικεί το δικαίωμα στη <<διαφορά>> των γυναικών δεν λειτουργεί πλέον αποδοτικά υπέρ τους, αφού αποδέχεται την κυρίαρχη ομοιογενοποιητική και περιοριστική φυλετική διπολικότητα. Δεν μπορεί κανείς να προσβάλει τη θέση του ως <<άλλου>>, όταν διεκδικεί ως ο <<άλλος>>. Το ζητούμενο είναι μάλλον πώς θα διεκδικηθεί το δικαίωμα όλων να αναπτύξουν και να εκφράσουν όλες τις πλευρές της προσωπικότητάς τους που είναι μοναδική, πέρα από προκαθορισμένους ρόλους και πρότυπα, και βεβαίως πέρα από οποιαδήποτε λογική που νομιμοποιεί την έννοια της διπολικότητας των φύλων, η οποία αποδεικνύεται ως ουσιώδης μόνο για τη λειτουργία ενός εξουσιαστικού συστήματος σχέσεων. Μόνο έτσι εξάλλου η φεμινιστική θεωρία θα ξεφύγει ουσιαστικά από το δίλημμα ισότητα ή διαφορά που θα προβάλλει πλέον ως ψεύτικο, και μόνο κατ'αυτό τον τρόπο η επιδίωξη εξασφάλισης ουσιαστικής δικαιοσύνης θα μπορέσει ενδεχομένως να προσεγγίσει αυτό που ο M. Walzer αποκαλεί <<πολύπλοκη ισότητα>>. Δηλαδή ούτε ίση αντιμετώπιση όλων αδιακρίτως (διότι αυτό συχνά αδικεί τους αδύναμους) ούτε αντιμετώπιση με βάση το τι <<αξίζει>> ο καθένας, ούτε απλώς σεβασμός δικαιωμάτων, αλλά κατοχύρωση της δυνατότητας όλων να προοδεύσουν και να αποκτήσουν ισχύ σε έναν τομέα, χωρίς όμως αυτό να τους επιτρέπει να επεκτείνουν τη σχετική ισχύ και τα ενδεχόμενα προνόμια από τον ένα τομέα σε άλλους. {Παντελίδου-Μαλούτα, 2002}

Η διπολικότητα του φύλου προβάλλει όμως ως κοινωνικά αναγκαία, στο βαθμό που είναι λειτουργική η ύπαρξη μιας διακριτής κατηγορίας υποκειμένων τα οποία πρωταγωνιστούν, κατ'αποκλειστικότητα και σε βάρος άλλων δραστηριοτήτων, στην αναπαραγωγή, φυσική και κοινωνική. Έτσι, ιδεολογικά αποδίδονται και κοινωνικά καλλιεργούνται διαφορετικά χαρακτηριστικά στις δύο ομάδες που έχουν (γιατί τους αποδόθηκαν) διαφορετικούς κοινωνικούς ρόλους. Αν η διαφοροποίηση αυτή δεν είναι πλέον κοινωνικά λειτουργική ούτε ιδεολογικά αποδεκτή, τότε η καταπιεστική διχοτομία του φύλου δεν έχει πλέον λόγο ύπαρξης. Όταν μάλιστα γίνεται όλο και περισσότερο αντιληπτό ότι το ανδρικό και το γυναικείο, όπως οριοθετούνται κοινωνικά, ενυπάρχουν σε όλες και σε όλους, ενώ η προσπάθεια κατηγοριοποίησης του κάθε υποκειμένου σε μία δεδομένη, ευκρινή και αμιγή θέση είναι περιοριστική και καταπιεστική για όλες-όλους. Δηλαδή εκτός των άλλων, δεν εναρμονίζεται και με την ιδέα της δημοκρατίας, η οποία, όπως όλες οι αντίστοιχες, εξελίσσεται και μεταβάλλεται ιστορικά, με αποτέλεσμα, σήμερα να σημαίνει πολύ περισσότερα απ'ότι στο παρελθόν, ακόμη και να νομιμοποιείται ως κεντρική οργανωτική αρχή σε όλα τα κοινωνικά πλαίσια. {Παντελίδου-Μαλούτα, 2002}

Σε σχέση με τα παραπάνω θέματα οι γυναίκες είναι μεγαλύτερα θύματα από τους άντρες. Είναι αυτές που ακόμη και στις κοινότητες προέλευσής τους δεν αντιμετωπιζόνταν ως κυρίαρχα και δρώντα υποκείμενα της δικής τους ζωής. Στα συμφραζόμενα των νέων εθνικισμών, κοινοτισμών και θρησκευτικών φονταμενταλισμών, τα δικαιώματα των γυναικών είναι, σε μεγαλύτερο βαθμό από αυτά των αντρών, υποτελή στα δικαιώματα των αντρών συγγενών τους και διατρέχουν τον κίνδυνο της κατάργησης, είτε αυτές ζουν στο εξωτερικό, είτε στις χώρες καταγωγής. Στους ομαδικούς βιασμούς που έλαβαν χώρα κατά τις πολεμικές ωμότητες στο χώρο της Γιουγκοσλαβίας, οι γυναίκες δεν ήταν ως άτομα υποκείμενα του στόχου της βίας των αντρών αλλά ούτε και το αντικείμενό τους. Κατά κύριο λόγο ήταν τα όργανα: μέσα από τον ομαδικό βιασμό των γυναικών, οι βιαστές έστελναν ένα μήνυμα στους άντρες συγγενείς τους, στην κοινότητά τους. Οι γυναίκες εξομοιώθηκαν με τα σύνορα. Ο εχθρός είναι αυτός που δεν μπορεί να διαφυλάξει τα σύνορά του ή τη γυναίκα του. Ο εχθρός ως σύνολο απεικονίζεται στο πρόσωπο της γυναίκας. {Ivekovic, 2001:294}

8.3 ΕΜΦΥΛΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

Ο κάθε άνθρωπος ακολουθεί την πολιτική του, λιγότερο ή περισσότερο συνειδητά, με αφετηρία μια γενική κατάσταση, στοιχείο της οποίας είναι ότι είμαστε έμφυλοι. Η πολιτική των φύλων ξεκινά έτσι μ'αυτή τη στοιχειώδη ψυχολογία που δημιουργεί στον καθένα, άντρα ή γυναίκα, τη συνείδηση μιας φυσικής διαφοράς, την οποία οι αλλαγές που συντελούνται στο πέρασμα του χρόνου δεν την καταργούν και την οποία πρέπει να λαβαίνουμε υπόψη όταν σχετιζόμαστε με τον άλλο. Ο εξισωτισμός είναι αφελής καθώς διατείνεται ότι βασίζεται στην ταυτότητα των δύο φύλων και δεν διεκδικεί παρά μόνο ισότητα στα δικαιώματα. Η ακριβοδικία είναι πιο δίκαιη επειδή λαμβάνει υπόψη τη διαφορά ανάμεσα στα φύλα, καθώς και ορισμένες διαφορές ανάμεσα στα άτομα. Λόγου χάρη δε θα μπορούσαμε να αντιμετωπίσουμε ισότητα τα παιδιά, τους ενήλικες και τους ηλικιωμένους.

Εν πάση περιπτώσει τα δύο φύλα δεν είναι a priori εχθροί μεταξύ τους. Το αντίθετο, παντού και πάντα άντρες και γυναίκες ενώνονται: όσο καταπιεστικές και να ήταν για

τις γυναίκες οι διάφορες μορφές που έπαιρνε η ένωσή τους, ποτέ δεν θέλησαν να απελευθερωθούν καταργώντας την.

Η ανισότητα μεταξύ αντρών και γυναικών φαίνεται να είναι μέχρι σήμερα ο κανόνας. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι οι γυναίκες δεν διαπραγματεύονταν συνεχώς το καθεστώς τους. Ομοίως, οι άντρες δεν μπόρεσαν να οικειοποιηθούν τις γυναίκες και τα παιδιά χωρίς να εξασφαλίσουν, στο μέτρο του δυνατού, τη συγκατάθεσή τους. Αυτή η υποχρέωση, να διαπραγματευόμαστε δηλαδή μια σχέση που είναι ταυτόχρονα φυσική, αναγκαία και συμβατική, όπου υπάρχουν η ανάγκη, η αλληλεγγύη και η απόκλιση συμφερόντων, είναι αυτό που προσδίδει στη σχέση μεταξύ των φύλων την πολιτική της διάσταση. {Αγκασένσκι, 2000}

Από τη στιγμή που έγινε κοινωνικά αποδεκτό ότι όλοι οι πολίτες έχουν έμφυλη διάσταση, τότε διαμορφώθηκε και μια προβληματική σχετικά με το πως εκπροσωπούνται οι διαφορετικές εκδοχές του έμφυλου, αν πρέπει να εκπροσωπηθούν ως τέτοιες, και με ποιους τρόπους η θεωρητική οικουμενικότητα της ιδιότητας του πολίτη δεν θα αφήνει στην πράξη απέξω μαζικές κοινωνικές κατηγορίες, μεταξύ των οποίων και τις γυναίκες. Αυτό που χρειάζεται είναι η διαμόρφωση μιας νέας αντίληψης για τον έμφυλο πολίτη, δηλαδή μια νέα αντίληψη για το έμφυλο υποκειμένο της δημοκρατίας. Γιατί τα όποια μέτρα υπέρ της <<ισότητας>> είναι ουσιαστικά μόνο όταν το αίτημα της ισότητας, στο οποίο ανταποκρίνονται, εντάσσεται ρητά σε ένα πλαίσιο, όπου η οικουμενικότητα εννοιολογείται ως πολλαπλότητα και όχι ως διχοτομία που εξ ορισμού είναι ιεραρχική.

Πρέπει να γίνει σαφές ότι οι επιμέρους πολιτικές <<για τις γυναίκες>> μπορεί να είναι απλές μεταρρυθμίσεις που εκσυγχρονίζουν την υποτέλεια και έτσι τη νομιμοποιούν περαιτέρω, με δεδομένο μάλιστα ότι ιστορικά, και παρά τις διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται ανάλογα με το χώρο και το χρόνο, το κράτος τείνει γενικά προς την ενδυνάμωση της γυναικείας υποτέλειας απέναντί του. Ή αντίθετα, μπορεί να τοποθετούνται πράγματι προς την κατεύθυνση της ανατροπής του κυρίαρχου συστήματος σχέσεων των φύλων, ανάλογα με το πως εντάσσονται σε μια γενικότερη στρατηγική που θα έχει ως στόχο τη διαμόρφωση μιας πιο δίκαιης, ισότιμης και δημοκρατικής κοινωνίας, δηλαδή μιας κοινωνίας στην οποία το έμφυλο δε θα παραπέμπει σε διχοτομία και ιεράρχηση. Έτσι, οι θετικές διακρίσεις, αν γίνουν αντιληπτές ως προσωρινά επιμέρους μέτρα, στο πλαίσιο μιας ριζοσπαστικής στρατηγικής για την εξάλειψη διακρίσεων ανάλογα με το φύλο, οπότε και θα καταστούν περιττές, λειτουργούν τελείως διαφορετικά ιδεολογικά απ'ότι όταν γίνουν αντικείμενο διεκδίκησης και αν προβληθούν και προσληφθούν ως αυτοσκοπός, και αν θεωρηθούν αποτέλεσμα μιας σειράς κατακτήσεων των γυναικών, οι οποίες αυτό ήθελαν. {Παντελίδου-Μαλούτα, 2002}

Η δυσκολία κάθε πολιτικής για την <<ισότητα>> των υποκειμένων ανεξαρτήτως φύλου στο πλαίσιο της πολιτικής διαδικασίας έγκειται στο ότι για να είναι ουσιαστική, πρέπει να στοχεύει στη δημοκρατία όχι μόνο ως καθεστώς, αλλά και ως πολιτισμικό πλαίσιο το οποίο πρωτίστως θα πρέπει να καθορίζει τις διυποκειμενικές σχέσεις στο λεγόμενο ιδιωτικό χώρο. Και αυτό όντως προϋποθέτει ριζικές αλλαγές στη θεώρηση του έμφυλου, οι οποίες θα συνεπάγονται απόρριψη κάθε διχοτομικής/ιεραρχικής λογικής.

Η έμφυλη και κοινωνικά έμφυλη διαφορά, συγκεκριμένα, δεν είναι μια διαφορά σαν τις άλλες, εξαιτίας του εγγενούς δεσμού μεταξύ φύλου και κοινωνικού φύλου. Δε μπορεί κανείς να την τοποθετήσει χρονικά. Για την έμφυλη-κοινωνικά έμφυλη διαφορά πρέπει να αναφερθεί ένα σημαντικό γεγονός που συχνά ξεχνιέται: άντρες και γυναίκες ανήκαν, ανήκουν και θα ανήκουν στο ίδιο είδος. Ως είδος είναι ένα. Αυτό το είδος εμφανίζεται με δύο τουλάχιστον βασικές μορφές από την άποψη της αναπαραγωγής. Για το είδος, η (έμφυλη) διαφορά και η πολλαπλότητα είναι ο όρος της ενότητας και της ταυτότητας του είδους με αυτή τη μορφή. Γυναίκες και άντρες είναι αναγκαστικά και όμοιοι και διαφορετικοί, καθώς ο δυϊσμός αντιπροσωπεύει μόνο ένα μέρος της ταυτότητας του είδους που είναι αναγκαίο να γνωρίζουμε ως θέμα αρχής, αν η λογική του <<του δυϊσμού ή της διαφοράς στην ομοιότητα>> πρόκειται να λειτουργήσουν. {Ivekovic, 2001}

Όσο αφορά την ιδιότητα του πολίτη, η ενδεχόμενη σχετική παράλειψη είναι ιδιαίτερα κρίσιμη: προφανώς δεν αρκεί για τις γυναίκες, από περιθωριοποιημένα λόγω του φύλου τους υποκείμενα να μεταμορφωθούν επιλεκτικά, λίγο περισσότερες από αυτές, σε περιθωριοποιημένα υποκείμενα λόγω του ολιγαρχικού και αλλοτριωτικού χαρακτήρα του πολιτικού συστήματος που βασίζεται και στη διπολικότητα του φύλου. Συνεπώς πρέπει να αμφισβητήσουν τις αλληλεξαρτήσεις του εξουσιαστικού διχοτομικού συστήματος σχέσεων των φύλων, συνολικά, με την ιδιότητα του πολίτη, και όχι απλώς τη σχέση του(προκαθορισμένου ως προς τα συστατικά στοιχεία του) φύλου τους με αυτή. Αυτό που επιβάλλεται στη σημερινή συγκυρία είναι μια ριζική αναδιατύπωση της ίδιας της αντίληψης περί της ιδιότητας του πολίτη, η οποία προϋποθέτει ριζική επανεξέταση της έννοιας του έμφυλου υποκειμένου που έχει η/και διεκδικεί δικαιώματα, και όχι απλώς περισσότερες γυναίκες με ταυτότητες που κοινωνικά σημασιοδοτούνται ως ανδρικές. {Παντελίδου-Μαλούτα, 2002:127}.

8.4 ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

Για όλες τις κοινωνικές ομάδες που βρίσκονται στο περιθώριο, και πρωτίστως για τις γυναίκες που αποτελούν την πολυπληθέστερη και αυτή που τέμνεται με όλες, το ζητούμενο είναι σήμερα πώς η αρχή της οικουμενικότητας του πολίτη, σεβόμενη την κάθε υποκειμενικότητα, θα εξασφαλίσει ισότιμη πρόσβαση στην ιδιότητα αυτή, πώς θα αναγάγει τη διαφορετικότητα σε κανόνα και όχι σε παρέκκλιση, πώς δηλαδή θα κατοχυρώσει θεσμικά την πολλαπλότητα των ταυτοτήτων ως θεμιτή και αναμενόμενη. Ενδεχομένως το κλειδί προς αυτή την κατεύθυνση να μην είναι μια νέα εννοιολόγηση της δημοκρατίας, ούτε καν μια άλλη συσχέτισή της με το φύλο, αντίθετα με αυτό που προβάλλει σήμερα ως κυρίαρχη πολιτική αμφισβήτησης από την πλευρά γυναικών πολιτικών. (Εννοείται η αποδοχή της διχοτομίας του φύλου που διεκδικείται μέσω του αιτήματος της ισάριθμης εκπροσώπησης/συμμετοχής και των ποσοστόσεων.)

Είναι αμφισβητήσιμο αν οι γυναίκες διεκδικώντας ως γυναίκες θα γίνουν ποτέ ισότιμοι πολίτες με τους άνδρες. Η μειονεξία που ενυπάρχει στο φυλετικό πρόσημο που τις καθορίζει δεν είναι δυνατό να συνυπάρξει με την ουσιαστική κατοχή της ιδιότητας του πολίτη, μια ιδιότητα η οποία και ως προς το φύλο των φορέων της επιβάλλει σήμερα, οπότε η δημοκρατία ως σύστημα διακυβέρνησης έχει θριαμβεύσει στο μεγαλύτερο μέρος του πλανήτη, περισσότερες από ποτέ, αλλαγές. Αλλαγές οι οποίες προβάλλουν από μια σκοπιά ως κοινωνικά αναγκαίες, αλλά παράλληλα ίσως

όχι ακόμη εφικτές, στο βαθμό που επιβάλλουν την αποδέσμευση του έμφυλου από το ιεραρχικό, με το οποίο έμοιαζε μέχρι τώρα σύμφυτο. Αλλαγές δηλαδή που αγγίζουν όλα τα επίπεδα της ζωής, και είναι τόσο ριζοσπαστικές ώστε να προβάλλουν ακόμη και ως ουτοπικές. Αν σήμερα μοιάζει ακόμη <<ουτοπικό>> το να υπάρξουν ριζικές αλλαγές στο σύστημα σχέσεων των φύλων, είναι πάντως εντελώς απαραίτητο ως προϋπόθεση για τη δημιουργία ισότιμων πολιτών της δημοκρατίας. Γιατί βέβαια, η ιδιότητα του πολίτη, ακόμη και στη πιο περιοριστική εκδοχή της, προϋποθέτει την ύπαρξη διαφορετικών αλλά ανεξάρτητων και ισότιμων υποκειμένων που κάνουν χρήση ισότιμων πολιτικών δικαιωμάτων σύμφωνα με τη κρίση τους.

Η οικουμενικότητα, συνεπώς, της ιδιότητας του πολίτη, σημαντική κατάκτηση της δυτικής πολιτικής σκέψης, θα πρέπει να περιλάβει μια άλλη αντίληψη για το υποκείμενο που αναπόφευκτα έχει φύλο. Όχι πια ως διχοτομημένο, για το οποίο φαινομενικά αποσιωπούμε τη σχετική αναφορά φύλου, παρότι αποτελεί και στοιχείο κατάταξης σε ένα σύστημα εξουσιαστικών σχέσεων, αλλά ως έμφυλο με την έννοια των πολλαπλών, πολυποικίλων και μεταβαλλόμενων τρόπων με τους οποίους βιώνει το σώμα του. Τρόποι οι οποίοι θα (πρέπει να) είναι τόσο άσχετοι με το πώς λειτουργεί ως πολίτης (δηλαδή πώς αντιλαμβάνεται τα πολιτικά διακυβεύματα στη διάστασή τους του δημοσίου συμφέροντος), όσο και το χρώμα των μαλλιών του, στο βαθμό που και τα δύο δεν θα παραπέμπουν σε ιεραρχήσεις και εξουσιαστικά πρότυπα. {Παντελίδου-Μαλούτα, 2002}

Για να επιτευχθεί το παραπάνω στο επίπεδο της θεωρίας, κάτι που αποτελεί προϋπόθεση ώστε να καταστούν εφικτές σχετικές διεκδικήσεις και πολιτικές, επιβάλλεται προηγουμένως η αποδόμηση των <<αυτονόητων>> κατηγοριών γυναίκες-άνδρες και η συνακόλουθη αποδόμηση των σχέσεων των υποκειμένων, στην έμφυλη διάστασή τους, ως εξουσιαστικών. Όσο συνεχίζεται, όμως η αναφορά σε δύο κατηγορίες φύλου, τόσο θα νομιμοποιείται η αντίληψη ότι η διαφορά είναι ίση με την απόκλιση από κάποιον κανόνα. Αντίθετα, η πολλαπλότητα και διαφορές παραπέμπουν στην αδήριτη πραγματικότητα της ποικιλίας στην υποκειμενική υπόσταση. Μια ποικιλία παπιά την οποία(η' μήπως λόγω της οποίας;)τα υποκείμενα μπορούν όντως να αντιληφθούν την πραγματικότητα στη δημόσια/συλλογική της διάσταση, και να διαμορφώσουν κρίσεις δημοσίου συμφέροντος, χρωματίζοντάς τες βέβαια με την υποκειμενική εμπειρία, κάτι που δίνει στην οικουμενικότητα της ιδιότητας του πολίτη τον αυθεντικά οικουμενικό της χαρακτήρα. Η ποικιλία αυτή, συνεπώς, οδηγεί στην απόρριψη οικουμενικών αρχών και στην κυριαρχία του ειδικού και του ιδιαίτερου, αφού η ίδια η υπόθεση περί δικαιώματος στην πολιτισμική έκφραση του καθενός και της καθεμίας, καθώς και της κάθε ιδιαιτερότητας (στο βαθμό βέβαια που σέβεται το πλαίσιο της δημοκρατίας), αποτελεί βασική αρχή που νομιμοποιείται μόνο με όρους οικουμενικότητας. {Παντελίδου-Μαλούτα, 2002}

Η διαφορά των φύλων συνάδει με την αρχή του αποκλεισμού τρίτου φύλου. Δεν υπάρχει τρίτο φύλο όπως δεν υπάρχει έκτη αίσθηση. Όπως στα ανατομικά σχεδιαγράμματα, η ανθρώπινη φιγούρα πρέπει να είναι αυτή του ζευγαριού και όχι μία μόνο φιγούρα. Γι' αυτό το λόγο, όταν θέλουμε να δώσουμε μόνο ένα πρόσωπο ή μόνο ένα όνομα στην ανθρώπινη ύπαρξη, είμαστε υποχρεωμένοι να επιλέξουμε μεταξύ του άντρα και της γυναίκας. Με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο αποκαλέσαμε τον άνθρωπο άντρα και απεικονίσαμε τον αρχέγονο ή τον πρωτόπλαστο άνθρωπο ως ένα αρσενικό ον, έπρεπε στη συνέχεια να ακονίσουμε τη φαντασία μας για να επινοήσουμε εκ νέου τη γυναίκα και να εξηγήσουμε ως προς τι δεν ήταν άντρας. {Αγκασένσκι, 2000}

Μια από τις μεγαλύτερες αδυναμίες του αφηρημένου οικουμενισμού είναι ακριβώς ότι αντικατέστησε τις διαφοροποιημένες ανθρώπινες υπάρξεις με την έννοια του αδιαφοροποίητου οικουμενικού ανθρώπου. Η έννοια αυτή, που υιοθετήθηκε αφελώς από ένα συγκεκριμένο παρακλάδι του φεμινισμού, επέτρεψε να θεωρούμε ότι πρέπει να ξεπεράσουμε τις φυσικές διαφορές και να εξουδετερώσουμε τις πολιτισμικές. Αλλά είναι καταχρηστικό να αντιτάσσουμε την οικουμενικότητα της ιδιότητας του ανθρώπου στις συμβατικές κοινωνικές <<κατασκευές>> των φύλων που βρίσκουμε στους διάφορους πολιτισμούς.

Από ορισμένες απόψεις, μπορεί να θεωρηθεί ότι το ιδεώδες της εξάλειψης της διαφοράς μεταξύ αντρών και γυναικών ή όπως λέγεται, <<της εξάλειψης των κοινωνικών φύλων>>, καθώς αποσκοπεί στην εξομοίωση των ατόμων, αποτελεί μια ολοκληρωτικού τύπου φαντασίωση. Δεν υπάρχει τίποτα χειρότερο απ'το όραμα μιας κοινωνίας όμοιων υπάρξεων που έχουν απαλλαγεί από τις διαμάχες εξαιτίας της ίδιας τους της ομοιότητας. Αυτό που συχνά αποκαλούμε <<τέλος των ιδεολογιών>>-και που για την ακρίβεια, δεν είναι παρά το τέλος των ιδεολογιών περί τέλους-δεν σημαίνει τίποτε άλλο παρά πως δεν πιστεύουμε πια ότι οι αγώνες και οι διαμάχες-ακόμη και οι πόλεμοι- μπορούν ή πρέπει να έχουν ένα τέλος και ότι, στην περίπτωση που αυτό το τέλος έρθει, όλες οι συγκρούσεις θα σταματήσουν. Έχουμε πάψει να ελπίζουμε σε μια ειρήνη που διαιώνίζεται, σε μια δικαιοσύνη που υλοποιείται οριστικά, σε μια απελευθέρωση που επιτυγχάνεται μια για πάντα. Και πολύ περισσότερο δεν πιστεύουμε στην οριστική απελευθέρωση των αντρών ή των γυναικών ούτε και στην οριστική επίλυση των συγκρούσεων μεταξύ τους. Με αυτή την έννοια εξερχόμαστε από εκείνο το φεμινισμό που εγγράφεται στη μοντέρνα λογική της απελευθέρωσης. Αυτό όμως μπόρεσε να γίνει μόνο επειδή τούτος ο φεμινισμός πέτυχε, τουλάχιστον στο δυτικό πολιτισμό, την ικανοποίηση ουσιαστικών διεκδικήσεων των γυναικών, οι οποίες είχαν πια συνειδητοποιήσει ότι ήταν υπεύθυνες της μοίρας τους, ότι έπρεπε να προβληματιστούν για τη θέση τους και να αγωνιστούν γι'αυτήν.

Έχοντας λοιπόν συνείδηση ότι δεν μπορούμε να υπερβούμε ούτε τις διαφορές ούτε τις διαμάχες, πρέπει σήμερα να διαμορφώσουμε μια σκέψη περί οικουμενικότητας που να μην κλείνει ούτε προς τη μία ούτε προς την άλλη πλευρά, αλλά που να αφήνει την ανθρωπότητα στη διττότητά της και επομένως στην εσωτερική της ετερότητα. { Αγκασένσκι, 2000 }

9. ΟΙ ΔΙΑΦΥΛΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ.

Είναι σημαντικό να δούμε πώς έχουν διαμορφωθεί οι σχέσεις των δύο φύλων στους νόμους και στο σύνταγμα γενικότερα.

Με πολλούς αγώνες, στο σύνταγμα του 1975 μπήκε για πρώτη φορά σε ελληνικό σύνταγμα, ειδική διάταξη στο άρθρο 4 η οποία καθιερώνει ρητά την ισότητα των δύο

φύλων. Όλα τα ελληνικά συντάγματα από την καταβολή του Ελληνικού Κράτους προβλέπουν την αρχή της ισότητας μεταξύ των ελλήνων πολιτών. Η αρχή αυτή εκφράζεται με την παράγραφο 1 του άρθρου 4 του Συντάγματος που ορίζει ότι <<οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου>>. Παρ' όλα αυτά η αρχή της ισότητας ερμηνεύτηκε από τη νομολογία ως ισότητα των πολιτών απέναντι στο νόμο και ισότητα του νόμου απέναντι στους πολίτες, με την έννοια της ίσης ρύθμισης των θεμάτων που αντιμετωπίζονται κάθε φορά. Έτσι η προσθήκη στη διάταξη του άρθρου 4 του Συντάγματος του 1975 της παραγράφου 2, που ορίζει ότι <<Έλληνες και Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις >>, δεν ήταν περιττή για να επέλθει η αναγκαστική τροποποίηση όλων των διατάξεων της ελληνικής νομοθεσίας που ήταν αντίθετες στη συνταγματική αρχή της ισότητας. Η διάταξη αυτή εισάγει την αρχή της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών απέναντι στο νόμο και στις μεταξύ τους σχέσεις.

{Κωνσταντοπούλου, Μαράτου, Αλιπράντη, Γερμανός, Οικονόμου, 2000, Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννιτσάς, Καραθανάση 1995}.

Υπάρχουν νομοθετικές διατάξεις που ρυθμίζουν τις σχέσεις των δυο φύλων για παράδειγμα στην οικογένεια, στην εργασία και που καθορίζουν την ισότητα μεταξύ του άνδρα και της γυναίκας. Αρχή έγινε από το Οικογενειακό Δίκαιο. Επί αρκετά χρόνια ετοιμαζόταν η μεταρρύθμισή του, η οποία είναι ριζική. Από κει που ήταν ο άντρας αρχηγός της οικογένειας, ο οποίος αποφάσιζε για ότι αφορούσε την οικογένεια και τα παιδιά, σήμερα δεν υπάρχει αρχηγός. Άνδρας και γυναίκα είναι ισότιμοι σύντροφοι και συναποφασίζουν για ότι αφορά τα παιδιά και την οικογένεια. Και οι δυο όμως φέρουν και τα βάρη της οικογένειας. <<ίσα δικαιώματα, ίσες υποχρεώσεις>>. Το νέο οικογενειακό δίκαιο είναι από τα προοδευτικότερα Οικογενειακά Δίκαια της Ευρώπης, η' μάλλον του κόσμου.

Οικογενειακό Δίκαιο είναι το δίκαιο, οι κανόνες του Δικαίου, το σύνολο των κανόνων του Δικαίου, που ρυθμίζουν τις σχέσεις ανάμεσα στους συζύγους και ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά.

Για το θέμα των προσωπικών σχέσεων το παλαιό άρθρο του Αστικού Κώδικα έλεγε ότι ο ανήρ είναι η κεφαλή της οικογένειας και αποφασίζει περί παντός, ότι αφορά το συζυγικό βίο. Υπήρχε λοιπόν ένα μνημείο ανισότητας: ο ανήρ κεφαλή της οικογένειας και ο ανήρ αποφασίζων περί παντός ότι αφορά το συζυγικό βίο. Εις αντικατάσταση του παλιού << είναι η κεφαλή της οικογένειας >>, τώρα ο νόμος προβλέπει ότι οι σύζυγοι αποφασίζουν από κοινού περί παντός ότι αφορά το συζυγικό βίο. Στην παράγραφο 2 του άρθρου 1387 ορίζεται ότι οι σύζυγοι πρέπει να ρυθμίζουν τους ρόλους στην οικογένεια σεβόμενη τη προσωπικότητα του άλλου. Μία άλλη αλλαγή είναι το επώνυμο. Με το παλαιό Δίκαιο, η γυναίκα έπαιρνε το επώνυμο του άνδρα της ως νόμιμο επώνυμό της, δηλαδή ως επώνυμο που και κοινωνικά το χρησιμοποιούσε αλλά και αναγραφόταν στην ταυτότητά της, στο διαβατήριό της, γεγονός αντίθετο με την ισότητα. Το επώνυμο έπρεπε να ικανοποιεί τρεις αρχές. Πρώτον, να είναι κατά το δυνατόν αμετάβλητο σε όλη τη ζωή των ανθρώπων, όπως είναι και για τους άνδρες. Δεύτερον, να εκφράζει όσο γίνεται, την ισότητα της οικογένειας και, τρίτον, να μην δημιουργεί ανισότητες. Κάποια λοιπόν από τις τρεις αρχές έπρεπε να θυσιαστεί. Αποφασίστηκε ο γάμος να μην επιφέρει καμία μεταβολή

στο επώνυμο των συζύγων. Ούτε ο ένας να αλλάζει, ούτε και ο άλλος: ο καθένας να διατηρεί το πατρικό του, ας πούμε, το οικογενειακό του, επώνυμο.

Στο θέμα των περιουσιακών σχέσεων τα πράγματα ήταν απλούστερα. Στην Ελλάδα ισχύει η περιουσιακή αυτοτέλεια των συζύγων. Ο καθένας έχει όσα είχε αποκτήσει την ώρα που παντρεύεται. Όσα αποκτά, γιατί του τα χαρίζουν, γιατί δουλεύει, γιατί αγοράζει, γιατί κερδίζει κατά τη διάρκεια του γάμου, υπολογίζονται χωριστά. Επομένως δεν υπάρχει πρόβλημα διαχείρισης, αφού ο καθένας έχει τα δικά του και τα διαχειρίζεται. Άλλο ήταν το πρόβλημα. Το πρόβλημα ήταν ότι ακόμα συχνά η γυναίκα δουλεύει στο σπίτι(οικιακά ή μη, πληρωνόμενη εργασία στα χωράφια, όχι και τόσο οικιακά και σκληρή δουλειά), αλλά δεν παίρνει μεροκάματο, ενώ ο άνδρας, κατά κανόνα, δουλεύει επαγγελματικά έξω από το σπίτι. Άρα, ο μεν άνδρας δουλεύοντας έχει μια πιθανότητα να αυξήσει τη περιουσία του. Η γυναίκα, ασχολούμενη με τα οικιακά όσο καλά και να δουλέψει, το πολύ-πολύ ένα ευχαριστώ να ακούσει και αυτό αβέβαιο. Αφού δεν πληρώνεται, περίπτωση να μεγαλώσει την περιουσία της, δεν υπάρχει. Ενώ δηλαδή η περιουσία έχει αυξηθεί με κοινές προσπάθειες, έστω και ψυχολογικές από τη πλευρά της γυναίκας, που κρατά το σπίτι καθαρό και ευχάριστο, συμπαραστέκεται στον άνδρα της, τελικά η περιουσία γράφεται στο όνομα του ανδρός. Όταν λυθεί ο γάμος, δεν πρέπει να πάρει κάποιος <<μερτικό>> από αυτό που βοήθησε να κερδισθεί κατά τη διάρκεια του γάμου; Έτσι καθιερώθηκε με νόμο ο θεσμός που λέγεται <<αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα>>. Συμμετοχή στα αποκτήματα σημαίνει ότι αν ο ένας σύζυγος(συνήθως, αλλά όχι πάντοτε, θα είναι ο άνδρας) αύξησε κατά τη διάρκεια του γάμου τη περιουσία του περισσότερο από τον άλλον, ο άλλος αυτός σύζυγος, που αύξησε λιγότερο ή καθόλου την περιουσία του, έχει δικαίωμα να πάρει ένα μέρος(το 1/3) από τη διαφορά στην επαύξηση της περιουσίας του άλλου, εκείνου που τη μεγάλωσε περισσότερο.

Όσο για τις σχέσεις μεταξύ γονέων και παιδιών, ο νόμος έλεγε παλαιότερα ότι ο πατέρας έχει τη πατρική εξουσία και αποφασίζει αυτός για όλα. Το περίεργο είναι ότι νομικώς η μητέρα δεν υπήρχε. Δεν έχει καμία εξουσία σε σχέση με το παιδί της, ούτε να αποφασίσει, ούτε να ερωτηθεί καν περί των αποφάσεων για το παιδί. Βεβαίως στη πράξη δεν γίνονταν έτσι. Στην πράξη, τα περισσότερα θέματα ο πατέρας ήταν ευτυχής που τα ρύθμιζε η μητέρα

Όμως η πατρική εξουσία στο νέο νόμο έγινε <<γονική μέριμνα>>. Εκείνο που χαρακτηρίζει δηλαδή τη σχέση των γονέων με τα παιδιά(των γονέων πια και όχι του πατέρα), δεν είναι ότι οι γονείς αποφασίζουν και διατάζουν, είναι ότι έχουν το χρέος να μεριμνούν για το ανήλικο παιδί. Επομένως, έχουμε την ισοτιμία των φύλων που εκφράζεται με την αντικατάσταση της <<εξουσίας>> από τη <<μέριμνα>>.

Όπως είπαμε και παραπάνω το Ελληνικό Σύνταγμα θεσπίζει και περιφρουρεί τις σχέσεις των δύο φύλων μέσα στο χώρο της εργασίας. Η ισότητα των φύλων στην απασχόληση κατοχυρώνεται με διατάξεις υπερνομοθετικές (του συντάγματος 1975, του Ευρωπαϊκού Κοινοτικού Δικαίου και επικυρωμένων διεθνών συμβάσεων) και νομοθετικές. Οι νομοθετικές διατάξεις πρέπει να είναι σύμφωνες προς τις υπερνομοθετικές αλλιώς οι δεύτερες υπερισχύουν. Οι ειδικότερες αρχές της ισότητας των φύλων στους προαναφερόμενους τομείς είναι: α) η αρχή της ισότητας των αμοιβών, β) η αρχή της ισότητας μεταχείρισης στην απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και τον επαγγελματικό προσανατολισμό. Το Σύνταγμα 1975 καθιερώνει την γενική αρχή της ισότητας των φύλων(άρθρο 4 παρ. 2 που ορίζει ότι οι Έλληνες

και Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις), και την ειδικότερη αρχή της ισότητας αμοιβών.

<< Αμοιβή >> αποτελούν όχι μόνο οι βασικοί ή κατώτερη μισθοί ή αποδοχές, αλλά και όλα τα άλλα οφέλη που παρέχονται άμεσα ή έμμεσα σε χρήμα ή είδος από τον εργοδότη στον εργαζόμενο, λόγω της σχέσης εργασίας ή εξαιτίας της απασχόλησης. Ο νόμος 1414/1984 βάζει σε εφαρμογή στο πεδίο της απασχόλησης, των συνταγματικών και κοινοτικών διατάξεων της ισότητας. Ο νόμος 1483/1984 προστατεύει και διευκολύνει τους εργαζόμενους με οικογενειακές υποχρεώσεις. Ο νόμος αυτός θεσπίζει τη γονική άδεια. Την άδεια αυτή δικαιούνται και οι δυο γονείς αφότου λήξει η άδεια μητρότητας, και ως ότου το παιδί γίνει 2 ½ ετών. Η διάρκεια της είναι 3 μήνες για κάθε γονέα και παρέχεται στους εργαζόμενους σε επιχειρήσεις ή υπηρεσίες που απασχολούν τουλάχιστον 100 άτομα με βάση τη σειρά προτεραιότητας των σχετικών αιτήσεων και ώσπου να καλυφθεί το 8% του συνόλου των απασχολούμενων στην επιχείρηση ή την υπηρεσία για κάθε έτος. Μετά την λήξη της άδειας αυτής, ο εργαζόμενος δικαιούται να επανέλθει στην ίδια ή παρόμοια-και πάντως όχι κατώτερη-θέση. {Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννιτσάς, Καραθανάση 1995, Κωνσταντοπούλου, Μαράτου, Αλυπράντη, Γερμανός, Οικονόμου, 2000}.

Επίσης υπάρχουν νόμοι στο Ελληνικό Σύνταγμα που σκοπό έχουν την προστασία της μητρότητας. Η αρνητική στάση ορισμένων εργοδοτών/τριών απέναντι στην απασχόληση εγκύων γυναικών και μητέρων, κάνουν τη μητρότητα ανασταλτικό παράγοντα στην επαγγελματική αποκατάσταση των γυναικών. Παράλληλα, η αντίληψη, ότι για την αντιμετώπιση κάθε σοβαρού προβλήματος σχετικού με την ανατροφή των παιδιών η γυναίκα θα πρέπει να παραμελήσει ή και να εγκαταλείψει την εργασία της, έχει σοβαρές συνέπειες στην επαγγελματική εξέλιξη των εργαζόμενων μητέρων. Για την προστασία της μητρότητας και την εφαρμογή της αρχή της ισότητας των δυο φύλων στις εργασιακές σχέσεις έχουν ψηφισθεί πρόσφατα ορισμένοι νόμοι, με σκοπό την εξαφάνιση κάθε διάκρισης στην πρόσληψη, απασχόληση και απόλυση των εγκύων γυναικών και μητέρων.

Όπως προείπαμε ο νόμος προστατεύει τα δικαιώματα στην εργασία των εγκύων γυναικών. Για παράδειγμα όταν μια γυναίκα βρίσκεται σε κατάσταση εγκυμοσύνης και προσπαθεί να βρει δουλειά πρέπει να γνωρίζει ότι απαγορεύεται ρητά από το νόμο η άρνηση της πρόσληψης της με την αιτιολογία της εγκυμοσύνης. Ακόμη απαγορεύεται η απόλυση με την παραπάνω αιτιολογία. Σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί σπουδαίο λόγο ο ισχυρισμός του/της εργοδότη/τριας για την απόλυση επειδή λόγω της εγκυμοσύνης έχει μειωθεί η αποδοτικότητα στη δουλειά. Συνεπώς κάθε απόλυση γι' αυτό το λόγο, είναι άκυρη. Επίσης είναι άκυρη κάθε απόλυση που γίνεται στο χρονικό διάστημα 1 έτους από τον τοκετό. Επιπρόσθετα ο νόμος χορηγεί άδειες μητρότητας. Συγκεκριμένα χορηγείται α) άδεια κυοφορίας: κάθε εργαζόμενη έχει δικαίωμα να πάρει άδεια κυοφορίας, δηλαδή να απουσιάζει από την εργασία της ορισμένο χρονικό διάστημα πριν και μετά τον τοκετό. Η διάρκεια της άδειας αυτής για όλες τις εργαζόμενες ορίζεται σε δεκατέσσερις εβδομάδες β) άδεια θηλασμού: κάθε εργαζόμενη έχει δικαίωμα να μειώσει το ωράριο εργασίας κατά μία ώρα. Το δικαίωμα αυτό χορηγείται για διάστημα ενός χρόνου από την ημέρα τοκετού.

Κατά το διάστημα της άδειας κυοφορίας, η εργαζόμενη δικαιούται ορισμένες αποδοχές, το ύψος των οποίων εξαρτάται από το αν είναι ασφαλισμένη ή όχι και από το αν προβλέπονται επιδόματα μητρότητας από τον ασφαλιστικό οργανισμό στον

οποίο είναι ασφαλισμένη. Οι γυναίκες που είναι ασφαλισμένες στο Ι.Κ.Α, έχουν δικαίωμα να πάρουν επίδομα μητρότητας από το Ι.Κ.Α, τον/την εργοδότη/τρια και από τον Ο.Α.Ε.Δ. Επίσης ο νόμος προβλέπει γονικές άδειες ανατροφής, άδειες απουσίας και μειωμένο ωράριο εξαιτίας παιδιών με πνευματική ή σωματική αναπηρία.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι γίνονται προσπάθειες για την επίτευξη της ισότητας των δυο φύλων από την ευρωπαϊκή ένωση. Οι πολιτικές και η νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για ίσες ευκαιρίες, αυτό που ονομάζεται Ευρωπαϊκό Κεκτημένο, είναι μέρος του <<πακέτου>> που οι υποψήφιας χώρες πρέπει να αποδεχτούν προτού γίνουν δεκτές στην Ε.Ε. Αποτέλεσμα αυτού είναι ότι η πορεία διεύρυνσης παρέχει ορισμένα σημαντικά όργανα πολιτικής για να ενισχύσει την ισότητα ανδρών και γυναικών. Οι περισσότερες υποψήφιας χώρες έχουν προχωρήσει στην εισαγωγή νέων νόμων και σε συνταγματικές αλλαγές που στοχεύουν στη διασφάλιση της ισότητας μεταξύ γυναικών και ανδρών, αλλά επίσης κατά των διακρίσεων σε άλλους τομείς. Παρά τη πρόοδο που έχει επιτευχθεί μέχρι τώρα, εκθέσεις δείχνουν ότι, όπως και σε πολλές χώρες της Ε.Ε., υπάρχει συχνά μεγάλο κενό ανάμεσα στην εισαγωγή ενός νόμου και στην αποτελεσματική εφαρμογή του. Οι εθνικοί μηχανισμοί για την προαγωγή και τη διασφάλιση της ισότητας των φύλων δεν έχουν αναπτυχθεί και συχνά έχουν περιορισμένους πόρους. Η Ε.Ε., από τη μεριά της, δεν έχει επιδείξει αρκετή αποφασιστικότητα στο να προάγει και να υποστηρίξει, με οικονομικούς πόρους και ανθρώπινο δυναμικό, τις υποψήφιας χώρες στη διασφάλιση των δικαιωμάτων των γυναικών. Εκθέσεις δείχνουν επίσης ότι οι ανισότητες μεταξύ γυναικών και ανδρών σε πολλούς τομείς έχουν γίνει πιο σοβαρές κατά τη διάρκεια της οικονομικής και κοινωνικής μεταβατικής περιόδου της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Σε πολλές χώρες έχει μειωθεί η αντιπροσώπευση των γυναικών στο κοινοβούλιο, στην αγορά εργασίας και έχει υποβαθμιστεί οι υπηρεσίες φύλαξης των παιδιών. Οι πολιτικές της Ε.Ε. στους τομείς της ισότητας των φύλων αλλά επίσης και στον τομέα της απασχόλησης και κοινωνικής πολιτικής μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να προάγουν τα δικαιώματα των γυναικών σε ολόκληρη τη διευρυμένη Ευρωπαϊκή Ένωση. { Κουράκου, Ιούλιος-Δεκέμβριος 2001 }

Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι μια Ένωση που βασίζεται στο νόμο. Το κυρίως σώμα των κοινών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που έχουν εφαρμογή σε όλα τα κράτη μέλη μέσα στην Ε.Ε., ονομάζεται όπως ειπώθηκε παραπάνω <<ευρωπαϊκό κεκτημένο>>. Βασική υποχρέωση για την ιδιότητα μέλους της Ένωσης είναι ότι η υποψήφια χώρα αποδέχεται και μεταφέρει το κεκτημένο στη νομοθεσία της και από κει και πέρα δείχνει ικανότητα επιβολής κατά την εφαρμογή των νόμων που έχουν ενσωματωθεί στο εθνικό της νομικώς καθεστώς.

Τα σημαντικότερα σημεία του Αρχικού Νόμου στο θέμα της ισότητας των φύλων είναι τα παρακάτω άρθρα:

Άρθρο 2: η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών καθιερώνεται σαν ένας από τους σκοπούς της κοινότητας.

Άρθρο 3: το άρθρο αυτό αναφέρεται στην εξάλειψη των ανισοτήτων καθώς και στην ένταξη της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών σε όλες τις δράσεις της κοινότητας.

Άρθρο 13: το άρθρο προτείνει την ανάληψη δράσεων για τη καταπολέμηση των διακρίσεων που βασίζονται στο φύλο.

Άρθρο 137: το άρθρο αυτό υποστηρίζει δραστηριότητες με ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών σε αναφορά προς ευκαιρίες στην αγορά εργασίας και την αντιμετώπιση στην εργασία.

Άρθρο 141: το άρθρο αυτό διασφαλίζει την αρχή της ίσης αμοιβής για ίσης αξίας εργασία και υποστηρίζει την υιοθέτηση θετικών μέτρων για το φύλο που υποαντιπροσωπεύεται σε επαγγελματικές δραστηριότητες καθώς και αποζημίωση για μειονεκτήματα στην επαγγελματική σταδιοδρομία που σχετίζονται με το φύλο

Υπάρχουν συμπληρωματικοί νόμοι για την ισότητα των φύλων. Το κεκτημένο στο τομέα των ίσων ευκαιριών περιλαμβάνει δέκα οδηγίες στα θέματα:

- 1) Ίσης αμοιβής
- 2) Ίσης μεταχείρισης στους χώρους εργασίας
- 3) Ίσης μεταχείρισης όσο αφορά νομοθετικά συστήματα κοινωνικής ασφάλισης
- 4) Ίσης μεταχείρισης όσο αφορά επαγγελματικά συστήματα κοινωνικής ασφάλισης
- 5) Ίσης μεταχείρισης για αυτοαπασχολούμενους και συζύγους βοηθούς
- 6) άδεια μητρότητας
- 7) Οργάνωση χρόνου εργασίας
- 8) Γονικής άδειας
- 9) Βάρους αποδείξεως σε υποθέσεις διακρίσεων λόγω φύλου
- 10) Συμφωνία πλαισίου για μερική απασχόληση.

Βλέπουμε λοιπόν ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση λαμβάνει μια σειρά από μέτρα για τις χώρες όπου ανήκουν στην ζώνη της προκειμένου να προωθήσει την ισότητα μεταξύ των δυο φύλων. { Κουράκου, Ιούλιος-Δεκέμβριος 2001 }

Συμπερασματικά παρατηρείται ότι η ελευθερία και η ισότητα των δυο φύλων στους τομείς που προαναφέρθηκαν είναι από τις βασικές αρχές του Ελληνικού και Διεθνούς Συντάγματος. Αναγνωρίζονται μεν ρητά αλλά ως επί των πλείστον σε θεωρητικό επίπεδο. Γιατί ενώ οι δυο αυτές αρχές είναι κατοχυρωμένες, απέναντι στο γυναικείο φύλο εκφράζεται η άρνηση και η δυσπιστία της εφαρμογής τους σε διπλό επίπεδο: τόσο στη φυσική αδυναμία που του χρεώθηκε όσο και στη νομική που κατασκευάστηκε εις βάρος του, με αποτέλεσμα να συντηρείται και να αναπαράγεται ο διαχωρισμός των φύλων και η ανισότητα του γυναικείου.

ΜΕΡΟΣ Β

1. ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΗΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Έχοντας σκιαγραφήσει παραπάνω μια θεωρητική άποψη που αφορά τους παράγοντες που διαμορφώνουν τις διαφυλικές σχέσεις καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι ο σημαντικότερος από αυτούς είναι η οικογένεια καθώς αποτελεί τον πρωταρχικό φορέα κοινωνικοποίησης του παιδιού, όπου διαμορφώνεται αρχικά η ταυτότητα του φύλου του. Διαφαίνεται λοιπόν καθαρά ότι μια μελέτη γύρω από τον τρόπο διαμόρφωσης των διαφυλικών σχέσεων στην οικογένεια θα μπορούσε να φανεί ιδιαίτερα σημαντική καθώς στοχεύει στην διερεύνηση της έκτασης και της ποιότητας της επιρροής που έχει ο θεσμός της οικογένειας στα μέλη της σε ό,τι αφορά τις διαφυλικές σχέσεις.

2. ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Ο σκοπός και οι στόχοι της παρούσας έρευνας συνοψίζονται ως εξής:

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ: ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΟΥ ΤΡΟΠΟΥ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΔΙΑΦΥΛΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ.

ΣΤΟΧΟΙ:

1) ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΟΥ ΠΩΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΝΟΝΤΑΙ ΟΙ ΡΟΛΟΙ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ.

2) ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΟΥ ΑΝ ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ.

3) ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΟΥ ΤΡΟΠΟΥ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ ΟΣΟΝ ΑΦΟΡΑ ΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ ΤΟΥ.

3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

A. ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ

Ο πληθυσμός της έρευνάς μας αφορά τις οικογένειες που έχουν παιδιά σχολικής ηλικίας (6-12 ετών) διότι σ' αυτή την ηλικία τα παιδιά παρόλο που έχουν διαμορφώσει σε μεγάλο βαθμό την ταυτότητα του φύλου τους έρχονται για πρώτη φορά σε επαφή και με άλλα περιβάλλοντα όπως το σχολείο που επηρεάζουν επίσης τη διαμόρφωση των διαφυλικών τους σχέσεων.

B. ΔΕΙΓΜΑ

Το δείγμα της έρευνάς μας αφορά τους γονείς των παιδιών τριών δημοτικών σχολείων του νομού Καρδίτσας και εξ' αυτών με τη μέθοδο της τυχαίας δειγματοληψίας, επιλέξαμε είκοσι οικογένειες. Σύμφωνα με την θεωρία ότι η μητέρα αποτελεί τη σημαντικότερη μορφή επιρροής των μελών της, αποφασίστηκε να απευθυνθούμε στις μητέρες των οικογενειών.

4. ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η έρευνα που επιλέξαμε να κάνουμε είναι ποιοτική. Σαν ερευνητικό εργαλείο θα χρησιμοποιήσουμε την ημιδομημένη συνέντευξη. Θα μελετήσουμε τις τάσεις που δημιουργούνται σε 20 οικογένειες σχετικά με τρόπο διαμόρφωσης των διαφυλικών σχέσεων στο εσωτερικό τους. Οι ερωτήσεις που θα χρησιμοποιήσουμε θα είναι ανοιχτού τύπου ώστε να δώσουμε την ευκαιρία στους ερωτώμενους να εκθέσουν τις απόψεις τους πάνω σε συγκεκριμένα θέματα. Καθορίζουμε εκ των προτέρων ότι κάθε συνέντευξη θα διαρκέσει 45-50 λεπτά. Ειδικός σκοπός μας είναι η απόκτηση σχετικών με το θέμα μας πληροφοριών.

Η ημιδομημένη συνέντευξη είναι μια ανοιχτή κατάσταση και έχει μεγαλύτερη ευελιξία και ελευθερία. Αν και οι στόχοι της έρευνας καθορίζουν τις ερωτήσεις που τίθενται, το περιεχόμενό τους, η αλληλουχία τους και η διατύπωσή τους, βρίσκονται αποκλειστικά στα χέρια του συνεντευκτή. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι η ημιδομημένη συνέντευξη είναι τυχαία υπόθεση, γιατί με το δικό της τρόπο, πρέπει επίσης να είναι προσεκτικά σχεδιασμένη.

5. ΑΞΟΝΑΣ (ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ) ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

Η έρευνά μας επικεντρώνεται σε περιεχόμενο που καθορίζεται από τους στόχους της. Βασίζομαστε σε πέντε κύρια τμήματα τα οποία αφορούν τα βιογραφικά στοιχεία, τις σχέσεις μεταξύ των συζύγων, τη συμπεριφορά των γονέων προς τα παιδιά, τις απόψεις σχετικά με την εργασία και τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται το οικογενειακό κλίμα. Είναι ασυνήθιστη μέθοδος δεδομένου ότι περιλαμβάνει τη συλλογή στοιχείων μέσω της άμεσης λεκτικής συναλλαγής των ατόμων.

6. ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΚΤΕΛΕΣΗΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Ύστερα από το σχεδιασμό του άξονα πάνω στον οποίο επρόκειτο να κινηθούν οι ερωτήσεις και προκειμένου να διευκολυνθεί η πρόσβασή μας στα δημοτικά σχολεία της πόλης της Καρδίτσας συνεργαστήκαμε με τους διευθυντές τριών δημοτικών σχολείων τους οποίους ενημερώσαμε για το σκοπό και τους στόχους της έρευνάς μας. Ήταν σύμφωνοι κι έτσι μπορέσαμε να εξασφαλίσουμε τους καταλόγους των ονομάτων και των τηλεφώνων των οικογενειών των τριών δημοτικών σχολείων.

Κατόπιν λουπόν τηλεφωνικής συνεννόησης καταφέραμε να έρθουμε σε επαφή με τους γονείς των μαθητών και αφού τους ενημερώσαμε για το ρόλο μας και το σκοπό και τους στόχους της έρευνάς μας κλείσαμε ραντεβού με δεκαέξι μητέρες από τις είκοσι που είχαμε επιλέξει, όπως ήδη έχει αναφερθεί.

Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν απογευματινές ώρες(από 9/11 ως 15/11) στα σπίτια των οικογενειών τις οποίες τελικά επιλέξαμε. Στις περισσότερες περιπτώσεις ήταν παρόντα και τα παιδιά, ενώ οι σύζυγοι απουσίαζαν σε όλες τις περιπτώσεις. Οι περισσότερες μητέρες έδειχναν μεγάλη αγάπη προς τα παιδιά τους χρησιμοποιώντας ποικίλες προσφωνήσεις όταν απευθύνονταν σ'αυτά. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι χρησιμοποιούσαν εκφράσεις που υποδήλωναν το φύλο των παιδιών όπως θα αναφερθεί και παρακάτω.

Όπως προαναφέρθηκε οι συνεντεύξεις που πραγματοποιήσαμε ήταν δεκαέξι. Λόγω του ότι ήμασταν δύο σπουδαστές αποφασίσαμε να μοιραστούμε τις συνεντεύξεις για να συντομεύσουμε το χρόνο διεξαγωγής τους, αλλά κυρίως επειδή ανήκουμε σε διαφορετικά φύλα θέλαμε μ'αυτό τον τρόπο να διαπιστώσουμε τη στάση των μητέρων κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων. Διακρίναμε λοιπόν διαφορετική συμπεριφορά απέναντι στον άνδρα και στη γυναίκα συνεντευκτή. Οι μητέρες ήταν πιο άμεσες και ειλικρινείς απέναντι στη γυναίκα-συνεντευκτή. Παραδεχόντουσαν πιο εύκολα τις δυσκολίες που συναντούν στη σχέση τους με το σύζυγό τους. Αυτό έγινε αντιληπτό τόσο από τα λεγόμενά τους, τον τόνο της φωνής τους, όσο και από τις εκφράσεις του προσώπου τους μέσω των οποίων αποζητούσαν από τη γυναίκα-συνεντευκτή, ως ομόφυλή τους, την κατανόηση για τις δυσκολίες που βιώνουν. Οι γυναίκες που συνεργάστηκαν με τον άνδρα-συνεντευκτή, ήταν διστακτικές απέναντί του. Οι απαντήσεις τους πολλές φορές παρουσίαζαν την οικογενειακή τους ζωή ως ιδανική. Η στάση του σώματός τους και το ύφος τους όμως αποδείκνυαν ότι η κατάσταση ήταν διαφορετική. Οι περισσότερες μητέρες είπαν στον άνδρα-συνεντευκτή ότι οι σύζυγοί τους τις βοηθούν στις οικιακές εργασίες και στην ανατροφή των παιδιών τους. Από την άλλη πλευρά τρεις από αυτές που ανέφεραν ότι η συμμετοχή των συζύγων τους στις παραπάνω αρμοδιότητες είναι μικρή απευθύνθηκαν στον άνδρα-συνεντευκτή λέγοντάς του <<που να καταλάβεις βέβαια εσύ, άντρας δεν είσαι;>> ή <<και να σου εξηγήσω πως ακριβώς έχει η κατάσταση δε θα καταλάβεις>>. Βέβαια ύστερα από συζήτηση και προσπάθεια του άνδρα-συνεντευκτή να τις κάνει να αποβάλλουν την ένταση και την αγανάκτηση που υπέβασκε στη συμπεριφορά τους, οι μητέρες παραδέχτηκαν ότι η κατάσταση ναι μεν θα μπορούσε να είναι καλύτερη, αλλά ότι ίσως φταίνε και οι ίδιες που συμβαίνει αυτό.

Σε ό,τι αφορά τα προσωπικά μας συναισθήματα, ο άνδρας-συνεντευκτής αρχικά ήρθε σε δύσκολη θέση επειδή απευθυνόταν σε γυναίκες. Δεν άργησε όμως να ξεπεράσει το συγκεκριμένο γεγονός, σκεπτόμενος ότι είναι επαγγελματίας και πρέπει να φερθεί ανάλογα. Ένωσε επίσης αμήχανα όταν έκανε ερώτηση για τη σημασία της σεξουαλικής ζωής ακριβώς επειδή απευθυνόταν στο αντίθετο φύλο. Το ίδιο παρατήρησε και από την πλευρά των μητέρων οι περισσότερες από τις οποίες <<κοκκίνιζαν>> και δίσταζαν να απαντήσουν. Ύστερα όμως από παρέμβαση του άνδρα-συνεντευκτή ενθαρρύνθηκαν και απάντησαν χωρίς κανένα πρόβλημα. Η γυναίκα-συνεντευκτής αισθανόταν άνετα και ανακουφισμένη από την αρχή καθώς θα ερχόταν σε επαφή με άτομα του ίδιου φύλου. Απευθυνόταν με άνεση στις μητέρες καθώς κι εκείνες απέπνεαν ένα κλίμα άνεσης και εμπιστοσύνης. Η ίδια σε ορισμένες συνεντεύξεις αισθάνθηκε την ανάγκη να κατευνάσει την αρνητική άποψη των μητέρων σχετικά με τη συμμετοχή των ανδρών στις οικιακές εργασίες και στην ανατροφή των παιδιών καθώς θεώρησε ότι ήταν υπερβολική.

7. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Αφού συγκεντρώσαμε τα ερευνητικά δεδομένα και έχοντας προκωδικοποιήσει σύμφωνα με τους Κοέν-Μάνιον τον άξονα των ερωτήσεων της συνέντευξης, προχωρήσαμε στην επεξεργασία των δεδομένων. Η κωδικοποίηση έχει οριστεί από τον Κέρλινγκερ ως η μεταφορά των απαντήσεων στις ερωτήσεις και των πληροφοριών των ερωτώμενων σε ειδικές κατηγορίες για να πραγματοποιηθεί η ανάλυσή τους. Ακολουθήσαμε λοιπόν κι εμείς τον συγκεκριμένο τρόπο. {Κοέν-Μάνιον 1997}

Ακολουθεί η έκθεση των δεδομένων της έρευνας στα πέντε τμήματα βάση των οποίων έγινε η κωδικοποίηση των ερωτήσεων.

1^ο Τμήμα: Βιογραφικά στοιχεία

Στις συνεντεύξεις απάντησαν οι μητέρες των μαθητών των δημοτικών σχολείων με τα οποία συνεργαστήκαμε. Οι ηλικίες τους κυμαίνονταν από 30-48 ετών. Από τις δεκαέξι, τρεις έχουν μόρφωση πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, τρεις μόρφωση δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και δέκα μόρφωση τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Έξι είναι δημόσιοι υπάλληλοι, τρεις ιδιωτικοί υπάλληλοι, δύο είναι ελεύθεροι επαγγελματίες και πέντε ασχολούνται με τα οικιακά. Έχουν από 1-4 παιδιά. (Στην περίπτωση των πολύτεκνων τα δύο τουλάχιστον είναι ηλικίας 8-12 ετών)

2^ο Τμήμα: Σχέσεις μεταξύ συζύγων

Οι γυναίκες-σύζυγοι ρωτήθηκαν σχετικά με την ποιότητα της σχέσης τους. Η πλειοψηφία απάντησε ότι η σχέση με το σύζυγό τους βρίσκεται σε καλό επίπεδο, ενώ η μειοψηφία απάντησε ότι είναι αρμονική. Σε ό,τι αφορά τα χαρακτηριστικά της σχέσης τους η πλειοψηφία υποστήριξε ότι υπάρχει στη σχέση τους με το σύζυγό τους κατανόηση, διάλογος, ότι οι αποφάσεις που αφορούν την οικογένειά τους παίρνονται από κοινού και ότι υπάρχει καλή ερωτική ζωή μεταξύ τους. Η μειοψηφία απάντησε ότι υπάρχει εμπιστοσύνη, συνεννόηση, σεβασμός και ότι οι αποφάσεις που αφορούν την οικογένεια παίρνονται μόνο από τον σύζυγο. Χαρακτηριστικά μία απάντησε ότι συνευρίσκονται ερωτικά όποτε θέλει ο σύζυγος.

Έπειτα ζητήθηκε από τις συζύγους να χαρακτηρίσουν το σύζυγο τους. Οι περισσότερες χαρακτήρισαν το σύζυγό τους ορθολογιστή, στοργικό, ανεκτικό, δημιουργικό και ότι δεν συμμετέχει στις οικιακές εργασίες. Οι μισές απάντησαν ότι είναι εκδηλωτικός, και οι λιγότερες ότι είναι ανεξάρτητος, επινοητικός, αποφασιστικός, ευαίσθητος και ότι ο σύζυγός τους συνδράμει στις οικιακές εργασίες. Μία κρίνει ότι ο σύζυγος της είναι αγχώδης και άλλη μία ότι είναι αυστηρός.

3^ο Τμήμα: Απόψεις των δυο γονέων για την εργασία.

Οι γυναίκες-σύζυγοι ρωτήθηκαν αν πιστεύουν ότι υπάρχουν ανδρικά και γυναικεία επαγγέλματα. Η πλειοψηφία απάντησε θετικά, αποδίδοντας το διαχωρισμό αυτό σε βιολογικούς και κοινωνικούς παράγοντες, ενώ η μειοψηφία δεν πιστεύει ότι υπάρχουν ανδρικά και γυναικεία επαγγέλματα.

Έπειτα ζητήθηκε από τις γυναίκες-συζύγους να απαντήσουν αν πιστεύουν ότι η εργασία της γυναίκας εκτός σπιτιού έχει επιφέρει αλλαγές στο οικογενειακό σύστημα. Η πλειοψηφία συμφώνησε λέγοντας χαρακτηριστικά ότι ναι μεν συμβάλλει στην οικονομική ενίσχυση της οικογένειας και στην ανεξαρτησία της γυναίκας, αλλά από την άλλη πλευρά εμποδίζει τη σωστή ανατροφή των παιδιών, καθώς αναγκάζεται η μητέρα να απουσιάζει για αρκετό χρονικό διάστημα από το σπίτι, γεγονός που της

προκαλεί άγχος στη προσπάθεια διεκπεραίωσης των πολλαπλών ρόλων της(γυναίκα-μητέρα-εργαζόμενη).

4^ο Τμήμα: Οικογενειακό κλίμα και πως επηρεάζεται

Σε ερώτησή μας σχετικά με αν η εξέλιξη της σύγχρονης γυναίκας στον επαγγελματικό και κοινωνικο-πολιτικό στίβο επηρεάζει την ισότιμη κατανομή των ρόλων μέσα στην οικογένεια η πλειοψηφία απάντησε θετικά, ενώ η μειοψηφία αρνητικά.

Σε ό,τι αφορά τις απαντήσεις τους στην ερώτησή μας για το αν η καλή ερωτική ζωή μεταξύ των συζύγων συμβάλλει στη διαμόρφωση ενός ισορροπημένου οικογενειακού κλίματος, η πλειοψηφία συμφώνησε ενώ η μειοψηφία διαφώνησε αρνητικά.

5^ο Τμήμα: Συμπεριφορά των γονέων προς τα παιδιά

Όσον αφορά την ανατροφή των παιδιών η πλειοψηφία υποστήριξε ότι και οι δύο σύζυγοι ασχολούνται με τη διαπαιδαγώγηση και την ανατροφή των παιδιών τους, ενώ η μειοψηφία ότι ασχολούνται με αυτό το ζήτημα μόνο οι ίδιες και όχι οι σύζυγοί τους. Μία μητέρα μας είπε χαρακτηριστικά ότι λόγω του υπερβολικού φόρτου εργασίας τόσο της ίδιας όσο και του συζύγου της, έχουν αναθέσει την ανατροφή των παιδιών τους σε μία παιδαγωγό.

Από τις απαντήσεις που πήραμε σχετικά με τα είδη των παιχνιδιών που οι ερωτώμενες θα επέλεγαν για τα παιδιά τους, η πλειοψηφία απάντησε στερεοτυπικά (με βάση το φύλο των παιδιών), π.χ. κούκλες, κουζινικά, κεντήματα για τα κορίτσια και αυτοκίνητα, πολεμικά παιχνίδια για τα αγόρια ενώ η μειοψηφία θα επέλεγε ουδέτερα παιχνίδια για τα παιδιά τους, όπως παιχνίδια κατασκευής (τουβλάκια, χειροτεχνίες, πλαστελίνη), επιτραπέζια παιχνίδια και αθλητικά παιχνίδια.

8. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Λαμβάνοντας υπόψη από τη μια την θεωρητική μελέτη του θεσμού της οικογένειας και από την άλλη τα δεδομένα που προκύπτουν από την έρευνα που διεξήχθη στις δεκαέξι οικογένειες του νομού της Καρδίτσας, είμαστε σε θέση να διαπιστώσουμε κατά πόσο η θεωρία που αναπτύχθηκε, γύρω από το ρόλο της οικογένειας στην διαμόρφωση των διαφυλικών σχέσεων, διαψεύδεται ή επιβεβαιώνεται.

Σύμφωνα με το θεωρητικό μας υπόβαθρο η σχέση μεταξύ των συζύγων για να είναι ισορροπημένη πρέπει να διέπεται από κατανόηση, σεβασμό, αμοιβαία αποδοχή, κατανόηση των αναγκών του άλλου και υγιή σεξουαλική ζωή. Επιπλέον για τη διατήρηση και ομαλή πορεία της συζυγικής σχέσης χρειάζονται προσπάθειες και από τους δύο συζύγους.(Καταρτζή 1991, Λεντάκης 1986). Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων στην έρευνά μας ανέφερε ότι θεωρεί απαραίτητα για τη διαμόρφωση ενός ισορροπημένου οικογενειακού κλίματος όλα τα παραπάνω στοιχεία.

Παρατηρώντας τις απαντήσεις των γυναικών-συζύγων στις συνεντεύξεις διαπιστώνουμε ότι ορισμένες από αυτές αποκλίνουν από το προσδοκώμενο. Η ιδιοκτητική ψυχολογία που αναπτύσσεται ανάμεσα στα ζευγάρια, σύμφωνα με τη θεωρία, επηρεάζει αρνητικά τη σχέση τους. Όμως οι σύζυγοι συνήθως δεν

αποδέχονται τη συγκεκριμένη άποψη. Τα παραδοσιακά πρότυπα-στερεότυπα ενισχύουν των ανταγωνισμό μεταξύ των δύο φύλων και δρουν αρνητικά στην εδραίωση των ομαλών μεταξύ τους σχέσεων. Με βάση τα στερεότυπα οι γυναίκες δεν είναι απελευθερωμένες από τα <<πρέπει>> της κοινωνίας και εξαρτώνται από το σύζυγο και την οικογένειά τους. Χαρακτηριστικά του στερεοτυπικού ρόλου της γυναίκας-σύζυγου είναι η παθητικότητα και η αυταπάρηση. Η κατάσταση αυτή έχει αντίκτυπο και στη διαμόρφωση της σεξουαλικής ζωής του ζευγαριού. Ο πόθος, η σεξουαλικότητα, η ηδονή είναι παραδοσιακά λέξεις αντρικές. Ένα ποσοστό των γυναικών (μικρό σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνάς μας) πιέζονται να υιοθετήσουν <<αξιοπρεπή>> σεξουαλική φύση, χωρίς ίχνος πόθου. Ορισμένες γυναίκες κρίνουν τον εαυτό τους με βάση την ικανότητά τους να φροντίζουν τους άλλους και οριοθετούν τον εαυτό τους μέσα από τη σχέση τους με τους άντρες. Έτσι λοιπόν υποκρύπτουν το φάσμα των δυνατοτήτων τους για να μη δημιουργήσουν πρόβλημα στην προαναφερθείσα σχέση. Κάποιοι άντρες από την άλλη πλευρά θεωρούν πράξη ανδρισμού την υποταγή της γυναίκας και εκλαμβάνουν το γάμο ως <<συμβόλαιο>> ιδιοκτησίας τους, συμβάλλοντας και οι ίδιοι στη διαίωνιση αυτής της παραδοσιακής-στερεοτυπικής κατάστασης. (Καταρτζή 1991, Λεντάκης 1986).

Σύμφωνα με τη θεωρία, η εργασία της γυναίκας εκτός σπιτιού συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στην οικονομική ενίσχυση της οικογένειας και στην αυτοολοκλήρωση της γυναίκας, άποψη που ταυτίζεται με τα ερευνητικά μας δεδομένα. Επιπλέον θεωρητικά αναφέρεται ότι οι εργαζόμενες γυναίκες εξακολουθούν να είναι υπεύθυνες κατά το μεγαλύτερο ποσοστό για την ανατροφή των παιδιών τους και τις οικιακές εργασίες, με αποτέλεσμα να μειώνεται ραγδαία ο ελεύθερος χρόνος τους και η συμμετοχή τους στη δημόσια ζωή. Η πλειοψηφία των ερωτώμενων ανέφερε τα στοιχεία αυτά ως δεδομένα στο σύστημα της οικογένειας.

Σε ό,τι αφορά την κατάταξη ή όχι των επαγγελμάτων σε ανδρικά και γυναικεία, η θεωρία επιβεβαιώνει το διαχωρισμό αυτό τονίζοντας ότι οι γυναίκες συγκεντρώνονται σε παραδοσιακά γυναικεία επαγγέλματα, όπως δασκάλα, νοσηλεύτρια κ.τ.λ. και συχνά με χαμηλότερους μισθούς απ' αυτούς των αντρών. Παρατηρείται λοιπόν ότι τα παραδοσιακά στερεότυπα μεταξύ ανδρών-γυναικών μεταφέρονται και στο χώρο της εργασίας.(Καταρτζή 1991).

Με βάση τα θεωρητικά κείμενα που αναπτύξαμε, οι γονείς είναι η σημαντικότερη μορφή λειτουργώντας ως πρότυπα για τα ίδια τα παιδιά μεταφέροντας τους, άλλοτε έμμεσα και άλλοτε άμεσα στερεότυπα για το κάθε φύλο. Από τη στιγμή που θα γεννηθεί ένα παιδί ο άνδρας αναλαμβάνει το ρόλο του πατέρα και η γυναίκα το ρόλο της μητέρας. Ο μύθος της μητρότητας είναι αυτός που κρατά τις γυναίκες στο σπίτι να αναλαμβάνουν κατά αποκλειστικότητα την ανατροφή των παιδιών. Η κοινωνία κρατά το πατέρα μακριά από τη ανατροφή των παιδιών έχοντας λιγότερες ευκαιρίες συμμετοχής σε αυτή. Οι γυναίκες προετοιμάζονται για την μητρική μορφή από την στιγμή που θα γεννηθούν. Η μητρότητα είναι ένα σημαντικότερο στοιχείο στο γυναικείο ρόλο που διδάσκεται στα κοριτσάκια από τους γονείς και κυρίως από την μητέρα. Έτσι το κορίτσι θα μιμηθεί στην αρχή αυτό το ρόλο και αργότερα θα τον μάθει κάνοντας τον αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής της. Η πατρότητα θέλει κυρίως τον άνδρα να είναι ο <<κουβαλητής>> της οικογένειας και λιγότερο τη συμμετοχή του στην ανατροφή. Τόσο ο πατέρας όσο και η μητέρα μεταχειρίζονται με διαφορετικό τρόπο τα παιδιά τους.(Καταρτζή 2003, Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση 1995, Μουσσούρου 2000 Βλέπουμε λοιπόν

από τις παραπάνω απαντήσεις ότι οι πλειοψηφία των γυναικών απάντησε ότι οι σύζυγοί τους βοηθούν στην ανατροφή των παιδιών τους(στο παιχνίδι, στο διάβασμα). Φαινομενικά αυτό φαίνεται ότι καταρρίπτει την παραπάνω θεωρία που θέλει τους άνδρες να μη συμμετέχουν στην ανατροφή των παιδιών. Στην πραγματικότητα όμως η πλειοψηφία των γυναικών κατά την διάρκεια της συνέντευξης τόνισε ότι οι ίδιες εξακολουθούν να έχουν το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης στην ανατροφή των παιδιών. Λέγοντας ότι βοηθούν εννοούν περισσότερο ότι συνδράμουν στην όλη προσπάθεια που κάνει η γυναίκα για την καλύτερη διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους. ένα μικρότερο ποσοστό γυναικών απάντησε ξεκάθαρα ότι έχουν αναλάβει εξολοκλήρου την φροντίδα των παιδιών τονίζοντας την απουσία του συζύγου τους. Όλο αυτό θα μεταφέρει την πεποίθηση στο παιδί είτε είναι αγόρι είτε είναι κορίτσι ότι η γυναίκα είναι αυτή που χρειάζονται περισσότερο τα παιδιά για την καλύτερη δυνατή γαλούχηση τους,

Ένα άλλο μέσο δια του οποίου περνούν, ασυνείδητα και ενσυνείδητα οι γονείς στερεότυπα είναι το παιχνίδι. Οι γονείς περιμένουν και ωθούν τα παιδιά τους να παίξουν παιχνίδια που αρμόζουν στο κάθε φύλο. Το αγόρι ωθείται σε φυσικές δραστηριότητες, σε πολεμικά και αθλητικά παιχνίδια ενώ το κορίτσι σε οικιακά παιχνίδια. Αυτό άλλωστε επιβεβαιώνουν και τα δεδομένα της έρευνας μας. Το μεγαλύτερο ποσοστών των γυναικών-μητέρων θα διάλεγαν στο κορίτσι <<κοριτσίστικα>> παιχνίδια όπως κούκλες, κουζινικά και κεντήματα ενώ για τα αγόρια <<αγορίστικα>> όπως αυτοκινητάκια και πολεμικά παιχνίδια.

Παράλληλα με την πραγματοποίηση της συνέντευξης αξιοποιήσαμε και μια άλλη μέθοδο αυτή της παρατήρησης(τόσο λεκτικών όσο και μη λεκτικών μηνυμάτων) που μας επέτρεψε να αναφέρουμε αξιοσημείωτα και σπουδαία συμπεράσματα στην διαμόρφωση των διαφυλικών σχέσεων στην οικογένεια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ότι ενώ όλες σχεδόν οι μητέρες τόνισαν ότι <<μεγαλώνουν>> τα παιδιά τους χωρίς καμία διάκριση, τόσο η επιλογή των παιχνιδιών όσο και οι αυθόρμητες εκφράσεις όπως << η μπουμπού μου>>, <<η αγάπη μου>> ,για το κορίτσι και << το παλικάρι μου>>, <<ο μάγκας μου>> για το αγόρι φανερώνουν το αντίθετο. Μπορεί να είναι ασυνείδητες συμπεριφορές των μητέρων που σίγουρα όμως, σύμφωνα με την θεωρία, οδηγούν σε στερεότυπα και προκαταλήψεις για τα δυο φύλα. Έτσι τα παιδιά θα υιοθετήσουν στάσεις και συμπεριφορές που στερεοτυπικά ανήκουν στο φύλο τους.

Διαπιστώθηκε τελικά ότι η πλειοψηφία των μητέρων έχει την ίδια άποψη πάνω στην οποία βασίζεται το θεωρητικό μας υπόβαθρο. Μέσω της λεκτικής μας επικοινωνίας με τις μητέρες αλλά κυρίως από τις παρατηρήσεις μας κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, διαπιστώσαμε ότι υπάρχει ανισότητα μεταξύ άνδρα και γυναίκας στους προαναφερθέντες τομείς και ότι τα στερεότυπα των φύλων περνάνε ασυνείδητα μέσω της συμπεριφοράς των γονέων στα παιδιά.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Από τα προαναφερθέντα καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα ότι οι κοινωνικές επιρροές σε όλες τους τις εκφάνσεις (οικογένεια, εκπαίδευση, θρησκεία κ.τ.λ.) επηρεάζει τον άνθρωπο από την τρυφερή του ηλικία των παιδικών χρόνων, δημιουργώντας του αγκυλώσεις που των ποδηγετούν ως την ενήλικη ζωή του, οδηγώντας τον σε προστριβές και αγεφύρωτα χάσματα με το άλλο φύλο. Η επιρροή από τους διάφορους παράγοντες δεν μπορεί σίγουρα να καταγραφεί με ακρίβεια από οποιαδήποτε επιστημονική μέθοδο γιατί εξαρτάται από τη βαρύτητα που αποδίδει ο κάθε άνθρωπος στα ερεθίσματα που δέχεται. Τα ερεθίσματα αυτά επιδρούν καταλυτικά στον ψυχισμό και στον τρόπο σκέψης του ανθρώπου, είτε είναι άνδρας, είτε είναι γυναίκα, με αποτέλεσμα να οδηγούμαστε σε κοινωνία ανισοτήτων και σε μητριαρχικές ή πατριαρχικές οικογένειες. Αυτή η πάλη των δύο φύλων δεν είναι αντικείμενο κάποιας θεωρητικής σκέψης αλλά έχει ουσιαστικό αντίκτυπο σε όλο το φάσμα της κοινωνικής δραστηριότητας των ανθρώπων.

Ακριβώς επειδή η σχέση των δύο φύλων έχει τόσο σημαίνουσα επίδραση σε όλη την εν δυνάμει ζωή του ανθρώπου, επιβάλλεται σύμφωνα με τις αρχές του οικουμενισμού των δύο φύλων να αναλογιστούμε το μερίδιο ευθύνης μας. Είναι αναγκαίο να κατανοήσουμε έστω και την ύστατη στιγμή ότι οι διαφορές είναι κατασκευάσματα του μυαλού μας και μόνο, και ότι πρέπει να παραβλέψουμε τις εγωιστικές μας τάσεις προκειμένου να οδηγήσουμε τον άνθρωπο στον αντικειμενικό του στόχο που είναι πιο ψηλά, πιο δυνατά, πιο βέβαια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλιπραντή-Μαράτου Α. , Γερμανού Δ. , Κωνσταντοπούλου Χρ. , Οικονόμου Θ. , :<<Εμείς>> και οι <<άλλοι>>, αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα, Αθήνα 2000
- Γιαννίτσας Δ., Καραθανάση-Κατσαούνου Α., Μπεζεβέγκης Γ., Παρασκευόπουλος Ι.Ν. :Διαφυλικές Σχέσεις τόμος Α (Εισηγήσεις στο Σεμινάριο Κατάρτισης Εκπαιδευτικών-Στελεχών σε Θέματα Σεξουαλικής Αγωγής και Ισότητας των Φύλων), Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 1995
- Γιαννίτσας Δ., Καραθανάση-Κατσαούνου Α., Μπεζεβέγκης Γ., Παρασκευόπουλος Ι.Ν. :Διαφυλικές Σχέσεις τόμος Β (Εισηγήσεις στο Σεμινάριο Κατάρτισης Εκπαιδευτικών-Στελεχών σε Θέματα Σεξουαλικής Αγωγής και Ισότητας των Φύλων), Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 1998
- Γκασούκα Μ. :Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις του Φύλου. Ζητήματα εξουσίας και ιεραρχίας, Αθήνα 1998
- Δουλκέρη Τ. :Μ. Μ. Ε. και ισότητα των δύο φύλων, εκδόσεις Παπαζήση , Αθήνα 1990
- Ιγγλέση Χ. :Πρόσωπα Γυναικών, Προσωπεία της Συνείδησης, εκδόσεις Οδυσσέας
- Κανταρτζή Ε. :Η εικόνα της γυναίκας εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991
- Κανταρτζή Ε. :Τα στερεότυπα του ρόλου των φύλων στα σχολικά εγχειρίδια του δημοτικού σχολείου, εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2003
- Κογκίδου Δ. :Φύλο και εκπαίδευση, Θεσσαλονίκη 1997
- Κωνσταντίνου Ι.Χ. :Σχολική πραγματικότητα και κοινωνικοποίηση του μαθητή, Αθήνα 2003
- Λεντάκης Α. :Είναι η γυναίκα κατώτερη από τον άνδρα; , εκδόσεις Δωρικός, Αθήνα 1986
- Λυκιαρδοπούλου Κ. :Ο ρόλος της γυναίκας στη σημερινή κοινωνία, εκδόσεις Σείριος
- Μουσούρου Α. Μ. :Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας, εκδόσεις Γκούτενμπεργκ, Αθήνα 2000
- Παντελίδου-Μαλούτα Μ. :Γυναίκες και πολιτική, εκδόσεις Γκούτενμπεργκ, Αθήνα 1992

- Παντελίδου-Μαλούτα Μ :Το φύλο της δημοκρατίας, εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2003
- Πρακτικά συνεδρίου 28-29 Μαρτίου 1998 :Εκπαίδευση και φύλο-Νέες τεχνολογίες, Θεσσαλονίκη, Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας
- Σκόδρα Ε. :Ψυχολογία της γυναίκας, Γυναίκα και Κοινωνία, Αθήνα 1998
- Στάθη Μ. :Η γυναίκα, Α κοινωνική ανισότητα και ερωτικό τραγούδι, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1990
- Φολέρου Φ.-Φρειδερίκου Α. :Τα κορίτσια παίζουν, ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2004

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΑ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΑ

- Αγκασένσκι Σ. :Πολιτική των φύλων, μετάφραση:Φιλίππακοπούλου Μ. , εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2000
- Γκάστερ Ρ.-Τσάτερ Κ. :Ο μύθος της ισότητας, μετάφραση:Καραγιάννη Ν., εκδόσεις Φυτράκη, Αθήνα 1997
- Γκρέι Τ. :Άνδρες από τον Άρη, Γυναίκες από την Αφροδίτη, μετάφραση:Ανδρεοπούλου Σ., εκδόσεις Φυτράκη, Αθήνα 1999
- Καστίγια Ντελ Πίνο Κ. :Η αλλοτρίωση της γυναίκας, εκδόσεις Οδυσσέας
- Κοέν Λ., Μάνιον Λ. :Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας, μετάφραση: Μιστοπούλου Χ., Φυλλοπούλου Μ., εκδόσεις έκφραση , Αθήνα 1997
- Λανγκ Ζ. :Αύριο, οι γυναίκες., μετάφραση από τα γαλλικά:Κοκκίνου Β., νέα σύνορα, εκδοτικός οργανισμός Λιβάνη, Αθήνα 1996
- Λιμπίς Ζ.: Ο μύθος του ανδρόγυνου, μετάφραση:Παρίση Α., Αθήνα 1989
- Πίτμαν Φ.:Ο άνδρας σε κρίση, εργαστήριο διερεύνησης ανθρωπίνων σχέσεων, Αθήνα 1996
- Τέρνερ Π. :Βιολογικό φύλο, κοινωνικό φύλο και ταυτότητα του εγώ., μετάφραση:Γαλανάκη Ε., ελληνικά γράμματα, Αθήνα 1998
- Τζιανίνι Μπελόττι Ε.: Τι σόι κορίτσι είναι, μετάφραση:Σταύρακα Ε., Νεφέλη 1982
- Χέιν Ν. : Το σοκ του γάμου, μετάφραση:Σακκή Μ., εκδόσεις Φυτράκη, Αθήνα 1997

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- Περιοδικό Ενημέρωση(Διακρίσεις στην εκπαίδευση, στην εργασία και στην αμοιβή. Διεθνοποίηση, νέες τεχνολογίες και ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο), Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΣΕ, Σεπτέμβριος 1996.
- Περιοδικό Ο αγώνας της γυναίκας, τεύχος 57-58, Ιανουάριος-Ιούνιος 1994
- <<Εμείς>> και οι <<άλλοι>>, αναφορά τις τάσεις και τα σύμβολα, Χρ. Κωνσταντοπούλου, Λ. Μαράτου-Αλιπράντη, Δ. Γερμανός, Θ. Οικονόμου, Αθήνα 2000
- Περιοδικό Ο αγώνας της γυναίκας, τεύχος 71, Ιούλιος-Δεκέμβριος 2001
- Περιοδικό Ο αγώνας της γυναίκας, τεύχος 61-62, Ιούλιος 1995-Ιούνιος 1996
- Περιοδικό Ο αγώνας της γυναίκας, τεύχος 66-67, Ιούνιος 1998- Δεκέμβριος 1999.
- Περιοδικό Ο αγώνας της γυνίκας, τεύχος 51-54, Ιούλιος 1992- Ιούνιος 1993
- Περιοδικό Ο αγώνας της γυναίκας, τεύχος 49-50, Ιανουάριος-Ιουνίος 1992
- Περιοδικό Ο αγώνας της γυναίκας, τεύχος 47-48, Απρίλιος- Δεκέμβριος 1991

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Νο1

Η κα Ζ. Σ. 45 ετών, μας υποδέχτηκε στο σπίτι της ύστερα από τηλεφωνικό ραντεβού που κανονίστηκε την προηγούμενη μέρα. Η ίδια είναι δημόσια υπάλληλος και ο σύζυγός της ελεύθερος επαγγελματίας. Είναι παντρεμένοι δεκαεννέα χρόνια και έχουν τρία παιδιά (μία κόρη, 18 ετών, ένα γιο 16 ετών κι ένα γιο 10 ετών).

Ξεκινήσαμε τη συνέντευξη με τη λήψη των βιογραφικών στοιχείων που προαναφέρθηκαν. Στη συνέχεια συζητήσαμε για το πώς βιώνεται η σχέση μεταξύ των δύο συζύγων στην οικογένεια. Η κα Σ. Ζ. άφησε να εννοηθεί ότι η σχέση της με το σύζυγό της είναι αρμονική. Μας είπε ότι υπάρχει μεταξύ τους κατανόηση, εμπιστοσύνη, διάλογος και συνεννόηση. Τόνισε ότι αποφασίζουν και οι δύο εξίσου για τα θέματα που απασχολούν την οικογένειά τους. Η ίδια θεωρεί ότι ο σύζυγός της είναι ορθολογικός, στοργικός και ανεκτικός. Βέβαια όπως μας ανέφερε, λόγω του ότι είναι ελεύθερος επαγγελματίας, δεν μπορεί να συμμετέχει στις οικιακές εργασίες και στην ανατροφή των παιδιών όσο εκείνη θα ήθελε. Παρόλα αυτά όμως κάνει ότι καλύτερο μπορεί. Σημαντικό στοιχείο στην ομαλότητα της σχέσης είναι επίσης για εκείνη η ισορροπημένη ερωτική ζωή.

Όσο για την άποψη της κα Σ. Ζ. σχετικά με την εργασία της γυναίκας θεωρεί ότι παρόλο που προσφέρει οικονομική ενίσχυση στην οικογένεια, μειώνεται σημαντικά η διαθεσιμότητα του χρόνου της γυναίκας στην ανατροφή των παιδιών, ενώ παράλληλα η ίδια αγχώνεται σε μεγάλο βαθμό στο να μπορέσει να ανταποκριθεί πλήρως στους ρόλους της ως μητέρα-σύζυγος-γυναίκα. Προσπαθώντας να χαλαρώσει, όπως είπε, όταν έχει (όχι συχνά) ελεύθερο χρόνο προτιμά να τον διαθέτει σε εξόδους για καφέ ή στον κινηματογράφο με τις φίλες της.

Σε ερώτησή μας για την ύπαρξη ή όχι της κατανομής των επαγγελματιών κατά φύλο η κα Σ. Ζ. απάντησε ότι ορισμένα επαγγέλματα είναι μόνο ανδρικά (π.χ. χτίστης ή εργάτης σε ορυχεία) διότι γι'αυτά απαιτείται σωματική δύναμη την οποία δε διαθέτουν οι γυναίκες.

Παρότι προανέφερε ότι ο σύζυγός της συμμετέχει όσο μπορεί στις οικιακές εργασίες, δήλωσε ότι τις τελευταίες τις επωμίζονται κυρίως οι γυναίκες, όπως συνέβαινε πάντοτε. Σε ό,τι αφορά δε την εξέλιξη της σύγχρονης γυναίκας πιστεύει ότι δε βοηθά στην ισότιμη κατανομή των ρόλων στην οικογένεια. Αντίθετα όπως προανέφερε τη <<φορτώνει>> με περισσότερο άγχος και σχεδόν καθόλου ελεύθερο χρόνο.

Οι δύο σύζυγοι, όπως είπε η κα Σ. Ζ. φροντίζουν και ασχολούνται με τα παιδιά τους όσο περισσότερο μπορούν. Κατά καιρούς τους κάνουν εκπλήξεις –π.χ. τελευταία αγόρασαν στην κόρη τους καλλυντικά κι ένα κέντημα <<για να μαθαίνει>> όπως μας είπε η κα Σ. Ζ. ενώ στα αγόρια πήραν αυτόματο μηχανάκι στο μεγάλο γιο, γιατί <<πως θα κυκλοφορεί το παιδί>> και τηλεκατευθυνόμενο αυτοκίνητο στο μικρό τους γιο. Τέλος όταν ρωτήσαμε πως φαντάζεται η ίδια το μέλλον των παιδιών της

ανέφερε εργασία και <<έναν καλό γάμο>> για την κόρη της και άμεση επαγγελματική αποκατάσταση για τους γιους της.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Νο2

Η κα Α. Π. 48 ετών μας δέχτηκε στο σπίτι της ύστερα από ραντεβού που είχαμε κλείσει μαζί της τηλεφωνικά. Η ίδια και ο σύζυγός της είναι νοσηλευτές στο νοσοκομείο της Καρδίτσας. Είναι παντρεμένοι 17 χρόνια. Έχουν 3 παιδιά (2 αγόρια, ηλικίας 16 και 12 ετών, και 1 κορίτσι ηλικίας 11 ετών).

Οι δύο σύζυγοι, σύμφωνα με όσα μας είπε η κα Α. Π. έχουν πολύ καλή επικοινωνία μεταξύ τους. Συζητάνε όλα τα θέματα που απασχολούν την οικογένειά τους και αποφασίζουν από κοινού για ότι χρειάζεται να γίνει. Υπάρχει επιπρόσθετα μεγάλη κατανόηση και αμοιβαιότητα στο ζευγάρι. Σ'αυτό βέβαια βοηθά και το γεγονός ότι οι δύο σύζυγοι ασκούν το ίδιο επάγγελμα όπως δήλωσε η κα Α. Π. Φαίνεται, από τα λεγόμενά της, να εκτιμά και να αγαπά πολύ το σύντροφό της, καθώς μιλούσε γ'αυτόν με ενθουσιασμό και γλυκύτητα. Τον χαρακτήρισε δε δημιουργικό, ορθολογιστή, εκδηλωτικό, στοργικό και ανεκτικό. Πρόσθεσε ότι συμμετέχει εξίσου μ'εκείνη στις ποικίλες εργασίες του σπιτιού και στην ανατροφή των παιδιών, ενώ είναι επίσης πολύ τρυφερός μαζί της στις ιδιαίτερες στιγμές τους.

Σε ερώτησή μας σχετικά με την άποψή της για την εργασία της γυναίκας εκτός σπιτιού μας απάντησε ότι είναι αναγκαία καθώς συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στην οικονομική ενίσχυση της οικογένειας και βοηθά τη γυναίκα να ξεφύγει από το περιβάλλον του σπιτιού και να νιώθει δημιουργική. Τόνισε ότι όσον αφορά την ίδια είναι ικανοποιημένη από την οικογενειακή ζωή. Σ'αυτό τη βοηθά και το γεγονός ότι έχει τη δυνατότητα να διαθέσει τον ελεύθερο χρόνο της όπως η ίδια επιθυμεί, π.χ. βόλτα στην αγορά, έξοδος για καφέ με τις φίλες της ή εκδρομές με το σύζυγο όταν μπορούν. Με αυτό τον τρόπο, όπως μας είπε ανακουφισμένη μπορεί να χαλαρώνει και να <<ξεχνά>> για λίγο την καθημερινότητα και τη ρουτίνα.

Σε ερώτησή μας αν υφίσταται ή όχι η κατανομή των επαγγελμάτων κατά φύλο μας απάντησε ότι: <<αυτά θεωρούνται ξεπερασμένα στην εποχή μας. Εξάλλου με την πρόοδο της τεχνολογίας, όπου τα πάντα εξαρτώνται από τις μηχανές, οι γυναίκες μπορούν να ασκήσουν όλα τα επαγγέλματα.>>

Σε ό,τι αφορά την ανατροφή των παιδιών της η κα Α. Π. τόνισε ότι τόσο η ίδια, όσο και ο σύζυγός της ανατρέφουν τα παιδιά τους με τον ίδιο τρόπο χωρίς να ξεχωρίζουν τους γιους ή την κόρη τους. Αντίθετα προσπαθούν να τα κινητοποιήσουν να συμμετέχουν σε χορευτικούς και αθλητικούς συλλόγους, να συναναστρέφονται με συνομήλικους και των δύο φύλων για να μπορέσουν να κοινωνικοποιηθούν και να μάθουν τον τρόπο λειτουργίας της κοινωνίας στην οποία ζούμε.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Νο3

Η κα Α. Γ. 31 ετών, μας δέχτηκε στο σπίτι της ύστερα από τηλεφωνικό ραντεβού που κλείσαμε μαζί της από την προηγούμενη μέρα. Η ίδια είναι βρεφονηπιοκόμος και ο σύζυγός της γυμναστής. Είναι παντρεμένοι εννέα χρόνια και έχουν αποκτήσει μία κόρη που είναι σήμερα 10 ετών.

Η συνέντευξη ξεκίνησε με τη λήψη των προαναφερθέντων βιογραφικών στοιχείων. Στη συνέχεια εστίασαμε σε ερωτήσεις μέσω των οποίων μπορούμε να διερευνήσουμε τη σχέση μεταξύ των δύο συζύγων. Η κα Α. Γ. μας είπε ότι η σχέση της με τον άντρα της είναι καλή. Χαρακτηρίζεται από αγάπη, συνεννόηση, αμοιβαιότητα και κατανόηση. Οι αποφάσεις που αφορούν την οικογένεια λαμβάνονται από κοινού. Ορισμένες όμως αποφάσεις που αφορούν προσωπικές επιλογές του καθενός, όπως ντύσιμο, χόμπι κ.τ.λ. παίρνονται από τον καθένα ξεχωριστά, ώστε να διατηρούν την αυτονομία τους. Η ίδια θεωρεί ότι ο σύζυγός της είναι ανεξάρτητος, επινοητικός, δημιουργικός, ορθολογιστής, εκδηλωτικός, στοργικός και ανεκτικός. Συμμετέχει πολύ στην ανατροφή της κόρης του και βοηθάει αρκετά στις εργασίες του σπιτιού (ψώνια, οικιακά καθήκοντα).

Όσο για την άποψη της κας Α. Γ. για την εργασία της γυναίκας η ίδια θεωρεί ότι ναι μεν οι γυναίκες που εργάζονται συμβάλλουν σημαντικά στην οικονομική ενίσχυση της οικογένειας, όμως πιέζονται και αγχώνονται αρκετά γιατί αναλαμβάνουν διπλό ρόλο, εργαζόμενης και νοικοκυράς. Όσον αφορά την εκμετάλλευση του ελεύθερου χρόνου της η κα Α. Γ. μας είπε ότι προτιμά να βγαίνει για καφέ και για ψώνια με τις φίλες της.

Σε ερώτησή μας για την ύπαρξη ή όχι της κατανομής των επαγγελματιών κατά φύλο η κα Α. Γ. απάντησε ότι πιστεύει πως υπάρχουν αντρικά και γυναικεία επαγγέλματα για λόγους κοινωνικούς και βιολογικούς. Παρόλα αυτά πιστεύει ότι η εξέλιξη της γυναίκας στον επαγγελματικό, πολιτικό και κοινωνικό στίβο βοηθά στην ισότιμη κατανομή των ρόλων μέσα στην οικογένεια.

Οι δύο σύζυγοι, όπως δήλωσε η κα Α. Γ., φροντίζουν την κόρη τους όσο καλύτερα μπορούν. Όνειρό τους είναι να τη δούνε να γίνεται δασκάλα. Γι' αυτό και προσπαθούν από τώρα να της εκθέσουν τα προτερήματα του επαγγέλματος αγοράζοντάς της ανάλογα παραμύθια, κούκλες-δασκάλες κ.τ.λ.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Νο4

Η κα Β. Ν. 45 ετών, μας υποδέχτηκε στο χώρο της δουλειάς της ύστερα από ραντεβού που κλείστηκε τηλεφωνικά μαζί της από την προηγούμενη μέρα. Η ίδια είναι φαρμακοποιός με δικό της φαρμακείο στην πόλη και ο σύζυγός της γιατρός με ιατρείο στην πόλη επίσης. Είναι παντρεμένοι δεκαέξι χρόνια και έχουν τέσσερα παιδιά (δύο γιους, ηλικίας 16 και 11 ετών, και δύο κόρες, ηλικίας 14 και 10 ετών).

Μετά τη λήψη των βιογραφικών στοιχείων αναφερθήκαμε στον τρόπο με τον οποίο βιώνεται η σχέση των δύο συζύγων στην οικογένεια. Η κα Β. Ν. μας είπε πως η σχέση της με το σύζυγό της μπορεί να χαρακτηριστεί ισορροπημένη καθώς

χαρακτηρίζεται από διάλογο, κατανόηση και σεβασμό. Θεωρεί ότι ο σύζυγός της είναι ανεξάρτητος, επινοητικός, δημιουργικός, ορθολογιστής, στοργικός και αποφασιστικός. Επιπλέον μας είπε με ένα τόνο δισταγμού ότι τόσο ο σύζυγός της, όσο και η ίδια δε μπορούν να αφιερώσουν στα παιδιά τους το χρόνο που θα ήθελαν λόγω των αυξημένων επαγγελματικών τους υποχρεώσεων. Τα απογεύματα που τα παιδιά δεν έχουν σχολείο έχουν προσλάβει μία παιδαγωγό για να τα βοηθά στο διάβασμα και να τα προσέχει.

Σε ότι αφορά την εργασία της γυναίκας η κα Β. Ν. θεωρεί ότι έχει βοηθήσει σημαντικά στην ανεξαρτητοποίησή της αλλά ταυτόχρονα έχει μειώσει σημαντικά το χρόνο της. Η ίδια ασχολείται λίγο με το νοικοκυριό. Τον συγκεκριμένο τομέα έχει αναλάβει η οικιακή βοηθός που υπάρχει στο σπίτι της. Όταν η κα Β. Ν. έχει ελεύθερο χρόνο τον διαθέτει στο σύζυγο, στα παιδιά της και στον εαυτό της με εξάσκηση στη γυμναστική και περιποιήσεις σώματος.

Όσον αφορά το είδος της εργασίας, η κα Β. Ν. θεωρεί ότι δεν υπάρχουν αντρικά και γυναικεία επαγγέλματα ενώ τονίζει ότι η εξέλιξη της σύγχρονης γυναίκας στον επαγγελματικό και κοινωνικοπολιτικό στίβο βοηθά στην ισότιμη κατανομή των ρόλων μέσα στην οικογένεια.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Νο5

Η κα Ε. Ε. 37 ετών, μας υποδέχτηκε στο σπίτι της ύστερα από τηλεφωνικό ραντεβού που κανονίστηκε την προηγούμενη μέρα. Η ίδια είναι δημόσιος υπάλληλος και ο σύζυγός της ιδιωτικός υπάλληλος. Είναι παντρεμένοι δεκαεπτά χρόνια και έχουν δύο παιδιά (ένα γιο ηλικίας 16 ετών, και μία κόρη ηλικίας 11 ετών).

Σε ό,τι αφορά τη σχέση της με το σύζυγό της η κα Ε. Ε. μας είπε πως είναι σε πολύ καλό επίπεδο. Θεωρεί ότι χαρακτηρίζεται από διάλογο, αμοιβαιότητα και η κατανόηση. Οι αποφάσεις που αφορούν την οικογένεια λαμβάνονται από κοινού, όπως η ίδια μας τόνισε. Χαρακτηρίζει επίσης το σύζυγό της στοργικό και ανεκτικό. Στη δημιουργία του ισορροπημένου αυτού κλίματος συμβάλλει σημαντικά και η καλή σεξουαλική ζωή μεταξύ των δύο συζύγων όπως ανέφερε η κα Ε. Ε.

Επιπλέον πιστεύει ότι η εργασία της γυναίκας επιφέρει σημαντικές αλλαγές στο σύστημα της οικογένειας, όπως η μη σωστή ανατροφή των παιδιών, η εξάλειψη του ελεύθερου χρόνου της γυναίκας και το άγχος της να είναι πλήρης σε όλους τους ρόλους της, μητέρας, συζύγου, γυναίκας. Οι αυξημένες αρμοδιότητές της στη δουλειά και στο σπίτι δεν της αφήνουν ελεύθερο χρόνο. Σε περίπτωση που αυτό συμβεί η κα Ε. Ε. αφιερώνει τον ελεύθερο χρόνο της σε δραστηριότητες με τα δύο παιδιά της.

Η κα Ε. Ε. προσθέτει ότι ο σύζυγός της κατανοώντας τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει η σύζυγός του ν' ανταπεξέλθει στο διπλό της ρόλο εργαζόμενη-νοικοκυρά προσπαθεί να τη βοηθά στις δουλειές του σπιτιού όσο μπορεί.

Οι δύο σύζυγοι, σύμφωνα με την κα Ε. Ε. προσπαθούν να ασχολούνται με την ανατροφή των παιδιών τους όσο περισσότερο μπορούν και τα αντιμετωπίζουν το ίδιο και τα δύο, χωρίς να διακρίνουν το κορίτσι ή το αγόρι.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Νο6

Η κα Κ. Κ. 45 ετών, μετά το τηλεφωνικό ραντεβού που κλείσαμε μαζί της, μας υποδέχτηκε στο σπίτι της. Η ίδια είναι κοινωνική λειτουργός και ο σύζυγός της μηχανικός στον Ο. Σ. Ε. Είναι παντρεμένοι δεκαπέντε χρόνια και έχουν δύο παιδιά (ένα αγόρι 13 ετών και ένα κορίτσι 11 ετών).

Η κα Κ. Κ. μας είπε ότι η σχέση της με το σύζυγό της χαρακτηρίζεται από διάλογο, αμοιβαιότητα, κατανόηση, καλή ερωτική ζωή και καταμερισμό των εργασιών που απαιτούνται για την ομαλή λειτουργία του σπιτιού και της οικογένειας. Χαρακτηρίζει το σύζυγό της επινοητικό, δημιουργικό, ορθολογιστή, εκδηλωτικό, στοργικό και ανεκτικό. Παρόλο που δε γνωρίζει όλο το εύρος των οικιακών εργασιών προσπαθεί όσο μπορεί να τη βοηθήσει. Αν και η ίδια όπως μας είπε <<δεν τον αφήνει>> να κάνει δουλειές στο σπίτι όταν εκείνη έχει ελεύθερο χρόνο. Όταν οι υποχρεώσεις της στο σπίτι το επιτρέπουν της αρέσει να βγαίνει για καφέ με τις φίλες της ή να πηγαίνει μαζί τους σε ταβέρνα ή στον κινηματογράφο.

Σε ότι αφορά την κατανομή των επαγγελματιών κατά φύλο η κα Κ. Κ. θεωρεί ότι αυτό συμβαίνει μονάχα για βιολογικούς λόγους και σε επαγγέλματα που απαιτούν μεγάλη σωματική δύναμη την οποία δε διαθέτουν οι γυναίκες. Είναι γεγονός βέβαια πως οι γυναίκες έχουν προοδεύσει αρκετά στον τομέα της εργασίας επιβαρυνόμενες όμως με περισσότερο άγχος και κούραση για την εκπλήρωση των πολλαπλών υποχρεώσεών τους απέναντι στο σπίτι, τα παιδιά, το σύζυγο και την εργασία.

Σύμφωνα με όσα μας είπε η κα Κ. Κ., τόσο εκείνη όσο και ο σύζυγός της προσπαθούν να διαπαιδαγωγήσουν τα παιδιά τους με τον καλύτερο τρόπο. Βρίσκονται διαρκώς κοντά τους και τα στηρίζουν σε κάθε τους προσπάθεια και δυσκολία. Φυσικά τόνισε ότι δεν κάνουν διακρίσεις σε σχέση με το φύλο των παιδιών και προσπαθούν να αμβλύνουν αυτές που δημιουργεί το εξωτερικό κοινωνικό περιβάλλον.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Νο7

Η κα Φ. Μ. 34 ετών, μας υποδέχτηκε στο σπίτι της ύστερα από τηλεφωνικό ραντεβού που κανονίστηκε από την προηγούμενη μέρα. Η ίδια δεν εργάζεται ενώ ο σύζυγός της είναι οικοδόμος. Είναι παντρεμένοι δεκαεπτά χρόνια και έχουν τέσσερα παιδιά (τρεις κόρες ηλικίας 16, 10 και 10 ετών και ένα γιο 15 ετών).

Μετά τη λήψη των βιογραφικών στοιχείων η κα Φ. Μ. μας μίλησε για τη σχέση της με το σύζυγό της. Έτσι λοιπόν μας είπε ότι είναι αρμονική παρ'όλες τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην οικογένεια. Οι δυσκολίες αυτές αφορούν τον οικονομικό τομέα όπως μας είπε η κα Φ. Μ. Εργάζεται μονάχα ο σύζυγός της, ενώ δεν έχουν άλλες πηγές εσόδων. Η κατάσταση λοιπόν είναι αρκετά δύσκολη. Θεωρεί ότι υπάρχει μεταξύ τους διάλογος, κατανόηση, αμοιβαιότητα και καταμερισμός των εργασιών. Λέει ότι ο σύζυγός της είναι επινοητικός, δημιουργικός, ορθολογιστής, εκδηλωτικός, ευαίσθητος, στοργικός, ανεκτικός και αγχώδης. Λόγω της δουλειάς του λείπει

αρκετές ώρες από το σπίτι. Έτσι δε συμμετέχει αρκετά στα οικιακά καθήκοντα και στην ανατροφή των παιδιών. Αυτό όμως δεν ενοχλεί τόσο την κα Φ. Μ. καθότι ο λόγος της απουσίας του από το σπίτι αφορά την εργασία και την εξοικονόμηση χρημάτων από τα οποία ζει ολόκληρη η οικογένεια. Από την άλλη η ίδια μας τόνισε ότι τις ώρες που είναι στο σπίτι ασχολείται πολύ με τα παιδιά και την ίδια προσπαθώντας να αναπληρώσει το κενό της απουσίας του.

Σε ό,τι αφορά την εργασία της γυναίκας έξω από το σπίτι μας είπε ότι ναι μεν βοηθά οικονομικά την οικογένεια αλλά ταυτόχρονα μειώνει κατά πολύ το χρόνο της γυναίκας στο σπίτι με αποτέλεσμα να μη γίνεται σωστά η ανατροφή των παιδιών. Η ίδια το θεωρεί αυτό πολύ σημαντικό. Ακόμη και όταν έχει ελεύθερο χρόνο το μόνο πράγμα που κάνει για τον εαυτό της είναι να επισκεφτεί τη γειτόνισσά της για έναν καφέ, όπως μας είπε. Θεωρεί δε ότι τα επαγγέλματα μπορούν να χωριστούν σε αντρικά και γυναικεία για λόγους βιολογικούς και κοινωνικούς.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Νο 8

Η κύρια Π. Ν. μας υποδέχτηκε στο χώρο του σπιτιού της ύστερα από τηλεφωνική επικοινωνία που είχαμε μαζί της για τη πραγματοποίηση της συνέντευξης. Η συνέντευξη ξεκίνησε με την λήψη των βιογραφικών στοιχείων της κα Π. Ν. Η κα Π. Ν είναι 44 ετών, είναι παντρεμένη με το σύζυγο της, που είναι δημόσιος υπάλληλος, εδώ και είκοσι χρόνια και μαζί έχουν αποκτήσει δυο παιδιά(ένα αγόρι 15 ετών και ένα κορίτσι 11 ετών). Είναι απόφοιτος λυκείου και ασχολείται με τα οικιακά. Όπως υποστήριξε η ίδια η οικογένεια της στηρίζεται οικονομικά τόσο από την εργασία του συζύγου όσο και από κάποιες εισοδηματικές απολαβές της ίδιας.

Όσο αφορά τη σχέση της με το σύζυγο της μέσα στη οικογένεια η κα Π. Ν. τόνισε ότι είναι ευτυχισμένη με το σύζυγο της. Ανάμεσα τους υπάρχει διάλογος, αμοιβαιότητα, κατανόηση και οι εργασίες γίνονται από κοινού παρόλο το γεγονός ότι ο σύζυγος της εργάζεται. Και οι δυο συμβάλουν στον ίδιο βαθμό ώστε να έχουν μια οικογένεια ισορροπημένοι και υγιή. Όπως είπε και η ίδια αυτό εξαρτάται από την σχέση(και την σεξουαλική) μεταξύ των συζύγων Χαρακτηρίζει το σύζυγο της εκδηλωτικό, στοργικό, ανεκτικό, ανυπόμονο, επιτυχημένο στο επάγγελμα του, ευαίσθητο. Η κα Π. Ν είπε ότι παρόλο το φόρτο εργασίας του συζύγου της, η βοήθεια του είναι πολύτιμη και σημαντική. Παίζει και διαβάζει με τα παιδιά και βοηθάει στα οικιακά καθήκοντα.

Συνεχίζοντας τη συνέντευξη η κα Π. Ν. μας εξέθεσε την άποψη της για την εργασία της γυναίκας εκτός σπιτιού, τονίζοντας ότι δεν έχει επιφέρει καμία αλλαγή στο σύστημα της οικογένειας. Τον ελεύθερο της χρόνο τον περνά μαζί με το σύζυγο της και σχεδόν ποτέ δεν έχει πάει κάπου χωρίς τη συντροφιά του.

Στην ερώτηση μας αν πιστεύει ότι υπάρχουν ανδρικά και γυναικεία επαγγέλματα απάντησε θετικά στηριζόμενη ότι μια γυναίκα δεν μπορεί να γίνει οικοδόμος ή οδηγός φορτηγού.

Παρότι η κα Π. Ν. υποστήριξε πριν ότι ο σύζυγος της συνδράμει στις οικιακές εργασίες, πιστεύει ότι αυτές είναι υπηρεσίες που τις εκτελούν παραδοσιακά μόνο γυναίκες. Επιπρόσθετα δεν πιστεύει ότι η εξέλιξη της σύγχρονης γυναίκας βοήθα

στην ισότιμη κατανομή των ρόλων μέσα στην οικογένεια αλλά αντίθετα τις προσθέτει περισσότερες φουρτούνες.

Τόσο η ίδια όσο και ο σύζυγος της, όπως προανέφερε η κα Π. Ν., περνούν αρκετό χρόνο με τα παιδιά τους. Προσπαθούν να τους παρέχουν όσα περισσότερα γίνεται. Αρκετά συχνά τους αγοράζουν παιχνίδια, όπως αθλητικά παιχνίδια και επιτραπέζια για το γιο τους και κούκλες για τη κόρη τους. Τελειώνοντας τη συνέντευξη, ρωτήσαμε την κα Π. Ν. τι θέλει για τα παιδιά της μελλοντικά και μας απάντησε πως θέλει να δει το γιο της γιατρό και τη κόρη της δασκάλα και μαζί με ένα καλό <<παλικάρι>>.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Νο 9

Έπειτα από τηλεφωνικό ραντεβού, συναντήσαμε την κα Λ. Μ. στο σπίτι της. Η συνέντευξη ξεκίνησε παίρνοντας τα βιογραφικά στοιχεία. Η κα Λ. Μ. είναι 35 ετών, απόφοιτος δημοτικού και ασχολείται με τα οικιακά. Ο σύζυγος της, με τον οποίο είναι παντρεμένη δέκα πέντε χρόνια, είναι ιδιωτικός υπάλληλος και από το γάμο τους έχουν αποκτήσει 4 παιδιά(2 αγόρια 15 και 12 ετών και δυο δίδυμα κοριτσάκια 10 ετών)

Στην συνέχεια η κα Λ. Π. μας μίλησε για τη σχέση της με το σύζυγο της. Ισχυρίστηκε ότι είναι ευτυχισμένη με το σύζυγο της και ότι η σχέση τους είναι αρμονική. Υπάρχει κατανόηση και εμπιστοσύνη. Συζητούν μαζί για διαφορά θέματα που αφορούν την οικογένεια αλλά η τελική απόφαση λαμβάνεται συνήθως από το σύζυγο της. Περιγράφει το σύζυγο της ορθολογιστή και αυστηρό μερικές φορές εκεί που χρειάζεται.

Επίσης τόνισε ότι ο σύζυγος της λείπει αρκετές ώρες από το σπίτι καθώς είναι ο μόνος που εργάζεται. Έτσι δεν μπορεί να ασχοληθεί με τις εργασίες του σπιτιού και την ανατροφή των παιδιών. Ισχυρίστηκε δε ότι μια γυναίκα για να κρατήσει κοντά της τον άνδρα της πρέπει να είναι <<γυναίκα>> όποτε το επιζητά ο ίδιος. Ακόμη ισχυρίστηκε ότι έχει τόσες δουλειές που δεν διαθέτει χρόνο για τον εαυτό της.

Η συνέντευξη συνεχίστηκε με την κα Λ. Μ. να υποστηρίζει ότι η εργασία της γυναίκας εκτός σπιτιού δεν έχει αλλάξει τίποτα στο σύστημα της οικογένειας και τόνισε ότι η θέση της γυναίκας είναι κοντά στον άνδρα της και στα παιδιά της. Πιστεύει ότι κάποιες δουλειές που ζητούν σωματική δύναμη είναι μόνο για τους άνδρες και άλλες μόνο για τις γυναίκες και ότι οι οικιακές εργασίες είναι υπηρεσίες που τις κάνουν μόνο γυναίκες. Πρόσθεσε επίσης ότι η εξέλιξη της σημερινή γυναίκα την κρατά μακριά από την οικογένεια.

Λίγο πριν το τέλος της συνέντευξης η κα Λ. Μ. μας μίλησε για τα παιδιά της. Παραλές τις δυσκολίες προσπαθεί να ευχαριστεί τα παιδιά της όπως για παράδειγμα τα κορίτσια παρακολουθούν χορό στον πολιτιστικό σύλλογο της περιοχής και τα αγόρια ασχολούνται με το μπάσκετ στη γειτονιά. Είναι μια καλή ευκαιρία, όπως υποστήριξε η ίδια η Λ. Μ., για τα παιδιά της ώστε να ξεφεύγουν από την κούραση του σχολείου και την ρουτίνα του σπιτιού.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Νο 10

Συναντήσαμε την κα Γ. Γ. έπειτα από τηλεφωνική επικοινωνία που είχαμε μαζί της. Η κα Γ. Γ. είναι 38 ετών, είναι ιδιωτικός υπάλληλος, απόφοιτος λυκείου και παντρεμένη με το σύζυγο της, δημόσιος υπάλληλος, δέκα πέντε χρόνια. Έχουν 3 παιδιά(2 αγόρια 13 και 11 ετών και 1 κορίτσι 10 ετών).

Περιγράφοντας τη σχέση της με το σύζυγο της με ιδιαίτερη θερμότητα και χαρά, τόνισε ότι ανάμεσα τους υπάρχει σεβασμός, κατανόηση και διάλογος για οτιδήποτε αφορά την οικογένεια της. Περιγράφει το σύζυγο ορθολογιστή, δημιουργικό και εκδηλωτικό. Πιστεύει ότι μια γυναίκα έχει τη μεγαλύτερη ευθύνη στην δημιουργία μιας ισορροπημένης οικογενειακής εστίας αλλά και ο άνδρας είναι εκείνος που πρέπει να καταλαμβάνει πρωτεύοντα ρόλο στη λήψη σημαντικών αποφάσεων που αφορούν την οικογένεια. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι η μεγαλύτερη οικονομική ενίσχυση προέρχεται από το σύζυγο της Γ. Γ. Ο σύζυγος της, δυστυχώς όπως λέει εκείνη δεν συμμετέχει, λόγω της απαιτητικής δουλειάς του, στις εργασίες του σπιτιού και στην ανατροφή των παιδιών. Ασχολείται περισσότερο με τα πρακτικά θέματα του σπιτιού. Δουλεύοντας λιγότερες ώρες από το σύζυγο της φροντίζει εκείνη το σπίτι και τα παιδιά της. Προσθέτει ακόμη ότι η καλή σχέση μεταξύ των συζύγων αντανακλά σε ολόκληρη την οικογένεια.

Συνεχίζοντας η κα Γ. Γ. τονίζει ότι η εργασία της γυναίκας έξω από το σπίτι έχει επιφέρει αλλαγές στο σύστημα της οικογένειας και συγκεκριμένα λέει ότι το γεγονός αυτό βοήθησε τη γυναίκα στο να γίνει πιο δυναμική. Πιστεύει ότι υπάρχουν ανδρικά και γυναικεία επαγγέλματα στηριζόμενη κυρίως στο ότι η κοινωνία το δημιούργησε αυτό. Για την ίδια την κα Γ. Γ. οι οικιακές εργασίες είναι δουλειά της γυναίκας επειδή ακριβώς οι άνδρες δεν γνωρίζουν και δεν έχουν μάθει για αυτές.

Μιλώντας για τα παιδιά της η κα Γ. Γ. ανέφερε ότι, όπως είπε και πριν, λόγω του ότι έχει ελεύθερο χρόνο περισσότερο από τον άνδρα της ασχολείται περισσότερο με τα παιδιά.(στο διάβασμα, στο παιχνίδι) Αρκετά συχνά τους κάνει δώρα και στην ερώτησή μας τι είδους δώρα μας απάντησε αθλητικά και ηλεκτρονικά παιχνίδια για τα αγόρια και για το κορίτσι κυρίως κούκλες. Το ελεύθερο τους χρόνο τα αγόρια ασχολούνται με ελεύθερο παιχνίδι με τους συνομήλικους ενώ το κορίτσι με παιδικά βιβλία κυρίως με παραμύθια. Τελειώνοντας μας ανέφερε χαρακτηριστικά ότι τα παιδιά της είναι η ίδια της η ζωή.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Νο 11

Την κα Μ. Ε. την συναντήσαμε στο σπίτι της έπειτα από τηλεφωνικό ραντεβού που κανονίστηκε τη προηγούμενη μέρα. Η κα Μ. Ε. είναι 37 ετών, οικονομολόγος και έχει 2 παιδιά(δυο κορίτσια 10 και 8 ετών). Είναι παντρεμένη με το σύζυγο της, που είναι οικονομολόγος και εκείνος, δέκα χρόνια. Μαζί έχουν ανοίξει χρηματιστηριακό γραφείο.

Η συνέντευξη ξεκίνησε με τη λήψη των άνωθεν βιογραφικών στοιχείων. Έπειτα της ζητήσαμε να μας περιγράψει πως βιώνεται η σχέση της με το σύζυγο της. Ο διάλογος αποτελεί το ακρογωνιαίο λίθο στη μεταξύ τους σχέση. Περνούν πολλές ώρες μαζί λόγω της κοινής τους εργασίας και ο διάλογος βοήθη στην αποφυγή εντάσεων και

τριβών. Σέβεται ο ένας τον άλλον και υπάρχει αμοιβαία κατανόηση. Η κα Μ. Ε. τόνισε ότι σημαντικό ρόλο σε αυτό παίζει και μόρφωση του κάθε συζύγου. Θεωρεί τη γυναίκα- σύζυγο ως τη σημαντικότερη μορφή στη δημιουργία μιας ουσιαστικής οικογένειας χωρίς να υποτιμά και τη συμβολή του συζύγου σ' αυτό. Συνεχίζοντας, περιγράφει το σύζυγο της δημιουργικό και εκδηλωτικό στα συναισθήματα τόσο προς εκείνη όσο και προς τα παιδιά τους. Είναι παρόν και συμμετέχει ενεργά στην ανατροφή και στο παιχνίδι των παιδιών και βοήθα την ίδια στις οικιακές εργασίες. Εντούτοις πιστεύει ότι παραδοσιακά, οι οικιακές υπηρεσίες επωμίζονται κυρίως από τις γυναίκες. Πιστεύει ακράδαντα ότι η ποιότητα της σχέσης μεταξύ των συζύγων οδηγεί σε ένα ισορροπημένο ή όχι οικογενειακό περιβάλλον.

Ακόμη η κα Μ. Ε. πρόσθεσε ότι η εργασία της γυναίκας εκτός σπιτιού δεν έχει επιφέρει αλλαγές στο σύστημα της οικογένεια. Πιστεύει δε ότι η εξέλιξη της σύγχρονης γυναίκας και η μόρφωση της συμβάλλει σε ισότιμη κατανομή των ρόλων μέσα στην οικογένεια.

Σε ερώτηση μας αν υπάρχουν επαγγέλματα που να χωρίζονται κατά φύλο, απάντησε, με ιδιαίτερη αποφασιστικότητα, θετικά στηριζόμενη στην μυϊκή υπέροχη των ανδρών.

Έχουν τον ίδιο ελεύθερο χρόνο με το σύζυγο της και έτσι τον αφιερώνουν στα παιδιά τους, στο διάβασμα, στο παιχνίδι, στην ανάγνωση παιδικών βιβλίων, στη συζήτηση διάφορων θεμάτων που τα απασχολούν. Επίσης τα παιδιά της κα Μ. Ε. παρακολουθούν μαθήματα χάρου και μουσικής καθώς επίσης και μαθήματα κλασσικού μπαλέτου. Λίγο πριν το τέλος ρωτήσαμε την κα Μ. Ε. τι επαγγέλματα θα ήθελε η ίδια να ακολουθήσουν τα παιδιά της και μας απάντησε αυτό της δασκάλας και της νηπιαγωγού καθώς η ίδια λατρεύει την επικοινωνία με τα παιδιά.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Νο 12

Την κα Α. Ε. τη συναντήσαμε στο χώρο του σπιτιού της έπειτα από ραντεβού. Η κα Α. Ε. είναι 33 ετών, συμβασιούχος του δημόσιου και έχει 1 παιδί(1 κορίτσι 9 ετών). Ο σύζυγος της είναι δημόσιος υπάλληλος και είναι παντρεμένοι 9 χρόνια. Το μόνιμο άγχος, όπως η ίδια υποστήριξε, είναι η επαγγελματική της αποκατάσταση.

Μετά τη λήψη των βιογραφικών στοιχείων, ζητήσαμε από την κα Α. Ε. να μας περιγράψει τη σχέση της με το σύζυγο της. Εκείνη μας απάντησε λέγοντας μας ότι ο ένας εμπιστεύεται τον άλλον και ότι συζητούν από κοινού θέματα που απασχολούν την οικογένεια τους. Θεωρεί ότι και οι δυο σύζυγοι συμβάλλουν στον ίδιο βαθμό για την δημιουργία ενός θετικού και ισορροπημένου οικογενειακού περιβάλλοντος. Σημαντική θέση γι' αυτό η θέληση και η μόρφωση και των δυο. Για την ίδια δεν υπάρχει ανώτερος και κατώτερος σύζυγος αλλά δυο σύζυγοι που προσπαθούν μαζί για μια ευτυχισμένη οικογένεια. Σε αυτό συμβάλει και η ποιότητα της σχέσης μεταξύ των δυο συζύγων. Περιγράφει το σύζυγο της στοργικό τόσο σε εκείνη όσο και στο παιδί τους, εκδηλωτικό στα συναισθήματα και σε ότι τον απασχολεί καθώς επίσης και υπομονετικό. Συμβάλει σημαντικά στην ανατροφή των παιδιών(διάβασμα, παιχνίδι) και συμμετέχει όσο μπορεί στις εργασίες του σπιτιού(στα ψώνια και στα οικιακά καθήκοντα). Θεωρεί ότι εκείνος κουράζεται περισσότερο και έτσι η ίδια έχει αναλάβει σε μεγαλύτερο βαθμό τις εργασίες του σπιτιού (καθαριότητα, μαγειρέμα).

Εντούτοις πιστεύει ότι οι οικιακές εργασίες είναι καθήκοντα που αφορούν και τα δυο φύλα και δεν θεωρεί ότι υπάρχουν επαγγέλματα που μπορούν να τα κάνουν μόνο γυναίκες ή μόνο άνδρες.

Συνεχίζοντας η κα Α. Ε. εξέθεσε την άποψη της για την εργασία της γυναίκας εκτός σπιτιού λέγοντας ότι το γεγονός αυτό πιστεύει ότι δεν έχει επιφέρει καμία αλλαγή στο οικογενειακό σύστημα. Πρόσθεσε επίσης ότι η εξέλιξη της σύγχρονης γυναίκας έχει κάνει τη γυναίκα περισσότερο αγχώδης έχοντας επωμιστεί περισσότερες ευθύνες τόσο μέσα στην οικογένεια όσο και έξω από αυτό. Αυτό πάλι εξαρτάται από την ίδια τη γυναίκα κατά πόσο δηλαδή μοιράζεται τις ευθύνες της οικογένειας με το σύζυγο της.

Τον ελεύθερο της χρόνο φροντίζει να τον περάσει με τις φίλες της σε εξόδους όπως σε κινηματογράφο, σε κομμωτήριο και σπάνιες φορές για ποτό χωρίς το σύζυγο. Μεγάλο μέρος του χρόνου της, η κα Α. Ε. αφιερώνει στο παιδί της. Παίζει αρκετή ώρα μαζί του, για παράδειγμα με κούκλες, με αυτοκινητάκια και γενικότερα με αθλητικά και επιτραπέζια παιχνίδια. Φροντίζει πάντα να παίζει και με κορίτσια της ηλικίας του.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Νο 13

Συναντήσαμε την κα Β. Ι. στο σπίτι της, στο Βασίλειο της όπως η ίδια μας είπε, έπειτα από τηλεφωνική επικοινωνία που είχαμε μαζί της. Η κα Β. Ι είναι 32 ετών είναι απόφοιτος δημοτικού και ασχολείται με τα οικιακά. Είναι παντρεμένη με το σύζυγο της, που είναι δημόσιος υπάλληλος, δέκα χρόνια και από το γάμο τους απέκτησαν 2 παιδιά (1 αγόρι 10 χρόνων και 1 κορίτσι 8 ετών).

Μετά την λήψη των βιογραφικών στοιχείων, η κα Β. Ι. μας περιέγραψε τη σχέση της με το σύντροφο της. Υπάρχει κατανόηση μεταξύ τους και συζητούν μαζί για προβλήματα που αφορούν την οικογένεια τους αν και την τελική απόφαση την έχει ο σύζυγος της γιατί, όπως είπε η ίδια, του έχει απόλυτη εμπιστοσύνη και γνωρίζει περισσότερα λόγω του ότι έχει <<πάει σχολείο>>. Θεωρεί την μανά ως την σπουδαιότερη μορφή στην δημιουργία μιας σωστής και με αρχές οικογένεια. Σε αυτό βοήθα και η καλή σχέση που έχει η γυναίκα με τον άνδρα της. Περιγράφει το σύζυγο της αυστηρό εκεί που χρειάζεται, επινοητικό και δημιουργικό τόσο στην οικογένεια του όσο και στο χώρο της δουλειάς του και στοργικό με τα παιδιά του και με την ίδια. Λόγω της εργασίας του, δεν έχει τόσο πολύ χρόνο ώστε να συμμετέχει στην ανατροφή των παιδιών τους και στις εργασίες του σπιτιού. Παίζει κάποιες φορές με τα παιδιά τους αλλά όχι πάντοτε γιατί η δουλειά του αποσπά αρκετό χρόνο. Η κα Β. Ι. έδειξε να δικαιολογεί αυτό το γεγονός και να το συμερίζεται. Η ίδια ισχυρίστηκε πως δεν έχει πολύ ελεύθερο χρόνο διότι οι αιτήσεις τις οικογένειας της είναι μεγάλες αλλά όταν υπάρχει βρίσκει την ευκαιρία και πηγαίνει κομμωτήριο.

Συνεχίζοντας τη συζήτηση η κα Β. Ι. τόνισε ότι οι οικιακές εργασίες είναι υπηρεσίες που τις κάνουν κυρίως οι γυναίκες γιατί όπως ισχυρίστηκε έτσι συνέβαινε πάντα. Πιστεύει ότι υπάρχουν ανδρικά και γυναικεία επαγγέλματα λόγω του ότι οι γυναίκες είναι πιο αδύναμες. Πρόσθεσε δε ότι οι γυναίκες που εργάζονται έξω από το σπίτι τις βοήθα στο να αποκτήσουν δικά τους χρήματα από τη μια αλλά από την άλλη τις κρατά μακριά από τα παιδιά τους και τις οικογένειες τους.

Περνά ατελείωτες ώρες με τα παιδιά φροντίζοντας τα, διαβάζοντας τα. Παίζει τόσο με το αγόρι ηλεκτρονικά παιχνίδια όσο και με το κορίτσι με κούκλες και <<κουζινικά>>. Το κορίτσι παρακολουθεί μαθήματα παραδοσιακού χορού και το αγόρι ποδόσφαιρο στη γειτονιά.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Νο 14

Την κα Χ. Μ. την συναντήσαμε κατόπιν τηλεφωνικού ραντεβού που κλίσαμε την προηγούμενη μέρα. Η κα Χ. Μ. είναι 30 ετών, απόφοιτος λυκείου, ιδιωτική υπάλληλος και παντρεμένη με το σύζυγο της, που είναι δημόσιος υπάλληλος, δέκα χρόνια. Από το γάμο τους απέκτησαν 3 παιδιά(2 αγόρια 10 και 9 ετών και 1 κορίτσι 7 ετών)

Η κα Χ. Μ. ισχυρίστηκε ότι με το σύζυγο της είναι αγαπημένη και ευτυχισμένη. Συζητούν αρκετά για οικογενειακά θέματα και υπάρχει αμοιβαία εμπιστοσύνη. Παίρνουν μαζί από κοινού τις οικογενειακές αποφάσεις. Η ίδια πιστεύει ότι και οι δυο σύζυγοι από κοινού συμβάλλουν στην δημιουργία ενός υγιούς και ισορροπημένου κλίματος. Τόνισε ότι μια οικογένεια χρειάζεται το ουσιαστικό και ενεργό παρόν και των δυο συζύγων. Περιγράφει το σύζυγο της ανεκτικό, υπομονετικό και εκδηλωτικό. Συμμετέχει και συνδράμει στην ανατροφή των παιδιών(π. χ παιχνίδι) και στις οικιακές εργασίες(π. χ ψώνια σπιτιού) όχι όμως στο βαθμό που συμμετέχει εκείνη λόγω της εργασίας του. Θεωρεί όμως σημαντική τη βοήθεια αυτή. Τονίζει ότι η καλή μεταξύ τους σχέση αντανακλά στο θετικό κλίμα της οικογένειας.

Επίσης η κα Χ. Μ. υποστηρίζει ότι οι οικιακές εργασίες είναι υπηρεσίες που πρέπει να εκτελούνται και από τα δυο φύλα. Εντούτοις όμως αναφέρει ότι κάποιες εργασίες, κάποια επαγγέλματα είναι ανδρικά και γυναικεία στηριζόμενη κυρίως ότι σ' αυτό έχει συμβάλει η κοινωνία.

Ακόμη αναφέρει ότι η εργασία της γυναίκας εκτός σπιτιού έχει επιφέρει κάποιες αλλαγές. Από τη μια κάποιες φορές το οικογενειακό σύστημα αποδιοργανώνεται με την απουσία της γυναίκας από το σπίτι από την άλλη βοηθά την οικονομική κατάσταση της οικογένειας. Συμφωνεί δε ότι η εξέλιξη της σύγχρονης γυναίκας έχει βοηθήσει στην ισότιμη κατανομή των ρόλων μέσα στην οικογένεια.

Δεν διαθέτει τον ελεύθερο της χρόνο για προσωπικές δραστηριότητες αλλά προτιμά να τον περνά με το σύζυγο της και τα παιδιά της. Πηγαίνει στην παιδική χαρά μαζί τους χαλαρώνοντας τα να παίζουν μπάλα(τα αγόρια) και να κάνουν κούνια και να ζωγραφίζουν(κυρίως το κορίτσι).

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Νο 15

Με την κα Γ. Μ. συναντηθήκαμε στο σπίτι της έπειτα από τηλεφωνικό ραντεβού. Η κα Γ. Μ. είναι 38 ετών, δημόσιος υπάλληλος και έχει 3 παιδιά(1 αγόρι 14 ετών και 2

κορίτσια 12 και 10 ετών). Με το σύζυγο της που είναι ιδιωτική υπάλληλος, είναι παντρεμένη εδώ και 15 χρόνια.

Με τον σύζυγο της γνωρίστηκαν και παντρεύτηκαν από ερωτά όπως η ίδια ισχυρίστηκε με ιδιαίτερη γλυκύτητα. Παρόλα τα χρόνια του γάμου τους νιώθει ακόμη το ίδιο έντονο συναίσθημα. Η μεταξύ τους σχέση διακατέχεται από αμοιβαία εμπιστοσύνη κατανόηση και διάλογο. Συζητούν συνεχώς μαζί για διάφορα ζητήματα που απασχολεί την οικογενειακά τους εστία. Περιγράφει το σύζυγο της στοργικό καθώς τις εκφράζει συχνά τα συναισθήματα του, επινοητικό και δημιουργικό στη δουλειά του, κάτι που αναζωογονεί τον ίδιο, ορθολογιστή και εκδηλωτικό για ότι τον απασχολεί και κυρίως στα τρυφερά συναισθήματα προς τα παιδιά τους. Βρίσκει ελεύθερο χρόνο και αφιερώνεται ουσιαστικά στην ανατροφή των παιδιών τους (παίζει, διαβάζει και συζητάει αρκετά μαζί τους). Συνδράμει στα οικιακά καθήκοντα όσο μπορεί(π. χ κάποιες φορές πηγαίνει για ψώνια και κάποιες άλλες μαγειρεύει).

Η κα Γ. Μ. πιστεύει ότι οι οικιακές εργασίες πρέπει και μπορούν να γίνονται και από τα δυο φύλα, τόσο από τον άνδρα όσο και από τη γυναίκα. Δεν πιστεύει ότι υπάρχουν ανδρικά και γυναικεία επαγγέλματα. Καθένας, είτε είναι άνδρας είτε είναι γυναίκα, πρέπει να ασκεί το επάγγελμα που τον εκφράζει και τον γεμίζει ως άνθρωπο. Πιστεύει δε ότι η εργασία της γυναίκας βοηθά στην ενίσχυση της οικονομικής κατάστασης της οικογένειας από τη μια αλλά από την άλλη μεταθέτει την ανατροφή των παιδιών από άλλους θεσμούς όπως παιδικοί σταθμοί ή γκουβερνάντες. Προσθέτει ακόμη ότι η εξέλιξη της σύγχρονης γυναίκας βοηθά στην ισότιμοι κατανομή των ρόλων μέσα στην οικογένεια.

Η κα Γ. Μ. μας λέει ότι βρίσκει ελεύθερο χρόνο ώστε να κάνει τα ψώνια της με τις φίλες της, να βγει με το σύζυγο και σύντροφο της και να διοργανώσει οικογενειακές εκδρομές. Υποστηρίζει πως είναι πράγματα που σε βοηθούν και σε κάνουν να νιώθεις πολύ καλύτερα τόσο προς τον εαυτό σου όσο και προς την υπόλοιπη οικογένεια. Όπως τόνισε χαρακτηριστικά είναι σημεία αναζωογόνησης.

Τόσο η ίδια η κα Γ. Μ. όσο και ο σύζυγος της, όπως προαναφέρθηκε, ασχολούνται ουσιαστικά με τα παιδιά τους. Κάνουν συχνά βόλτες μαζί, τους αγοράζουν πολύ συχνά δώρα(όπως πρόσφατα αγόρασαν ηλεκτρονικά παιχνίδια για το αγόρι και επιτραπέζια παιχνίδια και κούκλες για τα κορίτσια). Λίγο πριν τελειώσουμε τη συζήτηση, η κα ανέφερε ότι το αγόρι παρακολουθεί μαθήματα κολύμβησης ενώ σκέφτεται αργότερα μαθήματα χορού για τα κορίτσια)

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Νο16

Η κα Χ. Τ. 37 ετών, μας υποδέχτηκε στο σπίτι της ύστερα από τηλεφωνική επικοινωνία που είχαμε μαζί της την προηγούμενη μέρα. Η ίδια παρόλο που έχει τελειώσει ελληνική φιλολογία δεν εργάζεται. Ο σύζυγός της είναι αρχιτέκτονας. Είναι παντρεμένοι δέκα χρόνια και έχουν αποκτήσει δύο κόρες, η μία 10 και η άλλη 9 ετών.

Μετά τη λήψη των προαναφερθέντων βιογραφικών στοιχείων μιλήσαμε για τον τρόπο διαμόρφωσης της σχέσης της με το σύζυγό της. Η ίδια θεωρεί ότι η σχέση αυτή

βρίσκεται σε πολύ καλό επίπεδο. Χαρακτηρίζει το σύζυγό της ανεξάρτητο, επινοητικό, δημιουργικό, εκδηλωτικό και στοργικό. Βέβαια λόγω του επαγγέλματός του δε μπορεί να συμμετέχει όσο θα ήθελε εκείνη στην ανατροφή των παιδιών. Κάνει όμως ότι καλύτερο μπορεί κατά τον ελεύθερο χρόνο του για να αναπληρώσει, όπως η ίδια μας είπε, το <<χαμένο καιρό>>.

Σε ότι αφορά την εργασία της γυναίκας η κα Χ. Τ. μας είπε ότι έχει επιφέρει αλλαγές στο σύστημα της οικογένειας από την άποψη του ότι δεν γίνεται σωστά η ανατροφή των παιδιών από τη στιγμή που η μητέρα απουσιάζει πολλές ώρες από το σπίτι. Η ίδια μας δήλωσε ότι παρόλο που δεν εργάζεται δεν έχει προσωπικό ελεύθερο χρόνο καθώς έχει αφοσιωθεί ολοκληρωτικά στην οικογένειά της.

Σε ερώτησή μας για την ύπαρξη ή όχι της κατανομής των επαγγελμάτων κατά φύλο η κα Χ. Τ. απάντησε ότι δεν υπάρχουν αντρικά και γυναικεία επαγγέλματα. Όσον αφορά τις οικιακές εργασίες μας είπε ότι τις επωμίζονται κυρίως οι γυναίκες. Το ίδιο συμβαίνει και στη δική της οικογένεια μας ανέφερε με ύφος παραπονεμένο. Οι κόρες της κάνουν παράπονα ότι δε βλέπουν τον πατέρα τους αρκετά και εκείνη συχνά αισθάνεται άσχημα. Δεν κατηγορεί όμως το σύζυγό της για την πολύωρη απουσία του από το σπίτι γιατί όπως λέει <<το κάνει για το καλό της οικογένειας, για να ζουν όσο το δυνατόν πιο άνετα>>.

